4

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1993

2468

ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1993.

Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Omot: Ante Starčević

Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac).

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava:

Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (041) 431-950

Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.

Godišnja pretplata 24000 HRD.

Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 4000 HRD.
Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: »Tipografija« d.d. Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 4 **ZAGREB, srpanj-kolovoz 1993.** **GOD. XXVI**

Radovan GRGEC

Uz rub (89)

Pisali smo o »srcu siromaha« *(Domjanić)* kao o srcu koje kuca u ritmu Govora na gori. Iz toga srca proizlazi, u krajnjoj liniji, i ono što zovemo kršćanskom kulturom. Nedavno je *Filiberto Mazzoleni* pisao o »kršćanskom srcu« *Giuseppea Prezzolinija,* koji je uz *Papinija* i *Sofficija* bio glavni pokretač časopisa »La Voce«. Zaista, kultura srca nije »kultura pod navodnicima«, kako bi rekao *Giorgio Giannini,* nego prava religiozna kultura. Iako su za nečiji jezični osjećaj pridjevi »religijski« i »religiozni« istoznačnice, mi smo već nekoliko puta istaknuli kako se riječ »religiozan« odnosi na religiozna čovjeka, dakle čovjeka koji pokazuje religiozni senzibilitet, dok se riječ »religijski« odnosi na razne religije bez obzira na objavljenu religiju, tj. kršćanstvo. Religijska kultura bila bi u tom smislu *znanje* o raznim religijama dok se religiozna kultura očituje kao stvaralačka životna snaga. Mutatis mutandis, sličnu distinkciju nalazimo između cerebralne inteligencije ili znanja i inteligencije srca ili razumijevanja. Netko npr. može mnogo toga znati, ali ne razumije pravo ni sebe ni bližnjega, dok toplo ljudsko i kršćansko srce drugoga shvaća i prihvaća.

Naravno, sinteza tih dviju inteligencija jest ideal kojemu težimo, ali on je prilično udaljen od naših suvremenika. Najveći teolozi, kao npr. *Augustin* ili *Toma Akvinski,* ujedinili su u sebi svetost i znanje, religijsku i religioznu kulturu. Stoga je njihovo znanje bilo prosvijetljeno znanje (ne »prosvjetiteljsko«!). Religiozna kultura došla je do izražaja i kod mnogih umjetnika u našem vremenu. *Sudeta* ili *Šop,* naprimjer, pjesnici su autentičnog religioznog i kršćanskog senzibiliteta. To isto vrijedi za slikare poput *Dulčića* ili *Botterija,* a i za mnoge kompozitore. U Francuskoj su, npr., najljepše opere poslije rata skladali

Messaien (»Sv. Franjo Asiški«) ili *Poulenc* (»Razgovori karmelićanki«). Kršćanski religiozni senzibilitet pokazali su i neki autentični pjesnici koji su pjevali o Hrvatskoj u ovom nametnutom joj ratu.

Danas, kada je kod nas uveden vjeronauk u škole, pitamo se treba li on kao školski predmet biti prvenstveno obrazovan ili odgojan, informativan ili formativan. Moramo li nastojati da djeci, mladićima i djevojkama pružimo prvenstveno »religijsku« ili »religioznu« kulturu? Vjerojatno jedno i drugo. Međutim, s obzirom na njihovo vjersko (ne)znanje, s obzirom na to što još uvijek želimo očuvati župski vjeronauk za one koji se spremaju na sakramente (u školama među vjeroučenicima ima i bezvjeraca i inovjeraca), i s obzirom na vrlo blage kriterije ocjenjivanja (djecu valja gladiti »niz dlaku« ako nećeš da se razbježe osjećajući da imaju samo teret više jer oni koji ga nisu izabrali osjećaju da nemaju taj teret budući da nemaju »alternativni« predmet), mislimo da bi bilo dobro vratiti se stjecanju osnovnog religijskog znanja i obrazovanja, poznavanju vjerskih istina i moralnih propisa kao pretpostavci za religiozni odgoj u liturgijskim i obiteljskim zajednicama, odnosno vratiti se starim dobrim katekizmima kao posebnoj »književnoj vrsti« (koja uključuje i sistem pitanja—odgovori).

S obzirom na današnju situaciju u vezi s vjeronaukom, kako reče don Jure (GK od 9. V), »ne možemo osigurati odgovarajući stupanj općeg obrazovanja suvremenog intelektualca o pojavi religije i svega što je s njom povezano u prošlosti i sadašnjosti, tj. onoga što bi morali znati svi intelektualci bez obzira na to jesu li ili nisu vjernici«. O tom bi morali voditi računa i naši katehetičari, naročito kad pripremaju priručnike koji bi trebali biti zaista solidni udžbenici za vjeronauk kao školski predmet. Isto tako, prije nego se primijene smjernice univerzalnog katekizma, valjalo bi o njima razmisliti pri sastavljanju katekizama i kateheza. Nažalost, neki stari protivnici kardinala *Ratzingera* napadaju žučljivo »novi« stari katekizam, sastavljen i promulgiran pod njegovim nadzorom i vodstvom, na prilično neukusan način. Tako npr. recenzent talijanskoga lista »Il Giorno« proglašuje taj kompendij »paranoičnim amalgamom arhaične teologije i antimodernizma« (sic!). Jasno se vidi gdje to »samar žulja«.

* * *

Dakako, od vjeronaučnog i religijskog znanja i obrazovanja važniji je vjerski i religiozni život i odgoj, ali mi smo se osvrnuli na vjeronauk prvenstveno kao na školski predmet. Što se, pak, tiče života u skladu s kršćanskim i moralnim načelima i propisima, da bismo ih ostvarili u životu, valja ih i poznavati, kao i vjerske istine. Ljubav, pravda i čistoća lijepe su, ali (pre)često (zlo)upotrebljavane riječi, no bez istinske ljubavi, pravde i čistoće nema ni kršćanskoga života.

Često poistovjećujemo moralnost s poštivanjem VI. zapovijedi Božje, premda se moral i etika odnose na cjelokupan život čovjeka kao pojedinca i

kao društvenog bića. Katkada se pitamo s *Jean-Yvesom Calvezom* zašto se o seksualnom moralu piše i govori u Crkvi decidirano i konkretno a o socijalnom moralu prilično maglovito i uopćeno. Znamo, naime, da se prava ljudska ljubav i pravednost očituje upravo u ponašanju čovjeka u društvu i zajednici kojoj pripada, u *solidarnosti. Bruno Forte,* naprimjer, kaže da je ideološki model ustupio svoje mjesto modelu i izboru služenja koje se zasniva upravo na etici solidarnosti. Naš »ja« dobiva svoju punu moralnu dimenziju u odnosu prema drugome, kako misle *Ricoeur* i *Levinas.* Taj je odnos »izazov« i poziv na odgovornost i solidarnost.

Zašto se, pak, o tom govori manje konkretno i »normativno«, prilično je razumljivo ako imamo na pameti da je osnovni kriterij moralnosti upravo savjest pojedinaca, koju valja formirati za ispravno shvaćanje odgovornosti, čak i kad se radi o »ekološkim« grijesima i grijesima što na neki način postaju »strukturalni« grijesi. U tom svjetlu možemo katkad bar pokušati shvatiti kolektivnu odgovornost, pa i kolektivnu krivnju, premda ni nje nema u pravom smislu te riječi bez svijesti i savjesti pojedinaca.

Hrvatskoj, razorenoj i ranjenoj u duhovnom i materijalnom pogledu ratom i njegovim posljedicama, potrebno je da što više pojedinaca i obitelji postane svjesno vlastite suodgovornosti za obnovu i preporod domovine u moralnom i vjerskom, nacionalnom i socijalnom pogledu. Preporod, koji su na početku XIX. stoljeća pokrenuli *Gaj** i njegovi sumišljenici pod ilirskim imenom i koji je krajem stoljeća doživio katarzu kod *Ante Starčevića,* treba da i opet obuhvati hrvatsku kulturu, politiku, privatni i javni život, sve stranke kao i nadstranačke i izvanstranačke organizme i organizacije. Etika solidarnosti treba da prodre u pore i u krvotok našega osobnog, obiteljskog i nacionalnog bića. U tom smislu djeluje i naše *HKD sv. Ćirila i Metoda (Društvo sv. Jeronima)* koje se sprema ove godine proslaviti *125. obljetnicu* svojega postojanja. O povijesti našeg Društva piše *Željka Valentinčić* u »Veritasu«.

* * *

Ne mislimo da se moralna obnova sastoji samo u onom što se u formalnom i formalističkom pogledu smatra moralnošću. Kršćanska moralna obnova i preporod može naći svoju autentičnu inspiraciju tek u evanđeoskom paradoksu Govora na gori, što smo već mnogo puta istaknuli. To vrijedi i za kršćansko poimanje političke i ekonomske obnove u skladu s načelima evanđeoske ljubavi i pravde. Upravo sada kada je, nakon rušenja Berlinskog zida, komunistički blok zapravo prestao postojati, i kada kapitalizam pokazuje svoju nesposobnost

* Portrete naših »iliraca« donosimo u *Danici 94,* koja izlazi u rujnu.

da riješi probleme socijalnih nejednakosti, siromašenja i nezaposlenosti, mi kršćani, kako piše *M. A. Ravinet,* morali bismo imati hrabrosti da pozovemo sve koji vjeruju u Blaženstva da osude ekonomiju profita što se eufemistički naziva ekonomijom tržišta a koja zapravo nije drugo nego igra što omogućuje da se jedni obogaćuju na račun umjetno ili realno izazvanih apetita i potreba, na račun siromašnih i slabih. Ono što može parirati takvom shvaćanju jest upravo kršćanska obnova duha i obraćenje u smislu etike solidarnosti. Takvo je obraćenje, mogli bismo reći, goruća potreba trenutka sadašnjosti ne samo kod nas nego i u čitavom svijetu.

Naravno, obraćenje ili konverzija u tom pogledu, tj. radikalna promjena mišljenja i ponašanja, nije lagana ni »besplatna«. I konverzija* valute u bankama plaća se određenim postotkom. Potrebni su nam, dakle, konvertiti, ali bez navodnika. Riječ konvertit uvedena je u naš politički riječnik da označi »kameleone« koji mijenjaju boje i uvjerenja, ali ne iz uvjerenja, nego zbog političke računice, izazivajući sumnju i nepovjerenje, jer se ljudi boje da će pri prvoj promjeni situacije »krenuti vjerom«. Neki Hrvati, npr., ne mogu imati povjerenje u one koji su donedavna o *Alojziju Stepincu* pisali kao o ratnom zločincu i slugi okupatora ili pljuvali po hrvatskom grbu i zastavi. Ne mogu vjerovati da su ovi preko noći postali pravi konvertiti (obraćenici) u vjerskom ili nacionalnom pogledu, da su progledali, da su doživjeli svoj »put u Damask«. Stoga su oni za njih samo »konvertiti«, tj. tobožnji konvertiti ili konvertiti pod navodnicima. Nama su, pak, potrebni pravi konvertiti koji su i u povijesti Crkve bili obično najjače ličnosti (kao *Pavao* ili *Augustin*). Takvi će, sigurno, biti sposobni i za veće pothvate, sposobni da unesu u našu inerciju i egoizam kvasac ljubavi i pravde, kako bismo shvatili i prihvatili imperativ etike solidarnosti.

* I opet upozoravam na tzv. polisemiju (mnogoznačje). Nju bi morali uzimati u obzir i oni koji naveliko uspoređuju neke riječi (npr. pretvorba, žrtva, oprost) s njihovim novim značenjem.

Hermina Fintić

(1919 – 1993)

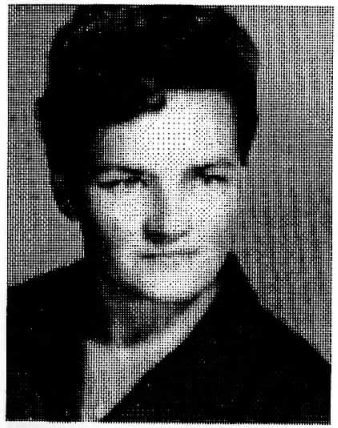

Nakon prof. Kuzme Moskatela ostavila nas je i Hermina Fintić, koja je 35 godina djelovala u HKD sv. Ćirila i Metoda (Društvu sv. Jeronima), kamo je došla 1936. godine. Upoznao sam je kao mladu djevojku, kad sam pošao u osnovnu školu, ispred Jeronimske dvorane, čiju smo denacionalizaciju sada također zatražili. Ta slika pratila me i nakon što je Hermina 1971. otišla u mirovinu kao znak kontinuiteta našega HKD-a. Kao desna ruka dr. Andrića i prof. Periniča Hermina je već sada postala svojevrsna legenda ove naše, uz Maticu i Akademiju, najstarije kulturne ustanove, koja se usprkos raznim šikanacijama i progonima za vrijeme prošloga režima, uspjela održati upravo zahvaljujući Luki Periniću i njegovim nasljednicima te Hermini i njezinim kolegicama: pok. Mariji Dujaković i pok. Zlati Ivanković.

Hermina Fintić rođena je u Lonjici (župa Brckovljani) 20. XII. 1919. u brojnoj obitelji. Već joj je otac bio povezan s Jeronimskim društvom kao suradnik »Obitelji«. Njezina revnost i marljivost, ali i točnost i savjesnost u radu i vođenju administrativnih poslova bila je poznata svim prijateljima Društva, svima koji su k nama zalazili, bili laici ili klerici. Godine 1971. otišla je u zasluženu mirovinu, ali nam je i dalje ostala vjerna prijateljica. U Društvo je došla nakon završene niže realne gimnazije kod časnih sestara. U njemu je provela najljepše godine svojega života. Nikada je nije ostavila njezina energija zahvaljujući zdravlju koje ju je pratilo kroz čitav život do prošle godine, kada je legla u krevet shrvana opakom bolešću. Podnijela je i tu kušnju kao prava vjernica.

Umrla je u Zagrebu 25. VI. 1993. blago u Gospodinu. Sprovod je 26. VI. 1993. u Brckovljanima vodio mjesni župnik Drago Mostečak. Njezina će uspomena biti trajna u našem Društvu, čijim prostorijama kao da još uvijek odjekuju njezini energični koraci. Hvala joj za sve što je za nas učinila! Njezino ime ostat će zabilježeno zlatnim slovima u povijesti Društva.

Radovan GRGEC

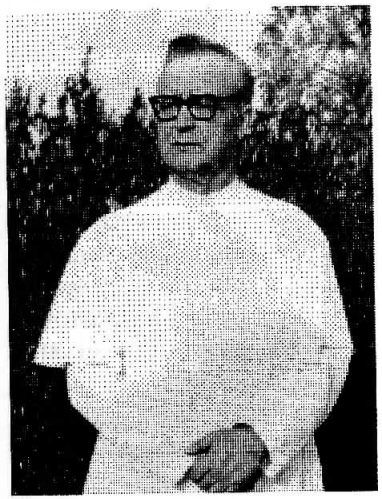

R. Hrašćanec u misionarskoj reverendi

Dr. Rudolf Hrašćanec

(1914 – 1993)

Dr. Rudolf Hrašćanec bio je jedan od najuglednijih i najzaslužnijih članova HKD sv. Ćirila i Metoda (Društva sv. Jeronima) i redoviti suradnik naših publikacija, naročito Marulića. Kada me je prošle godine, nakon duga izbivanja iz domovine, posjetio, bio sam iznenađen njegovim dobrim izgledom i svježinom duha unatoč prilično visokoj starosti. Pamtim ga još kad sam ga kao dijete vidio na zagrebačkoj Bogosloviji prilikom predavanja o enciklici »Quadragesimo anno«.

Rodio se u Donjoj Dubravi u Međimurju 6. IV. 1914., a za svećenika je, pošto je završio studij filozofije i teologije, zaređen 1938. godine. Nakon položenog doktorata iz teologije bio je docent na KBF-u. U Beču je specijalizirao studij sociologije. Bio je jedan od najboljih poznavatelja katoličkog društvenog nauka i s tog područja već tada objavio zapažene radove. U Austriji, Njemačkoj i Italiji pomagao je mnogo našim izbjeglicama i prognanicima.

Već 1947. našao se u Kanadi, gdje je pastoralno djelovao među Hrvatima u Ontariju. Jedan je od osnivača Hrvatske katoličke zajednice. Kao hrvatski rodoljub pobrinuo se za nekoliko izdanja »Kratke povijesti hrvatskog naroda« (A Short History of the Croatian Nation).

Prešavši u SAD, bavio se pastoralnim radom, pisao i prevodio. U Pennsylvaniji bio je profesor na koledžima i sveučilištima. Kad je u 65. godini života umirovljen, otišao je u Afriku, gdje je djelovao kao pastoralni radnik, profesor teologije i sociolog. Kao misionar djelovao je u nigerijskom gradu Josu.

Vrativši se iz Afrike u Ameriku, nastavio je intenzivno raditi kao profesor i pisac, ali i kao zauzeti pastoralac, pomažući svećenicima u raznim američkim župama. Taj odlični govornik, propovjednik i dobrotvor zadužio je svojim predanim djelovanjem Hrvate u inozemstvu i domovini. Kad se konačno vratio u domovinu da je posjeti, bili smo sretni da mu možemo zahvaliti za sve što je za nas učinio.

Godine 1991. izašla je u Varaždinu njegova knjiga »Junačka žena Blažena djevica Marija«, koju je raspačavalo naše Društvo. Njome je iskazao svoju veliku pobožnost prema Kraljici Hrvata, ali se u knjizi nalaze i mnoge biografske crtice iz njegova zaista bogatog i plodnog života. U »Maruliću« je pisao sociološke studije kao i članke o međunarodnoj solidarnosti prema hrvatskom narodu. Osjećaj za društvenu pravdu i solidarnost prema svima, a naročito prema članovima naroda kojemu je i u tuđini pripadao dušom i srcem, obilježili su život i djelo ovoga velikoga hrvatskog intelektualca i svećenika, koji je umro daleko od domovine u Americi 23. V. 1993.

Radovan GRGEC

Tomislav Antunović

(1914 – 1993)

Pjesnik, prozaik i slikar, naš ugledni član, radnik i neumorni suradnik TOMISLAV ANTUNOVIĆ umro je 9. lipnja 1993. Njegova obitelj povezana je s Hrvatskim književnim društvom sv. Ćirila i Metoda od 1898. godine, a on osobno s »Danicom«, »Marulićem« te s antologijom »Za blagdanskim stolom«. U ovom spomenu odstupit ćemo od uobičajenoga nabrajanja svih njegovih životnih zgoda i književnih ostvarenja, jer posjedujemo njegova sažeta i iscrpna pisma gdje je on sve to iznio i gdje se donose svjedočanstva proteklih osjetljivih vremena, za koja je šteta ne čuti ih iz prve ruke. Nastojat ćemo objaviti ih u idućim brojevima, kako bismo ga upoznali u pravom svjetlu i predstavili našoj javnosti.

* * *

Nadomak drevne Salone, nedaleko palače okrutnog cara što prolijevaše kršćansku krv, uz umiljati potok Jadro, na svetom tlu Bijaća, Rižinica i Solina, davnog našega kralja Trpimira, Jelene majke kraljevstva, Zvonimira i ostalih, na grudima Hrvatskoga mora nikao si, Tomislave, 1914. g., pred gotovo 80 ljeta, zaštićen Kozjakom i pitomim poljem, u Sućurcu – jednom od sedam Kaštela.

Nebo Ti podari dušu punu dobra, kremenite vjere i krepostî, srce veliko i pronicav um; Muza Te obgrli još u povojima, zadahnu *riči* čakavskom, našom iskonskom i sluhom za sve što je hrvatsko, kaštelansko, Tvoje i naše.

Golonog si gazio *pískom* uz more, škaljevitim uzglavcima uz oranice, dračevitim stazama klisuraste planine, napajao svoje biće mirisom masline, vinove loze, smokve zlatice, šipka, levande, vriska i kadulje, motrio pučinu mora, urlanje valova, brodio, ribario, parangale bacao, u vršama ribe izvlačio, sanjao o ljepoti života.

Dok je sudnji dan II. svj. rata žario ognjem, izgubio si sve svoje, svoj rodni dom, nestali su najdraži biseri Tvoga srca: Tvoj prvi roman, sve iverje ljepote, zbirka pjesama i svi drugi ispisani romani; ostao si beskućnik, siroče, ali svog ognjišta, svoje lužine (zemlje) i svog mora nisi ostavio.

Žilavim si rukama iz pepela novo dizao, progovorio romanom VIDUŠOM, PISMIMA S LADNOG KOMINA, da proplačeš TUGOM ZA MASLINOM, poput hrvatskog Jeremije nad napuštenom Kroacijom, koju mnogi njezini sinovi ostaviše osamljenu, tužnu udovicu, razoraše Kaštela za avione i pretvoriše polje u proplanke čička i sikovca.

Namučiše Te zatvorom kalvarijskih iskušenja, pokradoše Ti blago pera i nadahnuća, skratiše prostirak svagdanjeg daha, ali Ti ostadoše neokrnjene duša i vjera u Trojedinoga Boga i Ljubav prema domovini, jeziku, čakavici, ikavici, našoj izvornoj *riči,* ljepoti, peru, rodnom ognjištu, Kaštelima, Moru, slikarskom kistu, kojim trajno očuvana ostaje svetinja zemlje Hrvatske.

U skladnoj obitelji sa suprugom, pečalbarom sinom i dvjema kćerima živio si radosno, radišno i marno, bodar i jak, ostavio Rodu sedmero unučadi, prenio svoj dar da proslijede djedove darove poštenja i rodoljublja, brane rodni prag, ljube rodnu zemlju Hrvatsku, kršćansku baštinu, Slobodu i Mir, prijateljstvo i uzajamnost, te perom nastave djedovo započeto djelo.

Nemili rat, razaranja, tolike žrtve, krv i progonstvo shrvaše Te do kraja ljutim iskušenjem bola. Otišao si dok traje magla bezumlja ne naziruć željeni rasplet, moleći za Domovinu i njenu istinsku Slobodu, procvat, jedinstvo, slogu i obnovu.

I nezaustavljivo ispuniše se zrela ljeta – veliko čislo zaslužna življenja. I kucnuo je čas 9. lipnja 1993. kad si u svom Kaštel Novom zamijenio vremeniti život s beskrajno ljepšim u Božjem okrilju. Domovina naša Hrvatska i Kaštela sačuvat će častan spomen na svoga Tomislava, domoljuba, junaka duha, vjere, pera i slikarskog kista.

Mirko VALIDŽIĆ

Mirko VALIDŽIĆ

Gorući grm

Dok je jurišnika spremnih poginuti, Siget će se odvažno odupirati.
A ako pred nesmiljenom silom i padne, ostat će znamen
pokoljenjima i lučonoša povijesti.

S nama ne umire junaštvo. Ono se prenosi na junake koji
izrastaju iz naše krvi.
Nikada neće ponestati snage žrtve za ideale.

Domovina je uvijek na prvom mjestu, ako ključa krv s
nepomućenih izvora klijanja i nastanka.
Ona je u nama, jer nam je dala njedra za izdanke, sokove
za uranke, toplinu za dozrijevanje i završni pedalj zemlje za spokoj.

Tko ne ostane odvažan i vjeran idealima do smrti, taj
je umro pri rođenju.

Anton ZAKARIJA

»Hrvatska kronika« i hrvatska povijest

Hrvatska historiografija odlikuje se činjenicom da nije uspjela osvijetliti prva stoljeća života hrvatskog naroda na ovom tlu. Zna se, ili se misli da se zna, da su se Hrvati doselili na istočne obale Jadrana nekako 626., i da su primili kršćanstvo 641. I zatim ništa. Mûk i praznina sve do provale Franaka 799. Doista neobično, jer o tom razdoblju – i mnogo širem – govori *Hrvatska kronika.* I pored toga, i koliko god se o njoj pisalo, *Kronika* je ostala zatvorena kao zagonetka sa sedam pečata. Jer je samonikla, bez uzora. Plod jedinstvene i neponovljive imaginacije.

Da bi izlaganje bilo jasno, valja *Kroniku,* kao sastavni dio *Ljetopisa Popa Dukljanina,* najprije smjestiti u njen dokumentarni kontekst. Kao što je poznato, *Ljetopis* čini niz od 47 glava od kojih svaka odgovara vladavini jednoga vladara. Nasljeđivanje od oca na sina po principu prvorođenja predstavlja vez koji ujedinjuje zbivanja u jednu cjelinu od V. do XII. stoljeća. Cjeline ipak nema jer je spis sastavljen od tri posve različita dijela: *Hrvatske kronike* (gl. 1.–35.), legende o kralju Vladimiru (gl. 36.) i povijesti kraljevine Duklje (gl. 37.–47.). Prvi dio obuhvaća razdoblje od V. do X. st., drugi dio odnosi se na početak XI. st., treći dio seže do sredine XII. stoljeća.

Hrvatska kronika postoji u dvije verzije, hrvatskoj (H) i latinskoj (L). Hrvatsku verziju preveo je na latinski *Marko Marulić* godine 1510. Taj prijevod označuje se sa M. Latinsku verziju preveo je na talijanski *Mavro Orbini* godine 1601. Taj prijevod označuje se sa O. Najstariji sačuvani prijepis hrvatske verzije potječe iz 1546., a latinske iz otprilike 1650. Obadva teksta čuvaju se u Vatikanskoj biblioteci. Hrvatska verzija nije potpuna, jer završava glavom 23. Ostale glave, od 24. do 35., pisane su latinski. Pokazat će se, međutim, da glave 31.–35. predstavljaju dodatak bez ikakve veze s prethodnim izlaganjem, tako da *Kronika* ima zapravo 30 glava, a *Ljetopis* 42. Posljednji dio hrvatskog teksta, koji govori o smrti kralja Zvonimira (gl. 24.–28.), također kasniji dodatak, izlazi iz interesa ovog razmatranja.

Čitav *Ljetopis* (gl. 1.–47.) na latinskom objavio je po prvi put *Ivan Lucius* god. 1666. u Amsterdamu. Hrvatski tekst (gl. 1.–23.) tiskao je po prvi put *Ivan Kukuljević* u Zagrebu 1851. Najpoznatija izdanja, popraćena studijama i bilješkama, potječu od I. Črnčića (1874), F. Šišića (1928), V. Mošina (1950), S. Mijuškovića (1976). Eduard Peričić objavio je 1991. opširnu raspravu o latinskom tekstu. Najbolje izdanje obadva teksta, latinskog i hrvatskog, jest ono Ivana Črnčića iz 1874.

Postanak Ljetopisa i Kronike

Općenito se smatra da je *Ljetopis* bio napisan kao dokazna građa u borbi barske biskupije za status nadbiskupije, koji joj je bio oduzet 1142. u korist Dubrovnika. Autor konačne redakcije bio bi benediktinac Grgur iz Zadra, barski biskup oko

1172–1196., koji je išao za tim da se pomoću nadbiskupije učvrsti politički položaj Duklje kao nezavisne zemlje (Peričić, 190–214).

Hrvatska kronika je starija. Medini datiranje njenog postanka nalazi u uvodnim riječima koje glase: »Kraljujući cesar u gradi basiligi cesarstva«. Črnčić u bilješci tu rečenicu ispravlja ovako: »Kraljujući cesar Bazilij u gradu cesarstva«. Bazilij je vladao od 976. do 1025.

Iz *Kronike* proizlazi da je bila započeta koncem IX. stoljeća, završena koncem X., u vrijeme cara Bazilija, i da je bila zamišljena kao sredstvo političkog i građanskog odgoja.

Izvorni naslovi Ljetopisa i Kronike

Prema preambuli latinske verzije, djelo je nosilo naslov *Libellum Gothorum* – knjižica o Gotima, ili pak *Regnum Sclavorum* – kraljevstvo Slavena. »Knjižica o Gotima« mogla je sadržavati samo prve tri ili četiri glave, gdje Goti nastupaju kao vladalački narod. Razdoblje povjesnih ličnosti koje su navedene u uvodu, i koje ide od cara Anastazija (491–518) do Sabina, biskupa Kanuzije (514–556), odgovara razdoblju ostrogotskog kraljevstva Italije (491–555).

Drugi naslov preambule, *Regnum Sclavorum*, upućuje da je morao postojati i naslov *Regnum Chroatorum* – kraljevstvo Hrvata (Mandić, 446), i to za prvi dio Ljetopisa (gl. 1.–30.), odnosno za *Hrvatsku kroniku*. Posve je jasno da jedno kraljevstvo ne može nositi drugo ime, nego ono koje nosi zemlja i narod. U hrvatskoj verziji oboje se naziva hrvatskim imenom (gl. 2, 4, 9, 15, 20, 22). U latinskoj verziji, iako se narod naziva slavenski, zemlja se zove Hrvatska (gl. 9, 15, 20, 22, 28, 29). Prijevod pridjeva »hrvatski« i pridjev »slavenski« u oznaci za narod nastao je po svoj prilici pod utjecajem mletačke politike. Značajno je da i Marulić prevodi izraz »hrvatska knjiga« u »lingua slava« (gl. 9).

Naslov *Regnum Sclavorum* odgovara drugom i trećem dijelu *Ljetopisa* (gl. 36., 37–47.).

Odnos dviju verzija

U preambuli latinskog teksta navodi se da je auor – dakle Grgur Zadranin, barski biskup i nadbiskup – preveo sa »slavenskog« na latinski jednu kroniku zvanu *Libellum Gothorum* ili *Regnum Sclavorum*, i da ju je nadopunio onim što je sâm čitao ili čuo od starijih ljudi. To je latinska verzija i *Ljetopis* u cjelini. Nameće se zaključak da hrvatska verzija (gl. 1–23.) predstavlja, ako ne originalan *Libellum Gothorum*, a ono kasniji, ali izravni prijepis izvornika. No, i pored te sasvim utemeljene pretpostavke, u znanosti, posebno sveučilišnoj, općenito se smatra da se »slavenski« original izgubio, a da je hrvatska verzija tek naknadni prijevod latinske. To mišljenje, koje potječe od Črnčića (1874), preuzima Šišić (1928) a za njim Mošin (1950). Suprotna gledišta, koja su iznijeli Medini (1913), Mandić (1963) ili Markotić (1982), uzimaju se u obzir malo ili nimalo. A napori i onih istraživača koji su skloni latinskom tekstu kao glavnom ne samo da nisu urodili nikakvim plodom u smislu njegova objašnjenja, već njihove kvalifikacije obaju dokumenata, i *Ljetopisa* i *Kronike*, obeshrabruju svako daljnje istraživanje. Već je 1666. Lucius izrekao mišljenje da *Ljetopis* prije sadrži fabule nego povjesne činjenice. Za strane historičare, Engela, Dümmlera, Jirečeka, *Ljetopis* je apsurdan spis u kojem se miješa genealogija i kronologija bez ikakva osjećaja za trajanje prošlog vremena. Rački ocjenjuje da je historijska vrijednost *Ljetopisa* neznatna, a *Hrvatske kronike* nikakva, dok Šišić drži da su oba djela lišena svake brige za točnost povijesnih zbivanja. Nada Klaić zaključuje da su rijetki istraživači koji su se upustili u rizik da ih spase kao dokumente koji zaslužuju povjerenje historičara. Mijušković to kaže maštovito: za njega je *Ljetopis* krava koja, kolikogod bila mužena, ne daje ni kapi historiografskog mlijeka! Zar je onda čudno da Šišiću, uza svu erudiciju, nije pošlo za rukom da na 480 stranica svoje knjige baci barem tračak svjetla na značenje tog spisa?

Hrvatski tekst je primaran, latinski je sekundaran. To ne znači da se hrvatski tekst može poistovjetiti s »knjižicom o Gotima«, ali o tom poslije. Hrvatski tekst pisan je živim jezikom, ponekad upravo reporterski, kao da je pisac izbiliza promatrao događaje. Jezik latinskog teksta je suh, jednoličan, bez ikakve iznenadne iskrice (Jireček, Šišić). Hrvatski tekst prikazuje jedno rano društveno stanje, na prijelazu od plemenskog u monarhijsko uređenje, dok latinski tekst prikazuje posve razvijenu monarhijsku vlast (Medini, Markotić).

Hrvatski tekst vjerno bilježi otpad nekih kršćana od svoje vjere u vrijeme barbarskih provala, latinski tekst izbjegava o tom govoriti (Mandić). Hrvatski tekst broji 4.952 riječi, odgovarajući latinski 3.448 riječi. Istina, latinski jezik je koncizniji od hrvatskog, no ovdje je riječ o tome da hrvatski tekst donosi više podataka od latinskog. Jedan prijevod može biti manji od svog predloška, ali nikako veći. Ipak, zbog činjenice što je govorni jezik hrvatskog teksta podlijegao promjenama tijekom prepisivanja, latinski tekst, mnogo stabilniji, često služi za njegovu popunu i ispravljanje.

Kronologija

Glavna teškoća u čitanju *Ljetopisa* sastoji se u nedostatku datuma, tako da povjesničari nisu uspjeli ustanoviti kronologiju događaja niti smjestiti bilo koju činjenicu u racionalan vremenski okvir. To se u potpunosti odnosi na prvi dio dokumenta (gl. 1–30.), upravo onaj koji u cjelini pripada hrvatskoj povijesti. Druga dva dijela (gl. 36., 37–47.), koji govore o povijesti Duklje i Zete, manje su zagonetna budući da se gotovo za sva zbivanja koja donašaju nalazi uporište u bizantskim izvorima iz toga doba, iz XI. i XII. stoljeća.

Drugu poteškoću – jedinstvenu u cjelokupnoj povijesnoj književnosti – predstavljaju vladari: oni nose imena koja figuriraju samo u tom spisu, u *Hrvatskoj kronici* (gl. 1–30.), nigdje drugdje. I kada ih se uspije identificirati, onda imaju, u drugim dokumentima, drukčija imena. Da bi nekako riješili taj problem, povjesničari se služe zvukovnim asocijacijama pa Vladislava (gl. 11.) povezuju s Vladislavom, Polislava (gl. 12.) s Tomislavom, Krepimira (gl. 20.) s Trpimirom itd. Metoda za stvaranje konfuzije.

Kronološki nered prouzročio je krivo čitanje triju činjenica: imena Totile, u gl. 2., imena Bugara, u gl. 5., i priče o Konstantinu-Ćirilu, u gl. 8–9.

Gotovo svi povjesničari, među njima i Šišić, poistovjećuju Totilu iz *Kronike* i *Ljetopisa* s istoimenim gotskim kraljem koji je vladao u Italiji od 541. do 552., tako da se kronologija tih spisa uspostavlja počevši od tih godina. Međutim, Jože Rus,

slovenski povjesničar, dokazao je da se ovdje pod imenom Totile krije Vidimer, ostrogotski vojskovođa iz sredine V. stoljeća. Rusova identifikacija je prihvaćena (Hauptmann, Mošin, Klaić), ali se njome malo tko koristi, jer bi se tada sva zbivanja u *Kronici* i *Ljetopisu* moralo pomaknuti unatrag za jedno stoljeće, a to bi se kosilo sa zbivanjima u gl. 5.

U gl. 5., hrvatska verzija govori o provali nekog neimenovanog naroda. Latinska verzija naziva taj narod *Vulgari.* Umjesto što je to ime pročitano kao Bugari, valjalo ga je pročitati kao Avari. Vremenska razlika u provali dvaju naroda iznosi upravo jedno stoljeće.

Priča o Konstantinu-Ćirilu ne spada u *Kroniku.* I to je ustanovio Rus (1933), ali njegovo mišljenje u toj točki istraživači nisu prihvatili. Uzrok leži u činjenici što se spominje Konstantinovo putovanje u Rim koje se zbilo 867. Kako je to jedini točno datirani događaj u čitavom djelu, on pomaže da se događaji iz prethodnih glava razmjeste prije 867., a sljedećih poslije te godine. Samo, to nije red, već privid. Odsječak o Konstantinu, koji nije ništa drugo nego jedna smušena krparija, predstavlja interpolaciju. U trenutku kad se *Kronika* riješi tog tereta, i kad se shvati da je Totila Vidimer, te da su Vulgari Avari, sve nalazi svoje mjesto i svoj red.

Pripovijedanje počinje provalom Ostrogota u Dalmaciju. Na bojnom polju bilo je i Hrvata. *Kronika* ne kaže kako su se tu našli, ali po Tomi Arhiđakonu znamo da su došli zajedno s Gotima. U hrvatskoj verziji, taj događaj je datiran godinom 357. Datum je odbačen, jer su u to vrijeme Goti naseljavali obale Crnoga mora. No, sve ukazuje na to da je u prepisivanju nastala greška, tako da je tri bilo napisano umjesto četiri. U glagoljici, naročito obloj, znakovi za ta dva broja, slova *v* i *g*, lako se mogu zamijeniti jedno za drugo. Pravi datum bio bi dakle godina 457. J. Rus, koji se nije bavio hrvatskim tekstom, već samo latinskim, koji nema ni tog jedinog datuma, došao je do zaključka da se provala dogodila između 457. i 461. (1931, 36). Po svemu sudeći, dogodila se upravo 457. Te godine, bizantski car Leon I. ukinuo je danak koji je carstvo plaćalo panonskim Gotima, što je bio dovoljan razlog da Goti odgovore oružjem. Prema *Kronici,* prva je stradala Salona. To potvrđuje i Konstantin Porfirogenet. On kaže: »Od vremena otkako se žitelji Salone preseliše u Raguzu ... prošlo je pet stotina godina« (De Administrando Imperio, DAI, 29). Budući da je car to pisao 949., Salona bi bila napadnuta 449. Razliku od osam godina valja staviti na račun približne i okrugle procjene cara-pisca. Dvije godine poslije, 459., Goti provaljuju u Prevalitanu i prodiru prema Draču, što znači da su dvije godine prije, 457., zaista prošli Dalmacijom. Od ove godine dalje uspostavlja se redovna kronologija *Kronike,* i sve je lako, osim jednog — identifikacije vladara.

Smisao Hrvatske kronike

Sva srž i draž i tajnovitost *Kronike* leži u njenom smislu. Nikada povjesničari nisu polazili s toga gledišta. Držali su da se pred njima nalazi ona vrsta djela kao što je to neka francuska, njemačka, poljska ili ruska kronika. To je istina za drugi i treći dio *Ljetopisa.* Sasvim je drukčiji prvi dio. Razlika nije samo u jeziku, što je ustanovio Medini, već i u moralnom pristupu, u načinu oružanih sukoba. U prvom dijelu borbe su otvorene, sportske, viteške, licem u lice. Skriveni napadi su nepoznati. Drugi i treći

dio, naprotiv, prikazuju se kao neprekidni lanac zavjera, izdajstava, zasjeda, trovanja, intriga, prepada, laži, svega onoga čime obiluju slična djela tadašnjeg vremena.

Hrvatska kronika je u prvom redu teorijski spis, doktrina o državnom uređenju, traktat o društvu i civilizaciji, naputak o upravljanju. Tek potom je to i kronika. Zato je pisac i dao vladarima izmišljena imena: da bi bio slobodan u izlaganju svoje vizije, s kojom se stvarnost nije uvijek slagala. Drugi i treći dio *Ljetopisa* nemaju kvalitete teorijskih spisa: osobna imena u njima su prava, pričanje je bogato činjenicama, ali lišeno svake kulturno-političke dimenzije.

Dvije vrijednosti se ističu u *Kronici* kao elementi koji bitno utječu na oblikovanje društva: religija i kraljevska obitelj. Za hrvatski narod, naseljen na graničnom području prema Istočnom carstvu, privrženost Zapadu i Rimu ostaje temeljni princip njegove politike (gl. 9, 25). Kraljevstvo, koje svjedoči i jamči taj izbor, potvrđuje se kao glavna institucija društva. Kralj je gospodar zemlje. Ali, budući da na vlast dolazi ustoličenjem naroda i Crkve (gl. 9, 27), njegov autoritet ograničen je zahtjevima koji proizlaze iz katoličkog nauka.

Država i crkva djeluju usklađeno, ali nezavisno, svaka prema svojoj posebnosti: crkva kao vlast usmjeravanja, država kao vlast izvršenja. Dostojanstvenike crkve ne imenuje kralj — kako je u to vrijeme bila praksa i u bizantskom i u franačkom carstvu — već papa. Crkva zapovijeda narodu da sluša volju vladara i njegovih nasljednika, dok kralj sa svoje strane zabranjuje svaku vlast nad crkvom osim one koja dolazi od biskupa i nadbiskupa (gl. 9). Zbog takve koncepcije, u Hrvatskoj se neće pojaviti ni simonija ni borba za investiture.

Vlast je individualizirana. Nema pridruženih vladara kako se to često događalo u Bizantu. Samo jedna obitelj ima pravo na prijestolje, tako da nikada nije dolazilo do uzurpacije kraljevskog naslova od strane moćnih (gl. 24). Princip prvorodstva u procesu nasljeđivanja predstavlja se kao temeljni zakon koji društvu osigurava mir i stabilnost. Ako je nasljednik dijete, uspostavlja se regentstvo (gl. 28); ako pak kralj nema sina, žezlo prelazi na jednog od njegovih nećaka (gl. 17).

Kraljevstvo je nedjeljivo. Zemlja se ne cijepa između sinova umrlog vladara, kako se to događalo u merovinškoj državi i karolinškom carstvu. Ali, ako je umjesto jednog prvorođenog kralj imao dvojke, zemlja se dijelila između njih, da bi ponovno bila ujedinjena nakon smrti jednog od braće (gl. 14). U svakom slučaju, uvijek je u nasljeđivanju valjalo poštivati načelo legitimiteta.

Vlast je hijerarhizirana i centralizirana, no odgovornosti su podijeljene. Pravo odlučivanja pripada istovremeno kralju, plemstvu i narodu: kralj imenuje banove, banovi župane, a narod satnike. Plemstvo vrši sudsku vlast, ali u prisutnosti satnika. Sudska odluka donijeta mimo satnika nema valjanosti. Banovi upravljaju provincijama, ali župani, koji su pod njima, ne izvješćuju o poslovima njih, već samoga kralja. Na taj način kralj ima izravan uvid u stanje zemlje (gl. 9).

Nikakav sud nije donesen o vrijednosti jedne ili druge od dvije kršćanske koncepcije, rimske i bizantske, jer su obje legitimne. Ali, kad se jednom izbor napravi, valja držati smjer (gl. 10—19). Nastane li neka privremena zabluda, pisac se ne libi da posegne za romanesknim sredstvima s ciljem da uspostavi normalan hod stvari (gl. 22—26). A kada je na razmeđi dvaju vjerskih područja izbor postao težak, pisac bilježi pomutnju koja je time nastala, ali ne traži uzroke, jer su bili poznati: iako obadvije

koncepcije, istočna i zapadna imaju jednaku vrijednost, one ne proizvode u životu isti učinak (gl. 24, 28–30). I zato, kada je pri kraju X. stoljeća, nekadašnja Prevalitana, potonja Duklja, pala pod utjecaj bizantske civilizacije, *Hrvatska kronika* završava. Naizgled, sve je ostalo isto: zemlja, narod, jezik, običaji, ali ne i put. I tu počinje drugi dio *Ljetopisa*, priča o kralju Vladimiru.

Uza svu svoju neobičnost, *Kronika* je povijesni spis i nije ni u kakvoj proturječnosti s *De Administrando Imperio* Konstantina Porfirogeneta ni s *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona. Ta tri djela se slažu i dopunjuju. No, DAI i HS samo su od pomoćne vrijednosti kao izvori za hrvatsku povijest, *Kronika* je glavni.

Povijest

Gotsko doba

Gl. 1–3.

Godine 457., Goti provaljuju u Dalmaciju. Vode ih dva brata, Totila i Stroil ili Ostroil, ustvari Vidimer i Tiudimer, sinovi Valamera iz kraljevske grane Amala. Na bojnom polju palo je i mnogo Hrvata. Nakon osvojene Salone, braća Amali se razdijele: Totila-Vidimer pođe sa svojom vojskom u Italiju, Stroil-Tiudimer na Prevalitanu (459). U jednom sukobu s Bizantincima, Stroil pade na bojnom pollju (475).

Stroila naslijedi sin Sviolad, koji je istovjetan s Teodorikom Velikim, čiji je otac bio Tiudimer. Kao poganin, zapravo arijanac, Sviolad progoni kršćane i stanovnike primorskih gradova. To nije moglo biti, jer se zna da je Teodorik štitio i poštivao pravovjerne kršćane. Osim toga, Sviolad je vladao 12 godina, a Teodorik, kao kralj Italije, 33. Pisac je pod imenom Sviolada očevidno mislio na *comesa,* gotskog upravitelja Dalmacije, i zamijenio ga s kraljem.

Teodorik umire 526. U *Kronici* ga nasljeđuje sin Selimir ili Silimir, no ni to nije moglo biti, jer Teodorik nije imao sinova. Upravo tu se vidi da je piscu zaista bila namjera da izloži pravila vladalaštva, od kojih se kao prvo nametao princip legitimnog nasljeđivanja. Poštivanje tog principa kao zakona bio je uvjet stvaranja reda i civilizacije. Kako doktrina nije dana teoretski, već na podlozi povijesnih promjena, a to joj daje autoritet proživljene prakse, protagonisti, vladari, dobivaju druga imena poput glumaca na pozornici.

Hrvatska smjena

Gl. 4.

Selimir, iako nije bio sin Teodorika, bez sumnje je vodio svoje porijeklo iz loze Amala zbog same činjenice što je postao vladar. Možda je za života Teodorika bio *comes.* Kao vladar, on mijenja politiku. Premda arijanac, on upravlja pravično i živi u prijateljstvu s pravovjernim kršćanima. S primorskim gradovima sklapa ugovor: on njima osigurava zaštitu, oni njemu plaćaju tribut. Cijelo kraljevstvo uživa mir, no gotskog imena nestaje. Zemlja se naseljuje Hrvatima i naziva se *zemlja hrvatska.* Ova pomjena predstavlja smjenu generacija.

U pozadini politike kralja Selimira nazire se politika cara Justinijana u vrijeme gotskog rata u Italiji. Da bi osigurao svoj bok, Justinijan je poduzeo da Gotima preotme Dalmaciju. To mu je pošlo za rukom već 535, u prvoj godini rata. U Italiji, rat će potrajati dvadeset godina i završiti istrebljenjem Gotâ. U Dalmaciji, koliko je poznato, nije nastradala nijedna etnička skupina. U toj zemlji Bizantincima su trebali primorski gradovi zbog opskrbe trupa u Italiji. Kako je Selimir gradovima vratio samoupravu, Bizantinci su imali slobodan pristup u sve luke istočne obale Jadrana.

U planinskom zaleđu, koje je ostalo u rukama Gota, bio je izvršen prijelaz iz etape u etapu, od Gota Hrvatima. Ovdje se valja navratiti na tvrdnju Tome Arhiđakona da su Hrvati pri svom dolasku »bili uprskani arijanskom kugom« (HS 7), što će reći da su bili bliski arijancima, možda monofiziti. Jer inače, da su bili arijanci, bili bi se stopili s Gotima, a da nisu bili pokršteni, ne bi mogli stupiti u savezništvo s Gotima. Do gotskog rata, živjeli su u sjeni Gotâ. U novim prilikama, međutim, kad nije više bilo oportuno isticati pripadnost arijanstvu, Goti i Hrvati zamjenjuju svoja mjesta, tako da gotskog imena nestaje, a hrvatsko ime se potvrđuje. Uzme li se u obzir brzina operacije i dobra volja Selimira pod čijom upravom je to bilo izvedeno, nužno je zaključiti da je on bio priznat kao vladar od strane Justinijana, čime je postao prvi legitimni upravljač Dalmacije nakon propasti zapadnorimskog carstva. S političke točke gledišta, značajno je ustanoviti da Selimir nije bio prisiljen da se odrekne vjere svojih otaca, tako da je sačuvao sav svoj autoritet kao i poštivanje vladalačke tradicije loze Amala. Prema Rusu, u njemu valja vidjeti osnivača hrvatske kraljevske dinastije (1931, 77).

Selimir je vladao 21 godinu. Na vlast je mogao doći ili 526, po smrti kralja Teodorika, ili 535, u početku gotskog rata. Ako se ima na pameti njegova politika tolerancije prema pravovjernim kršćanima kao i činjenica da je dalmatinski biskup Honorije (527–547) mogao održati u Saloni dvije sinode, 530. i 533. (Bulić-Bervaldi, 48), ima razloga pretpostaviti da je došao na vlast 526. Vladao je dakle do 547.

Gl. 5.

Bladin (Baldvin), sin kralja Selimira, slijedio je politiku svog oca: živio je u miru i slozi s pravovjernim kršćanima. U njegovo vrijeme u Dalmaciju provaljuju Avari. Prema drugim izvorima, to se zbilo oko 597. Avari nisu predstavljeni kao stran i nepoznat narod: oni govore istim jezikom kao i Bladin, gotskim ili slavenskim, hrvatskim, i poštuju istu religiju, arijansku. I Porfirogenet ubraja Avare među arijance i, shodno tome, među Germane (DAI 25). Što se pak tiče jezika, ako se navodima iz ove glave doda tvrdnja iz gl. 9. o istom pitanju, zatim izvješće bizantskog poslanika Priska na Atilin dvor i konačno jedna rečenica Tome Arhiđakona (HS 7), moglo bi se govoriti o dvojezičnosti u tom smislu da je svaka etnička skupina imala svoj jezik i da su se uz to sve služile i nekim zajedničkim slavenskim narječjem. Bladin je došao na vlast vjerojatno 547. Zbog njegove pomirljive politike prema kršćanima valja smatrati da je vladao do 610, kada se zadnji put spominje Maksim, posljednji solinski biskup.

U ovo vrijeme, u drugoj polovici VI. st., salonitanska crkva bila je potresena sukobima s rimskom stolicom. Biskup Frontinijan (547–554), optužen za kršenje discipline i proglašen heretikom, umro je u izgnanstvu (Zeiller, 150; Bulić-Bervaldi, 56; Vasiliev, 200). Treba međutim spomenuti da je unutrašnjost zemlje bila nastanjena

plemenima koja su pripadala arijanskom ili arijanstvu bliskim vjerovanjima. Biskup Frontinijan i njegovi nasljednici zacijelo nisu pred tom činjenicom mogli zatvoriti oči i upravljati svojom dijecezom kao da stari sređeni rimski svijet mirno nastavlja svoje življenje. S razlogom se može pretpostaviti da su nastojali razumjeti i na neki način prihvatiti to pučanstvo, jer u suprotnom ni Selimir ni Bladin ne bi mogli prema pravovjernim kršćanima voditi blagonaklonu politiku. Bit će da je iz takvog spleta prilika nastala afera o »Tri poglavlja« i dugogodišnji spor rimske stolice sa solinskom crkvom.

Arijanska reakcija

Gl. 6.

Ratimir, sin Bladine, mijenja politiku. Veliki protivnik pravovjernih kršćana, on je poveo rat protiv gradova. Moguće je da je upravo on vodio avarski napad na Salonu 614. (HS 7).

Gl. 7.

Nasljednici kralja Ratimira, »četiri nepravedna kralja«, pođu istim putem. Ta politika ipak nije mogla ići dalje od 626., kada su Avari doživjeli odlučan poraz pod zidinama Carigrada. Iza drugog od ova četiri kralja nastaje genealoški prekid jer: »I on umrvše, ne biše veće kralji togaj kolina«. Tako u hrvatskoj verziji. Prema latinskoj verziji i Marulićevim i Orbinijevim prijevodima, prekida nije bilo, nego se Selimova loza nastavila, što je u skladu sa zahtjevom da vlast prelazi iz koljena na koljeno u jednoj jedinoj obitelji kao vrhovnoj instituciji društva. Iz okolnosti što ova četiri vladara nisu imenovana može se nazrijeti opseg i brutalnost ratnih nevolja u to doba, od 610. do 626. U isto vrijeme, pisac se otkriva kao savjestan kroničar. Da je htio, on je ovim vladarima mogao dati bilo kakva imena. Dočim to nije učinio, jer im imena nije znao, nužno je zaključiti da je u svoj spis unosio samo činjenice koje je poznavao, pa makar ih po potrebi i usklađivao sa svojom političkom teorijom.

Kršćanski protuudar

Gl. 8.

Po smrti zadnjeg od spomenuta četiri vladara, novi zaokret: Satimir (H) ili Svetimir (L), sin tog vladara, nastupa kao zaštitnik pravovjernih kršćana. Ta promjena morala je uslijediti 626. u trenutku drugog dolaska Hrvata sa sjevera i njihova ulaska u rat protiv Avara. Može se dakle uzeti da je Satimir došao na vlast te iste 626. godine, i da je vladao do kraja rata kada ga nasljeđuje Budimir.

Na kraju ove glave, kojom se završava avarski rat, pojavljuje se Konstantin-Ćiril, figura iz IX. stoljeća. U izvornom tekstu tu je bez sumnje stajalo izvješće o misiji opata Martina ili Ivana Ravenjanina, jer su zaista oni u to vrijeme došli u Dalmaciju, a ne Ćiril.

Stvaranje države

Gl. 9.

Dolazak na scenu kralja Budimira popraćen je ovim riječima:

»I u to vrime bi učinjeno veselje veliko meu krstjani, i svi ki bihu u tvrjavah i u vrsih gorskih, i ki tajahu se i krijahu, i ne povidahu se krstjane, očitovaše se odvrgši strah. I svi ki bihu progonjeni vratiše se i počeše slaviti ime Isusa propetoga.«

Samo jedanput u povijesti mogao se pojaviti tako jak osjećaj radosti i olakšanja: u trenutku kada je avarska moć bila skršena i rat završen. Nakon toga, kad su velike invazije i seobe prošle, kršćani nisu više nikada imali razloga da se sakrivaju. Uzme li se u obzir da su misije iz Rima došle na zaokretu godina 640. i 641., rat je morao biti priveden kraju negdje u ljeti 640.

Sabor na Duvanjskom polju

Ako je obraćenje (HS), ili pokrštenje (DAI) bilo izvršeno u prvim mjesecima 641., za života cara Heraklija, sabor je vjerojatno bio održan u ljeti ili jeseni iste godine, jer je to zahtijevala hitnost poslova na uređenju države. Iz teksta proizlazi da je Budimir, koji je istovjetan s Porgom (Rus), zamislio obnovu zemlje na taj način da se nadoveže na stanje prije avarske vladavine. Zbog toga je najprije pozvao na savjetovanje »starce i mudrace gospodstva svoga«, da bi ga obavijestili o zakonima i redu onoga vremena. Već je i time približno određeno razdoblje zasjedanja sabora. Jer, dočim je kralj mislio da je tada još moglo biti na životu pojedinaca koji bi mogli poznavati pred-avarsku prošlost, ta prošlost nije smjela biti jako daleko. Uzaludna nada. Čak i nakon nekoliko dana savjetovanja »nitkor ne bi, tko bi tomu umil red najti i kralju niki put ukazati«. To ne znači da nije bilo nikakvih sjećanja, jer čemu onda vijećati više dana? To znači da su sjećanja bila zamućena kao posljedica praznine duge jedno pokoljenje, od 610. ili 614. do oslobođenja 640.

Od dvanaest dana zasjedanja, osam dana bilo je posvećeno crkvenim pitanjima, četiri dana upravnim. Crkva i država nastupaju kao dva odvojena i ravnopravna tijela. To je velika inovacija, jer se nasuprot bizantskom unitarnom poretku pojavio dvopolarni poredak, početni oblik strukturiranog, otvorenog društva. O pokrštavanju se ne govori, već o putu spasenja (H), o zakonu božjem i crkvenom uređenju (L), kao da prisutni nisu pogani, već kršćani, ali grubi i neuki (Toma).

Dvije oblasti su stvorene, Donja i Gornja Dalmacija ili Bijela i Crvena Hrvatska, od kojih je prva uvijek prva spomenuta. Uspoređivanjem s Porfirogenetom (DAI 30) izlazi da je Donja Dalmacija, koja se proteže od Rječine do Delminija, mjesta održanja sabora, zemlja Hrvata prvog dolaska, a Gornja Dalmacija, koja ide od Delminija do blizu Drača, zemlja Hrvata drugog dolaska. Svaka od ove dvije oblasti dijeli se na dvije banovine, primorsku i planinsku, svaka banovina na pet županija. Brigu o javnom redu i sigurnosti vode satnici, svaki na čelu odreda od stotinu ljudi. Bansku vlast obnašaju kraljeva braća ili drugi bliski srodnici. Župane postavljaju banovi iz svojih obitelji a satnike bira narod. Svaki ban ima u svojoj službi sedam satnika, svaki župan jednog. Od ubranih prihoda, banovi polovicu daju kralju, polovicu zadržavaju za sebe. Pravdu

vrše banovi i župani uz obveznu prisutnost satnika. Od sudskih kazni, župani predaju jednu (H) ili dvije trećine (L) kralju, ostalo zadržavaju za svoje potrebe. Kraljevstvo se predstavlja kao obiteljsko nasljedno dobro kraljeve obitelji, a narod kao produžetak i grananje te obitelji. Temeljna načela vladanja su sljedeća: svaki pojedinac vrši svoju dužnost pod upravom svog župana, a župani da polažu račun izravno kralju, mimo banova; kralj je svima kralj, a oni svaki za sebe. U tim pravilima kao da se čita volja da se unaprijed onemogući prevelika moć banova i time svaka urota protiv kralja. A bili su banovi marljivi buntovnici.

Odredbe koje su donijete o oblastima i njihovu razgraničenju potječu bez sumnje iz tog vremena. To proizlazi iz principa simetrije: Donja Dalmacija, Gornja Dalmacija, primorska oblast, planinska oblast. Takva podjela, očevidno nastala po dokumentima donijetim iz Rima i Carigrada, bila je moguća samo u vrijeme kada su ti dokumenti još postojali i dok je u službama još bilo ljudi koji su bili odgojeni u duhu klasičnog reda. Granica tim prilikama je upravo vladavina cara Heraklija.

Druga je stvar s odredbama koje se odnose na upravu i organizaciju društva. One su mogle biti formulirane postupno, ali konačno, kako će se pokazati, u IX. stoljeću. Izvorne, racionalne, organski povezane, te odredbe se svode na tri principa: individualizacija crkve i države, utemeljenje vlasti na kraljevoj osobi i njegovoj obitelji, sudjelovanje puka u vlasti posredstvom izabranih satnika. Hrvatska srednjevjekovna država po svoj prilici zahvaljuje svoju posebnost i stabilnost od VII. do XI. stoljeća ponajviše ovim temeljima.

Kralj Budimir vladao je 40 godina i tri (H) ili četiri (L) mjeseca, od 640/41 do 680/81. On je dakle, oko 679., potpisao povelju mira s papom Agathonom.

Surbia

U podjeli zemlje, planinsko područje obuhvaća Rašku i Bosnu. U hrvatskoj verziji, ta oblast, Raška i Bosna, naziva se *Surbia,* što se čita Srbija. To bi značilo da je Srbija dopirala do rijeke Bosne i Neretve. Krivo tumačenje, jer *Surbia* nije isto što i Srbija. Riječ *surbia* proizlazi iz nekadašnje kinesko-iranske kozmografije, u kojoj se strane svijeta i godišnja doba označuju bojama: istok i proljeće – zeleno ili svjetloplavo; zapad i jesen – bijelo; jug i ljeto – crveno; sjever i zima – crno ili tamnoplavo (Saussure). Riječ *surbia* čine tri elementa: čakavski *sur, suro* – taman, tamno, *bi* – kavkaski znak za množinu, *a* – završni fonem imena zemalja na latinskom. Kako su Hrvati do IV. stoljeća bili nastanjeni na području Crnog mora, orijentalizmi su lako prodirali u način njihova govora. U latinskoj verziji *Kronike,* naziv *surbia* preveden je sa *sumbra,* porijeklo francuske riječi *sombre* – taman, tamno. Konstantin Porfirogenet bilježi da su Bijeli Hrvati Sjeverno more nazivali *thálassa skoteiné* – tamno more (DAI 31). U *Kronici,* oblast *Surbia* ili *Sumbra* naziva se još i *Zagorje* (H) i *Transmomtana* (L). Termin *Surbia* je precizniji jer označuje sjever i množinu, dakle: *Sjeverne zemlje,* Bosna i Raška. Svakom od ove dvije zemlje upravljaju banovi i župani, jer su to političke jedinice. *Surbia* ili *Sumbra,* koja nije politički već orijentacijski pojam, nema kao takva upravljača. Što se pak tiče Srbije, povijesna tradicija poznaje samo oblik *Servia: Rascia seu Servia* – Raška ili Srbija (HS 25). U latinskom prijevodu

M. Marulića naziva *Surbia* nema, a granice Hrvatske određene su morem, Savom, Dravom i Dunavom. Jednako kao i u Trpimirovoj povelji i kod Tome Arhiđakona.

Methodos

Zbornik koji je sadržavao odredbe sabora nosi u izdanjima naziv *Methodius* ili *Methodios.* Taj naziv shvaćen je kao ime Metodija koji da je bio autor tih spisa. U Črnčićevu izdanju latinska verzija ima oblik *Methodius,* a hrvatska oblik *metodios.* No Črnčić u bilješci primjećuje: »Najprije je napisano *metodos,* pak pridodano *i*«. Zatim nastavlja da je Marulić pisao *Methodes,* što je na latinskom preveo s *Rationale.* I da pri tom nije mislio na Metodija, već na grčku riječ *methodos* u značenju razvoda ili statuta (st. 20). To je, dakle, bio pravi naslov. Moguće je da spis *Zakon sudnji ljudem,* sadržan u ruskoj zbirci *Kormčaja kniga,* predstavlja ostatak tog statuta.

Umetak o Konstantinu-Ćirilu

Ta priča je deplasirana i nemoguća. Kad bi imala smisla i povezanosti spadala bi u razdoblje djelovanja solunskih misionara, od 863. do 885. U to vrijeme u Hrvatskoj nije bilo ni poganskih ni arijanskih vladara koje je trebalo pokrstiti ili obratiti. Trpimir i Domagoj vode pro-rimsku politiku, Sedeslav pro-bizantsku, ali za kratko (878/879). Zatim Branimir odlučno pro-rimsku. U Splitu i Ninu sjede izabrani biskupi, a benediktinski red, ustanovljen kod nâs oko 850., normalno se razvija. Zašto dakle, u takvim prilikama, smatrati da su u zemlju bili dovedeni grčki širitelji kršćanstva? Zbog koje potrebe? I to 860-tih godina, upravo u desetljeću koje je bilo obilježeno prvim raskolom između Rima i Carigrada? Raskolom što ga je izazvao Fotije, učitelj, oblikovatelj, prijatelj i zaštitnik Ćirila i Metodija! Kad bi u toj priči bila barem neka nova i nepoznata vijest! Ali ništa do gole nesuvislosti: (a) misija kod Hazara nije imala nikakva uspjeha; (b) u Bugarskoj, solunski misionari nisu nikada boravili; (c) Moravska, u kojoj su zaista djelovali, nije ni spomenuta; (d) u Hrvatskoj nije sačuvan nikakav trag boravka Ćirila i Metodija, niti ikakva uspomena na nekog od njegovih učenika; (e) Konstantin-Ćiril, koji nije bio biskup, nije imao vlast zaređivati svećenike ni redovnike; (f) kralj Svetipuk (H) ili Svetopelek(L). Ime Svetipuk dolazi u tiskanim izdanjima hrvatske verzije, ali ne i u vatikanskom rukopisu. U Črnčićevu izdanju stoji izraz *sveti puk,* a Črnčić se u bilješci u čudu pita: »Kojemu to puku bi pristajalo: svet?« (st. 11). On nije shvatio da to znači kršćanski puk, *populus Dei.* Na tom se mjestu u latinskoj verziji nalazi ime Svetopelek. I sad, da ostane vjeran izvorniku i da dođe do rješenja, Črnčić zadržava izraz *sveti puk,* a istovremeno, pod utjecajem latinske verzije, kuje ime Svetopuk, pa izvorni tekst prenosi ovako: »I gredući navrati na kraljevstvo svetoga puka (Svetopuka – Svetopolka)«. Iz Črnčićeva izdanja prešlo je ime Svetopuk (Sveti-puk, Svetipuk) u Šišićevo i Mošinovo, a izraz *sveti puk* je nestao. Ukratko: hrvatska verzija poznaje samo ime Budimir, a latinska samo ime Svetopelek. U daljnjim izdanjima valja priču o Konstantinu izvući iz teksta i staviti je ispod crte kao smetnju i zabludu. U tekstu će se tako dobiti mjesta za opata Martina i Ivana Ravenjanina.

Tamno razdoblje

Glave 10. do 19.

Nakon duvanjskog sabora, povijest postaje mutna. Prvi značajan i raspoznatljiv događaj bit će provala Franaka na koncu VIII. stoljeća. U razmaku od 118 godina (681.–799.), u vremenu u kojem se ne osjeća nikakav urbani život, na vlasti se smjenjuje jedanaest vladara. Kronologija proizlazi iz trajanja vladanja svakoga od njih, izuzev četvorice, za koje vrijeme na vlasti nije navedeno. To su Vladislav (gl. 11), Kanimir (gl. 15), Tvrdoslav (gl. 16) i Pribislav (gl. 19). Njihovo sveukupno vladanje iznosi sedam godina. Uzme li se u obzir da je Kanimira zadesila smrt oko 754/55, a Pribislava oko795/96, može se, bez velike greške, Vladislavu dodijeliti tek nekoliko mjeseci, Kanimiru jedna godina, a Tvrdoslavu i Pribislavu po tri godine. Kronološki red uspostavlja se dakle na sljedeći način: Svetolik, 12 godina, od 681. do 693. (gl. 10); Vladislav, određeno vrijeme godine 693. (gl. 11); Polislav, 17 godina, od 693. do 710. (gl. 12); Sebislav, 24 godine, od 710. do 734. (gl. 13); Razbivoj i Vladimir, 20 godina, od 734. do 754. (gl. 14); Kanimir, 1 godina, od 754. do 755. (gl. 15); Tvrdoslav, 3 godine, od 755. do 758. (gl. 16); Ostrivoj, 23 godine, od 758. do 781. (gl. 17); Tolimir, 11 godina, od 781. do 792. (gl. 18); Pribislav, 3 godine, od 792. do 795. (gl. 19).

Gl. 10.

Svetolik, koji je naslijedio Budimira, išao je, u životu i politici, putem svoga oca. Vladao je od 681. do 693.

Gl. 11.

Vladislav, sin Svetolika, bio je osorne naravi. Volio je nadasve dvoboj, konje i lov, tako da se u njemu nazire mladić nezavisna duha i upravo moderna ponašanja. Poginuo je u lovu vjerojatno kratko vrijeme nakon što je došao na vlast 693.

Gl. 12.

Upravu zemlje uzima Polislav. Prema hrvatskoj verziji, on je bio sin Vladislava, prema latinskoj, njegov brat. Po svoj prilici bio mu je brat, jer Vladislav nije mogao imati vremena da dobije sina. Polislav je vladao 17 godina, najvjerojatnije od 693. do 710. Za njegove vladavine zemlju je napao Atila, kralj Panonije. Polislav je napadača odbio.

Gl. 13.

U vrijeme kralja Sebislava (oko 710–734) iz Panonije provaljuju Goti pod vodstvom Atile. Izgleda da Atila nije osobno ime, već pseudonim riječi vladar, kao cezar. Goti su opljačkali i razorili grad Skadar. Sebislav je napadače porazio i grad obnovio. Samo, to nisu mogli biti Goti, jer su oni nestali iz povijesti nakon sloma njihova kraljevstva u Italiji godine 555. To su Avari, koji su naseljeni u Panoniji od 567. Ime Got nema ovdje etničko, već religijsko značenje kao zamjena za riječ arijanac. Time se potvrđuje navod iznijet u gl. 5. da su Avari bili arijanci.

Gl. 14.

Sebislava naslijede sinovi Razbivoj i Vladimir. Oni podijele zemlju tako da je Razbivoj dobio primorsku oblast, a Vladimir planinsku. Prema latinskoj redakciji, oni

su bili blizanci, što je i uvjetovalo podjelu zemlje. Razbivoj umre nakon osam godina vladanja, nakon čega se zemlja ponovo ujedini u rukama Vladimira. On je s Avarima sklopio mir i oženio se jednom od njihovih princeza, što svjedoči da je bila kršćanka. Ovaj mir i ova ženidba predstavljaju prve korake Hrvatske u međunarodnim odnosima. Vladimir je vladao ukupno dvadeset godina, od 734. do 754. otprilike.

Gl. 15.

Vladimira naslijedi Kanimir. U Bijeloj Hrvatskoj plane buna u kojoj je kralj poginuo. To se moralo dogoditi 755, kao posljedica političkog prekida između Rima i Carigrada do kojeg je došlo 754.

Gl. 16.

Tvrdoslav, sin Kanimira, također je vladao kratko vrijeme, najviše tri godine, od 755. do 758.

Gl. 17.

Kristivoj (H) ili Ostrivoj (L), nećak Tvrdoslava, vladao je dvadeset i tri godine, od 758. do 781. otprilike, ali nije ostavio nikakve druge uspomene.

Gl. 18.

Tolimir, sin Ostrivoja, vladao je 11 godina, od 781. do 792., godinu dana ovamo ili onamo. »I u vrime njegova kraljevstva prista u veselju sva zemlja«. Ovim riječima, kojima se slavi i veliča mir, kao da se aludira na neke nemire u prethodnim godinama.

Držati smjer

Uzroci nemira i smutnji koji su potresali Hrvatsku u ovo vrijeme, u drugoj polovini VIII. st., ostaju skriveni. Teško je zamisliti da bi u društvu patrijarhalne strukture i čobanske ekonomije ti uzroci mogli ležati u pohlepi za posjedovanjem ili u borbi za vlast. To nije bilo razdoblje u kojem bi prevladavala briga za materijalna dobra, već težnja da se nađe izlaz prema onoj razini civilizacije kakvu su pokazivale ruševine antičkih gradova. Nudila su se dva puta: arijanski,paternalistički i teokratski, i pravovjerni, koji je u sebi nosio obećanje individualnog ostvarenja. Ako su Hrvati, obraćenjem god. 641., i izabrali pravovjerje, arijanstva nije nestalo. U prvoj polovini VIII. st., napadi su dolazili izvana (gl. 12, 13), u drugoj polovini pritisci su izbijali iznutra. Pobuna u kojoj je poginuo Kanimir (gl. 15) nastala je po svoj prilici kao odjek ikonoklastičkog pokreta u bizantskom carstvu. Taj pokret, srodan arijanstvu i monofizitizmu i vrlo agresivan, išao je svom punom razbuktavanju godine 753. sazivom koncila biskupa koji su mu pripadali. Koncil se sastao u veljači 754. pod pokroviteljstvom cara Konstantina V. Mjesec dana prije, u siječnju, papa Stjepan II. donio je onu svoju čuvenu i dalekosežnu odluku. Da bi prepriječio put širenju hereze na zapad i da bi se sam zaštitio, prekinuo je politički savez s Bizantom, krenuo na put preko Alpa i sklopio savez s franačkim kraljem Pipinom, što će na kraju stoljeća, dovesti do stvaranja katoličkog carstva Karla Velikog. Po svemu izgleda da su ovi događaji, kojima je kršćanstvo bilo podijeljeno na istočno i zapadno, prouzročili

pobunu u Hrvatskoj, premda se ne može znati na kojoj strani se borio Kanimir. Međutim, kad se uzme u obzir da je Hrvatska na kraju stoljeća lako i bez poteškoća našla svoje mjesto u zapadnom svijetu, nužno je zaključiti da je kroz čitavo vrijeme čuvala smjer koji joj je, 641., dao kralj Budimir. Može se ipak naslutiti da je zemlja našla svoj potpuni mir tek tridesetak godina nakon smrti kralja Kanimira (gl. 18.), u vrijeme kada je ikonoklastički pokret izgubio svoju snagu.

Zapadni vjetar

Gl. 19.

Po smrti kralja Tolimira, oko 792., na vlast se popne Pribislav, koji u svoje vrijeme »učini mnogo hudob«. U zemlji se protiv njega digne buna, ubiju ga i tijelo mu bace u rijeku. Prema *Maruliću* i prema gl. 20., to se zbilo u Bosni. Prema latinskoj verziji, bunu su digli bosanski velikaši.

U ovo vrijeme, na kraju IX. stoljeća, utjecaji dolaze od Franaka, koji su godine 788. zavladali Istrom. Pribislav nije mogao izbjeći da bude umiješan u njihove poslove. U godinama 795. i 796., Karlo Veliki poduzeo je odlučan pohod protiv avarskog arijanskog carstva u Panoniji. Pobuna protiv Pribislava prikazuje se kao epizoda tog rata. Uzme li se u obzir da je u Bosni, u VI. stoljeću, arijanizam imao jake korijene (Basler) i da je u planinskoj i čobanskoj sredini bez poteškoća mogao preživjeti, kao i to da je pobunu svladao Cepimir ili Krepimir (gl. 20), pravovjerni vladar, ima razloga da se u buntovnicima vidi arijance i saveznike Avara; a u Pribislavu, saveznika Franaka. Tvrdnja da je on počinio »mnogo hudob« može se razumjeti samo tako da je potekla od pripadnika viših slojeva, jer su oni podigli ustanak, ne narod. U tom kontekstu mogao bi se nazrijeti pokušaj vladara da u Bosnu uvede katolicizam a time i načelo podjele odgovornosti na crkvu i svjetovne vlasti. Ovakvu reformu – ako je ona bila na dnevnom redu – glavari plemena i klanova, nosioci nepodijeljene vlasti, nisu mogli prihvatiti, što je moralo dovesti do otpora. – Pribislav je vladao u vrijeme u kojem se klesala krstionica kneza Višeslava (Karaman). On je Višeslav. Rana smrt u Bosni spriječila ga je da ostavi druge uspomene.

Slomom avarskog carstva 796., arijanstvo je bilo osuđeno na nestanak. U dinarskom području, to se nije dogodilo. Već u X. stoljeću doći će u Bosni do nove bune (gl. 28). U XI. stoljeću, u primorskom pojasu, arijanstvo će djelovati kao protureformska struja (HS 16), a u Bosni, od XII. do XV. stoljeća, uzet će oblik crkve *krstjana.* Poglavari te zajednice prikazani su na stećcima s čobanskim štapom u ruci. Ako je to njihovo obilježje i znak razlikovanja od sjedilačkog stanovništva, onda je riječ o religiji čobana. U isto vrijeme, dokumenti govore o *Vlasima.* Pučanstvo maglovitog porijekla, neodređenih kulturnih crta i čobanskog zanimanja, *Vlasi* možda predstavljaju zadnje arijance. No, stvaranjem Zapadnog carstva Karla Velikog, javlja se nova dvojnost, katolicizam i pravoslavlje.

Gl. 20.

Cepimir (H) ili Crepimir (L) osveti oca i smiri Bosnu. Zatim se oružjem suprotstavi Francima koji su napali Hrvatsku, no između dva naroda ubrzo se uspostavi prijateljstvo. Kako u tim povijesnim prilikama franački anali spominju

Bornu, ova dva imena odnose se na istu osobu. Budući da je Cepimir vladao 25 godina i sedam mjeseci (H), ili jedan mjesec (L), a jer je Borna umro 821., Cepimir-Borna došao je na vlast 795. ili 796., iste godine kada je poginuo Pribislav-Višeslav.

Gl. 20., kraj; gl. 21.

Iza Cepimira-Borne slijede, u verziji H, dva imena, Staozar i Svetožak. U verziji L, samo je jedno ime, Svetozar. U varijanti O (prijevod L na talijanski) stoji Svetorad. U varijanti M (prijevod H na latinski) navedeni su Stavozar i Svetozar. Valja zaključiti da su u verziji L, dvije različite osobe sličnih imena uzete za jednu. Zbog činjenice što je Radoslav, koji dolazi u gl. 22., istovjetan s knezom Trpimirom, Stavozar i Svetozar istovjetni su s Vladislavom i Mislavom, koji su vladali jedan za drugim od 821. do 845.

Za ovo vrijeme, sve od vladanja Gota dalje, ništa ne svjedoči o bizantskoj vlasti u zemlji. Naprotiv, nova arhitektura, koja proizlazi iz nekadašnje salonitanske poput mladice iz starog panja, javlja se kao klica romaničke arhitekture koja će uslijediti. Drugim riječima, ni u *Kronici* ni u umjetnosti nigdje traga »dalmatinskoj temi«. Ni do sada, ni od sada.

Antagonizam istok-zapad

Glave 22. do 26.

Prvi crkveni raskol, do kojeg je došlo 863., nije u *Kronici* mogao ostati nezabilježen, jer ni zemlja nije ostala bez njegovih posljedica.Pripovijedanje o tom izneseno je u vidu književno oblikovane priče o kralju Radoslavu, koja se odigrala od 845. do 879. U to vrijeme zemljom su upravljali jedan za drugim Trpimir, Domagoj i Sedeslav. Vladavina prvog bila je u skladu s tradicijom i s političkim sklonostima pisca: sin kneza Mislava, legitimni vladar, on je vodio pro-rimsku politiku. Drugi je nastavio istu politiku, ali nije imao legitimiteta, jer nije bio sin prethodnog vladara. Treći, Trpimirov sin, bio je legitiman, ali je napustio rimski tabor i pristupio bizantskom. Da bi razriješio ova neslaganja, pisac se poslužio imaginacijom i romanesknim sredstvima, što ne znači da je iznevjerio povijest, osim što je vladarima dao svoja imena.

Gl. 22.

Vladavina kralja Radoslava obuhvaća vrijeme dva povijesna vladara, Trpimira (845–864) i Domagoja (864–876). Kako Domagoj nije pripadao nasljednoj liniji, njegova osoba je prešućena. No, jer je njegova pro-rimska politika bila u skladu s tradicijom, njegova vladavina uključena je u vladavinu kneza Trpimira, koji dobiva ime Radoslav.

Radoslav je imao sina imenom Seislav. Kad je Seislav odrastao »dviže posluh crikveni i ocu svomu iskaše vazeti gospodstvo i mnoge suprotivšćine činjaše«. To je Sedeslav ili Zdeslav. Radoslav, prisiljen da napusti zemlju, nađe pribježište u Rimu. Tako počinje jedna politička i viteško-ratnička avantura koja, kolikogod naličila na sinopsis za romantičnu operu velikog stila, nije ni u jednoj sekvenci lišena povijesnih temelja.

Gl. 23.

Seislav zasjedne na stolicu svog oca. U službu primi jednog čobanina imenom Tihomil, kojega učini županom. Ova epizoda, veoma realistična slika jednostavnosti običaja i odnosa među ljudima, otkriva da je gospodarstvo ležalo na uzgoju blaga, i da se bogatstvo sastojalo od stada ovaca.

U jednom sukobu s Ugrima, Seislav izgubi život. Okrutna smrt koja ga je snašla prikazana je kao kazna za zločine koje je počinio. Uzme li se u obzir da je on istovjetan sa Sedeslavom, ovi događaji odigrali su se u proljeće 879.

Ovdje završava hrvatski tekst. Lom koji je u hrvatskoj povijesti nastao 878., kada je zemlja otrgnuta od zapada u čijem okrilju je živjela od 641., i bila privezana na Bizant, dobio je time upravo opipljivu formu.

Natavak je na latinskom. Glava 24. kao da u prvom redu služi da se zabluda, koja je bila počinjena, učini dalekom. Zemlja zatim nalazi put Rimu. Iza Seislava, nasilne i surove figure, na sceni se pojavljuje Pavlimir, mladi kraljević urbanih manira. Nakon grozne i sramotne smrti prijašnjeg vladara, slijedi viteška epopeja na kopnu i moru novog vladara, utemeljitelja Dubrovnika i svečano ustoličenje. I uporaba latinskog, jezika zapadne crkve i urbanog društva, poprima vrijednost simbola. Po svim ovim crtama, kojima valja dodati sažet način izračavanja, pisac se otkriva kao veliki stvaralac.

Gl. 24.

Pošto je Seislav bio ubijen a zemlja ostala bez vladara, banovi se osamostale u svojim oblastima, no nijedan se nije usudio proglasiti kraljem. U Raškoj, vlasti se dokopa Tihomil. Kako nije bio kraljevskog roda, nije uzeo naslov bana, već naslov velikog župana.

Ovom dvostrukom promjenom, vladalačke obitelji i naslova, ova zemlja, Raška, udaljuje se od tradicije. Time se najavljuje njeno napuštanje zapadnog i ulazak u bizantski krug civilizacije.

Gl. 25.

Za to vrijeme kralj Radoslav u Rimu, na nagovor svojih bližnjih, oženi se Rimljankom plemenita roda. Iz tog braka rodi se sin kome dadu ime Petrislav. I kralj umre. Bio je svečano pokopan u bazilici svetog Ivana Lateranskog.

Gl. 26.

Kad je Petrislav odrastao, i on se oženi Rimljankom. Ona mu rodi sina, koji je dobio ime Pavlimir. To je Branimir.

U to vrijeme, Saraceni napadoše i porušiše dalmatinske primorske gradove među kojima i Epidaur. To se dogodilo 867.

»Kad je Pavlimir postao mladić, razvio se u veoma hrabra i jaka junaka, tako da mu u Rimu nije bilo ravna«. I imao je mnoge borbe.

Jednog dana, iz Hrvatske stiže poslanstvo koje zamoli Pavlimira da dođe u zemlju i da preuzme kraljevstvo svojih otaca. To je bilo u proljeće 879., po smrti Seislava-Sedeslava.

Pavlimir pođe u Hrvatsku. Na putu preko mora pratilo ga je 50 vitezova sa ženama i djecom. Ako je svaki par imao samo dvoje djece, bilo je to oko dvije stotine osoba.

Pristanu u Gružu, na ušću rijeke Omble. Sa svojom pratnjom i izbjeglim stanovnicima porušenog Epidaura, Pavlimir podigne novi grad kojega prozovu Raguza i Dubrovnik.

Pavlimir nije početni utemeljitelj Dubrovnika, jer je taj grad, kao Epidaur, postojao još u antičko vrijeme. Ali, kako je Epidaur bio razoren 867., i kako od onda u njemu nije više nitko stanovao, niti je itko pomišljao da ga obnovi, bez Pavlimira on ne bi više postojao. U tom smislu, Pavlimir je stvarno njegov utemeljitelj.

Gl. 27.

Pavlimir je bio ustoličen za vladara u Trebinju na dan Uzašašća Gospodinova (879.). Svi banovi i župani došli su da mu se poklone, osim župana Raške. Pavlimir ga napadne i potuče. Zbog te pobjede, on dade u Rasu podignuti crkvu u čast sv. Petra i naredi da ta crkva bude biskupijska. U Srijemu pobijedi Mađare i ustanovi granicu na Savi. Na povratku s jednog putovanja po zemlji, Pavlimir umre naglom smrću (892.), osam dana prije nego mu se rodio sin Tišemir.

Povijesne činjenice

Da bi se mogla ostvariti ova priča, da bi Radoslav mogao imati sina i potom unuka koji će dorasti do oružja trebalo bi 35 do 40 godina. No, od prevrata kojeg je izvršio Seislav do ustoličenja Pavlimira za vladara prošlo je tek nekoliko mjeseci, najviše jedna godina, od 878. do 879. Svojom pričom pisac je stvorio veliku vremensku i prostornu razdaljinu između dva događaja kao književnu transpoziciju moralne razlike između dva protagonista. I to s namjerom da se uoči tragična greška koja je bila počinjena napuštanjem povijesnog puta.

Da li je Trpimir, nazvan Radoslav, boravio u Rimu i da li se u tom gradu i oženio, o tom se ne zna ništa. U svemu ostalom, pripovijest ne sadrži ništa izmišljenog, osim možda ukopa u lateranskoj bazilici, ali to je mogao biti i ukop Petrislava.

Trpimir je ima tri sina, Petra, Sedeslava i Mutimira. Njegovo ime, kao i ime njegove žene Marije i sina Petra, upisano je u cividalski evanđelistar na foliju 5. Budući da je na foliju 3. upisano ime Ludovika II., koji je bio car zapadnog carstva od 855. do 875., i kako se sva upisana imena nižu kronološkim redom, Trpimir je sa svojima posjetio Akvileju 855. ili neko vrijeme poslije. Petrovo ime nalazi se i na foliju 23., iza imena Karla Debelog, koji je bio car od 881. do 887., što će reći da je Petar po drugi puta boravio u Akvileji 881., ili nakon te godine (Mandić). To je sve što se o njemu zna mimo onoga što donosi *Kronika.* Iz ovog spisa, gdje on nosi ime Petrislav, saznaje se da se oženio u Rimu. Iz toga proizlazi, da prilikom svog prvog boravka u Akvileji, oko 856., on se nije vratio u Hrvatsku, već je produžio put u Italiju, možda zbog obrazovanja. To bi značilo da je tada mogao imati oko petnaest godina. Ako se uzme da se oženio tri ili četiri godine poslije, njegov sin Pavlimir mogao se roditi oko 860/61.

Po Trpimirovoj smrti 864., Petar nije došao na vlast, kako je to bilo njegovo pravo. Možda zbog neke bolesti, ili prije zbog ranâ koje je mogao zadobiti u nekom od onih okršaja u koje će biti umiješan Pavlimir. Uzevši u obzir prvi crkveni raskol, koji je izbio

863., i činjenicu da je Sedeslav, drugi Trpimirov sin, bio sklon Bizantu, dok je Mutimir, treći sin, morao biti još malen dječak, pro-zapadna stranka u Hrvatskoj učinila je da na vlast dođe Domagoj, koji je možda bio mlađi brat Trpimira.

Godine 876., pošto je Domagoj umro, naslijede ga sinovi, ali dvije godine potom, 878., Sedeslav, potaknut i potpomognut od Bizanta, dokopa se vlasti.

Prema *Kronici,* ista netrpeljivost i neprijateljstvo između dvije stranke, pro-bizantske i pro-rimske, vladala je i u samom Rimu. U središtu sukoba bila je Petrova obitelj kao oličenje hrvatske pro-rimske politike. U najžešće borbe bio je upleten Pavlimir, legitimni nasljednik Radoslava-Trpimira. Kad je zaprijetila najveća opasnost – očevidno po smrti Seislava i dolaskom poslanstva iz Hrvatske – Pavlimir sa svojima napusti Rim i pođe u Hrvatsku. Kako se vidi iz *Kronike,* koja ga opisuje kao mladića *(juvenis),* jaka i hrabra junaka, koji je volio ratovati i koga su veoma voljeli u obitelji i u gradu, on je tada, 879., zaista mogao imati osamnaest ili devetnaest godina.

Na dan Uzašašća, u Trebinju, Pavlimir je bio ustoličen za vladara. Istog dana, 879., u Rimu, papa Ivan VIII. pozdravio je i blagoslovio Branimira, njegovu zemlju i njegov narod.

Branimirova žena zvala se Mariosa. Ovo ime, talijanskog zvuka, u skladu je s navodima *Kronike* da je Branimir svoju mladost proveo u Rimu i potvrđuje istinitost cijele pripovijesti. Uostalom, kao kapetan svojih vitezova, koji su svi bili oženjeni, morao je biti i on, a oženio se bez sumnje u Rimu, kao i njegov otac Petar, a po svoj prilici i sav njegov eskadron. Može se čak tvrditi da je i sâm Trpimir bio oženjen Rimljankom, kako to i stoji u *Kronici.* U tom slučaju, god. 856., na svom putu preko Akvileje, Petar je išao u Rim svom djedu i baki.

Rodbinska povezanost vladarske kuće s rimskim društvom kroz dvije ili čak i tri generacije, u *Kronici* je snažno naglašena: »rimski rođaci« Petrislava; Pavlimirovi »rođaci i drugi Rimljani«; »rimska rodbina Bellimirova«; »Bello s Rimljanima« (gl. 26); »Rimljani koji su bili s kraljem« (gl. 27). Urbani smjer kojim je primorska Hrvatska pošla idućih desetljeća i stoljeća nalazi ovdje svoj izvor.

Pavlimir je umro iznenadnom smrću. Branimir naglo nestaje iz povijesti početkom 892., što će reći da je umro iznenadnom smrću. Mogle su mu biti 32 godine.

Korijeni Kronike

U vrijeme događaja koji su ispričani u gl. 22. do 27., prvo mjesto u javnom životu Hrvatske, pored vladara, zauzima Teodozije, ninski biskup i splitski nadbiskup. Priznat istovremeno od akvilejske patrijaršije i rimske stolice, izaslanik pape Ivana VIII. u Bugarskoj god. 879., poznat u Rimu, gdje je boravio 881. i 887., on se pojavljuje kao istaknuta ličnost svoga vremena. Branimirovo razdoblje od 879. do 892., i njegovo, i u *Kronici* je najbolje obrađeno. Jedini on, svjedok događaja, poznavalac hrvatskog i latinskog, prelat koji je imao pristup u sve arhive, mogao je poduzeti pisanje povijesti svog vremena a time i *Kronike.* Dok je bio samo ninski biskup (879–886) pisao je hrvatski (gl. 1.–23.), kad je postao i splitski nadbiskup (886), pisao je latinski (gl. 24.–27.). Pozornost koju je posvetio Seislavu i njegovu činu upućuje da je upravo to bio motiv koji ga je potaknuo na taj rad. Ako je svoj spis zamislio kao doktrinu o

upravljanju, učinio je to očevidno s namjerom da pomogne da se ubuduće izbjegne zastranjenje iz 878., koje je prijetilo da Hrvatska bude izbrisana iz povijesti.

Teodozije je bez sumnje u arhivima našao »knjižicu o Gotima«, katalog vladara do svog vremena i zbornik *Methodos.* No, malo je vjerojatno da je u tom zborniku mogao naći principe koji se odnose na uređenje društva (gl. 9). VII. stoljeće nije ih moglo proizvesti. Kratki i jasni po svojim formulacijama, temeljni i zreli u toj mjeri da ni danas ništa ne gube na svojoj vrijednosti, ti principi nose pečat autora *Kronike.*

Glave 22. do 27. predstavljaju štivo posebne kompozicije, rađeno po načelima kontrapunkta i uzbudljivih romana. Pri tome valja istaknuti da je izvorni tekst cjelovit i tek ga je Črnčić podijelio na glave. Živahnost pričanja, slojevitost i isprepletenost radnji i sudbina, karakterizacija likova, mnoštvo pojedinosti, širenje scene od Srijema do Rima, organska povezanost svih epizoda u jednu cjelinu, sve to odaje autora koji je bio dobar pisac ali i neposredni promatrač. No, svjestan odgojnog djelovanja napisane riječi, on je izbjegao, i usred najžešće borbe za vlast, da do razrješenja dođe ubojstvom u vladarskoj obitelji. Po njemu, Sedeslav nije pao od Branimirove ruke, i po svoj prilici nije. Opis okolnosti u kojima je on izgubio život realističan je i uvjerljiv.

Moglo bi se reći da je Teodozije svoje djelo i potpisao. To su riječi *in dies ascensionis Domini.* Njima je u *Kronici* označen dan ustoličenja Pavlimira za kralja. Isti izraz nalazi se i u pismu koje je papa Ivan VIII. uputio Branimiru 7. lipnja 879. Njime je označen dan kada je papa na oltaru sv. Petra blagoslovio Branimira i njegov narod. Teodozije ga je uzeo izravno iz tog pisma, jer je papa po svemu sudeći izrekao svoj blagoslov na dan ustoličenja.

Gl. 27., koja ide do kraja Pavlimirova života, bila je napisana 892., jer je Teodozije umro, kako izgleda, ubrzo poslije Branimira. Medini je ustanovio neke jezične posebnosti u toj glavi, od kojih valja spomenuti polatinjenje hrvatskih imena, zacijelo kao znak težnje urbanom načinu života (M., st. 50). Hrvatski tekst, gl. 1–23., bio je sastavljen prije, između 879. i 886., i vjerojatno u Ninu, Teodozijevu biskupskom sjedištu. Glagoljica je već tada u toj biskupiji morala biti jako ukorijenjena, jer jedna biskupija, ali hrvatska, ne latinska, nije mogla djelovati bez spisa na hrvatskom. Ruski arhimandrit Leonid iznio je čak teoriju da je sam Teodozije izmislio glagoljicu i da je to učinio s namjerom da Hrvate odvrati od istočne crkve (Slovo 3/53). Bilo to tako ili ne, god. 879., kad je pošao na dvor kneza Borisa, Teodozije je posve sigurno ponio sa sobom i neke crkvene knjige. I latinske i hrvatske. Sve govori u prilog pretpostavci da je glagoljica na taj način bila prenijeta u Bugarsku i Makedoniju.

Izvorni naslov *Kronike, Regnum Chroatorum,* potječe vjerojatno od samog Teodozija. On dolazi iz Trpimirove povelje iz 852., u kojoj stoji izraz *per totum regnum Chroatorum* – po cijelom kraljevstvu Hrvata. Tu povelju čuvao je Teodozije u arhivu splitske nadbiskupije.

Ove dvije isprave, pismo pape Ivana VIII. i povelja kneza Trpimira, zatim i *Methodos,* pokazuju da *Kronika* nije bila sastavljena prema narodnim pričama i pjesmama, kako se to često tvrdi već od Jagića, pa i prije njega, nego na temelju pisanih dokumenata.

Ostaje pitanje Teodozijeva hrvatskog jezika. Ako *Zakon sudnji ljudem* ima zaista svoj izvor u *Methodosu* – što izgleda sasvim vjerojatno, je on nigdje drugdje nema

uvjerljivih korijena (Vašica, Andréev, Procházka, Schmid, Dvornik), onda je jezikom *Zakona* mogao pisati i Teodozije, osobito ako je to bio i crkveni jezik. Drugo je pak pitanje da li je Teodozije i autor *Zakona,* ili je on došao u *Methodosu* iz starijih vremena, pa čak i iz VII. stoljeća. Zamjena broja 4 za broj 3 u datumu god. 457., koja čuva trag oble glagoljice ukazuje da je Teodozijev hrvatski tekst bio najprije pisan tim načinom. Datiranje postanka *Kronike* u vrijeme cara Bazilija, kada je ona zapravo bila samo završena, značilo bi da je tada taj tekst bio preveden na hrvatski govorni jezik.

Nasljednici Pavlimira-Branimira

Glave 28. do 30.

Nakon Branimira, na prijestolju se redaju Mutimir (892. do oko 910.), Tomislav (o. 910.–o. 929.), Trpimir II. (o. 929.–935.). Tako prema Šišiću. U *Kronici* nema vladara koji bi bio istovjetan s Mutimirom, trećim sinom Trpimira I. Pisac, nastavljač Teodozija, vjeran principu prvorođenja u nasljednom pravu, nije ga uzeo u obzir, jer je vlast pripadala Tišemiru, sinu Pavlimira-Branimira. To je daljnji dokaz da je Branimir zaista bio sin Petrislava-Petra i unuk Trpimira I. Tišemir, koji je rođen 892., istovjetan je s Tomislavom. Na vlast je došao u svojoj osamnaestoj godini. Što se tiče Mutimira, koji je vladao za vrijeme malodobnosti sina svog nećaka, pisac ga stavlja u isti red s banovima koji su u to vrijeme, od 892. do 910., prisvojili vlast u svojim pokrajinama. Zakonski, vladati je trebala kraljica ili kneginja Mariosa kao regent.

Podjela zemlje

Gl. 28.

Po Pavlimirovoj smrti, neki banovi postadoše nezavisni, ali je Travunja ostala vjerna kraljici. Kad je Tišemir-Tomislav odrastao »ožene ga kćerkom bana Bijele Hrvatske«. S njom je imao dva sina, Predimira i Krešimira, koji su, izgleda, bili dvojci. Pošto su dječaci odrasli, kralj pošalje Krešimira u Bijelu Hrvatsku da zajedno s djedom pođe protiv pobunjenog bana Bosne. Sam pak s Predimirom pođe protiv bana Prevalitane ili Duklje. U boju, ban padne. Kralj bude ranjen i potom umre. Kako se to moralo dogoditi oko 929., Tomislav je umro u dobi od oko trideset i sedam godina. Predimir dobije bitku, zauzme cijelu Crvenu Hrvatsku i okruni se za kralja.

Predimir je istovjetan s Mihajlom Vuševučićem (Bouseboutzis), vladarem Zahumlja (DAI 33). Ako je bio rođen oko 910. – tada je Tomislav imao 18 godina –, on je imao 15 godina kada je, zajedno sa svojim ocem prisustvovao, 925., splitskom sinodu. Njihov odnos oca i sina objašnjava činjenicu da su zajedno poslali pismo papi Ivanu X., kojim su zamolili saziv sinoda. Papa im je odgovorio jednim pismom, kao da je Mihajlo zaista bio još samo dječak (Klaić, 393).

Gl. 29.

Krešimir, brat Predimira, zavlada Bosnom i Bijelom Hrvatskom. On je istovjetan s Trpimirom II.

Dva dijela zemlje, Bijela i Crvena Hrvatska, neće se više ujediniti.

Gl. 30.

Po smrti bugarskog cara Petra (969.), bizantski car (Ivan Cimisk) pokori Bugarsku i Rašku (971.). Raški župan, njegova dva sina i kćerka Prehvala, pobjegnu iz zemlje i sklone se u Onogošt (Nikšić), kod kralja Predimira-Mihajla. Kralj se zaljubi u djevojku i oženi je. To je jedini spomen jednog ženskog imena u *Kronici* i jedini ljubavni slučaj.

Po smrti bizantskog cara (Cimiska, 976.), Predimir napadne Grke u Raškoj i osvoji zemlju. Potom mu se rode četiri sina, Hvalimir, Boleslav, Dragislav i Svevlad. Njima podijeli zemlju na ovaj način: prvome dade na upravu Zetu, drugome Travunju, trećemu Hum, četvrtom Podgorje. Ova četiri okruga nazove Tetrarhijom.

Živio je Predimir-Mihajlo mnogo godina i »vidio sinove svojih sinova«, što znači da je umro pri kraju stoljeća u dobi od otprilike 90 godina. Bio je pokopan u Rasu, u biskupskoj crkvi sv. Petra, koju je dao podići njegov djed Pavlimir-Branimir i njegovi rimski rođaci.

Realističan i ekonomičan stil ove glave, topao opis susreta Predimira i Prehvale, zatim velika točnost u iznošenju povijesnih i geografskih podataka, sve to govori da je ta glava pisana za života Pridimira-Mihajla. U isto vrijeme, a to je vrijeme cara Bazilija, čitavo djelo *Kraljevstvo Hrvata* dobilo je svoj konačan oblik.

Umetak, gl. 31–35.

Gl. 31.

Legec, nećak kralja Predimira, imao je sedam sinova sve »mladi junaci i vješti oružju«. Međutim, sinovi kralja Predimira stali su vladati surovo i oholo. U narodu se protiv njih stvori zavjera, koju prihvate Legec i njegovi sinovi. Predvodeći pobunjenike oni napadnu Predimirove potomke i sve ih mačem sasijeku. Izbjegne samo Silvestar, sin Boleslava, i skloni se s materom u Dubrovnik. Zemljom zavladaju Legec i njegovi sinovi, ali ne zadugo, jer ih sve pomori kuga zbog zla kojeg su učinili svojim rođacima.

Gl. 32.

Narod se tada obrati Silvestru i postavi ga za kralja.

Gl. 33.

Silvestra naslijedi sin Tugemir. »U to doba podiže se u bugarskom narodu neki Samuel, koji se dao nazivati carem«.

Gl. 34.

Tugemira naslijedi Hvalimir.

Gl. 35.

Hvalimira naslijedi Petrislav, kome se rodi sin Vladimir.

Gl. 36.

Vladimir primi kraljevstvo. »U to vrijeme, dok je Vladimir bio mladić i vladao na prijestolju svog oca, gorespomenuti bugarski car Samuel skupi veliku vojsku i dođe u dalmatinske krajeve, na zemlju kralja Vladimira«, na Duklju. Taj napad datiran je između 986. i 998. (Mošin, 78; Peričić, 54).

Cijela ova priča, od Legeca do Petrislava, lišena je svakog razuma i temelja. Glavni besmisao predstavlja kronologija, jer je nemoguće smjestiti četiri generacije vladara u vremenski prostor koga nema. Ako se Predimiru prvi sin Hvalimir rodio 976., i ako je Samuel napao Duklju između 986. i 998., »dok je Vladimir bio mladić«, onda je Hvalimir, koji je tada imao između 12 i 22 godine, taj mladić. Kako nastavljač *Kronike* nije imao namjeru izlagati neku političku doktrinu, pa ni potrebe da vladarima stavlja maske, Vladimir se javljla pod svojim pravim imenom. Sama pak Duklja, koja s njim, pod imenom Zete, ulazi u krug bugarskih, zatim bizantskih interesa, prestaje pripadati kraljevstvu Hrvata.

Marginalia

Predimirov pohod na Grke u Raškoj (gl. 30) podsjeća na pohod kojeg spominje benediktinac Gottschalk: »Kada je Trpimir, kralj Slavena, išao protiv Grka...« (Klaić, 225). Bilo je to oko 846. Mjesto sukoba nije poznato, ali je očevidno da se moralo odigrati negdje na istom području, na istočnim granicama Crvene Hrvatske. I Trpimir je iznio pobjedu nad Grcima, kao i njegov potomak Predimir, što treba značiti da je i bio i ostao gospodar Raške i Duklje. Ta činjenica baca svjetlo na jedno mjesto u njegovoj povelji iz 852., koje pak potkrepljuje iznesenu tvrdnju. Tu je rečeno da je Salona »metropola do obala Dunava i skoro *(pene)* cijelog kraljevstva Hrvata«. Vidi se da je kraljevstvo bilo šire od metropolije. Izvan njenih granica, ali unutar granica države mogle su biti samo Duklja i Raška. One su potpadale, prema razdobljima, pod crkvenu oblast Diokleje, Skadra, Drača ili Bara. U gl. 9. izričito je navedeno da su u kraljevstvu, koje se protezalo od Vinodola do Drača, bila postavljena dva nadbiskupa, jedan za solinsku, drugi za dioklejsku metropoliju. Kazivanje Konstantina Porfirogeneta o upravnim oblastima na tom području (DAI 30) nije u suprotnosti s ovako izloženim stanjem, jer on piše 949., a do podjele zemlje na dva dijela s granicom na Cetini uslijedilo je po smrti kralja Tomislava 929. Može se jedino primijetiti da njegov sin, Predimir-Mihajlo, nije uspostavio Tetrarhiju po rođenju svojih sinova, dakle nakon 976., jer iz DAI proizlazi da je ona postojala i prije 949. Kada pak Toma Arhiđakon bilježi da se pod nasljednicima Stjepana Držislava (969–997) Hrvatska prostirala »od Koruške do granica Istre, a sa sjevera od obala Dunava do dalmatinskog mora s cijelom Maronijom i Humskom kneževinom« (HS 13), i to je bilo točno, jer je do tog stanja došlo nakon bugarskih osvajanja 998. Istočno od Humske kneževine, današnje Hercegovine, u Duklji i Raškoj, vladali su nasljednici Predimirova sina Vladimira. O »dalmatinskoj temi« ni riječi. Dakle ni Toma, koji je ipak bio Splićanin, nije o njoj ništa znao.

Zbog povezanog pripovijedanja i vremenskog raspona kojeg obuhvaća (od V. do X. st.) *Hrvatska kronika* se prikazuje kao ogledalo u kojem se zrcale, na lokalnom planu, velike povijesne struje toga doba. Sve društvene vrijednosti, grad, obitelj, pojedinac, ideje, blijede, nestaju i opet se pojavljuju. U dnu ovih događaja, koji u prvi čas zbunjuju svojom zbrkom, stvaraju se, na liniji kršćanskoga personalizma, temelji nove, današnje civilizacije.

Grad

Urbana sredina u *Kronici* prima izgled stijene koja se bori s olujnim morem. Valovi stijenu napadaju i prekriju, ona se opet pojavi, pa opet nestane i opet pojavi.

Klasično doba sažeto je na početku pripovijesti u jednoj rečenici: »Kralj dalmatinski pribivaše u čudnom i velikom gradu Solinu« (gl. 2). No, mirnog pribivanja ubrzo nestaje: »Kralj Dalmacije s malo vitezi smrtnom ranom ranjen ubiže i bi prinešen u slavni i čudni grad Solin, u kom gradu bi za veće dan općeni plač i tuga neizrečena«. I onda »slize« Stroil sa svojom vojskom: »I rasu primorske grade, Dalmu, Narun, i bogati i lipi grad Solin, i grad Skardon, i mnoge slavne grade položi na zemlju«. To je bilo u drugoj polovici V. stoljeća.

Od 535. dalje, pošto su Goti bili poraženi a zemlja je pod Selimirom i Bladinom našla mir, gradovi se obnove (gl. 4, 5).

Pri kraju VI. i početkom VII. st., u vrijeme Avara, Ratimir ponovno ruši i pali: »Mnoge grade i mista krstjana raščini... I tako primorske gradove rečene, u kih se opet bihu zemljaci i mišćane, skupivše se, podvignuli za oca njegova Bladina, rasu i u hlapšćinu [ropstvo] obrati« (gl. 6).

Godine 641., kad se mir povratio, »kralj svetoga puka naredi svim, koji latinski govorahu, da se vrate svi u mista svoja i da podvižu i naprave gradove, koji po poganeh bihu rasuti i požgani« (gl. 9.).

Zatim mûk i tišina sve do IX. stoljeća, kao da gradskog života nigdje nije bilo. Osim kratke vijesti da su Goti, zapravo Avari, početkom VIII. st. porušili Skadar, i da su ga stanovnici odmah obnovili (gl. 13).

Godine 866/67. Saraceni ruše i pale primorske gradove (gl. 26). Riječ je o onim gradovima koji se spominju u franačkim analima god. 806.

Novi događaj zbio se 879., kada je Pavlimir ili Branimir sa svojim eskadronom postavio temelje grada Dubrovnika. Tim činom, koji znači ostvarenje vlastite misli i odluke, princip urbanog načina življenja potvrđuje se konačno i bespovratno na ovom tlu.

Obitelj

Razdoblje od VI. do X. st., u kome se grad kao životna sredina povukao iz europske povijesti, nosi znak rodbinskih odnosa. Zadružna patrijarhalna obitelj raznih struktura predstavlja glavni oblik društvene organizacije. Pa ipak, u *Kronici*

zadruge nema. Na sceni je isključivo bračna obitelj kao negacija zadružnog života i patrijarhalne potčinjenosti. I to od početka do kraja, jer se u gl. 1. govori o tri brata, a u gl. 30. o roditeljima i četiri sina.

Bračnu obitelj predstavlja kraljevska obitelj. Ona u društvu utjelovljuje temeljnu organizacijsku osovinu, jer je načelo legitimnog nasljeđivanja, a time se ta obitelj ostvaruje, u *Kronici* provedeno bez iznimke, kao najtvrđi zakon. Svi vladari od V. do X. st. čine jedinstveno genealoško stablo, iako u stvarnosti i nije tako bilo, kao što to pokazuje slučaj Selimira, koji nije bio Teodorikov sin.

Nasljeđivanje se vrši po načelu seniorata: »Bris, koji biše najstariji, umrši otac njih, sede na pristolje i misto očevo i poče gospodovati« (gl. 2.). Kraljevska obitelj je posvećena. Ako unutar nje same dođe do nesloge i raspada, banovi i župani prigrabe vlast i prihode, no »nitko se ne usudi prisvojiti kraljevsko ime« (gl. 24.).

Povijest je nevidljiva, moglo bi se reći intimna. Umjesto da se manifestira na vanjski način, u stvarima i umjetničkim djelima, ali tada bi to bila povijest urbanog društva, ona prolazi unutar rodbinstva i pojedinca. Fermenti individualizacije dolaze od religije i kraljevske obitelji. Na isti način kako pojmovi Otac i Sin sadržani u dogmi o Trojstvu djeluju unutar zadružne obitelji na način da se ostvari bračna obitelj kakvu predstavlja slika nazaretske Obitelji, tako i kraljevska obitelj, koja je i sama odraz nazaretske Obitelji, djeluje unutar etničke zajednice u smislu ostvarenja individualiziranih pojedinaca i urbanog društva kojeg će oni ostvariti. Kraljevska obitelj otkriva se dakle kao temelj i vrh društva. Temelj kao institucija oko koje se čobansko pučanstvo organizira u kraljevstvo, a vrh kao model svakodnevnog ponašanja, oblačenja i stanovanja.

Čovjek

Slika pojedinca slijedi krivulju koju crta povijest grada: u početku veoma izražajna, zatim blijedi do nestajanja, pa se opet javlja i oblikuje.

Od V. do sredine VII. stoljeća (gl. 1–9.), pripovijedanje vrvi od kraljeva, careva, biskupa, kardinala, vitezova. Prinčevi Amali djeluju kao odlučni i smioni kapetani, dok bi se za kralja Budimira moglo reći da dolazi iz rase velikih antičkih careva.

Nakon toga i sve do kraja VIII. stoljeća (gl. 10–19.), na pozornici nikog do vladara, a i oni samo za tren. U drugim izvorima su nepoznati. Ali realnost povijesnih i geografskih situacija u kojima žive dokazuju da su i oni bili realni. Ponekad su spomenuti tek s nekoliko riječi, pa makar vladali deset ili dvadeset godina (gl. 10, 17, 18.). Kao kraljevi čobanskog pučanstva, provodili su svoj vijek tiho i beznačajno. Najveći domet do kojeg su mogli stići bilo je to da budu prvi u hrvanju, jahanju i lovu (gl. 11, 12.). U ratnim sukobima borili su se i ginuli, ali nečujno, jer nije bilo nikoga da to opiše (gl. 13, 15, 19.).

Provalom Franaka, horizonti se šire, zatvorena sredina se otvara (gl. 20.). Cepimir ili Krepimir koji se našao u tim novim prilikama pokazuje se kao čovjek koji zna i ratovati i sklapati politička prijateljstva. Opisi situacija i sada su škrti, ali se buka života osjeća osobito kad Cepimir »skupi mnoštvo veliko i izabra izmeu njih hrabrih ljudij, i učini vojske«.

Novo doba dovest će na scenu Seislava i Pavlimira, prve izrazite ličnosti. Po svom djelovanju, Seislav je negativna figura, po svojoj naravi, on je emancipirana, slobodna i ambiciozna osoba u istoj mjeri kao i njegovi daleki preci Amali.

Uz Seislava, javlja se mladi Tihomil, prvi čovjek pučkog porijekla koji je imenovan. On je isto tako prvi koji se na društvenoj ljestvici penje vlastitom snagom i zaslugom.

Seislav i Tihomil prikazuju se kao prirodni ljudi koji djeluju naglo i sirovo prema vlastitim impulsima i onako kako su naučili u svojoj seoskoj i pastoralnoj sredini. Pavlimir je njihova suprotnost. Odrastao u Rimu, u sredini koja je predstavljala sam pojam grada, kulture i povijesti, on svojom osobom prenaša u Hrvatsku i grad i gradsku civilizaciju. A nakon dva stoljeća tihog razvitka kraljevstva nadovezuje se na Budimira. Već je Trpimir pokazao, kad je Petra poslao u Rim, da su viši slojevi društva dosegli onu razinu kulture gdje se prelazi na urbani način ponašanja i življenja.

Žena

Cijelim svojim tijekom *Hrvatska kronika* je muška priča: ratovi, bune, razaranja, dvoboji, lov. U tim poslovima, udio žene je neznatan. Pa ipak, njena uloga u izgradnji puta koji vodi obnavljanju civilizacije nije manja od uloge muškarca.

U VI. stoljeću, u vrijeme velikih seoba, u mnoštvu koje se kreće, s muškarcima su i žene. Sa svojom djecom i dobrima, one slijede ratnike u njihovim borbama i napredovanjima (gl. 5).

U VII. stoljeću i dalje, žena se pojavljuje individualno, ali kratkotrajno i zastrto: kao supruga, kćerka ili majka u kraljevskoj obitelji i u obiteljima velikaša (gl. 12, 14, 17, 23, 25, 26, 27, 28). Kako imena ovih žena nisu poznata, ne može se govoriti o osobnoj, već samo o obiteljskoj individualizaciji. Usprkos tome, budući da su to plemkinje i kao takve osobno poštivane, patrijarhalna obitelj, koja se prepoznaje samo po ocu, time je načeta i put prema osobnoj individualizaciji je otvoren.

Između plemićkih, individualiziranih obitelji uspostavljaju se odnosi, u prvom redu ženidbe. To je najljepši i najelegantniji način da se nadiđu uske patrijarhalne i plemenske prilike i da se društvo otvori drugim društvima. U *Kronici,* prvi prijateljski odnosi Hrvata sa stranim narodima uspostavljeni su velikaškim ženidbama: s panonskom vladalačkom kućom (gl. 12.), s franačkim dvorom (gl. 20.), s rimskom aristokracijom (gl. 25, 26.).

U IX. stoljeću žene iz visokog društva sudjeluju u javnim poslovima: supruga jednog ugarskog poglavice skuplja i vodi odred vojnika da osveti smrt svoga muža (gl. 23.), dok supruga kralja Pavlimira upravlja zemljom kao regent nakon kraljeve smrti (gl. 28.).

U X. stoljeću, čovjek se individualizira. Uz vanjski svijet, gdje se do sada odvijao sav njegov interes, javlja se i unutarnji, intimni. Kralj Predimir osjetio je u jednom času svu čudnu ljepotu i krhkost tog svijeta, radi Prehvale. Kad je opazio djevojku i vidio »da je vrlo lijepa i skladno građena tijela, njegovo srce bi ranjeno od ljubavi prema njoj« (gl. 30). Samo zbog svog šarma i svoje ženstvenosti našla se Prehvala u ovom dokumentu, i samo je ona, od svih ženskih osoba, spomenuta svojim imenom.

Zbog ljubavi koju je probudila u srcu jednog čovjeka, jedna ratnička priča prošlih vremena obojila se, za treptaj oka, ljudskom toplinom svih vremena.

Politika

Povijesni razvitak koji je čobansko pučanstvo doveo do urbane civilizacije, barem u njegovu najistaknutijem dijelu, otkriva političko djelovanje koje ga je usmjeravalo.

Na područjima od kojih će nastati Hrvatska našli su se, tijekom njenog nastajanja, razni narodi. »I biše veće jazikov«, kaže *Kronika* (gl. 9). No, uloga koju oni igraju kao takvi, nema osobitog značaja, a hrvatsko ime nametnulo se zbog brojnosti. Događaje nisu određivale zajednice krvi, jezika i porijekla, već zajednice misli, vjerovanja. Nazivi got, hrvat ili grk istovjetni su s pojmovima arijanstvo, zapadno kršćanstvo i istočno kršćanstvo. Odnosi rata i mira uspostavljali su se s obzirom na te struje, kao formativne snage ljudi, nikako po liniji etničkih sličnosti ili različitosti. *Kronika* ne spominje nijedan sukob između Hrvata i »onih koji latinski govorahu«. Toma Arhiđakon da, ali to je bilo u samom početku, u vrijeme doseljenja, da bi ubrzo dvije zajednice, obadvije pravovjerne, živjele u miru i povezivale se ženidbama (HS 10). Prema *Kronici,* tako je bilo i s Francima. Između Franaka i Hrvata došlo je do jedne bitke i odmah potom do mira i sklapanja brakova, jer su oba naroda pripadala istoj misaonoj zajednici, zapadnom kršćanstvu (gl. 20). Hrvati su se tukli s Ugrima (gl. 23, 27), ali u ono vrijeme, u IX. stoljeću, Ugri su bili pogani, pokrstili su se tek oko god. 1000., pod vladavinom Stjepana I. Mlečani se u *Kronici* niti ne spominju, premda su već od vremena kneza Mislava Hrvati s njima vodili tvrde bitke. Zato jer oni, kao narod latinske kulture, nisu predstavljali nikakvu opasnost za formu civilizacije koja je u Hrvatskoj nastajala. Pa i sukob Bugara i Grka samo je prividno opterećen etničkim netrpeljivostima, jer je ustvari bio izazvan ambicijama bugarskih vladara da se dokopaju carigradske krune i slave.

Privrženost Hrvata zapadnoj crkvi nije nigdje izričito naglašena. Ona dolazi do izražaja normalnim pripovijedanjem kao životna činjenica koju nije potrebno posebno isticati. Pri opisu sabora, prvo se spominju papa, papini poslanici i rimske povelje, a potom car, carski poslanici i grčke povelje (gl. 9). Bježeći pred Seislavom, Radoslav se nije sklonio u Carigrad, već u Rim. Oženio se Rimljankom, dao sinu ime Petrislav, Petar, i bio pokopan u Lateranskoj bazilici, prvoj crkvi zapadnog kršćanstva (gl. 22, 25). Petrislav daje svome sinu ime Pavlimir, Pavao (gl. 26). Apostoli Petar i Pavao slavljeni su kao najodličniji sveci rimske crkve. Pavlimirovu osobnu gardu čine Rimljani. Zajedno s njima, on u Rasu gradi crkvu sv. Petra i ustanovljuje biskupiju rimske pobožnosti.

Bizantinci se nazivlju Grcima. Bizantsko carstvo predstavlja se najprije u ulozi čuvara povijesnih vrijednosti, jednako kao i Rim (gl. 9). Zatim kao obična susjedna država koja ne ulijeva nikakvo posebno poštivanje, već se i s njom, kao sa svakom drugom, vodi rat za granična područja (gl. 30). U nijednom trenutku, Bizant ne figurira kao vladalačka sila višeg reda.

Kraljevstvo Hrvata je neovisno, slobodno od svakog vanjskog nametanja. Ono se stvara od sebe, iznutra, prema vlastitim sklonostima. Njegov polazni položaj čine dinastija germanskog porijekla, salonitanska antička civilizacija i rimska crkva.

Principi na kojima se društvo organizira imaju vrijednost ustava. Oni određuju pravila igre na bitnim područjima narodnog života kao što su struktura vlasti, vršenje pravde i odnos crkve i države (gl. 9). Zbog činjenice što se civilna hijerarhija oblikuje uglavnom od plemstva, a jer je crkvena otvorena svima, vlast je istovremeno aristokratske i pučke prirode. Odredbom kojom se zahtijeva prisutnost satnika na sudu, što podsjeća na porotu modernih vremena, ozakonjuje se pravo naroda na sudjelovanje u vršenju vlasti.

Crkva i država djeluju odjelito i suglasno upravo kao u jednom suvremenom civiliziranom društvu. Takvo ustrojstvo postojalo je u vrijeme Branimira i Teodozija, ako ne i prije. To jasno proizlazi iz dva pisma pape Ivana VIII. od 7. lipnja 879.: papa ih je poslao odvojeno, jedno vladaru, drugo biskupu. Riječi kojima se u *Kronici* uređuju odnosi između crkve i države navode na misao da su nastale na temelju životnog iskustva: »Gardinali i biskupi ... svim zemljam, ke pod njim bihu, zapovidiše posluh i volju kraljevu i ostatka (potomstva) njegova«. Zatim: »Kralj postavi zagovor da ne bi smio nitkor posiliti crikvu ni redovnika u ničemur i da nitkor nima suproć njoj moći ni slobošćine, razmi (osim) njih poglavica, što su arhibiskupi i biskupi« (gl. 9). Autor ovih formulacija mogao je biti samo biskup Teodozije, svjedok pokušaja da se crkva u Hrvatskoj državnom silom odvoji od Rima i podloži Carigradu. U ovoj točki, reforma je u Hrvatskoj bila ostvarena. No, zahtjev za razlikovanjem crkve od države na cijelom području rimske jurisdikcije formirat će se tek u X. stoljeću, u francuskoj benediktinskoj opatiji Cluny. Ali će tek papa Grgur VII. u XI. stoljeću provesti to u djelo.

Na vrhu je države kralj, ključni kamen svoda. Kao ustanova, on predstavlja narod i zemlju, kao pojedinac, on predstavlja sebe. Ove dvije kvalitete čine od njega model slobodne i odgovorne osobe. Formula »kralj je za sve, ostali svaki za sebe«, koja u život prevodi religijsku predodžbu odnosa Oca i Sina, budi u svijesti pojam pojedinca. Kralj je otac. Pojedinac, koji je sin, bit će potaknut da s vremenom nadiđe zatvoreni krug roda i plemena i da se ostvari kao nezavisna osoba, poput kralja. Tako se na sceni počinju pojavljivati banovi, župani, vitezovi (gl. 19, 22, 23, 26, 27, 28), dok se konačno ne stigne do urbanog društva u kojem je svatko kralj u mjeri u kojoj je slobodan i odgovoran.

Bibliografija

Andréev, M., *Sur l' origine du »Zakon sudnyi ljudem«,* Revue des études Sud-Est européennes, t. I, 1963, 331-334, Bukurešt.

Basler, Đ., *Die Basilika II in Breza bei Sarajevo,* Živa antika 25, 1975, 259-264, Sarajevo.

Bulić, F. i Bervaldi, J., *Kronotaksa solinskih biskupa,* 1912, Zagreb.

Črnčić, I., *Popa Dukljanina Ljetopis,* 1874., Kraljevica.

Dvornik, F., *Byzantine missions among the Slavs,* 1970, New Jersey.

Hauptmann, Lj., J. Rus, *Kralji dinastije Svevladičev, povijesni prikaz,* Nastavni Vjesnik 41, 1933, 76-79, Zagreb

Karaman, Lj., *O vremenu krstionice kneza Višeslava,* Peristil 3, 1960.

Klaić, N., *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku,* 1975, Zagreb.

Mandić, D., *Rasprave i prilozi,* 1963, Rim.

Markotić, V., *Chronological priority of the croatian and latin versions of »The Chronicle of the Priest of Dioclea«,* Journal of Croatian Studies 23, 1982, 40-43, New York.

Medini, M., *Dubrovačke starine, Ljetopis popa Dukljanina,* 1933., Zagreb.

Mijušković, S., *Ljetopis Popa Dukljanina,* 1976, Titograd.

Mošin, V., *Ljetopis Popa Dukljanina*, 1950, Zagreb.
Prochazka, V., *Le Zakon sudnyi ljudem et la Grande Moravie*, Byzantinoslavica 2/1967, 359-375, 1/1968, 112-150, Prag.
Peričić, E., *Sclavorum Regnum Grgura Barskog*, 1991, Zagreb.
Rus, J., *Kralji dinastije Svevladičev*, 1931, Ljubljana.
Rus, J., *Krst prvih Hrvatov in Srbov*, 1933, Ljubljana.
Saussure, L., *Le système cosmologique sino-iranien*, Journal asiatique, 202, 1933, 235-297, Paris.
Schmid, H. F., *La legislazione byzantina e la pratica giudiziaria occidentale nel più antico codice slavo*, Atti del congresso internazionale di diritto romano, v. I, 397-403, 1951, Verona.
Šišić, F., *Ljetopis Popa Dukljanina*, 1928, Beograd-Zagreb.
Vasiliev, *Histoire de l' Empire byzantin*, 1932, Paris.
Vašica, J., *Origine cyrillo-methodienne du Zakon sudnyi ljudem*, Byzantinoslavica 12, 1951, 154-174, Prag.
Zeiller, J., *Les origines chretiennes dans la Province romaine de Dalmatie*, 1906, Paris.
Zelić-Bučan, B., *Dukljaninova vijest o Crvenoj Hrvatskoj u svjetlu novije historiografije*, Marulić 1/1976, 12-20, 2/1976, 91-102, Zagreb.

Grga RUPČIĆ

Hrvatska uspavanka 1991. godine

Spavaj zlato u naručju trava
anđeli ti zaklopiše vjeđe
mirno spavaj ispod neba plava
pod krovom od sunčane pređe

Snivaj sine! Na uzglavlju meku
redaju se jeseni i zime
srce rida suze same teku
usne šapću tvoje drago ime

I kad drijenak stidljivo se javi
žutim cvijetom iz zimskih mrklina
i šafran se pod grmom zaplavi

druga srca obuzme vedrina
mi ćemo ko prije stazom bola
uz akorde nadzemaljskog mola

Juraj GRACIN

Čitajući Ungarettija

Čitam Ungarettija, neke njegove pjesme. Svaka je pjesma svijet za sebe, s vlastitom tehnikom te čuvstvenom i misaonom konfiguracijom. Prevodim i komentiram (interpretiram).

Otok
(L'isola)

Na obalu gdje večer bila je stalna
Od starih zadubenih šuma, siđe,
I pohita,
I privuče ga šum perja
Što oslobodio se iz naglog
Lupanja srca vode vruće,
I utvaru neku (slabila je
i obnavljala se) spazi;
Uzašavši iznova spazi
Da bila je to nimfa što spavala je
Uspravna grleći brijest.

U sebi od priviđenja do plamena zbiljna
Lutajući, do livade stiže gdje
Sjena se navlačila u očima
Djevicâ poput
Večeri pod maslinama;
Prokapljivale su grane
Lijenu kišu strijela,
Tu su ovce zadrijemale
Pod blagom toplinom,
Druge su brstile
Svijetli pokrivač;
Ruke pastira bile su staklo
Uglađeno laganom ognjicom.

Intelektualni je to splet što se na krilima poezije uobličio u ezoteričnu estetsku svrhu mitskoga i nekako ritualnoga dođira. Njegova je potamnjena bit uronjena u svjetlo i sjenu, u zvuk i u boležljiv mir ali ne i spokojnost.

Čitati Ungarettijev »Otok« znači pristati na ezoteričnu ekstazu čije je značenje zatvoreno u posve simboličke šifre minuciozne metaforičke namjere koja je okrenuta

više »opsisu« i »melosu« negoli jasnoći iskaza. Teško je, naime, dokučiti, ako je to uopće i moguće, što je autor na koncu htio reći svojom tankoćutnom arkadijskom vizijom. Je li uopće i važno što je htio reći? Regbi da i nije, jer se čitava stvar ipak svodi na uživanje u slici i zvuku (htio bih da se to osjeti i u mome prijevodu!).

Što se uživanja tiče, ono će biti veće ako dotičnom estetskom predmetu pristupimo ne samo s određenim afinitetom spram slike i zvuka, nego i s određenom sposobnošću egzegetske naravi, pogotovo na razini čitanja simbola. Ono što ćemo na taj način dokučiti, utvrdit će u predmetu sadržajno i formalno jedinstvo te duhovni i materijalni red u njihovoj međusobnoj sukladnosti u strukturi koja se zatvara tako što se otvara polju osobne mašte svakog pojedinog čitatelja, mogućim njegovim pretpostavkama.

Očigledno, riječ je o umjetnini jakog senzibilnoga naboja više intelektualne smišljenosti sklone zagonetnosti. Sljedno tomu u nju valja prodrijeti s pomoću iščitavanja simbola koje nudi. Valjda ćemo tako biti bliži autorovu osjećanju i promišljanju, pa ćemo onda više i uživati u njegovoj viziji.

Najprije: o t o k ! Mjesto je to zbivanja jednostavne, u biti, i uredno složene usplahirene radnje bez svoga svršetka: neki »On« dođe i vidje, te kao da se rastopio pod sunčevim zrakama, nas ostavljajući u nedoumici a »pastira« u ognjici! Tko je on, ne znamo, ali mjesto zbivanja prihvaćamo kao ciklički red prirode, u kojem se rađa i troši (rekao bih: izgara) određeni mitski dodir kojega nam značenje, ako ga izvan čiste impresije uopće i ima, izmiče. Kao da smo na točki epifanije, gdje se sastavlja bajkovita magija koja nam svojom slikovitošću i zvukovnošću sugerira osjete s ruba područja nesvjesnog.

Regbi da š u m e već na početku pjesme napućuju na stanoviti strah od otkrivanja nesvjesnog, što će se potvrditi i u iznenadnom završetku. Čitava je atmosfera, zapravo, prožeta ustreptalom tajanstvenom neizvjesnošću i uzbuđenjem senzualnoga naboja. Kao da smo pred biblijskom slikom stvaranja svijeta!

»... tama se prostirala nad bezdanima, i Duh Božji lebdio je nad vodama«, čitamo na početku Biblije. To je, priznati nam je, i Ungarettijeva slika iz prva dva stiha »Otoka« na kojemu će se ostvariti mistični ustreptali imažinistički pjesnički doživljaj usredotočen na mjesto okruženo v o d o m kao simbolom izvora života, očišćenja i obnavljanja.

Iz vode pak izranja duhovno stanje pojačanog uzbuđenja (izranja naglim pokretom ptice ili ptica, svejedno), pa se na tom fonu pokazuje N i m f a kao božanstvo bistrih voda, što svojom objavom usred dana u veliki zanos blisko ludilu tjera onoga tko je spazi, te ga istodobno i privlači i straši, zatečena onako u položaju koji pobuđuje i erotski zanos.

Tako omamljen naš protagonist, za kojeg nemamo niti jedne materijalne naznake (pa ne znamo leti li ili pak hoda), pa ga prihvaćamo kao nematerijalnu činjenicu, stiže i do d j e v i c a koje u kontekstu ugodne topline ukazuju na to da smo na vrhuncu ljetnoga ciklusa elementa zemlje, što dakako pojačava senzualnost sveukupne slike i atmosfere u njoj, ali bi mogle i simbolizirati spoj svojstava vatre i vode, tj. svijest što izranja iz nekog stanja bez reda.

Je li »Otok« alegorijska slika rođenja d u h a?

Večer
(Sera)

Pod koracima večeri
Ide voda bistra
Boje maslinove,
I stiže kratkoj zaboravljenoj vatri.
U dimu sad čujem cvrčke i žabe,
Gdje mekane drhte trave.

U dva poteza,ozbiljan i nostalgičan iskaz o protjecanju vremena, o prolaznosti pojedinačnoga života. Osjeća se odjek Bergsonova intuicionizma: život uvjetuje trajanje, trajanje pak omeđuje život u njegovim materijalnim oblicima kojih ograničeni vijek trajanja znači umrtvljenje životne energije.

Vrijeme je nijemo
(Il tempo è muto)

Vrijeme je nijemo među tršćacima nepomičnim...

Daleko od pristaništâ lutala je kanoa...
Iznuren, nepokretan veslač... Nebesa
Već propala u ponor rijekâ...

Protegnut zaludu na rubu sjećanjâ,
Pasti možda bi milost...

Ne znade
Da ista je obmana svijet i duh,
Da u tajanstvenosti svojih valova
Svaki glas zemaljski doživljuje brodolom.

Izgubljenost i nemoć čovjeka pred tajanstvenom višom silom koja mu često određuje nesavladivu patnju na kojoj doživljuje svoj potpuni poraz.

24. kor
(24° Coro)

Nek zgrabi me u modre pandže lunja
I, u zenit sunca,
Nek pusti me na pijesak
Pasti za hranu gavranima.

Neću više na plećima nositi blato,
Čistog imat će me vatra,
Graktavi kljunovi
Vonjavi ugrizi šakalâ.

Te pokazat će beduin,
Iz pijeska odgrćuć je
Prekopavajući štapom,
Gomilu kosti najbjeljih.

Očišćenje kroz jezivo samožrtvovanje na žrtveniku surove prirode. Završetak u apsolutnoj bijeloj boji naznačuje smrt, no ovdje je možda moguće naslutiti, premda je za to nužno upregnuti sve sile volje, tišinu koja i nije smrt već neka nova mogućnost na beskonačnoj crti obzora. Teško je ovdje, zaista, na tako što pomisliti, ali mjesto zbivanja, i ne samo ono, nego i volja za očišćenjem, može navesti na takav konačni zaključak, a njemu sam sklon pod snažnim dojmom onoga što kaže virtuelna druga kitica.

Pjesma je klasički, nekako mitski virilna, prkosno otresita; njen je sadržaj vrlo čujan i vidljiv, u kvalitativnoj svojoj jezgri moguće dvojakoga tumačenja (potamnjenje!).

Ništavnost
(Vanità)

Iznenada
se nadvi
nad ruševinama
bistro
čuđenje
neizmjernosti

I čovjek
nagnut
nad vodom
zatečenom
suncem
prepoznaje se
u sjeni

Zibanoj i
polagano
razlivanoj.

Pjesma, vizualno, ima nekako oblik ključa. Iza toga nema ništa misterioznoga, sve je jasno i jednostavno: rat je ne-prirodna pojava, a čovjek je tek krhka sjenka u sve-miru. Ključ je to, dakle, k univerzalnoj istini. Ta je obična istina, međutim, dana ikoničkom vještinom, vještinom to jest u koju je ugrađena svijest o tomu da pravu dramu i nije moguće nego tako zabilježiti na njenoj vršnoj točki. »Ništavnost« je na taj način dobila svoju sliku, a preovlađujuća tišina u njoj svoju čujnost.

Samoća
(Solitudine)

Ali moji krikovi
ranjavaju
poput trijeska
muklo zvono
neba

Urušuju se
preplašeni

Krikovi su u tolikoj mjeri opredmećeni, da ih osjećamo u svoj njihovoj oštrini i težini: ako su negdje granice svemira, one će biti probijene tim krikovima. »Preplašenost« regbi traži i prostor izvan našega iskustva.

Muka
(Dannazione)

Zatvoren među smrtne stvari
(I zvjezdano će nebo skončati)
Zašto čeznem za Bogom?

Na sliku Božju stvoren, čovjek dijeli muku Sina njegova. Iz te veze je i Pjesnikov upit, s kojim se zapravo poništava njegova konstatacija da će i zvjezdanom nebu doći kraj. Je li ovaj moj silogizam odgovor na postavljeno pitanje? Za mene da, za Pjesnika ne znam.

Faza
(Fase)

Hodaj hodaj
pronađoh zdenac
zdenac ljubavi

U oku
tisuć i jedne noći
otpočinuh

U napuštene vrtove
ona je dolijetala
kao golubica

U zraku
podnevnom
što bješe nesvjestica
ubrao sam joj
naranče i jasmine

Bajkovita alegorija, s reminiscencijom na dolčestilnovističku zamisao ljubavi kao posrednika k duhovnome savršenstvu. Golubicu vidim kao starogrčki simbol prevlasti duha kroz sublimirani Eros; jasmin pak, poput svakog cvijeta, kao simbol ljubavi i sklada, a naranču kao znak plodnosti, duhovne ovdje, tj. pjesničke. Ako znamo da je Ungaretti pjesmu napisao u svojoj najranijoj fazi, kada mu je bilo svega dvadeset i dvije godine, tad je svaki daljnji komentar nepotreban.

Livada
(Prato)

Zemlja
se zastrla
nježnom
lakoćom

Kao nevjesta
mlada
nudi
zgranuta
svome stvorenju
nasmijanu
stidljivost
majke

Zemlja je žena i majka, nježna je i krotka. U svome je djevičanstvu zatečena aktivnim načelom neba kojemu je potčinjena. Humilitas!

Dosada
(Noia)

I ova će noć proći

Ova osamljenost uokolo
kolebljiva sjenka tramvajskih žica
na vlažnom asfaltu

Gledam glave fijakeristâ
u polusnu
kako klimaju.

Iktus nad cenzurom u strofi postojanja. Život ima svoj ritam; da u njemu nema stanki, ne bismo ga ni osjetili. I dosada ima svoje pokrete, dio je egzistencije, a njezin ritam određuje prolaznost.

Zvijezde
(Stelle)

Iznova u visini plamte priče.

Pasti će s lišćem za prvog vjetra.

No nek dođe drugi dašak,
Vratit će se treptaj nov.

Betlehemska bajkovitost, regbi. U tome slika fluktuirajuće duhovnosti.

Bijaše nekoć
(C'era una volta)

Bosco Cappuccio
ima obronak
od baršuna zelenog
kao meki
naslonjač
Zadrijemati tu
sâm
u kavani samotnoj
sa svjetlom slabim
kao ovo
ovoga mjeseca.

Sržna riječ jest »kavana«. Njoj se utječu sve druge riječi što u njoj nevjerojatno efikasno proračunato razdijeljene stvaraju jezičnu čaroliju. Koliko malo Ungarettiju treba da izradi nešto nalik na biser u sveprostornom i svevremenskom oku!

Nostalgija
(Nostalgia)

Kad
je noć na izmaku
malo prije proljeća
i rijetko
netko prolazi

Nad Parizom se skuplja
tamna boja
suza

Negdje uza
most

promatram
bezgraničnu tišinu
neke djevojke
Slabašne

Naše
bolesti
se stapaju

I kao poneseni
ostajemo.

Gotovo halucinantno utjelovljenje duboke, šutljive i zamišljene tjeskobe koja kao da se skamenjuje u boležljivoj čežnji za nečim. Nevjerojatno koliko pokreta ima u zadnja dva stiha što petrificiraju boležljivu zadubenost! Pokret je u perspektivi koja se otvara iza točke. Završetak je, dakle, novi početak: ovdje, regbi, početak ponavljanja iste slike, pa ona time – tim pokretom, biva uokvirena. Sugestija je to slike što svoju dinamiku čuva u podsvijesti kreativnoga subjekta. Nakon pisca kreativni subjekt je svaki čitač.

Vedrina
(Sereno)

Nakon tolike
magle
jedna
po jedna
otkrivaju
se zvijezde

Udišem
svježinu
koju mi ostavlja
boja
neba

Prepoznajem se
prolaznom
slikom

Zahvaćenoj u okretaju
besmrtnom

Živa realnost je neprekidni tijek i mijena. U tome se smjenjuju duševna stanja koja ovise o onome što sobom donosi svaki novi moment. Lirska evokacija, uvjetno rečeno, Bergsonova intuicionizma. Ponovno!? Da, na ponešto jednostavniji način negoli u »Večeri«: na općenitijoj razini i bez karakterističnoga »potamnjenja«.

Vojnici
(Soldati)

Tu smo kao
s jeseni
na stablima
lišće

Kao metak brz opis naše prolaznosti. Iz naslova razabiremo inspiraciju iz rata.

Bdjenje
(Veglia)

Čitavu jednu noć
bačen blizu
jednog druga
masakriranog
s njegovim ustima
iskešenim
okrenutim uštapu
s kongestijom
njegovih ruku
što je ušla
u moju tišinu
pisao sam
pisma puna ljubavi

Nikad nisam bio
toliko
odan životu

Nazočnost Morse u čovjeku budi »élan vital« (na neki način opet Bergson!). Sjajno je pri tome to što potencijalna spekulativnost ustupa mjesto jasno određenom humanizmu. Zato su pjesnici i istinitiji od filozofa.

Potonula luka
(Il porto sepolto)

Tu stiže pjesnik
zatim se vraća svjetlu sa svojim pjesmama
pa ih rastura

Od ove pjesme
mi ostaje
ono ništa
neiscrpive tajne

Pjesnik je osobiti osjetnik života i svijeta, jedino je njemu dano da dokuči misterij duboko skrivenoga u bezmjerju.

Čini se da je čas da završim ovo prebiranje po pjesmama Giuseppea Ungarettija, pjesnika kritičarskim konvencijama određenog kao »hermetičara«. Vjerojatno je najbolje da to učinim još jednom njegovom pjesmom:

Oproštaj
(Commiato)

Plemeniti
Ettore Serra
pjesništvo
je svijet čovječanstvo
vlastiti život
rascvjetani iz riječi
bistro čudo
ushićena zanosa

Kad pronađem
u ovoj svojoj tišini
jednu riječ
izdubena je u mom životu
poput bezdana

Ono što nitko ne može dokučiti i objasniti, to pjesnik može svojom riječi koja prodire do najvećih dubina zbivanja, djela, misli i osjećaja. »Pjesnik dopire gdje sunčeve zrake ne mogu« (Indijska narodna uzrečica).

Tomislav MARETIĆ

Haiku

Blistavi mjesec.
Zvuk ljetnoga kina i
čađavi dimnjak.

* * *

Konobarica donosi
suncobran.
Nisko sunce.

Žućkasti kolorit
Kornata tone u sumrak.
Sve žući mjesec.

* * *

Vrabac poleti
s prašnjave ceste.
Cvijet duhana.

* * *

Suton još krzma
na mjesečini
u cvatu duhana.

Gracijan BIRŠIĆ

»Ratna lirika«

Psalam 21

Bože moj, Bože moj, zar si me ostavio
plačem li bez riječi ili jecaji moji zaore
kao rika ranjene zvijeri, spasa mi nema.
Bože moj, vičem k Tebi danju — zar me ne čuješ?
zapomažem noću — i nema sna ni počinka.

Ipak, Ti snago otaca mojih,
ostaješ i meni nepokolebljiva nada.
Vapili su k Tebi, i Ti si ih spasio,
položiše nadu u Tebe i ne bijahu prevareni.

Premda sam crv, a ne čovjek
te me pogaziše tenkovima, zakopaše ruševinama
razorene Banije, Slavonije i Srijema,
Ti me nećeš prepustiti njihovoj bahatosti.

Iznakaziše i do neprepoznatljivosti osakatiše
moje mrtvo tijelo, ali — gle čuda:
iz njega još jače prosijava Tvoj lik!

Sijači smrti ognjem i mačem poharaše
moje gradove i pitoma sela,
podmetnuše tisuće požara i zadovoljno trljaju ruke
misleć da s dimom iznad zgarišta i sablasnim štektanjem
strvinara završava moj vijek.

Uime neke vučje logike i traljavih neznalačkih nacrta
proglasiše me ne-narodom i osudiše na nepostojanje,
istini moje povijesti suprotstavljaju svoje spomenice
i da oni budu svi i svuda
spomen mi žele izbrisati iz zemlje živih.

I još mi se rugaju:
On se uzdao u Boga! Neka ga sad spasi!
Neka mu zaštiti crkve i samostane
od razorne moći naših kaset-bombi, raketa i granata!

Bezumnici! Oni ne znaju da Ti, Gospodine, nisi
daleko od mene, premda sam poput janjeta
koje je opkolio čopor vukova, a bikovi vrebaju
da me razderu svojim rogovima.

Ti, Stijeno vječna, bdiješ uz svoj vjerni Ostatak
i nećeš dati da se nad narodom Tvoje baštine
bani bahati neprijatelj.

Već su spremni ukopnici koji će moje neprijatelje
predati vlasti tame,
a pokoljenje koje dolazi očito će znati
da naša pobjeda nije naša, nego je sve to
učinio Gospodin!

(Sydney, 14. rujna 1991.)

Ispovijest

Ne zato što bih bez Tvojih pejzaža bio siromašniji
ni zato što bez Tvojeg mora ne bih znao za vidike
niti zato što bez Tvoje prošlosti ne bih imao putokaza
nego zato što me bez Tebe jednostavno ne bi bilo:
svaka tuđinska čizma, svaki masakr i svaki
proboj zvučne barijere na Tvome nebu
ostavlja duboke ožiljke na mome tijelu,
Zemljo Hrvatska!

(Sydney, 3. listopada 1991.)

Jeremijaš hrvatski

Nek oči moje lijevaju suze danju i noću
i neka ne umukne moj plač i grcanje
jer je preteškom tugom žestoko satrta
Hrvatska, moja djevojka i majka.

Na žitnim poljima umjesto žetve pustoš
i razbacana tjelesa onih koje je ubila i iznakazila mržnja
U gradovima, kao na pozornici sablasti,
srušene kuće zjape prazninom,
a u ognjištima stravični ples ugaslih ugaraka
i cviljenje pepela na vjetru.
U ogoljenim crkvama rastrgane klupe
na njih se stropoštala propovjedaonica
a proročki glas nepostojećih svećenika
nestvarna je tlapnja.

Zar si zaista odbacio zemlju Zvonimirovu
ili se ova povijest što smo je zajedno s Tobom pisali
ogadila Tvojoj duši?
Zašto dakle nove rane danomice nagrizaju
tijelo naše Domovine,
a u našim gradovima i selima sijači mržnje
žele zatrti svaki trag
nas i naše pripadnosti Tebi.

Očekivali smo mir, a evo iznemažemo
pod teretom rata i ubojitog oružja.
Pregnuli smo oko obnove nakon četrdesetgodišnjeg tamnovanja
a evo nas razara bahatost drznika.

O da, Gospodine, euforijom smo htjeli preskočiti
vrijeme zrenja, doba samospoznaje, skrušenja
i odluka za novi život.
Uljuljali smo se u drijemež nekog čudnog Statusa quo
u uvjerenju da je dosta promijeniti okvir i strukture života
kao da je sloboda odijelo koje se mijenja, a ne
promjena unutrašnjosti i preobražaj srca.

Ipak, Gospodine, ne daj da mržnja, nasilje i zločin
predugo potraju kao škola našeg samopoznavanja.
»Dic angelo percutienti: 'Cesset iam manus Tua!«

Zar mi nismo obilježeni Tvojim imenom?
Zar Ti nisi naš saveznik od praskozorja naše europske
povijesti? Ali, ako smo i bili mlaki u svojoj vjernosti,
zar Ti »vjeran ne ostaješ?«

(Sydney, 13. rujna 1991.)

Helikopter

Kad čujem zvuk helikoptera na australskom nebu
sjetim se Hrvatske i podiđe me jeza,
jer helikopter na nebu Hrvatske
ne traži djecu zalutalu u šumama,
ne spasava posadu čamca zahvaćena olujom:
nego prevozi generala Aksentijevića
koji pažljivo motri zemljište i naselja hrvatska
(jer konfiguracija tla i planovi gradova variraju!)
kako bi mogao definitivno odlučiti
hoće li se dječji vrtić, škola, bolnica ili crkva
zasuti vatrom iz tenkova i topova
ili jednostavno prekriti kaset-bombama

(Sydney, 2. listopada 1991.)

Molitva

Kada Te molim za Hrvatsku
ne daj, Gospodine, da moja molitva bude sebična
već da uvijek računam kako krunicu bola
prebiru nečiji zgrčeni prsti u dalekoj Armeniji
i kako zrakoplovi mržnje bacaju ubojite igračke
djeci nekih drugih podneblja
i kako dolazeća jesen s hladnim vjetrom i kišama
predstavlja jedinu dobrodošlicu uplašenim Kurdima
što su ih s vjekovnih ognjišta
otjerali zavjerenici mržnje, laži i nasilja
uz blagoslov ravnodušnih krojitelja pravde

(Sydney, 1. listopada 1991.)

Mato LUKIN MARKIČIĆ

Ljepo štivo u službi evangelizacije

p. Rajku, (ras)poznavatelju vrednotâ

Nakon isteka XXV. godišta nazočnosti među čitateljima, časopis »Marulić« ne treba strahovati od grijeha protiv skromnosti. Neosporna je činjenica, naime, kada je riječ o ustrajnom naglašavanju pojma umjetnosti kršćanskog nadahnuća, da je »Marulić« bio jedno od doista rijetkih glasila, uz časne iznimke »Crkve u svijetu« i »Obnovljenog života«, gdje se – uvijek s izdašnim brojem primjera – nenametljivo svraćala pozornost na pisce poput P. Claudela, G. K. Chestertona, M. Pomilija i tolikih drugih. Ova kratka popratna bilješka, međutim, svoju će temeljnu nakanu iscrpiti u nečem drugom, a što se nadovezuje i uklapa u razgovor o književnosti kršćanskog nadahnuća.

Pred nama je primjer pape Ivana Pavla I. Prije nego li je postao papa, Albino LUCIANI (tako mu je bilo krsno ime) bio je patrijarh Venecije i kardinal.[1] Početkom sedamdesetih godina (1971. – 1974.), u pučkom »Glasniku sv. Antuna Padovanskog« *(Messaggero di S. Antonio),* redovito je objavljivao pisma naslovljena »slavnim književnicima, političarima, znanstvenicima i svecima iz prošlosti, kao što su npr.: Goethe i Mark Twain, kralj David i kraljica Marija Terezija, Marconi ili Hipokrat, sv. Bernard i sv. Terezija iz Lisieuxa itd.«.[2]

»Kada sam kao svećenik i biskup poučavao djecu katekizam (što sam možda volio najviše od svih poslova)«, – povjerio je novoustoličeni Papa novinaru milanskog dnevnika »Corriere della sera«, Vittoriu Brancu – »mislio sam kako bih pojednostavio i poboljšao katehizaciju odraslih. Tražio sam laičke pisce, pa i nevjernike, koji su naslutili istinu ili dio istine. U tu svrhu, pomalo iz apologetskih razloga, pisao sam svoja pisma Penelopi i Kvintilijanu, Marlowu i Baumarchaisu, Goetheu i Collodiju«.[3] Na taj je način kardinal Luciani približavao sve većem broju (i svojih) vjernika »razne probleme suvremenog života, kao što su sloboda i autoritet, položaj žene u društvu, socijalni progres, osporavanje, sreća, unutrašnji život itd.«.[4]

Fiktivna, imaginarna kardinalova pisma uglednicima svjetske uljudbe, nisu lišena književnih odlika, kojima bi se mogli pohvaliti i razvikani odličnici pera, poput U. ECA ili J. L. BORGESA. Jedan od najznačajnijih suvremenih talijanskih pisaca, svjedok i savjest svojega vremena Leonardo SCIASCIA (1921. – 1989.) ovim riječima ističe pojavu knjige pisama pokojnog pape Ivana Pavla I.:

»Nevjerojatna je 'puerilnost' pisama kardinala Luciania, sada Ivana Pavla I.; ali je još nevjerojatnije da su iznova ponuđena ne kao nešto neobično, već kao štivo s tumačenjima. Naprotiv, trebalo bi se kladiti upravo na njihovu puerilnost: ne bi li iz toga izvukao – onaj kome je takvo što neophodno – kakvo veselo znamenje. Crkvi je potreban propuh puerilnosti; i ljudi djetinje Crkve. Rekao bih: pomalo konzervativne, reakcionarne puerilnosti – s đavlom i svim ostalim«.[5] Očito je da Sciascin

pojam *puerilnosti* sažima evanđeosku parabolu o pripadnosti kraljevstva nebeskoga djeci.[6]

Upravo ta jednostavnost izričaja, dostupna i najmanjima, praćena neusiljenom vedrinom duha, slikovitošću, humorom pa čak i istančanom ironijom koja ne štedi ni samog autora, sve me to ponukalo na ovu duhovnu pustolovinu: ponuditi našoj čitateljskoj javnosti pisma blagopokojnoga pape Ivana Pavla I. Već rečenom dodao bih još samo ovo: kada je riječ o pismima kardinala Luciania, književnost se nalazi u položaju služenja evangelizaciji, ali piscu tih pisama doista polazi za rukom polučiti, neću reći novu književnu vrstu ili rod, ali su ta pisma zacijelo i neprijeporno lijepo štivo u iskonskom i najplemenitijem značenju toga pojma. Uostalom, nije li i sv. Toma Akvinski, proglašavajući doduše filozofiju za služavku bogoslovlja, ostavio u zalog svim naraštajima takav filozofijski sustav prema kojemu nisu ravnodušni čak ni agnostici! Sažimajući, potrebno je naglasiti sljedeće: lijepo štivo u službi evangelizacije nije u podređenom položaju, ne gubi svoju autohtonost. Potvrda su tome i pisma kardinala Luciania. Tako se iz te simbioze rađa novo, još svježije lijepo štivo.

Posve mi je prirodno započeti predstavljati pisma pape Ivana Pavla I. od kraja knjige, tj. od *Pisma Isusu*.[7]

Bilješke

1. Svi koji o životu i djelu ovog po mnogo čemu neobičnog i zanimljivog pape žele doznati više, mogu potražiti knjigu Georgesa HUBERA, *Ivan Pavao I.* Djelo je na hrvatski preveo prof. Radovan GRGEC, a objavilo HKD »Sv. Ćirila i Metoda« (Zagreb, 1981.).
2. G. HUBER, *navedeno djelo,* str. 66.
3. Također navedeno prema knjizi *Ivan Pavao I.,* str. 66.
4. G. HUBER, *nav. dj.,* str. 66.
5. Leonardo SCIASCIA, *Nero su nero,* izd. Giulio Einaudi, Torino, 1979, str. 221.
   U nastavku svoje dnevničke zabilješke na istu temu L. SCIASCIA dodaje: »Jedino zbog čega mi je Pavao VI. bio simpatičan bilo je njegovo ponovno vraćanje života đavlu. Nepopularno kao i borba protiv golotinje suca Salmeria: ali danas, tko ima odvažnosti da bude nepopularan, zaslužuje stanovitu pohvalu. Osim toga, ono što je prijeko potrebno državi kao što je naša, gotovo neprestance preplavljenoj plimom konformizma, svakako je ponovna uspostava granicâ, razlikâ, različitosti, identitetâ. Postanemo li kotao u kojem sve ključa, u kojem se od svačega spravlja juha, onda je doista kraj«.
6. Vidjeti: »Pustite dječicu i ne priječite im k meni, jer takvih je kraljevstvo nebesko!« (Mt 19,14) te »Kao novorođenčad žudite za duhovnim,nepatvorenim mlijekom, da po njemu uzrastete za spasenje« (1 Pt 2,2).
7. Prvo izdanje *Patrijarhinih pisama,* kako stoji u podnaslovu kardinalove zbirke pisama ILLUSTRISSIMI, pojavilo se u Padovi, Edizioni Messaggero, u siječnju 1976., a u rujnu 1978. godine naklada je III. izdanjem dostigla upravo fantastičnu znamenku od preko milijun prodanih primjeraka.

Albino LUCIANI
(Papa Ivan Pavao I.)

Pišem drhteći od straha

Dragi Isuse!

Zaredale su kritike na moj račun. »Ta biskup je, kardinal; – rečeno je – a razmahao se s tim pismima na sve strane: M. Twainu, Péguyu, Caselli, Penelopi, Dickensu, Marlowu, Goldoniju i ne zna se kome sve ne. A ni retka Isusu Kristu!«.

Ti znaš dobro: nastojim s Tobom održavati stalan razgovor. Teško je, međutim, prevesti ga u prepisku: radi se o osobnim stvarima. Osim toga, tako su beznačajne. A onda, što napisati Tebi, o Tebi, nakon svih knjiga koje su o Tebi napisane?

Napokon, tu je Evanđelje. Kao što munja nadjačava svaku vatru i radij sve kovine; kao što raketa brzinom nadmašuje strelicu jadnoga divljaka, tako Evanđelje nadvisuje sve knjige.

Pa ipak, evo pisma! Pišem ga drhteći od straha, u stanju nalik jadnom gluhonijemom čovjeku koji se trsi da bude shvaćen, u Jeremijinu duševnom stanju koji Ti se, nakon što je poslan da propovijeda, obraća riječima punim opiranja: »Ja sam kao maleno dijete, Gospodine, ne umijem govoriti!«

* * *

Predstavljajući Te svjetini, Pilat je rekao: »Evo čovjeka!« Mislio je da Te poznaje, ali nije poznavao ni trunka Tvojega srca, koje se stotinu puta pokazalo meko i milostivo na stotine načina.

Tvoja majka... Na križu, nisi htio otići s ovog svijeta, dok joj ne nađeš drugoga sina, koji će za nju brinuti, pa si Ivanu rekao: evo tvoje majke.

Apostoli... Danju i noću živio si s njima, držeći ih pravim prijateljima, podnoseći njihove nedostatke. Poučavao ih beskrajno strpljivo. Mati dvojice od njih traži povlašteno mjesto za sinove a Ti: »Sa mnom se ne pogađa oko časti, već oko patnje«. Za prvim mjestima čeznu i ostali a ti: »Potrebno je, naprotiv, postati malen, staviti se na posljednje mjesto, služiti!«

U dvorani posljednje večere upozoravaš ih: »Uplašit ćete se, bježat ćete!« Opiru se, prije i više od svih Petar koji Te, međutim, triput zanijekao. Opraštaš Petru i triput mu kažeš: »Pasi ovce moje!«

Glede ostalih Apostola Tvoje praštanje zrači iznad svega u 21. poglavlju Ivanova evanđelja. Oni u barci, cijele noći Ti se, Uskrsli, nalaziš na obali jezera prije zore, kuhar si im, posluga, ložiš im vatru, kuhaš i, zajedno s kruhom, pripremaš im prženu ribu.

Grešnici... Pastir koji trči za izgubljenom ovcom i uživa kad je nađe, slavi kada je opet dovede u tor – to si Ti. Ti si onaj dobri otac koji se, po povratku rasipnoga sina, baca ovome oko vrata, grleći ga podugo. Prizor na svakoj stranici Evanđelja: Ti doista prilaziš grešnicima i grešnicama, blaguješ za njihovim stolom, pozivaš se sâm,

ne usude li se oni učiniti to. Posve izgledaš — to je moj dojam — kao da se više brineš za patnje koje grijeh izaziva kod grešnika, negoli za uvrede koje čini Bogu. Ulijevajući nadu u oprost, izgleda kao da kažeš; »Ni ne slutite koliko mi zadovoljstvo predstavlja obraćenje!«

Zajedno sa srcem, blista u Tebi praktična inteligencija (činidbeni um).

Istodobno, usredotočio si se na nutrinu. Zatekle su se tamo neke namrgođene farizejske face zbog produžena vjerskoga posta a Ti: »Ne dopadaju mi se te face; srce tih ljudi daleko je od Boga; nutrina je ta koja tišti, srce je mjera prosudbe; iznutra, iz ljudskih srdaca, izlaze opake misli: razvrat, krađa, ubojstva, brakolomstva, požuda, oholost, ludost«.

Užasavao si se ispraznih riječi: »Vaš govor neka bude: da, da; ne, ne; ono više od toga proistječe od zloga. Kada molite, ne gomilajte riječi«.

Zahtijevao si izravnost i suzdržanost: »Postiš li, namiriši kosu i umij lice. Daješ li milost, neka ne zna ljevica što čini desnica«. Ozdravljenom gubavcu preporučaš: »Ne kazuj to nikome«. Roditeljima uskrsle djevojčice zapovijedio si pod prijetnjom da ne idu na sva zvona razglašavati o čudu koje se zbilo. Običavao si govoriti: »Ne težim svojoj slavi. Moja je hrana činiti volju Oca mojega«.

Na križu, završavajući svoj život, rekao si: »Sve se ispunilo«, ali si se sveudilj brinuo da stvari ne budu napravljene na pola. Apostoli su Ti došaptavali: »Čeljad dugo ide za nama, pošaljimo ih kući neka jedu«. Nakon ručka s umnoženim kruhom i ribama, dodaješ: »Pokupite ostatke, nije dobro da propadnu«.

Htio si da dobro bude ispunjeno do najmanjih pojedinosti. Nakon što si uskrisio Jairovu kćer, preporučio si: »Dajte sada ovoj djevojčici neka jede«. Svijet je o Tebi govorio: »Sve je učinio dobro!«

* * *

Koliko je svjetlosti uma sjalo iz Tvoga propovijedanja! Protivnici iz hrama šalju čuvara da Te uhite i gledaju gdje se vraćaju praznih ruku. »Zašto ga niste priveli?«. Odgovor stražara: »Nitko od ljudi nikada nije govorio poput njega!«. Očaravao si, dakle, svijet koji je još prvih dana o Tebi zamijetio: »Ovaj, očito, govori s pokrićem! Posve drukčije od pismoznanaca!«.

Jadni pismoznanci! Sputani s onih 634 propisa Zakona govorili su kako sâm Bog svakoga dana posvećuje malo vremena proučavanju Zakona, a na nebu da vrši smotru mišljenja pismoznanacâ, ne bi li štogod naučio iz njihovih papiruština.

A Ti: »Čuli ste da je rečeno ... ali Ja vam kažem...!«. Naglašavao si svoje pravo i vlast da usavršiš Zakon kao gospodar Zakona. Veličanstvenom odvažnošću tvrdio si: »Veći sam od Salomonova Hrama; nebo i zemlja će proći, moje riječi neće proći«.

I nikako se nisi umarao poučavati po sinagogama, u hramu, po trgovima i proplancima, idući putem, u kući, čak i za stolom.

Danas svi zahtijevaju dijalog, dijalog. Prebrojio sam Tvoje dijaloge u Evanđelju: 86 ih je — 37 s učenicima, 22 s ljudima iz puka, 27 s protivnicima. Danas se u pedagogiji reklamira zajedničko djelovanje oko središta interesa. Kada je Krstitelj iz zatvora poslao da pitaju tko si, Ti nisi gubio vremena na brbljarije. Čudesno si ozdravio sve nazočne bolesnike i rekao: »Idite i recite Ivanu to što ste vidjeli i čuli«.

Za Židove Tvoga vremena Salomon, David i Jona predstavljaju ono što su za nas Dante, Garibaldi, Mazzini a Ti si neprestance govorio o Davidu, Salomonu, Joni i drugim glasovitim likovima. I uvijek odvažno.

U onaj dan kada si naučavao: *Blaženi siromasi, blaženi prognanici,* mene nije bilo. Da sam bio uz Tebe, bio bih Ti došapnuo: »Ni govora, promijeni ploču, Gospodine, želiš li imati kojeg sljedbenika. Zar ne vidiš da svi teže bogatstvu i lagodi? Svojim je vojnicima Katon obećao afričke smokve, Cezar bogatstvo Galije i, više ili manje, slijedili su ih. Ti obećavaš siromaštvo, progone. Tko bi Te slijedio?« Ti nastavljaš nepokolebljivo i čujem gdje kažeš: »Ja sam pšenično zrno koje mora umrijeti, prije nego li urodi plodom; moram biti podignut na križ; k sebi ću odatle povući cijeli svijet!«.

Danas je tako: podigli su Te na Križ. Iskoristio si to da raširiš ruke i privučeš svijet; tko može pobrojiti čeljad koja je došla podno križa da Ti se baci u zagrljaj?

* * *

Pred tim prizorom ljudi koji stoljećima sa svih strana svijeta naviru raspelu, nameće se pitanje: radi li se samo o veliku i dobroćudnu čovjeku ili o Bogu? Sâm si dao odgovor i tko nema oči zamagljene predrasudama a pohotne svjetla, to prihvaća.

Kada je Petar proglasio: »Ti si Krist Sin Boga živoga«, Ti ne samo da si prihvatio tu ispovijed, već si je nagradio. Uvijek si dokazivao da Tebi pripada ono što su Židovi držali Božjim. Njima na sablazan otpuštao si grijehe, nazvao se gospodarom subote, poučavao s najvećim ugledom, očitovao se jednak Ocu.

U više navrata pokušali su Te kamenovati kao bogohulnika, jer si za sebe govorio da si Bog. Kada su Te napokon uhitili i doveli pred Sinderij, veliki Te svećenik svečano upitao: »Jesi li ili nisi Sin Božji?«. Odgovorio si: »Jesam i vidjet ćete me s desne Ocu«. Prihvatio si radije smrt, negoli pogađati se i nijekati tu svoju božansku bit.

Napisao sam evo, ali nikada nisam bio tako nezadovoljan što pišem kao ovom prigodom. Čini mi se da sam izostavio više onoga što se o Tebi moglo reći, da sam loše rekao ono što se moralo reći bolje. Tu je, međutim utjeha: nije važno da li tkogod Kristu piše, već da ga mnogi ljube i oponašaju.

Na sreću — usprkos svemu — to se još uvijek događa.

Preveo: **Mato LUKIN MARKIČIĆ**

Rezultati natječaja za izbor najboljeg haiku 1993. godine

*(Selektor: **Tomislav MARETIĆ**)*

I. *Čovjek i sjena*
idu zajedno cestom.
Umor je vidljiv.

Josip Ćosić

II. *Prhnuše vrapci.*
Njiše se grm kupine —
modra usta djevojčice.

Maša Bambić

III. *Poletjela*
za crvenom kapicom
bijela gruda.

Nada Zidar-Bogadi

Pohvalno priznanje:

U ranu zoru
rascvali ornamenti
leda na staklu.

Hasan Džinić

Poticajna nagrada:

Na ledenu cestu
padaju zaleđene
suze prognanih.

Dunja Pezelj

Uži izbor:

1. Dugovrati ždral
pozlaćen škrtim suncem
čisti perje.

Mate Ante Ivandić

2. Vjetar s juga.
Trepere vrapčići na
golim granama.

Marijan Čekolj

3. List i vjetar
zajedno su napustili
jesensku šumu.

Venčeslav Špilak

4. Putuje sam
zaboravljen pušlec
u autobusu.

Milan Žegarac

5. Pruge na zidu.
To sunce ulazi kroz
prozor u sobu.

Antonija Srnel

6. Gazeći blato
Do koljena, u pljusku
Sade rižu.

Višnja McMaster

7. Mladi golub
već ojačao
gleda spram neba.

Jadran Zalokar

8. O granu obješen
plišani medo.
Kraj djetinjstva.

Majska Ćevandić

9. U prvoj šetnji
izviruju iz vune
dva crna oka.

Vera Zemunić

10. Proljetna kiša
— nikako da koračam
dovoljno sporo.

Robert Bebek

Mladen JURČIĆ

Život pjesnika

Pjesnik doista živi samo u bitnom — svom naravnom ozračju — jer ako je doista pjesnik, nužno govori vrlo sažeto, zahvaća odsjeve biti u stvarima, u svom biću i njegovu odnosu prema svijetu, nadsvijetu i samome sebi, prema ljepoti, složenosti i smislu postojanja, kako se to postojanje i intuicija njegova smisla odražavaju na proživljavanje cjelokupnog bića (s afinitetima, nadama, osjećajnošću, patnjom, težnjama), a to biće kroz svoj subjektivni odnos ponovno stvara i osmišljuje svijet. Pjesnik se spušta duboko u sebe (čovjek, sa svojom sviješću, unutrašnjošću, uvidom, kruna je stvaranja), pa sa svih strana proživljavajući i tumačeći ono što tajanstveno postoji, pokušava odgovoriti na pitanja o tajni postojanja, a i o onostranosti. No za razliku od filozofa i znanstvenika, on to čini kroz najdublje, najšire i najvrednije u čovjeku, ne kroz intelekt, hladnu misao, nego kroz senzibilitet (iz kojega izvire i dubok »pjesnički osjećaj«, kako bi rekao E. A. Poe) i kroz, za umjetnost bitni, lijepi oblik koji, odbljeskujući njezine preljeve, nastoji odgovoriti tajni ljepote stvorena svijeta.

Ono što čovjek može objektivno doznati, proučiti, shvatiti i izraziti kroz kruta pravila i postupke znanosti ili filozofije nedovoljno je i jednostrano, jer daleko smo širi od golog, dostupnog nam znanja. Senzibilitet, emocionalnost u središtu bića, »srcu«, nemirni su i široki kao ocean koji se slobodno proteže (i teži) u svim smjerovima. Tu je sve jedinstveno, bez umjetnog razdvajanja, stapaju se »objektivno znanje«, naklonosti, težnje, žeđ za smislom, intuicija, »pjesnički osjećaj« itd.

Pjesništvo traži najsažetiji i najsnažniji izraz, jer je jedini oblik ljudskog izražavanja gdje svaka riječ ima posebnu težinu u općem skladu, a svaki stih mora biti svojevrsni odbljesak ljepote ili tajne svijeta i naših složenih dubina. Pjesma, dakle, mora biti glazbeni odjek gibanja našega senzibiliteta i bića koje kroz osjete i dojmove prima, ali kroz svijest, doživljaj, osjećaje ponovno gradi, uspostavlja izvanjski svijet i odnose u njemu, kao i svoje plodne odnose s drugima. Zato su mnogi pjesnici cijeli život i sve svoje snage posvetili što dubljem istraživanju mogućnosti izražavanja, a neki su pojedine, ne baš dugačke pjesme pisali i po nekoliko godina. K tome, djelo mnogih velikih pjesnika toliko je sažeto, svedeno na bitno, istinski lijepo i značajno, da im sabrane pjesme obuhvaćaju samo jednu knjigu i to srednje debljine, ali u njoj je gotovo svaki stih pun, zaseban doživljaj, odbljesak biti i ljepote u dubini stvari i jeka najčišćeg, najistančanijeg i najvrednijeg u nama samima.

Pjesnik, dakle, teži sažetom pa mu se — kao i djelo — i život sažima u oštro ocrtanim vrhuncima njegova stvaralaštva, težeći potvrdi u nagovještajima bitnog, pronađenog poslije duga traženja. Kod njega je često nazočna težnja pročišćenju, povlačenju iz bučne i besciljne zbrke života u osmišljeni izraz, težnja prijelazu u dimenziju bitnosti i odbacivanju svega neskladnog i kaotičnog. (Čak i onaj tko stvara — ili misli da stvara — »umjetnost radi umjetnosti«, zapravo traži *smisao* svega, jer

umjetnost je dio sveopćeg smisla, a što je umjetnički oblik, ako ne težnja uspostavi skladnog usred nesklada života i svijeta, dakle smisla u besmislu, a time i bitnog usred kaotično nebitnog?)

U svom djelu pjesnik ne ide u izvanjsku širinu, kao romanopisac, nego se spušta u dubinu. Epsku širinu događanja, opise likova, izvanjsku napetost radnje, ili povijesna gibanja odavno je prepustio romanu. Sa svojom tajanstvenom potrebom ispitivanja onoga što živi u dubini stvari i odnosa, pa je prema tome trajno i bitno, pjesnik potpuno živi samo u sebi, a ne u površnim bujicama svijeta. Preko ispitivanja vlastita srca (zapravo općeljudskog, jer univerzalnost je jedan od temeljnih zahtjeva poezije) ispituje skriveno i tajno srce stvari i odnosa, a traži i most prema onostranosti. Zato, primjerice, i jest tako kod kuće u prirodi, velikom, sjajnom prozoru, gdje naš svijet odbljeskuje onostranost i gdje najbolje dolazi do izražaja povezanost početne i krajnje točke – početne: našeg smisla žednog bića, koje svojom sviješću ponovno stvara ljepotu prirode (krajolik i duh su jedno) i krajnje: svemira, a onda i onkraja, vječnosti.

A kako u svemu vidi i traži bitno, izvor spoznaja i čudesnog često mu je i obična šetnja u prirodi gdje se, kroz izvanjsko, zrcale moguća ljepota, sklad i dubine unutarnjeg. Tu duh postaje oštriji, diže se na višu razinu, intenzitet se pojačava, budi se intuicija, slutnje o vezi prolaznog i neprolaznog, najmanjeg i najvećeg – cvijeta, svijeta, svemira i onoga što je *iza* svemira. (Ne samo pjesnici, nego većina ljudi osjeća makar i nesvjesnu potrebu povremene komunikacije s prirodom, a time i s ljepotama »iza« nje. Otuda rasprostranjeni običaji izleta, piknika itd.)

Mnogi pjesnici ostavili su nam očaravajuće dnevničke ili esejističke zapise o svojim plodnim boravcima u prirodi, koji su vježbanje zapažanja. H. D. Thoreau, G. M. Hopkins, W. Whitman, P. Valéry i drugi, strpljivo su, iz dana u dan, bilježili zapažanja neiscrpno nadahnjujućih odbljesaka, svega što je skriveno u slikama prirode, jer »duboko u srcu stvari živi najmilija svježina«, kaže Hopkins koji je, primjerice, napisao estetsku raspravu utemeljenu na proučavanju oblika lišća.

Ali boravak u prirodi za pjesnika je ponajprije vježbanje senzibiliteta, čovjekova središta i temelja ljubavi, mudrosti, milosrđa, a i vjere, temelja o kojemu ovisi sve lijepo, duboko i vrijedno u nama. Valéryjeve šetnje obalom i proučavanje preljeva krajolika postale su prava filozofija životnog traženja viših vrijednosti, a i čovjekova odnosa prema otkrićima, dubokim nagovještajima mističnog sjaja u prirodi i prema beskraju.

I tako različiti ljudi kao što su već spomenuti isusovac-pjesnik Hopkins i »ukleti« književnik E. A. Poe, povezivali su »pjesnički osjećaj« u čovjeku, posebno intenzivan u prirodi, s dubinom i bitnošću vjere. Za Hopkinsa su čak i najsitnije pojedinosti u prirodi, proučavanja vrijedni stihovi i rime mističnih analogija i poruka onkraja čovjekovu srcu, preko tom srcu sličnih bujnih prostranstava. U prirodi, kaže on, slutimo Boga »kojemu i *u* kojemu sva ta ljepota dolazi kući« (»our Lord to and in whom all that beauty comes home«). Lijepi krajolik, od lista ili cvijeta do veličanstva i moći šume, vježba je za neiscrpnu ljepotu vječnosti. Walt Whitman ritualno je odlazio u prirodu, Thoreau je iz nje napravio istodobno dom, hram i sveučilište, a Wordsworth je izgubljeni »sjaj u travi« podigao na razinu dojmljive filozofije.

U ljepoti trenutka koji, jedva proživljen, već nestaje, rušeći se u schopenhauerovski vodopad prošlog, odsjaj je i sjeme neprolaznog. Neka prolazna slika

koja nadahne pjesnika, sadrži tako složene dubine da je on pozlaćuje u trajno djelo u kojemu ono bitno i zato vječno u trenutku, odnosu ili slici, ostaje stoljećima, pa i tisućljećima, istančano navještajući da je bit ljepote neprolazna pa tvori zlatan lanac do onostranosti, do krajnje, nama još neshvatljive ljepote i bliskosti. Nadahnut društvom drage osobe, u šumskoj šetnji koja će već sutra biti prošlost, ili pak ljepotom krajolika, pa i samo jednom krošnjom, pjesnik ovjekovječuje trajno, neprolazno, nadvremensko. U prolaznom trenutku može biti pravi rudnik nadahnuća, a ne mogu ga iscrpiti ni najizvorniji opisi, mnogi stilovi, riječi i metafore. Trenutak prolazi, ali njegova dragocjena bit ostaje ako je plodna, ako smo je učinili plodnom. Ako znamo gledati, vidimo da prave prolaznosti nema.

No život većine ljudi troši se u ispraznim težnjama i bezvrijednim ambicijama, u trci za materijalnim, zapravo u slijepom bijegu od sebe. Život pjesnika je, naprotiv, bijeg k sebi – od ispraznosti, kaotičnosti, ništavnosti u širine srca, u bitno ljudsko, u stvaralaštvo, uvid, ljubav, vjeru. A u bijegu k onom najboljem, najčišćem i najvjernijem u sebi, što u pjesništvu dobiva svoj glas i izraz, svoju melodiju, pjesnik često u velikoj mjeri zapostavlja ono površno, nebitno, »svjetsko«, pa se, izvanjski gledano, čak čini da niti ne živi. Nalik redovniku, život je sebi hotimice učinio jednoličnim, ali tim bogatijim i punijim u dubinama. U tom bijegu od svijeta, pa i od površna uspjeha, k sebi i u sebe, Hopkins se zaredio, Valéry se cijelih dvadeset godina povukao u šutnju i samoću, Thoreau je zaronio u stapanje izvanjske i unutrašnje ljepote, povukavši se u samoću prirode, a i Mallarmé je često komentirao svoj »sivi« život, bez ikakvih izvanjskih događaja. (Istina, ima i oprečnih slučajeva: Ako stvaralački intenzitet i često bolni višak vrlo izražena senzibiliteta nisu kanalizirani, izmaknu kontroli, pa u životu pjesnika dolazi do izvanjskih ekscesa i ekscentričnosti, premda je i tu unutrašnje bogatstvo jednako duboko.)

Već i zato što je drukčiji, pjesnikov je život težak, samotan i često bolan. Umjetnik ni po čemu nije izdvojeniji, usamljeniji i neprilagođeniji, nego po svom bogatom, višem senzibilitetu, premda je upravo razvijeni senzibilitet najvažnija ljudska značajka. On vidi više, šire, ima dublji uvid u vrijednost i bezvrijednost ljudskih pregnuća, prezire površno i teži teško dostižnom – vrlo zahtjevnim dubinama od kojih većina ljudi (ponekad i svi u njegovoj okolini) bježi glavom bez obzira. A nije okružen samo bolnim nerazumijevanjem, nego ga često podcjenjuju kao ispraznu i beskorisnu osobu, posvećenu uzaludnostima za koje nitko ne mari (čitatelj poezije mora biti isto tako senzibilan i zahtjevan kao i autor, a takvih je malo – danas sve manje). Što je nečiji život iznutra puniji, to se površnima, koji nikako nisu u stanju vidjeti ni osjetiti dubinske pokrete i struje, čini praznijim. Čovjek može prepoznati, razumjeti i priznati kao vrijedno samo ono što i sam posjeduje ili želi, a nikako ono što ne pozna i nije u stanju upoznati. Ljudi koji, čitajući neku duboku pjesmu, u sebi ne mogu otkriti odgovarajuće dubine i istančana traženja, pjesništvo smatraju ništetnim.

Zato je u svojoj žarkoj predanosti pjesnik često posve sam, a kako se na najsažetiji i najzahtjevniji način bavi bitnim, pjesništvo je (pogotovo danas) najnepopularnija od svih književnih vrsta i svih umjetnosti. Zato pjesnika, uz druge nevolje, pritišće i mučan osjećaj beskorisnosti. Većini imalo svjesnih ljudi usađena je želja da budu »korisni«. Iako je pravi, doista dobar pjesnik dragocjen za kulturu, koja

je, pak, najvažnije obilježje naroda, pa je stoga itekako »koristan«, pjesnik se u svagdašnjem životu najčešće osjeća posve beskorisnim. U tome je njegov paradoks, jer djelo je njegovu narodu nedvojbeno »korisno«, ali samo kao knjiga, često i poslije smrti autora, dok je sam pjesnik, kao živa osoba, posve beskoristan.

Što mu onda preostaje, ako je usamljen, neshvaćen, ispunjen osjećajima uzaludnosti i beskorisnosti, a »kod kuće« je samo u svom radu, u prirodi, u unutrašnjem odnosu prema svom Bogu, ili u prisnosti ljubavi, ali ne u hladnom, uzavrelu svijetu koji nimalo ne mari za pjesnikov žarki, mukotrpni rad, kao što ni pjesnik ne mari za površne, pohlepne, materijalne tijekove ni utrke?

Često ga tješi samo društvo po senzibilitetu i vječnim težnjama njemu sličnih tražitelja, koji su svoju bit, uvide i jedinstvena srca kristalizirali u nezaboravna djela, ili pak društvo onih koji su prostorno daleko od njega. No što to znači ako je tako samotni pjesnik beskoristan, pa danas možda i u svojim djelima, za koja svijet sve manje mari, sve se više udaljuje od njihovih dubina, istančanosti i složenih vrijednosti? Je li onda i sam senzibilitet beskorisni višak, ozbiljna smetnja za »uspjeh« u životu, za bavljenje stvarima koje donose korist i probitak? Jesmo li, što dublji senzibilitet imamo, manje u stanju odgovoriti na vrlo prozaične, tvrde, vulgarne i često okrutne zahtjeve života? Zbog čega je u životima brojnih velikih pjesnika tako bolno očit izravan, često tragičan sraz razvijena, istančana senzibiliteta, te zahtjeva života i svijeta? Jer senzibilitet je, rekli smo, bitna značajka, usađena od Boga, koji nam daruje i sam život. Pomoću senzibiliteta idemo (i uopće možemo ići) prema svemu vrijednom — ljubavi, vjeri, dobroti pa i pravednosti. Ako je »duboko srce« nepotrebna i besmislena smetnja, ako osjećajan čovjek »loše prolazi« i postiže malo opipljivog i stvarnog, jer se bavi tlapnjama, gdje je onda smisao svega? Poezija ne postoji samo kao knjiga »nekakvih pjesmica«, nego je (ako je vrijedna) proizvod senzibiliteta, odraz ljudskih dubina i bitnih, žarkih traženja. Ako su te dubine nepotrebne, čak smiješno zastarjele (jer, doista, »tko danas još čita poeziju«?), u čemu im je onda uopće svrha, zašto su u nama, tko ih je usadio u nas? U čemu je svrha »srca« uopće i svega što odatle izvire? Je li ono naprosto naša zabluda?

Poezija zamire, vrijednosti se ruše — znači li to sumrak senzibiliteta? Jer kakav senzibilitet mogu mladim naraštajima dati MTV i poplava infantilnih filmova, jedini dodir s umjetnošću mnogih mladih? Hoće li u budućnosti uopće biti poezije izvan površnih pop-pjesmica?

Ali ako je potreba pročišćavanja naše nutrine kako bismo mogli primiti više vrijednosti, naprosto zabluda i gubitak vremena (jer izraz tog pročišćavanja, poezija, više nikoga ne zanima), onda je i posvećivanje većini drugih vrijednosti, pa i duhovnosti, koja proistječe iz senzibiliteta, isto takva zabluda i gubitak vremena.

Ipak, pjesnik je sve svoje karte stavio na pouzdanje da nije tako. Nijedan se pravi umjetnik na svom čudnom, zahtjevnom, samozatajnom i samotnom putu ne bi mijenjao ni za daleko lagodniji, naizgled mnogo sretniji i materijalno uspješniji, ali površniji i prazniji život, lišen uvida u bit i njezina izraza, jer na tajanstven način osjeća da ne samo dobija zadovoljštinu, nego je i bogato, iako posve neopipljivo (dok su teškoće i nevolje na njegovu putu itekako opipljive!) nagrađen u najvažnijem i najvrednijem (što ipak nikako nije »od ovoga svijeta«, pa je mnogima posve neshvatljivo i besmisleno). A njegova nagrada je u uvidu u neprolazno, u utješnoj, i

iskupljujućoj moći stvaranja ljepote, ponekad i u dubokoj, vjernoj ljubavi koju je sa svojim širokim, istančanim senzibilitetom u stanju dati, primiti, produbiti, a i zadržati, no možda je najvažnija od svih nagrada — prisni dah onkraja koji povremeno silazi na njega — u kojem pjesnik traje i istrajava...

Mladen JURČIĆ

Proljetna elegija

Hladno, samotno huče ponornice gubitka,
ali opustjelim srcem modrina još teži
u odlučan, velik, neostvaren čin.
Duh i sad mi, nezadrživo, natapa krajolike,
životvorni pogled krošnje, livade potiče,
zeleni i tajnim dari cvjetanjem.
Dalekom šumom još struji potok djetinjstva,
čeznutljiv i vječan pod lišćem,
pa premda u svijetu toliko mi toga
sve dalje, hladnije i tuđe postaje,
staro zlato dragih nazočnosti zasja
u sigurnu središtu sunčanih slika,
a ruke još ti ključnom zrače prisnošću.

Sad bolno se kroza me pruže spasonosne, prezahtjevne,
vječno proljetne žile božanskog,
al' val miline topi sige nepovrata,
na obali još širi se grad
od sjećanja, rastanaka, od prošlih nježnosti.
Znam: Negdje žubori praizvor vedrina.
I sad pouzdano: negdje
konačna punoća ljubavi nam piri,
a sve je stalno i moguće.
I to: dano nam je da bitnost i mir
u divnim tek slikama slutimo,
odsjaj srži obasja nas dok s dragima
prepuni ispijamo kalež trenutka.

Još stara mi čuvstva liju nutrinom,
poljima, šumom, morem i u meni
grade hram — osjećaji lijepi, tornjevi nam s kojih
slutimo Silnog i gdje se

toplina ljubavi Njegove visoko gnijezdi.
Znaci u prostoru: još preda mnom se
srce proljetna dana u otajstvo raskriljuje,
modrozelene su daljine i svjetlost
veći, čeznutljiviji od pukog doba,
a jezerske vode još se zrcale
u blagim očima anđela Bitka.

Pa premda sad proljetne mi dane
grije i krasotno tek sjećanje razlista
na prošli žar, ohlađenu bliskost, ipak
u pupoljcima još tiho zriju proroštva,
a neuhvatljivo, zauvijek nepoznato,
najžarče žuđeno, još potresno mi se
s najprisnijim ponekad
tako prirodno stapa...

U sumraku

A u sumraku
sjaj s grana
samotne mi voćke
stvaranja, ljubavi
još polako
kaplje u bit.

Ipak

Pa ako i samo za te
i tu zlatnu žilu pjeva
u stijenama,
ipak unekoliko
iskupljujem razvaline,
možda čak i ponešto
nepreglednog pijeska vani...

OD OVOG BROJA CIJENA POJEDINOM PRIMJERKU
»MARULIĆA« JE 4000 HRD, A PRETPLATA IZNOSI 24000 HRD
ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE, ZAGREB:
30101-620-16
012101-2320418628

Dinko BILIĆ-TUSUN

Tužni Dušni dan

Blijedo sunce povuklo se pred tamom.
Ona je zavladala svuda.
Molimo da svjetlo raspr̀ši tamu.
Molim za tatu, brata i mamu,
za sve naše pokojne drage.
Primi ih, Bože, u svoje ruke blage!

Molimo Te, Bože, za sve ubijene
u ovom krvavom ratu,
za djecu koja izgubiše tatu,
za Žarka i tolike druge,
za kojima plaču
oči uvele od tuge.

Majko, zašto nam ne izmoliš mir?
Sotona i dalje slavi mrtvački pir.
Tužne povorke plačući napuštaju Jajce,
nepokopane ostavljaju svoje mrtve.
Kao snopovi zločinačke žrtve,
a prognanici mjesto kruha gutaju suze.

Margit ROSENFELD

Ne pitam te...

Ne pitam te što radiš
kad mi u blizini nisi.
Ni što misliš,
ni kad ćeš doći.
Ja ipak pružam ruku
pomirenja.
Preko svih mostova
ispod kojih
naše želje
mrtve leže.

Znam da baš zato
što ti pružam ruke obje,
tebe nema.
Da sam okrenula lice
nekom drugom suncu,
tražio bi mene ulicama tužnim.
Uvijek tako biva,
Kad čovjek daje sebe,
ostaje bez svega.

Katarina i Marijan CIPRA

S. Kierkegaard — filozof kršćanske egzistencije

»... samo onaj koji radi svoj kruh dobiva, samo onaj koji u tjeskobi strepi mir nalazi, samo onaj koji u donji svijet silazi voljenu spašava, samo onaj koji nož vadi Izaka dobiva.«

S obzirom na Kierkegaarda naše mišljenje nalazi se u nedoumici: je li Kierkegaard bio filozof, umjetnik, moralista, kršćanin, svjedok istine. Prije svega vidimo Kierkegaard je bio spisatelj — sve navedene mogućnosti nalazile su se u njemu i progovarale su upravo kao mogućnosti u spisateljskom opusu. Kierkegaard ne mari za realizaciju, on uvijek nanovo ispituje mogućnosti, i to mogućnosti egzistiranja čovjeka kao pojedinca, u biti njega samoga. Najveći dio po obimu zahvaćaju njegovi Dnevnici, njegovi solilokviji, razgovori sa samim sobom, kroz koje se zrcali sva njegova suvremenost i svijet u kojem živi, sve do vječnosti i trenutka, koji su također bitni sastavni dio Kierkegaardova reflektiranja. Kierkegaard ispituje mogućnost egzistiranja pojedinca kao pojedinca, i to u okviru kršćanske ali i moderne Europe 19. stoljeća. Iza njega ostaju veliki sustavi filozofije, posebno onaj Hegelov, a pred njim neizvjesnost budućnosti koja uvijek graniči s vječnošću. Za filozofski sustav Kierkegaard nema više razumijevanja. Velikim sistematičarima, piše on, događa se u odnosu na njihove sisteme kao čovjeku koji gradi golemi dvorac, a sam stanuje pored njega u kolibi; sistematičari ne žive sami u golemim sistemskim zgradama. Ali u duhovnim odnosima to je odlučan prigovor. Duhovno shvaćeno, misli jednog čovjeka moraju biti zgrada u kojoj on stanuje, inače je stvar naopaka.

Kršćanstvo ostaje trajna tema Kierkegaardova filozofskog razmišljanja. Egzistencija nije radikalno konačna, kao kasnije kod Heideggera, ona je upravo razapeta u paradoksu između vječnosti i vremena. Kierkegaard osjeća rastući nihilizam svoga vremena, ali sam nikad ne podliježe iskušenju nihilizma. Egzistencija u svom estetičkom, etičkom i religioznom stadiju suviše je zbiljska i ozbiljna, a da bi tu bilo mjesta nihilističkom očajavanju. Prije je kod Kierkegaarda trajno prisutna melankolija, melankolija osamljene egzistencije, koja za sebe misli da nikada nije trebala biti rođena, ili da je rođena po grijehu, i koja će naposljetku htjeti svoj život svjesno žrtvovati za ono što smatra svjedočenjem istine.

Kierkegaard nije sustavan mislilac, jer suviše cijeni ideju slobode, a sloboda nije izvediva ni dokaziva ni po kojem logičkom sustavu. Sloboda je ono, što pojedinca u svakom trenutku stavlja pred izbor da se odluči za ovo ili za ono, ili-ili je zahtjev svakog trenutka čovjekova egzistiranja. Budući da nema nikakve izvjesnosti, nikakve unaprijed dane istine, osim samog čina egzistiranja, sloboda je ona koja izaziva tjeskobu, strah i drhtanje, po kojima se očituje njena autentičnost. Sloboda nije unaprijed vezana ni za estetički, osjetilni način opstanka, niti uz moralnu, etičku odgovornost, niti uz religioznu poslušnost. Ona je upravo tjeskoba neodlučenosti između svega toga, osjećaj krivnje koji se ima prevladati odlukom. Mogućnost kao kategorija stoji

iznad svake zbiljnosti i nužnosti, a ta gola mogućnost upravo izaziva u nama strah i osjećaj krivnje.

Sâm Kierkegaard nekoliko se puta našao pred mogućnošću izbora, ali uvijek je nanovo izabirao jednu jedinu mogućnost — onu spisateljskog produciranja. Filozof u školskom, akademskom smislu Kierkegaard nikada nije htio biti, jer njega ne zanima objektivna ili čak apsolutna istina, istina do kraja ostaje za Kierkegaarda subjektivnost. Istina je za Kierkegaarda moguća samo kao subjektivnost, ne kao spekulacija, nego kao subjektivna istina života onoga koji spekulira, njegova vlastita egzistencija.

Što je pak za Kierkegaarda egzistencija, što znači egzistirati? Na jednom mjestu Kierkegaard odgovara: Egzistirati znači ono vječno ozbiljiti u vremenitom, jer čovjek je sinteza vremenitosti i vječnosti. Ono vječno je temelj njegove subjektivnosti i biva stvaralačkim događajem postavljeno u vrijeme. Time dolazi do čudnovatog paradoksa, da ono vječno nastaje, da »biva«, naime putem čina djelovanja onoga koji egzistira. Budući da je ono vječno ujedno i buduće, o njemu se ne može imati nikakve objektivne izvjesnosti, sigurnost leži samo u djelovanju. Stoga sigurnost i izvjesnost počivaju u vjerovanju i grade se na objektivno nesigurnom osnovu. Za egzistirajućeg čovjeka nema objektivne istine, samo subjektivna istina, koja se odražava u prisvajanju unutrašnjosti — to je najviša istina koja postoji za egzistirajućeg čovjeka. Djelovati iz takve nesigurne osnove uvijek uključuje i podrazumijeva neizvjesnost i jedno je odvaženje. Uvjet je egzistencije da je ona odvažnost, izvjesnost je načelno isključena. Ali upravo po tome ona djeluje oblikujući, i preoblikujući, i osoba biva tek na taj način u ozbiljnosti i u zbilji osobom.

Čovjek je po Kierkegaardu sinteza vječnosti i vremenitosti, duha i prirode, slobode i nužnosti. Indeks te sinteze, tog paradoksa je tjeskoba u kojoj čovjek živi i koja ga primorava na egzistencijalnu odluku. Samo čovjek koji je odlučio i čvrsto ostaje pri svojoj odluci u ozbiljnosti egzistira kao osoba. U ranijim svojim spisima Kierkegaard je naznačio tri načelne mogućnosti u kojima se egzistencija može odlučivati. To je mogućnost estetskog, etičkog ili religioznog stadija života. U estetskom stadiju čovjek živi u osjetilnom, prirodnom svijetu i to u najširem smislu te riječi od naravne osjetilnosti do vrhunskih umjetničkih doživljaja. Ali za egzistenciju koja je sinteza duhovnog i prirodnog živjeti u osjetilnosti je nedostatnost, to je zapravo grijeh — konačnost osjetilnosti, njena prolaznost i nemogućnost opetovanja podsjećaju nas da smo na krivom putu. Sljedeći stadij jest stadij etičkog, naše egzistiranje iz slobodnog prihvaćanja moralnog zakona. Etičko obvezuje kao ono općenito i pojedinac se tu podvrgava općem pravilu. Stupanj je to zakona u kojem egzistencija preuzima na sebe odgovornost ne samo za sebe nego i za druge.

Najviši pak stupanj egzistiranja predstavlja religiozni stadij. Za Kierkegaarda postoji bitna dijalektika između etičkog i religioznog stupnja. U etičkom egzistencija slijedi zakon općenitosti i u njemu nalazi svoju sigurnost — na religioznom planu čovjek stoji sam pred svojim Bogom i ništa osim bezuvjetne vjere ne vodi ga na tom putu. Kierkegaard izabire primjer Abrahama kao onoga koji se bezuvjetno predaje glasu Božjem, bez obzira što bi to za njega osobno, a i za druge moglo značiti. Abraham se odazivlje pozivu Božjem da žrtvuje jedinog sina Izaka, kolikogod se to suprotstavljalo samom Zakonu a i osjećaju Abrahamova očinskog srca. Ali Abraham je prvenstveno jak u vjeri, on ne ide dalje od vjere, ne traži drugo nego da ispuni Božji

nalog, ma koliko taj u njemu izazivao strah i drhtanje. Vjera u Abrahamu može suspendirati sve druge mogućnosti egzistencije, pa i onu etičku. Abraham vjeruje bezuvjetno, ma koliko vjera u tom času tražila od njega ono paradoksalno. Odlučan do kraja, on podiže nož na voljenog sina i odričući se Izaka ponovno ga zadobiva. Poput Joba koji je ostao čvrst u vjeri ma kako ga velika iskušenja snalazila i Abraham odlučno izdržava kušnju na koju ga je Bog stavio. Time ne zadobiva samo natrag sina, nego zauvijek potvrđuje svoju vjeru. Biti u vjeri, bezuvjetno slušati glas Božji, znači suspendirati kako estetski tako i etički stadij egzistencije.

Kierkegaard je sam, barem psihološki u sebi, iskušavao sve ove tri mogućnosti egzistencije. U pokušaju braka s Reginom Olsen, nakanio je preuzeti zakon općenitosti, formu društvenog egzistiranja. Ali u zadnji čas Kierkegaard je ustuknuo pred tom mogućnošću. (Izgubio je Reginu nastojeći je ponovno zadobiti u odricanju.) Ostajući trajno sam, sa stalnim osjećajem krivnje i tjeskobe u sebi, izbjegavajući egzistencijalnu odluku, on stalno analizira mogućnost egzistencije. U skrivenoj dubini svoga bića on je ipak otpočetka vođen putem najvišeg, religioznog vida egzistiranja. Za razliku od svih svojih budućih sljedbenika u filozofiji egzistencije, Kierkegaard je prije svega filozof kršćanske egzistencije, jer polazi od kršćanskog misterija Božjeg utjelovljenja u vremenu. Krist i autentični bitak kršćanina Kierkegaardu otpočetka lebde pred očima. Kako je međutim moguće biti autentični kršćanin, istiniti svjedok istine Isusa Krista dvije tisuće godina nakon smrti Božje na križu, najteže je pitanje koje muči Kierkegaarda. U oficijelnoj protestantskoj crkvi svog vremena on ne vidi pravog svjedoka Kristove nauke, ne vidi i ne nalazi tragičnu i paradoksalnu zaoštrenost između vječnosti i vremena.

Abraham je bio vitez vjere. Vitez vjere upućen je po Kierkegaardu jedino na samog sebe, on pati i osjeća bol zbog toga, što sebe drugima ne može učiniti razumljivim, ali on ne osjeća nikakvu taštu želju da drugima pokazuje put. Bol je njemu potvrda da se nalazi na pravom putu, taštu želju on ne poznaje, duša mu je za to suviše ozbiljna. Dok estetski i etički stadij zahtijevaju svaki svoju svojstvenu otkrivenost, čovjek vjere egzistira u skrivenosti i šutnja ga tek čini velikim. Abraham nikome ne otkriva, što Bog od njega u dubini traži, on sam samcat u sebi guta svoju tjeskobu i strepnju. »Šutnja može biti i demonska zamka, ali šutnja je također i uzajamno sporazumijevanje božanstva i pojedinca«.

Abraham ne može govoriti, jer ne može izgovoriti riječi koje bi konačno objasnile da se radi o jednoj kušnji. Zato Abrahamu ne pomaže razina govora kao onog općenitog. Religiozna egzistencija egzistira u šutnji i u paradoksu da pojedinac kao pojedinac stoji u apsolutnom odnosu prema Apsolutu, ili je Abraham u protivnom izgubljen.

Za Kierkegaarda je vjera najviša mogućnost u jednom čovjeku, a s njom nijedno pokoljenje ne započinje na drukčijoj točki od one, s koje je započelo prethodno – tu svako pokoljenje započinje iznova, a sljedeće pokoljenje ne ide i dalje od onog koje mu je prethodilo. Vjera je najviši zanos u jednom čovjeku. U svakom naraštaju ima vjerojatno mnogo ljudi koji nikada do nje ne dospijevaju, ali sigurno je da nitko ne dospijeva dalje.

O svom vlastitu vremenu i naraštaju Kierkegaard ne želi odlučivati koliko njih ne dospijeva do vjere. Ali za sebe vidi, u svojstvu svjedoka, još prilično mnogo poteškoća u budućnosti. Gledajući vjernike i crkvu svog vremena Kierkegaard osjeća

za sebe da je u smislu kršćanstva izuzetak. Da bi se moglo biti kršćaninom, smatra Kierkegaard, mora se na neki način postati suvremenikom Kristovim, mora se moći opetovati Kalvarija Krista razapinjanog u muci iz trenutka u trenutak.

Zato je kršćanstvo vječno suvremeno i dalje se od Kristove vjere ne može ići – ona samo može postati pojedincu sav njegov život. I konačno takav je pojedinac pozvan da svjedoči za Krista, da u izvornom smislu te riječi postane martyros – mučenik vjere.

1847. Kierkeggard piše: »Što ovo vrijeme treba nije genij – ono doista ima dovoljno genija – nego mučenik. Netko tko bi, da bi naučio ljude posluhu, i sam postao poslušan sve do svoje smrti, netko koga bi ljudi usmrtili, i, gle, upravo time što su ga usmrtili, zadobili bi strah pred njima samima. To je probuđenje koje vrijeme traži.« Kierkegaard traži pojedinca koji bi se mogao žrtvovati i time probuditi druge da uvide bit kršćanstva. Pomišlja da bi on mogao biti taj pojedinac, jer zna da prema riječima apostola Pavla »jedan i samo jedan pristiže na cilj«.

Od svog posljednjeg velikog djela »Uvježbavanje u kršćanstvu« Kierkegaard će zato nastojati da postane »svjedokom istine«, pa ako treba i mučenikom istinskog kršćanstva. U crkvi, protestantskoj crkvi svoje sredine i vremena, on ne vidi ništa do falsifikata kršćanstva, do nedopustivog ublažavanja i ignoriranja istinski kršćanskog zahtjeva, protestirajući protiv Luthera. Kršćanstvo se prilagodilo većini, mnoštvu, a gomila je za Kierkegaarda uvijek laž. Danski biskup Mynster stoji mu kao primjer humaniziranog, ublaženog, pa i poganiziranog kršćanstva, koje ne želi vidjeti svu dramu i težinu istinski kršćanskog egzistiranja. Križ i tjeskoba osamljenog i ostavljenog pojedinca pred Bogom zamijenjeni su humanističkom propovijedi. Kierkegaard zna isuviše dobro da je kršćanski nauk gotovo nemoguće ostvariti u praksi, ali hoće da se to barem otvoreno kaže, umjesto da se propovijeda jedno iskrivljeno i ublaženo učenje. U toku spora s biskupom Mynsterom ovaj umire, tako da Kierkegaard ostaje bez osobne mete svojih napada. Kierkegaard pokušava još jednom progovoriti svojim suvremenicima koliko je njegovo vrijeme daleko od istine koja se propovijeda. To čini s časopisom »Trenutak« koji sam izdaje i kojega izlazi deset brojeva. Ali i sam je Kierkegaard već na kraju svojih snaga. Nekoliko tjedana prije svoje smrti zapisuje u Dnevnik:

»Određenje ovoga života *kršćansko*. Određenje ovoga života jest: da se u najvišem stupnju bude doveden do zasićenosti životom. Onaj, dakle, koji došavši do te točke može zastati, ili onaj kome Bog pomogne da tu zastane, tako da je Bog onaj, koji ga je iz ljubavi doveo do te točke, taj ispunjava, kršćanski, ispit života i zreo je za vječnost.

Jednim prijestupom ja sam nastao protiv božje volje. Krivica koja ipak u nekom smislu nije moja, iako me u Božjim očima čini prijestupnikom, jest: dati život. Kazna odgovara krivici: svake volje za život lišen, do najvišeg stupnja doveden do zasićenosti životom.«

Ovi reci svjedoče koliko je Kierkegaardovo shvaćanje kršćanstva bilo subjektivno obojeno. Jer trpeća bol ovog samotnika nije dovedena do spoznanja Istine nazočne u sakramentalnom vidu Kristove Crkve u vremenu. Bez oslonca u objektivnom sakramentalnom životu, kakav na primjer poznaje katolicizam, Kierkegaard je doista bio osuđen na slobodu, osuđen da sve svoje spoznaje crpi iz svoje doduše veoma bogate, ali i veoma komplicirane duševnosti. Kierkegaard je patio od određe-

nog osjećaja ukletosti, vezujući ga, opet subjektivno, uz kletvu koju je u svojoj mladosti izrekao njegov otac. Raskid zaruka s Reginom Olsen samo je pojačao taj osjećaj ukletosti i doveo ga, što dalje to više, do čuvstva rezignacije prema životnim iskustvima uopće. Bez prijatelja, sav smisao života nalazio je Kierkegaard u duhovnom produciranju. Beskonačno kretanje rezignacije odvojilo je Kierkegaarda od svake društvene veze i od ljudi uopće. Tjeskobu svoje osamljene egzistencije on je izdržao do kraja.

Iako nije doslovce postao mučenikom, on je svoju bolnu, samopatničku egzistenciju ipak doživljavao kao vid žrtve – žrtve koja će doprinijeti probuđenju kršćanske savjesti kod njegovih suvremenika. I u tome je njegova uloga slična Sokratovoj u povijesti filozofije.Ne izlažući neki sustav učenja, nego ispitujući mogućnosti egzistiranja, Kierkegaard se zato prikriva iza mnoštva pseudonima, kao što se Sokrat prikrivao svojom ironijom mudrog neznanja. Govoreći tako kroz mnoga imena, Kierkegaard uvijek nanovo uspijeva iz raznih aspekata govoriti o istome – o autentičnom, istinskom životu. A budući da u temelju takvog života vidi paradoks – egzistenciju Boga u vremenu, Krista – to mu se i svi vidovi egzistiranja pojavljuju kao paradoksalni. Misliti kršćanski život i živjeti kršćansku misao znači misliti i živjeti ovaj vječni paradoks. Kierkegaardu je paradoksalna bol njegove vlastite egzistencije bila kriterij da je na pravom putu – a takvo iskustvo htio je izazvati i kod svojih suvremenika. U tomu je bio i ostao »glas vapijućeg u pustinji«.

Radovan TOLJANIĆ

Odlazak

Odlazim u zoru:
Jutarnja magla
– između mora i neba –
rasplinjava se poput sna

Plavom daljinom
sporo odmiču brodovi

Odlazim u zoru...
Miriše more
u njedrima moje lađe

Mreže su mokre
i pune crvenog koralja

Odlazim u zoru.
U tihoj uvali
ostaju djetinjstvo,
bijeli koralji
i vedar dan

Čežnja

Ima dana
kada u meni bubri čežnja
Zovu me zeleni bregovi
i modre visine me zovu
Mašu mi jedrilice bijelih jedara
vjetrom nošene
Pozdravljaju me galebovi
što lete u modrinu

Ja želim u sve se sliti
u nebo zaroniti
more rukama obujmiti
vrhove dalekih planina doseći

Marinko MARINOVIĆ

Sićan se

Sićan se dobro,
još ka malešno dite
s didon san iša u Benkovac,
prodati janjce
i kupiti slane srdele.

Sićan se dobro,
još ka malešno dite
s didon san iša u Benkovac,
zabrajati cure
i kupiti trike trake.*

Sićan se dobro,
još ka malešno dite,
zna san sisti pod murvu
i čekati dida
da se vrati iz Benkovca.

* trike trake – kožnata (remenasta) obuća

Moj did

Moj did je bija
pametan ka sunce,
moj did je bija
veleban ka Velebit.

Volija san dida
pametnog ka sunce,
volija san dida,
velebnog ka Velebit.

Did mi je bija naša
curu u Obrovcu,
a ja san bija zagleda
curu u Benkovcu.

Moj did je bija
pametniji od mene,
reka je da nisan
izresta za žene.

Marijan VOGRINEC

Svjedok zla

Otac svih naših otaca
gleda ih ravno u oči
a ništa mu ne mogu
Uzalud nišan
vruće zrno
paklenska vatra
smrvljena kost

Otac svih naših otaca
na drugom je brdu
i zauvijek nedodirljiv zemaljskomu zlu
Strašna je opomena
s toga povišenog mjesta
Jezovita će besanica
na pohod kroz neposlušna tijela

Otac svih naših otaca
tu je u svemu unesrećenom
i sa svima koji su zidali ovaj grad
O kako će to biti
kad sirova sila tresne u prah
a nevinu smrt i zgarišta doma
za svjedoke pozovu

Srećko BOŠNJAK

Živjeti na rubu ponora

(PRAVO LICE EDITHE STEIN)

Edith Stein jedna je od najvažnijih žena našeg stoljeća. Židovka, neznabožac, obraćenica, kršćanka-katolkinja, filozof, angažirana u aktivnom životu, doktorica filozofije, profesorica te Karmelićanka i napokon žrtva nacističkoga nasilja. Njezin život je izvanredan intelektualni i duhovni put.

Edith Stein rođena je u Breslau na dan židovskog velikog blagdana (Yom Kipur, 12. listopada 1891.) kao 11. dijete iz židovske obitelji. Otac joj umire 1892. godine. Njezina majka, koja je Edithu uvijek smatrala Božjim darom, nastavlja tržiti drva, odgajajući djecu energično i odano.

Edithina narav živahna je i ambiciozna, u stanju je lupati nogama od srdžbe, kako bi dobila što želi, intelektualno je prerano razvijena, nadarena u svim područjima, osim, možda, u domaćim, kućnim poslovima.

Jednom reče: »Od prvih godina svog života znala sam da je mnogo važnije biti dobar nego učen!«

Koje je »pravo lice Edithe Stein?« To je lice »zaručnice Jaganjčeve«, kako će ona napisati na uskrsno jutro godine 1935. Gutala je knjige sve po redu, dok nije upoznala Isusa Krista, da se poveže s Njim što je više moguće. Svoju je majku uvijek vjerno pratila u sinagogu, židovsku bogomolju. No, vrlo brzo udaljila se od židovsko-mojsijevske vjere. Liberalizam inteligencije u Breslau, zatim u Göttingenu, brzo ju je zadojio. Godine 1913. privlači je profesor Edmond Husserl. Za svoju tezu na sveučilištu kod Husserla, uzima PROBLEM INTUICIJE.

U Göttingenu susreće obitelj Reinach, židovsku obitelj, koja prihvaća evangeličku vjeru, te Maxa Schelera, židovskog filozofa, koji se obratio na katolicizam. Edith piše: »To bijaše moj prvi kontakt s kršćanstvom, koji me još nije doveo do vjere, ali mi je pomogao da ne živim u sljepoći«.

Za vrijeme prvog svjetskog rata Edith odlučuje otići u bolnicu, blizu fronte, a onda se ponovno vraća na Sveučilište. Godine 1916. profesor Husserl uzima je za asistenticu. Dolaze patnje i smrt Reinacha na flandrijskoj fronti. U srcu Edith polako se pojavljuje lice Kristovo i tajna njegova Križa.

Promatrala je nepoznatu ženu, koja se često navraćala na molitvu u jednoj crkvi u Breslau, pročitala knjigu o životu svete Terezije Avilske i to joj je pomoglo pri stvaranju odluke: »Postat ću kršćanka! Tu je istina!« Pripravila se temeljito. Proučivši katekizam i Misal, javlja se za krštenje u Katoličkoj crkvi u Bergzabernu. Katolkinja postade na Novu Godinu 1922. Uzela je krsno ime Terezija.

Njezina majka, saznavši za taj korak svoje kćeri, bila je jako potresena. Nikad prije nije zaplakala, a sada su joj niz obraze tekle suze žalosnice.

Edith provodi osam godina kao profesorica u gradu Spire, u školi dominikanki. Isusovac Eric Przywara, oduševljava je za nastavak intelektualnog rada, moleći je da prevodi Newmana, zatim da proučava djela sv. Tome Akvinskoga, posebno DE VERITATE (O ISTINI).

S njom se upoznaje Adrienne von Speyr. Edithu pozivaju da drži predavanja u Njemačkoj, Švicarskoj, Austriji, a posebno da drži konferencije o ženi i mjestu žene u suvremenom životu... Svuda se širi antisemitizam. Zapošljava se na Pedagoškoj Akademiji u Münsteru godine 1932. Godine 1933. na vlast dolazi Adolf Hitler. Edith piše pismo Papi, moleći ga da objavi encikliku da se zaštite Židovi. Edith piše: »Govorila sam s Isusom, da dođe u pomoć svom narodu. Govorila sam da mi je poznato da je došlo vrijeme da Njegov Križ dođe na židovski narod«.

Provodi mjesec dana u Breslavu, da svoju majku pripravi na činjenicu da će ući u Karmel. Bijaše sve potresno na dan njezina ulaska u karmelski samostan u Kölnu. Uzima redovničko ime sestra Terezija Benedikta od Križa. Iz poslušnosti, završava započeto »Djelo i snaga«, te piše novo »Biće prolazno i vječno«. Godine 1936. umire joj majka. Vijest, da njezin profesor, Židov, postaje katolik na Veliki Petak 1937., samo godinu dana prije smrti, bijaše za Edithu velika radost.

Nakon tzv. KRISTALNE NOĆI, 8-9. studenog 1938. Edith zna da će njezina prisutnost biti opasna za Karmel u Kölnu, pa u noći 31. prosinca odlazi preko granice, u Karmel u nizozemskom gradu Echtu. Njezina sestra Rosa, također obraćenica na katolicizam, priključuje joj se i bit će vratarica samostana. Edith sprema djelo o svetom Ivanu od Križa, prigodom 400. godine njegova rođenja (1942).

Ni u Nizozemskoj nije bilo sigurno, pa se nastojalo, da sestre Stein odu u Švicarsku, u Karmel u gradu Paquier. Uto episkopat nizozemski javno protestira, u srpnju 1942., protiv nacističkog progona Židova, pa i onih, koji prijeđoše na katolicizam.

Za pet minuta, u nedjelju, 2. kolovoza 1942. dvije sestre esesovci uhvatiše i odvedoše ih u Auschwitz, gdje bijahu spaljene 9. kolovoza.

Prije toga, Terezija Benedikta od Križa napisala je: »Odsad prihvaćam smrt, koju mi je pripremio Bog, u potpunoj podložnosti Njegovoj svetoj volji i s radošću«. To bijaše njezin Testamenat, što ga napisa 9. lipnja 1939. Dodala je »Molim Boga, da primi moj život i moju smrt u svoju čast i slavu za sve potrebe svete Crkve«.

Stanislava ADAMIĆ

Božji govor

Oduzmi riječ od mene, Gospode, jer je preteška. Do smrti. Hirovita. Lepršava. Do poniženja užasnuta. Ponavljam po stoti put: Ja bih da sam pjesma. U Tebi. S Tobom. Bez straha. Bez zgražanja nad sobom. I svima.

Bila bih dobra njiva, blagoslovljeni vinograd Tvoje zamisli. Gora – sve veća. Sa suncem bez pepela. S kišom za izvore zdravlja i prelijevanja srebrnih rijeka u More, čije dno ne zagađuje Hobotnica.

Igramo se sa slovima. Sa zvukom pretvaramo se u suludi skok, u urlik samrtna grča. Priželjkujemo tišinu.

I dobro je ako je barem trenutno Božji govor u srcu.

Stanislava ADAMIĆ

Marul – tisućudevetstodevedesettreće

Grobni pokrov puca
pobunilo se srce
s praroditeljskim kostima prijeti.
Pjesnik svetopisamske Misli
rasrđen – osovljuje se
Optužuje Marul
Marko Marulić plače, brani!
Kuje n o v e riječi.
Lista knjige staroslavne,
zapise kamena i plama:
– Što skrivî, Zemljo bogodana
da te kletvom ubijaju,
znamenja Slobode gaze?!
Ova godina Gospodnja
kao da se Bogu otuđila.
Godina tisućudevetstodevedesettreća
nema boju moje želje,
nije se okitila cvijećem moga znanja
Oskvrnuše je bogomrsci. –
Ustaj, rode! Življi sam nego ikada!
Lešine siju dušmani duha i tijela
Ne mogu satrti Riječ!
Ugasiti optužbe Krik.

O v a je Zemlja hrvatska
s Nebom rođena.

Kamen puca
Plamenom se glasi
Marul hoda, pjeva,
lista zapise davne –
Ponavlja riječi Zavjeta
Domovini i Bogu.

Riječi, Gospode, nisu krhotine.
Riječ je sveta
kad ju srce i um rodi,
Duh Gospodnji vodi.

Tomislav DOROTIĆ

Moja korizma '93...

U sobici,
dva puta tri,
bolesnička postelja,
prozorčić, vrata...

Korizmena nedjelja.

Poslije neprospavane noći
s naporom
u meni
sviće.

Na zidu uspomena
prizori iz života
u vrijeme mira:
S desne strane
nas dvoje,
slika stara pola stoljeća,
do nas
u dva okvira
naše rascvjetane grane,
radosti minulih proljeća,
vedrine Dubrovnika,
Zlatni rât Bola,
maštanja
s mora.

* * *

U pozadini Zagrebačka gora.

Marijin gleda me lik.
Uranjam u dubine bola.
Krunica na dohvat ruke.
Korizma,
vrijeme muke...

Tomislav DOROTIĆ

Dragec*

»Nijedan put nije dug
s prijateljem uza se...«
(Japanska)

Spas u pravi čas...

Nagrizala me bolest.

Poslije odlaska iz Bolnice na brijegu bio sam prepušten zloj sudbini. Na putu do Maribora ispao je, u onom stalnom truckanju vlaka koji se često naglo zustavljao, dren kojim se gnojna iscjedina odstranjivala iz lijevog plućnog krila. Kad nas vratiše u Zagreb i pretvoriše u logoraše, rana se poče zatvarati. Ja se najprije obradovah misleći da će to biti znak prizdravljanja, ali uskoro osjetih tegobe. Da nije bilo Drageca, pokopali bi me u logoru Prečko, nitko ne bi znao za moj grob.

Dragec je bio student veterine. Odrediše ga kao pripomoć liječnicima. Tada nisam znao da me prepoznao, da smo služili u istoj vojarni, samo u različitim satnijama. Jednom sam nastupio na nekoj priredbi i on me uočio. Te noći našao me u polusvjesnom stanju i sklonio u logorsku ambulantu. Dežurni liječnik, njemački zarobljenik, isprao mi je bolesno plućno krilo. Posao je obavio temeljito. Mnogo je onih koji su nam u životu učinili dobro, a nismo ih nikada upoznali, nismo bili u mogućnosti da im se zahvalimo za učinjeno dobročinstvo. Zadržaše me u stacionaru da se oporavim. Osam mjeseci kasnije saznao sam za ovu liječničku intervenciju, ali i za sretnu okolnost što sam napustio baraku *u pravi čas,* jer su je te noći, dok mi je liječnik spasavao goli život, posve ispraznili...

Uskoro su bolesnike premjestili u drugi dio logora. Šaptalo se da ekipe Međunarodnog crvenog križa obilaze zarobljeničke logore pa je trebalo poboljšati hranu i smještaj bolesnika. Iako nitko nije došao u inspekciju logora, mi smo dobili status pomoćne bolnice, što ne znači da smo bili izvan svake opasnosti. Naprotiv, veliku prostoriju koju su nazivali bolesničkom sobom, često su obilazili policijski agenti, razna vojna i građanska lica i propitivali se za »svoje« iz zavičajne općine, nekog grada... Hineći dobre namjere tragali su za znancima i »prijateljima«. Neki su nasjeli. Njih su uskoro pozivali u upravnu zgradu. Više ih nismo vidjeli. Bile su to žrtve »lovaca na ljudske glave«.

Nije naškodio vuku — vuk...

Kretao sam se u krugu stacionara. Zamarale su me i te kraće šetnje. Brzo sam se vraćao na svoj ležaj. Ipak, uspijevao sam uočiti značajne novosti. Zarobljeni Nijemci, očito oni iz istočnog dijela okupiranog Reicha, »samoorganizirali su se«, predvodili

* Dio zapisa i prisjećanja iz »Bolnice na brijegu«.

su ih komunisti koje je Hitler otjerao u ilegalu. Okupljali su se, sastančili, čistili svoje redove od sumnjivaca, pripremali su se za povratak u novu, socijalističku stvarnost podijeljene Njemačke. I zarobljeni četnici bili su bolje sreće od zarobljenih pripadnika hrvatske vojske. Čini se da su i oni imali uspješnu »obuku« jer su tradicionalne srpske šajkače zamijenili »titovkama« i u krugu svog dijela logora, koji je od našeg bio odijeljen žicom, pjevali su »Kud narodna vojska prođe, sretna će se zemlja zvat...« Zavedeni su se vratili na pravi put! Pjesmom su se odrekli monarhije... Možda su i oni ubrojeni u naše »oslobodioce« i kao takovi vratili se kućama...

Kolovoz 1945. g. — amnestija...

Izlazim na glavnu kapiju logora Prečko — sam. Idem prema Ljubljanici. Drugi su otišli prije mene. Dragec mi je dao adresu svojih rođaka na Črnomercu s tim da ga prije odlaska na put kući potražim... Pod miškom mi onaj topli vuneni pokrivač iz spavaćih kola, suvenir iz Maribora. U središte tako smotane deke ugurao sam bukovo držalo za neku alatku, uspomenu na logor. Nije to bilo obično držalo. Neki je njemački zarobljenik posebnim postupkom pocrnio drvo, a onda nožićem izveo prekrasnu ornamentiku po cijeloj dužini. Napravio je dobar posao, mnogi su njegov ručni rad ponijeli za uspomenu... Žurim... Čovjek hoda zemljom dok zna zašto, dok ima za koga. Ponekad zastanem, uzmem onaj komad papira na kojem piše da mi je poklonjena sloboda na temelju »Ukaza o općoj amnestiji i pomilovanju Predsjedništva AVNOJ-a od 5. VIII 1945«. Ja sam pušten pet dana kasnije, a Otpusnica mi je jedini dokument i vrijedi kao putna isprava. Rečeno mi je da se odmah po dolasku kući javim nadležnom referentu za vojna pitanja.

Nisam krenuo prvim vlakom za Sušak. Toliko toga veže me za Zagreb, posebno obitelj »mame« Marije. Zadržali su me punih osam dana — na oporavku. U međuvremenu bio sam na Črnomercu, vidio se s Dragecom. I njega su »pomilovali«. Učinilo mi se kao da je izgubio onu prividnu »sigurnost« koja mi je jačala samopouzdanje. Nije mi ostavio ni svoju adresu. Reče da ne zna gdje će biti, a ako navratim u Zagreb, neka se javim rođacima koje sam eto upoznao. Osjetio sam da je mnogo toga među nama ostalo nedorečeno, ali sam nekako bio siguran da ćemo se opet sresti. Pobratili smo se za cijeli život! Dani novih iskušenja dolaze! Sročih prve stihove »u slobodi«.

Svršio rat, a uznik sam!
Pobjednici vazda slave...
Tebi, Bože, dužnik sam,
— ne ostadoh bez glave!

Proljeće 1946. g. — nova iskušenja...

Poslije sedam mjeseci opet sam u Zagrebu. Osjećam se dobro. Posve sam se oporavio. Prije godinu dana ležao sam bespomoćno u Bolnici na brijegu... Bijah sam, izgubljen među svojima, porazima mladosti ostavljen, na raskrižjima svih puteva

zaboravljen... Toliko puta bijah u smrtnoj opasnosti, a evo me kako obilazim draga mjesta... Bio sam u katedrali, na Griču, kraj Kamenitih vrata, u Tuškancu i Maksimiru, u Botanički vrt još ne mogah, još traje zimska pauza. Bolnicu i Prečko ne obiđoh, ne htjedoh obnavljati najtužnije uspomene.

Već pet mjeseci učiteljujem u jednom siromašnom selu Dalmatinske zagore. Do sada nisu imali ni škole ni učitelja. Na sreću, ljudi su u svom siromaštvu bili jednostavni, bliski, dobri. Dijelili sa mnom svoje »bogatstvo« kruha, »mlika« i dobrote.

U Zagreb me dovedoše moji pomalo buntovni istupi na sindikalnim konferencijama u svezi s Božićnim praznicima, inspekcijama seoskih odbornika koji bijahu zaduženi za prosvjetu, obrana učiteljice koju javno napadoše da u školi »drži vjeronauk« itd. Nisam bio svjestan kakvim se opasnostima izlažem, nisam ni znao da je cijeli Mjesni NO na mojoj strani, da me seljani štite, da o meni i mom radu samo najbolje govore. Zato se nadležni i ne usprotiviše kad mi sindikalisti ukazaše čast i poslaše da ih zastupam na republičkoj konferenciji.

Nočio sam kod Dragecove rodbine na Črnomercu, poslao mu poruku da ga želim vidjeti. Bio je to susret ispunjen sjećanjima, a ipak dosta suzdržan. Neki Dragecov rođak bio je oficir pobjedničke armije, pa je trebalo biti obazriv i zbog rodbinskih veza i zbog pruženog gostoprimstva. Predložih Dragecu da pođe sa mnom u Dalmaciju jer postoji mogućnost da se zaposli kao pomoćni učitelj, takvih je najviše. Sa završenom gimnazijom (fakultet ćemo za sada zanemariti) a dopunskim ispitom iz pedagoške grupe predmeta, mogao bi položiti želi li ostati u prosvjeti. Dragec je odgovorio da će razmisliti i vratio se kući... Mislio sam da nije prihvatio moj prijedlog, kad li se on pojavi na peronu glavnog kolodvora desetak minuta prije odlaska mog vlaka.

Po dolasku u Split javismo se Prosvjetnom odjelu Oblasnog NO-a. Saslušaše nas, pribilježiše i rekoše da će odgovor poslati na moju adresu. Moja lijepa zamisao nije se ostvarila. Odgovor nije nikada došao. Imali smo zapravo ludu sreću. Profesor L. s kojim smo razgovarali nije istraživao naše biografije. Vjerojatno nas je smatrao naivčinama, što smo i bili,pa je papirić s podacima bacio u koš. Prepustio nas je našoj sudbini. Meni je tek kasnije sinulo da su svi Dragecu slični slučajevi, a bilo ih je nekoliko, u Dalmaciju upućeni preko Ministarstva prosvjete, dakle već u Zagrebu provjereni ljudi.

Za vrijeme moje odsutnosti, roditelji mojih učenika osposobiše jednu sobu u staroj popovoj kući, uz koju su zjapila četiri gola zida nove, u ratu zapaljene... Za Drageca rekoh da mi je neki daljnji rođak, da mu je potreban mir i oporavak, pa će neko vrijeme biti moj gost. Uselismo se u naš skromni dom. I školu preselismo, bijaše otoplilo, u Obor u veću Popovu kuću koja je trebala poslužiti kao škola. Bila je pod krovom, a uz nju bijaše velika »gustirna« puna kišnice. Inače se obuka održavala i pod vedrim nebom.

Među urotnicima...

Valja mi ispričati kako sam dospio u ovaj kamenjar iz dragog mi Grada ispod Srđa. Zahvaljujem školskom drugu Miroslavu i njegovim rodbinskim vezama u Splitu što sam uopće dobio učiteljsko mjesto. Otac i stric mu bijahu vezani uz pobjedničku

partiju i tako smo telegramom pozvani da se javimo nadležnima za prosvjetu u Split. To me spasilo i od uhićenja za koje sam kasnije saznao. Naime, kao nekakve urotnike protiv narodne vlasti uhitiše, nedugo iza našeg odlaska, nekoliko naših znanaca i prijatelja. Neki se nikada nisu vratili!

Mene iz Splita poslaše u obližnji Gradić da se javim na dužnost jer ću biti raspoređen na tom području, Miroslava poslaše u veće, meni poznato selo, u splitskom zaleđu. Zadržaše me u kotarskom mjestu kao zamjenu za oboljelog učitelja. Tu sam upoznao divne ljude iz svoje struke, Antu, Mirka, Matu... Bože, kako nas u teškim časovima upućuješ jedne na druge, kako se prepoznajemo!

Uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu Jugoslavije odrediše me za zapisničara u selu gdje ću, po obavljenom poslu, nastaviti s radom, zapravo otvoriti »školu«. Tek kasnije saznao sam da se u meni dodijeljenom učiteljskom mjestu, sve bez dekreta, ustoličio mladi pomoćni učitelj, skojevac. To mjesto imalo je gostionicu i sobu za učitelja, te pogodnu prostoriju za rad s djecom... Nisam se bunio. Bio sam tiho sretan što sam živ, što imam ležaj u hodniku između dvije sobe predsjednika mjesnog NO-a, što sam upoznao divne ljude.

Dragec se posvetio kuharskom umijeću i selu...

Naš »komin«, dva reda cigli, spojio je željeznom pločom, zapravo pronađenim dijelom nekadašnjeg štednjaka, što mu odnekud donesoše naši dovitljivi đaci. Uz krumpir i suhi grašak raspolagali smo jajima u prahu i konzervama što smo mjesečno u kotarskom središtu preuzimali kao zagarantirano »sledovanje«, a potjecalo je od pomoći koju je slala UNRRA. Da popravi naš jelovnik umiješao se Dragec.

Samoodricanje od poziva može se samo privremeno zatomiti. Zato se i Dragec uskoro počeo predstavljati kao veterinarov sin i dijeliti besplatne savjete seljacima. Imao je i jedan teži zahvat koji je, na našu sreću, dobro obavljen. Seljaci su uzvraćali krumpirom, kobasicama, jajima, vinom.

Naš dom i naša škola, naš mali azil u ruševinama, znao se u proljetnoj noći romantično oglasiti. Sišli bismo pred kuću, sjeli na kameni prag i zapjevali uz Dragecovu gitaru. Moj pobratim je poznavao, onako amaterski, nekoliko instrumenata, svirao je kod kuće i u limenoj glazbi. Tiho, tiho razlijegala se naša pjesma, arije o moru i Zagorju, slavonske i dalmatinske. Sve je to Dragec začinio i sviranjem na »havajski način«. Uskoro dobismo publiku, privukosmo i mlađi svijet. U ovom se kamenjaru od davnina ojkalo i uz gusle pjevalo, zato su naše gradske pjesmice bile pravi događaj. Uskoro, da zadovoljimo domaću publiku, zaojkasmo: »Oja noja, lipa lole moja...« Dogovorismo se za nedjeljne matineje, za šareni program koji će okupiti i staro i mlado. Već je prvi nastup okupio selo. Dragec je održao kraće predavanje s područja veterine, zatim smo nas dvojica izveli nekoliko skečeva, a na kraju, uhvatiše se momci i djevojke u kolo da se sve prašilo. Orila se pjesma momačka i djevojačka i svi su željno očekivali slijedeću nedjelju. Dragec je bio glavni. U kolu bi prišapnuo Anđi da je na nju »bacio oko« Jerko, to isto Jerku bi kasnije prišapnuo za Anđu... Onda bi pronašao drugi par i nastavio s akcijom: ženite se, momci ... udajite se, cure... Imao je on oko i

uho za ovu djelatnost, zato je i bio uspješan. Počeše nas cure posjećivati, da nam pod u sobi »oribaju«, počeše nas vunenim čarapama i drugim pletivom darivati.

Dobra ti sreća, poručniče...

Jednog dana ponudiše Dragecu činovničko mjesto u kotarskoj poljoprivrednoj zadruzi. Ostao ja bez prijatelja i bez kuhara, a selo bez veterinara, osta i Odbor bez proljetnih igara... Nokturno bi prepušten zrikavcima i našem psu čuvaru, hrvatskom ovčaru koji se odazivao na ime Garo... I njega mi jedne noći pregaziše na cesti... Pošao za mnom u neki zaselak, trebao me nešto dobri moj Brko...

Nije dobro biti sam. »Sam čovjek, ko oboren dub«, kaže narod. Meni za razonodu donesoše mladu liju koju smjestih u prizemnu prostoriju, ispod spavaće (i radne) sobe.

Dragec se brzo snašao na radnom mjestu. Svojom vedrinom i momačkim šarmom pronalazio je prijatelje: glumio je u amaterskoj družini, svirao u limenoj glazbi, muzicirao s Antom, meštrom od skule... Provjeravali su njegov identitet, ali sve je zahvaljujući nekim vezama, njegovoj mirnoj i veseloj naravi, te dragom Bogu, dobro završilo. Prebacili ga u srce Dalmacije, u Split, na odgovornije mjesto, a poslije nekog vremena i na – odsluženje vojnog roka.

Kakva vremena, takva i bremena! Valja ti ispočetka, moj poručniče...

Tko zna gdje ćeš biti, kad zaustavljeno vrijeme progovori. U mom selu nikako da zaborave Drageca. Od skojevca Jerka saznao sam da smo nas dvojica noću, u Oboru, samo prividno bili sami. Čuvali su nas naoružani skojevci, navodno od narodnih neprijatelja, kamišara. Sjetih se kako smo jedne noći na neprimjeren način »slavili« godišnjicu našeg poznanstva. Zasigurno baš te noći nisu naši čuvari bili na svom mjestu, možda su imali neki svoj sastanak.

Izgubismo se u Nevremenu...

Njega naglo pozvaše u vojsku, ne stigosmo se ni oprostiti. Mene premjestiše, pa onda uputiše na višu školu da steknem zvanje nastavnika...

Poslije deset godina mimoidosmo se... Naši vlakovi krenuše u suprotnim smjerovima kad se ugledasmo. Jedva stigosmo mahnuti jedan drugome.

Na slijedeći susret čekat ćemo godinama...

Tada je on bio u Bolnici na brijegu. Ja sam svakodnevno dolazio... ni kiša ni snijeg ne mogahu me spriječiti... Jednog dana reče mi: »Misle da si mi brat...«

Miro VRGOČ

Štefa Jurkić (26. 12. 1895. – 28. 11. 1971.)

TIŠINOM OVIJENA LEGENDA. *U Livnu je preminula Štefa Jurkić.*

Tako je naslovljen nekrolog Štefe Jurkić – jedne od najizgrađenijih individualnosti i talenata hrvatske književnosti katoličkog usmjerenja između dva svjetska rata – u Glasu Koncila X/1971, 25 (220), 7. Objavljujući njezinu legendu »Šimunova košnica« u Hrvatskoj straži X/1938, br. 98, 7 – uredništvo je ispred njezinog teksta dodalo svoju bilješku o Štefinom književnom radu. U njoj ističe Štefinu samosvojnost, nadarenost i izgrađenost, a osobito naglašava kako je ona posebno razvila svoj izraz u specijalnoj vrsti književnosti – u legendi. »Čar legende je tako zanio gđu Jurkić – čitamo u toj bilješci – da mu se ona ne može oteti ni u historijskim pričama iz Bosne...« Dalje tu stoji – »'Legenda u bojama' je njezino najuspjelije i najizrazitije djelo. No i njezini romani 'Petnaest tornjeva' i 'Čipke' i 'Plašt malog križara' stvarno su proširene legende.«Možemo dodati da su tim duhom prožeti i nošeni i »Nevidljiva kraljica – povijesne priče iz bosanske Hrvatske«, kao i brojni životopisi svetaca koje je Štefa napisala: blažene Imelde Lambertini, svete Katarine Sijenske, Hozane Kotorske, sv. Ivana od Križa, sv. Petra, sv. Pavla i drugi. Danas se nama čini da je i cjelokupno Štefino življenje i djelovanje uistinu bilo i ostalo otjelotvorena legenda.

Želimo da se gotovo četvrt stoljeća zakašnjeli IN MEMORIAM Štefi Jurkić pojavi u »Maruliću«, jer je Štefa književnica posve katoličke orijentacije, a i barem dvije njezine knjige izišle su u izdanju društva svetog Jeronima, a »Marulić« je – hrvatska književna revija Hrvatskog književnog društva svetog Ćirila i Metoda, koje je baštinik i nastavljač društva svetog Jeronima – katoličkog usmjerenja.

Štefa Jurkić rođena je 26. 12. 1895. u Cazinu. Otac joj je Emanuel Fialka, sudac – Čeh porijeklom, a majka joj je Hrvatica Olga r. Mihičić. Osnovnu školu završila je u Bijeljini, a višu djevojačku u Sarajevu. Godine 1914. postala je nastavnica francuskog jezika. Studirala je izvjesno vrijeme francuski i njemački u Grazu – što joj je omogućilo književno bogaćenje tim književnostima, a putovala je po Italiji, da upozna i upije duh tog katoličkog podneblja, što joj je sve svakako pomoglo u njezinom književnom stvaranju. Štefa je 1913. upoznala našeg slikara Gabrijela Jurkića, a 1917. su se vjenčali. Od tada su uglavnom živjeli i radili u Sarajevu, sve do 1955. Ovdje možemo spomenuti jednu kratkotrajnu epizodu iz njezinog života: u dogovoru s mužem Gabrijelom, Štefa je pokušala postati redovnicom dominikanskog sestarskog samostana u njemačkom gradu Crausenu kod Triera. Bilo je to ljeta Gospodnjega 1935. Godine 1955. po dogovoru s fra Lovrom Sučićem – tadašnjim goričkim gvardijanom – Štefa i Gabrijel dolaze živjeti u franjevački samostan u Gorici. Stavljeno im je na raspolaganje južno krilo samostana. Tu oboje žive u tišini i miru, pogotovo Štefa. Povukla se iz javnog života, prestaje pisati za javnost već 1945. i u tome ustrajava sve do smrti. Umrla je 28. studenog 1971, a pokopana je 30. studenog iste godine u groblju sv. Mihovila na Gorici kod Livna.

Već u prvom ozbiljnom književnom prvijencu, u legendi »Jairova kći«, objavljenoj u Hrvatskoj prosvjeti 1923, Štefa se pojavljuje kao već izgrađena i sigurna spisateljica i glede tehnike pisanja a i sadržaja — piše o tome Lj. Maraković. Takva je ostala do kraja — i u svojim zadnjim radovima, objavljenim negdje 1945. U razdoblju od 1923. do 1945. Štefa je, možemo reći, jedna od najplodnijih i najvrijednijih hrvatskih katoličkih spisateljica uopće, a bosanskih napose. Surađivala je barem u 32 glasila — književne revije, lista i novine, koji su izlazili diljem Bosne i Hrvatske. Surađivala je u književnim revijama, u dječjim časopisima, u popularnim obiteljskim listovima, kalendarima. Evo liste te suradnje: Hrvatska prosvjeta: 1923–1936, 1940; Hrvatska straža: 1930, 1932, 1936–1939; Glasnik svetog Ante Padovanskog: 1930, 1932–1943; Glas omladine svetog Ante: 1937; Glasnik svete Terezije malog Isusa: 1933; Glasnik blaženog Nikole Tavelića: 1943; Franjevački vijesnik: 1927, 1928; Obitelj: 1929, 1931, 1933, 1936; Anđeo čuvar: 1934-35, 1936-37; Djevojački sviet: 1944; Narod: 1933; Naša domovina: 1940; Selo i grad: 1931, 1932; Napredak: 1926; Katolički svijet: 1924; Slovenec: 1931; Hrvatica: 1939; Katolički tjednik: 1927, 1928, 1931–1934, 1944, 1945; Za vjeru i dom: 1930–1933, 1940, 1941; Ustaškinja: 1942-43; Duhovni život: 1930, 1932–1934, 1940; Gospina krunica: 1930, 1935, 1936; Požeške novine: 1932, 1937; Večernja pošta: 1926; te kalendari: sv. Ante: 1927, 1931, 1932, 1934–1944; Gospina krunica: 1938; Danica: 1933, 1939, 1943; Srce Isusovo i Marijino: 1934; Napretkov kalendar: 1932, te talijanski list Termini: 1937.

Kako je široka lepeza glasila u kojima se javljala Štefa, tako je širok i krug temâ i tehnikâ Štefina pisanja. Teme su pretežno: književnost, vjerski život, posebno život svetaca, problem obraćenja, razmatranje o vjerskim tajnama i slične. Štefa je najpoznatija kao spisateljica proznih književnih djela: romana, priča — posebno legendi. Sadržaje za njih crpi uglavnom iz bosanske srednjovjekovne povijesti, a za legende koristi biblijske, marijanske i franjevačke likove.

Štefa je izdala sedam knjiga, većinom u HKD-u sv. Jeronima — sv. Ćirila i Metoda, romana, priča i legendi, i veoma velik broj radova druge vrste.

Knjige su joj: »Legenda u bojama i druge priče i pripovijetke«, Zagreb 1927; »Čipke«, roman, Zagreb 1929; »Petnaest tornjeva«, roman, Zagreb 1933; »Plašt malog križara. Roman iz dječje križarske vojne«, Zagreb 1933; »Nevidljiva kraljica. Povijesne priče iz bosanske Hrvatske«, Zagreb 1941 — za nju je dobila državnu nagradu za 1942; »Blažena Imelda Lambertini. Dominikanka, 1321–1333«, Zagreb 1929. i »Sveta Katarina Sijenska«, Zagreb 1934.

Od većeg broja legendi navodimo samo neke: Alej, Kleon i Parmenide; Amadea; Četiri Filipove kćeri; Jairova kći; Kad je Gospa bila mala; Kako je Miriam prespavala svetu noć; Kako se brat Pankracije svoje dobrote stidio; Šimunova košnica i druge.

Štefa je s posebnom ljubavlju i pažnjom pisala za djecu. Napisala je roman: »Dobri duh trokatnice«, zatim »Župnikov Ilija i njegova 'Šeherezada'«, te manje radove — »Anđeli«, »Ave Maria«, »Bio je anđeo« i druge.

Štefa se prigodice ogledala i u dramskim tekstovima: »Blaženi Nikola Tavelić« (drama u tri čina); »Imelda« (igrokaz u 4 čina); »Jukićev rastanak s Bosnom« (dramska slika). Zanimljivo je da je i Gabrijel slikao — Nikolu Tavelića i Jukićev rastanak s Bosnom.

Jednom prigodom Štefa se upustila u pokušaj poučavanja mladih kako pisati: »Neke smjernice za književni rad«.

Štefa se bavila i prikazivanjem književnih djela i likova književnika: *Aleksa Kokić, »Klasovi pjevaju«, Ivo Lendić, »Angelusi«; Pjesnik poniznosti (Fra Gašpar Bujas), Sida Košutić i njezino djelo, Svećenik uvijeke* (Šariću prigodom 50-godišnjice), *Hans Christian Andersen.*

U nekoliko navrata Štefa je pisala i nekrologije: *Aleksa Kokić, Jakost dobrih — u spomen o. Bogoljubu Strižiću.*

Uz legende Štefa se osobito iskazala u pisanju hagiografija — pisanju života svetaca. Kao posebnu literarnu vrstu u hrvatsku književnost vrlo uspješno uvodi pisanje života svetaca. Evo što o njezinoj »Blaženoj Imeldi Lambertini« piše Lj. Maraković: »To je majstorski cizelirana historijska minijatura s pobožnim dahom hagiografije, sa suptilnim zanosom poezije, s istinskom dubinom prave i žive čovječnosti«. Zapravo to su romansirane hagiografije. Uzorom su joj u tome odgovarajuća djela francuske katoličke književnosti. U ovom književnom rodu Štefa je napisala još »Svetu Katarinu Sijensku«. No k tomu se mogu dodati i drugi brojni kraći životopisi svetaca. Neke smo već naprijed spomenuli, a još navodimo samo neke od ostalih — o. Karlo-Maria Schilling, sv. Jeronim, sveta Margareta Kortonska, Terezija Avilska i dr.

Ovi radovi već spadaju u područje duhovne književnosti. Surađujući u »Duhovnom životu« Štefa je pisala razmatranja o duhovnim vjerskim temama: *I Riječ je tijelom postala; Ja, Katarina, službenica i ropkinja slugu Kristovih; Korizmena vizija; U hostiji kao i u nebu* i druge.

Štefa je napisala i roman »Dvije krune« — ulomak iz njega: »Popuhnul je tihi vjetar« objavila je u kalendaru sv. Ante 1941.

Ovo je ukratko sažet prikaz života i rada spisateljice Štefe Jurkić. Gotovo pola stoljeća nastojalo se posve je gurnuti u zaborav, i donekle se u tome uspjelo. Javnost za nju veoma malo zna. No njezina su djela tako napisana da se i danas čitaju u jednom dahu. Svakako ona zaslužuje da i danas bude predstavljena našoj kulturnoj, katoličkoj posebno, javnosti, jer sigurno je — u toj javnosti ima dosta potencijalnih čitatelja Štefinih djela.

Svrha ovog IN MEMORIAM jest da skrene pozornost na nju i da joj danas priskrbi nove brojne čitatelje.

Ostavi me...

Ostavi me izmorenu
na putu...

Prevelik je teret moj

da bi me mogao
izdignuti.

* * *

Zašto se stvara biser
u srcu školjke...?

Jer je izrani bol.

* * *

Obasjat će me rumeno Sunce —
na zalazu.

* * *

Satrvena sam od umora,
jer me dovodiš
do posvemašnje nemoći i poniženja,
uvodeći me u svoje
otajstvo tajno.

Da bi mi potom
iz duše zablistalo —

Sunce Tvoje sjajno.

* * *

Daj mi da zašutim zvukom
pa da Tvoju riječ zaogrnem
u cvjetne lati
i njima Srce Ti ospem,

pa da Ti zborim mûkom,
i da miris
posvuda prospem.

Dok će sunce u krasoti svojih boja
sjati
nad dúginim lukom.

Tri pisma dr. Vojmila Rabadana

Baveći se pred dvadesetak godina nekim splitskim temama, a posebno M. Marulićem i još više M. Uvodićem, obratio sam se dr. V. Rabadanu, ocijenivši da bi mi on kao Splićanin i usto vrlo kulturan čovjek mogao odgovoriti na neka otvorena pitanja. I nisam se prevario! Za razliku od nekih drugih ljudi koji čovjeku ni ne odgovore, gospodin Rabadan mi je vrlo ljubazno otpisao i ne samo da mi je odgovorio na pitanja pogotovo o M. Uvodiću, nego je u pismu, doslovno na esejistički način, progovorio uopće o književnosti kao i o više pitanja s njom u svezi, posvjedočivši i tom prilikom golemu erudiciju. Pisao je neposredno, bez konceptiranja, lijepim i čitkim rukopisom. Nakon što sam mu odgovorio, on mi je ponovno otpisao i tako još jednom. Svaki je put opet u tim pismima zahvatio više tema, uvijek kulturno, uvijek zanimljivo. Ocijenivši da ima u tim pismima mjesta koja ni danas nisu izgubila vrijednost, držim da neće biti na odmet objelodaniti ih.

Zagreb, 22. II. 1973.

Dragi Sugrađanine i Suborče!

Dopustite mi da Vas odmah ovako oslovim, jer je nama, posljednjim »sentimentalcima«, zaista i duboko drag svaki onaj, koji se, kao Vi, s očitom (ili kako biste Vi mladi rekli »prepoznatljivom«) ljubavlju i ozbiljnošću bave koječim, što većina realnih, praktičnih, pametnih itd. ljudi smatra ... »monadama« [što rekao šjor Frane Baras; nekadašnji popularni splitski profesor, op. Z. M.], a mi, eto, neizlječivom pasijom, ... a pomalo i korisnim radom, naravno, ne za nas korisnim...

Vaše me pismo toliko obradovalo da je, eto, izazvalo »čin« nezapamćen u povijesti čovječanstva, da Splićanin odmah odgovori na primljeno pismo...

Da Vam najprije odgovorim na pitanje o Rubićevu [dr. Ivo Rubić, poznati geograf, profesor, op. Z. M.] romanu. Bila je to hrpa onog negdašnjeg žutog »koncept« papira, ispisanog olovkom, čitkim slovima i sa toliko »varijanata« (nanizanih uporedno) da se nije bilo lako odlučiti za jednu kao autoru najdražu. Ja bih se ipak bio usudio upustiti u dešifriranje i redigiranje tog materijala i to sasvim besplatno (a trajalo bi to mjesecima!), tražio sam samo da mi se stavi na raspolaganje tipkačica u jednoj ustanovi, koja je to mogla, a možda i morala. Nisu pristali. Ja sam na to vratio rukopis pok. profesorici Antici Juras, vrlo popularnoj u Splitu. Što je s njim dalje bilo, ne znam. Mislim da u Splitu živi sestra pok. Rubića, bliža mojim nego Vašim godinama, a kuća Rubić bila je na Marjanu, negdje na onom raskršću, kad izbijete na vrh Plinarske ulice... Možda tu nekoga nađete, koji zna za ostavštinu pok. profešura ili je čak čuva, pa bi mogao imati i taj roman. Bilo bi mi drago da se uopće zainteresirate za taj tekst: vrvi dragocijenim detaljima iz povijesti Splita sortiranima u zaokružene cjeline, više informativne nego literarne prirode, ali ipak solidno pismene. Mislim da bi bio častan posao zaviriti u te papire malo dulje i dublje.

Pratim zaista, koliko imam mogućnosti, svako pošteno i nehohštaplersko nastojanje u našoj šarenoj publicistici, pa se tako zaustavim i na svakom Vašem napisu i nekako Vas već konkretnije »poznam« — samo sam mislio da ste mlađi. No što ćemo, kalendari se svakome gomilaju...

Pitate me, što mislim o Vašoj cjelokupnoj »raboti« (ovdje sam mislio na seriju napisa o starom Splitu koji je izlazio od konca 1971. pa dalje u »Nedjeljnoj Dalmaciji« pod naslovom »Iz starog Splita kojega više nima«). Prije svega, smatram da Vaše pisanje nikako ne zaslužuje taj pejorativ. Sa formalne strane nema mu uopće prigovora: Vi umijete pisati i umijete kontrolirati što napišete, pa ne padate nikada u banalnost i uvijek ste zanimljivi i na dostojnoj razini kulturne pismenosti.

Mislim da to nisu male pozitivnosti.

Ali...

Reći ću Vam odmah iskreno i ono, što me smeta u Vašim napisima.

Ja smatram (to je, naravno, moje osobno mišljenje i ne mora biti općenito mjerodavno) da nikakva tema, podatak ni detalj u napisima, koji su ipak historiografskog karaktera (ma da i u lakšoj formi) ne smije biti nepotpuno proučen ni nedorečeno prikazana od strane njenog autora, odnosno obrađivača.

Vi morate neprestano računati s time da će Vas čitati vrlo malen broj ljudi koji mogu svojim sjećanjima popuniti Vaše kazivanje, pa čitava evokacija neke davne osobe, zgode ili ambijenta ovisi isključivo o Vašem dočaravanju, koje mora biti zaista sugestivno i potpuno u najvećoj mjeri.

Jer, koliko nas još ima, koji možemo shvatiti, što zapravo znači najsporedniji detalj iz »Male Floramy«:

»su kus garbuna, dvi kore limuna, u maškaradu more svak...«

A da i ne govorimo, recimo, o nekoj zgodi, koja se odigrava u za svoje vrijeme toliko karakterističnoj i u svakom detalju važnoj staroj splitskoj luci, koja sa današnjom nema nikakve veze, pogotovo u dijelu između crkvice sv. Antona (što je kome trebalo da je ruši?!), kupališta »Bagno Polo«, Košćinog škvera i Sustipana? Meni dođe da zaplačem, kad prođem mimo »Ambasadora — Doma Armije«, a u memoriji zaplaču stihovi »baci mene niz Tomića stine« ... Ma koje stine. 'di su, kako ćeš to fureštu dočarat?

A kako će redatelj (pardon, danas su redatelji reži-seri) Marušić rekonstruirati jedan stari splitski sprovod, koji nije nikada vidio? Lansira u novine da mu je Kečkemet dao neke fotografije... Puno će mu koristit!

Pa što da onda Vi radite?

Uzimajte male teme: ne, npr., »splitski profešuri«, pa nabrojiti nekoliko imena, nego samo Bepo Barač, pa prikupiti sve o njemu i zaokružiti taj portret, o kojemu bih Vam ja mogao napisati cijelu knjigu... A o don Frani Buliću — seriju knjiga! Naravno, ako Vi te ljude niste poznavali osobno, ne znam, kako biste ih mogli »predočiti« najprije sebi, a onda čitatelju, ali tu je jedini put strpljivo i široko traganje, slabo zahvalan, ali jedini smisleni trud, ne zadovoljiti se nikada usput nabačenom reminiscencijom slučajnog susretnika. Čvrsto sagraditi osnovnu skicu davnih likova i onda je popunjavati, popunjavati kao robot-portret detaljima odasvud, oprezno i polako...

»Informatori« se često i varaju »bona fide«... Primijetio sam to i u našeg Kovačića [autor memoarske knjige »Smij i suze starega Splita«, op. Z. M.]: npr. u opisu

fjere sv. Duje on je povezao u jednu sliku i vrijeme i detalje koji su se, po mojem sjećanju, na njoj javljali ili otpadali u nizu godina! A ima još toga kod njega, mada izvrsno pamti!

S druge strane, onaj Kečkemetov uvod u »Smij i suze...« tako je osjetno »izvučen iz knjiga«, znanstveno *uglavnom* točan, ali stvarno potpuno blijed i krnj prikaz starog Splita...

Zato Vam je moj savjet: tretirati male cjeline, ali ih temeljito obraditi!

Baš i taj niz »marulićevskih« pjesnika [jedan osvrt autora Z. M.] o koji sam se, kako velite, »očešao«, bez zle namjere ni animoznosti, ali stvarno razočaran, što ste propustili priliku da nam reknete nešto više o pojedincima, koje ste Vi imali u ruci, pa ih čak i pronašli, a ja ovdje nisam do njih nikako mogao? Zar ne bi bilo bolje da su se naše dvije radnje dopunile i proširile materiju? Znate li vi, npr., tko je to bio Jure Kapić, jako značajan i *korisna* ličnost starog Splita, koga smo baš mogli komemorirati nedavno? I njegov udio u proslavi Marulića 1901, mnogo jači i zanimljiviji nego li sam ja uspio izreći? (Prostor!).

Zaljubite se, dakle, u detalj, naučno istražen, feljtonski privlačno obrađen i imat ćete ugodnog (i korisnog) posla za čitav život...

Meni je iskreno žao, kad mi u Vašim napisima nešto »fali« ili kad nije baš točno ... onako, kako je bilo!

(U Čogelje je puno više tih ... propusta, premda i on vrlo čitko piše!).

Da Vam rečem još i to: osjećam, čak i iz Vašeg pisma, a pogotovo od drugih Splićana, da mi zamjeraju ocjenu Kovačića. Čak se i njemu učinilo da sam pretjerao... Možda, ali ja sam htio istaći jedan prilično osamljen *fenomen*, koji to više zaslužuje nego li sto frazerskih i bezveznih redaka i stihova »pravih« pisaca!

A, osim toga, ja uporno ustrajem u uvjerenju da u našim *polukanibalskim* prilikama (2-2 snoba s najnovijom kravatom ili kuferićem umjesto torbe za spise vrlo se varaju ako misle da sebe i nas time dižu na »svjetski nivo« lupetajući o Ionesco-u i sličnim »veličinama«!) *svaka recenzija mora biti usmjerena na isticanje i, recimo otvoreno, reklamiranje svake i najmanje vrednote, koja se u nas rodi!*

Volio bih da i Vi tako mislite!

Bit će mi drago, ako mi se opet kadgod javite — obećajem da ću drugi put biti kraći nego danas!

srdačan pozdrav
Vaš V. R.

* * *

Zagreb, 4. XII. 73.

Dragi šjor Mužiniću!

Brzina, kojom Vam odgovaram na Vaše pismo od 23. XI. (relativna brzina, kako biste Vi rekli), nek bude primljena kao znak, koliko me Vaše pismo obradovalo! Što ćete, — što je čovjek bliži kraju, to je sentimentalniji prema svom kraju (rodnom), i nije to samo igra riječi! Zato, kadgod osjetite volju i imate »štofa«, samo se javljajte, bit će mi uvijek drago! Na koncu konca veže nas toliko toga u pogledima i u radu!

Hajdmo sad »po točkama« Vašeg pisma!

Razumije se da sam Vaš izbor iz M. Uvodića odmah uočio u jednom izlogu i da sam ušao da knjigu prelistam. Štošta mi se u njoj, onako na prvi pogled svidjelo, ali kupio je, na žalost, nisam. »Prilike i okolnosti« odvikle su nas od kupovanja knjiga, već reduciramo i nabavljanje dnevne i periodične štampe. Ne bih *nikako htio* da Vi knjigu *kupite,* da biste mi je poslali, jer ni Vama, sigurno, ne pretekne para. No, ako je »Čak. rič« može dobiti za recenziju, pa mi je pošalje, rado ću napisati »dvi riči« za taj časopis, ako dr. Vidović hoće. Već ono, što sam letimično ustanovio, jamči za solidnost Vašeg posla, pa zašto da Vam se ne oda zasluženo priznanje?

Za svaku je pohvalu Vaša namjera da izradite jednu opširniju monografiju o M. U., ali radite to *polako* i *oprezno,* važući svaku riječ. I ja sam se zaista mislio baciti na to, ali sam još uvijek toliko zaokupljen sitnim poslovima »za preživit«, da ne stižem ni na jedan od većih pothvata, koji bi me zanimali. Žao mi je, što će mnogo građe, nacrta i dobrih namjera otići sa mnom u nepovrat, kao što u nas već biva. Odu oni jedini, koji su određeni predmet izbliza poznavali, i to nitko ne će nikada više nadoknaditi... Svakako, M. U. ne dolazi za mene u obzir, a i kad bih što namjeravao, ne bih ni časa oklijevao da Vam stavim na raspolaganje sve što znam i što mislim o njemu (da odmah spomenem, koliko se radujem, što ćete objaviti nešto o Anti Katunariću. On to zaslužuje. Bio mi je profesor, a onda i pomalo suradnik, mnogo štošta pamtim o njemu. Mislim da je u svakom pogledu bio »kvalitetniji« od Uvodića, ali se raspršio u previše aktivnosti – tipična dalmatinska sposobnost i tragika!).

A sad *ad vocem* Marko Uvodić!

Vi ćete se začuditi, možda, ali ja o njemu imam jako »relativno« mišljenje i sjećanje!

Kao *čovjek* bio je nesimpatičan, *prepotentan,* samouvjeren preko dopuštene mjere, jedan od onih naših tipova koji nahere šešir, stanu nasred Pjace i gledaju s visoka čitavo čovječanstvo, onako kako su naši stari govorili »chi že, mi že!« Najposlije i njegovo guranje sebe na pjedestal našega Marula (libar Marka Marulića Splićanina – Libar Marka Uvodića Splićanina) nije samo kalambur, nego »samosvijest«, vrlo slabo fundirana. Bez obzira na to, da Uvodić i nije Splićanin, ako se ne varam... Nismo ga uopće voljeli ni mnogo cijenili i ne sjećam se da je u mojem osobnom krugu netko o njemu drugačije mislio, a ni da je imao pravih, vrednijih prijatelja. Pun sebe, a prazan od svake ideje, etike, zanosa za nešto »više« u bilo kojem pogledu i smjeru. Premda ga je redakcija »Novog doba«, a to znači don Vinko Brajević i Ćiro Čičin-Šain, učila i naučila pisati, smatrao se superiornijim i od njih (»oslobodi, Bože«, da mu je tko što prigovorio, pa i najprijateljskije), nije bio ugodan razgovor s njim, a nije imao ni pravog smisla taj razgovor.

A kao *književnik?*

Jeste li uvjereni da je on zaista bio književnik?

Nisu li njegovi napisi, naprotiv, tipične *reportaže,* – pri čemu ne smatram reportažu nečim »nižim«, držim, dapače, da jedan Momo Kapor (u nas Frane Jurić, pa, ako baš hoćete, i Profaca) pregnantnije umiju uočiti i oslikati pravi život od, recimo, kakvog Oskara Daviča. Jer, Uvodić nije nikada »ishitrio« sam ni jednu svoju *temu* u kojoj bi se, kao svakom »pravom« piscu, naša stvarnost ukazala njegovom »šestom čulu« kao sinteza, sublimacija, karakterizacija itd. našeg čovjeka, viđenog i opisanog stvaralaštvom i pronicavošću jednog talenta, koji je zaista superioran, a ne samo misli da to jest...

Svi njegovi sadržaji (fabule, sižei) *anegdotska su građa* točno onakva, kako su mu je drugi donosili (a čitav se Split natjecao tko će mu više građe donijeti! Posebno Noe Matošić i ostalo takvo društvo »pobasje« od »stola mudraca« u kojem također nije više kotirao od stvarne vrijednosti!). On tu građu nije *produbljivao* ni *razgrađivao,* već ju je servirao sasvim *izvanjski* reproduciranu i garniranu mnogim pojedinostima, koje je uporno prenosio iz priče u priču (npr. opis »enterijera«, svi su isti, u Getu kao i u Velom Varošu, usprkos golemom jazu među njima!). O njegovom splitskom jeziku može se reći da je mnogo više njegov nego splitski, a njegovu brigu i savjesnost u odnosu na autentičnost toga najbolje ilustriraju citati tobožnjih točnih »pučkih« pjesama gdje zaista ima svega i svačega, vjernih fragmenata, krivih zapamćenja i čistih falsifikata.

Mislim da je za njegovu »maniru« jedna od najkarakterističnijih priča o Roku i Ciceli (meni u biti najtipičnija, najoriginalnija i najpotresnija građa) u kojoj on miješa, sasvim neusklađeno, i citate podataka iz crkvenih knjiga i faktografske navode novinske rubrike, a sve to zaliveno nekom lažnom i jeftinom romantikom i sladunjavošću koju na moje veliko čudo danas proglašuju *humanošću* (i Vi?), o čemu u Uvodića nema traga. Treba se sjetiti (a ima nas, koji ih dobro pamtimo) kako su izgledali, zaudarali, stradavali to dvoje (Roko i Cicela) jadnih polu-aveti, pola ljudi, pa da zamislimo, kakvu bi veličanstvenu sliku ljudske bijede i sa najdubljeg »dna« bio dao rasni pisac opisujući to dvoje bjednika. Može li se smatrati književnošću jednostavni navod »nije se nikad oprala ven kad je pala u more«, »sušili su se u portunu«, kao da je to operetni vic?!

Posebno je za mene čista bedastoća, kad mu se pripisuje neki »socijalni osjećaj« za taj jadni svijet. To se izmislilo poslije drugog rata. U vrijeme, kad su njegove priče izlazile, svi smo smatrali da ih M. U. piše za »uveseljavanje« malograđana prikazivanjem nakazne (a ne socijalno uvjetovane!) zaostalosti, groteskne »smiješnosti« nižih slojeva, a to ja mislim i danas. Što se ponekad drugačije pričinja, zasluga je same teme, a ne obrade ni stava piščeva! (Dodao bih da su mu ambijenti »šjore Bete« bliži i uspjeliji, nego čisto »pučki«).

Pripovijedati je znao, ne može se osporiti, na jedan vlastiti šarmantni način, ali koji se prilično jalovo ponavljao, što se također u »naše doba« više primjećivalo nego danas.

Ne mogu »dokazati«, ali mislim, na temelju indicija, koje se ipak pronalaze u opusu M. U., da *nije dotjerivao svoje stvari,* bilo da je to smatrao suvišnim, bilo da naprosto – nije znao.

Kultura mu je bila vrlo skromna, a nije izgledalo da mu je stalo ni da je proširi kakvim sustavnim radom (kupovanje knjiga itd.), a nije se čitav život moglo imponirati spominjanjem Dostojevskoga ili Maupassanta.

Ukratko: nema govora o velikom piscu, pa ni čovjeku, a da mu se kakav skromni atribut može dati – može se, ali s mjerom!

Ovim mojim nabacanim mislima nedostaju, vjerojatno, nijanse, koje bismo *u razgovoru* mogli još precizirati: dođem li ikada u Split, bit će mi drago da to učinimo!

Pitate me za Marušića?

Njegova je serija jednostavno loše napravljena, zanatski loše napravljen posao. Nije više »iznevjerio« Uvodića nego filmsku umjetnost, tu smo! A sve to nema veze

sa hajkom, koju je na njega digao znamo svi konkretni gospodin drug iz ličnih pobuda! Da se pobljujemo na sve to! »Di smo to?«

Ajme, koliko sam otegao! Što ćete, sve su takve teme neiscrpne!

Javite se opet, bit će mi uvijek drago! Srdačno Vas pozdravlja

odani

V. R.

* * *

Zagreb, 2. I. 1974.

Dragi šjor Mužiniću,

Evo, prvo pismo u 74-oj upravljam Vama, prateći ga iskrenim željama za Vaš rad, koji može dodati koristan prinos povijesti Splita ... na umoru...

Vaša knjiga stigla mi je na samu Staru godinu i vrlo me je obradovala, a kad sam je, odmah, počeo listati, pomalo me i rastužila, budeći nostalgiju za zavičajem, koja jača s godinama...

Žurim se da Vam nabacim barem nekoliko riječi zahvale i primjedbi još danas, kad je nekakvo zatišje, a sutra će već početi telefoni, trke, brige, sve besmisleno i odvratno, a neizbježivo...

Dakle, nešto o Vašoj knjizi, sa kojom sam proveo prošlu noć, kao sa svojom »proslavom Nove«...

Uvodu nema prigovora. Očito niste ni htjeli pisati neku »duboku« studiju, dajući prednost popularnoj i popularizatorskoj svrsi napisa, ali što ste rekli, na mjestu je i lijepo je rečeno.

Izbor? Mislim da ste dodali četiri stvari uobičajenoj seriji (sve ovo govorim i pišem napamet jer tog nesimpatičnog a neodoljivog Uvodića prilično poznajem, mnogo sam vremena posvetio i bilježaka pravio s namjerom da ga jednom opširno »obradim«, ali to je sad definitivno otpalo). Time ste stekli zasluga i pohvalu da ste *prvi, možda i instinktivno više nego principijelno, probili zbir od dvadesetak* (zapravo ni toliko) *»vrhunskih« ostvarenja M. U. i poljuljali tendenciju da se Marka silom vuče na pjedestal literata, kakav on nije, pa ni u »vrhuškama«. Ali,* pravog i potpunog Marka, sa svim njegovim manama i *neospornim vrlinama* možemo naći i moramo tražiti upravo u njegovim *manjim stvarima,* osobito ako ne ispuštamo iz vida nikada da *nam on vrijedi u prvom redu kao kroničar i »fotograf« Splita zauvijek iščezlog a tek onda kao književnik apsolutne artističke vrijednosti.*

Ako se mislite ozbiljno pozabaviti njime, pođite sa tog stanovišta, *pročitajte sve, što je od njega ostalo,* da biste dobili zaokružen dojam o njemu i da *biste pripremili što skorije izdanje* njegovih »sporednih«, kraćih itd. a jednako čitkih i dragocjenih stvari u smislu, koji spomenuh.

O *bibliografiji* (po njoj ste *prvi* i posebna Vam hvala za to!) mnogo bih Vam štošta htio reći. Ovakva, kakva je sada, »orijentir« je za Vas, i, recimo, za mene, za »širu upotrebu« mora se još mnogo na njoj raditi. Pisat ću Vam o tome, nadam se.

I sam tekst Uvodićev trebalo bi temeljito revidirati za neko »kritičko« izdanje. Ima tu očitih lapsusa (...), vjerojatno i tuđih korektorskih zahvata već u prvoj objavi tekstova itd. Sve bi to trebalo preispitati, a čak i neka sigurno Uvodićeva »objašnjenja za nečakavce« izbaciti iz teksta jer užasno smetaju...

Iskreno bih želio da ustrajete na započetom poslu, o kojem sam i ja fanatički maštao. Mislite na obradu Vice Mihaljevića, *Bepa Barača* (poznatog profešura), sve je to dio razvoja našeg dragog, lipog i divjeg Splita, koga ne moš više ni pripoznat na slikama i »Sl. D.« koju kupujem iz sasvim bolesnih pobuda...

Ako imate vremena, pregledajte, eventualno uz pomoć autora, tu silnu masu stranica koje je ispisao pošćer Kovačić. Neke rukopise bio mi je dao na uvid, moglo bi se izvući mnogo zlatnog zrnja! Za danas dosta, bit će mi drago ako se koji put javite!

Srdačno

Vaš V. R.

P.s. Riječi podcrtane u pismima podcrtao je sam dr. V. Rabadan. (Z. M.)

Ljiljana VASILJ

Svaki je dan rijeka

Svaki je dan rijeka
svako je jutro san

i malo mojih riječi
malo mojih misli
dovoljno je da nisam sama

kao cvijet u sjeni
željna sam
i otvaram se za branje
sunca i kiše

sve je ljepota
poziv na ljubav
dok se živi
diše

sve je to život
dok se pije tuga

Riječ Domovini

O Domovino moja
da te vidim uskomešanu i bogatu
kao srpanjsko žito
u žarkom poljupcu sunca

da te vidim u obilju i ljepoti
u životvornom okružju stare međe
ravnice, gorja
i rijeka svih do mora

da vidim djecu tvoju
u blagoslovu mira
u dostojanstvu življenja

da te vidim svoju i slobodnu
da te vidim s r e t n u
i da nikada ne umrem u tom danu

Predrag GRUBIĆ

Janusovoj djeci

Ne ulazite
ni s darom
i ne oblizujte me –
vaše je do moga praga!

Vaši su i mostovi
kojima premošćujete lica
kao Janusova djeca,
u njih ste ugradili tisuće i tisuće prevarenih.

Ne ulazite u nered moj
u moja nemicanja,
lakše ću bez vas uzoriti leci
snaći ću se, već, nekako.

Tuđi križ

nuđah se Bogu sav uzdrhtao
svakim korakom više

kao da me je čuo –
poskočih

iz raspora mi lica
mliječna bujica poteče

i teče
moja malena molitva stiha

a krajolik kroz koji prolazim
nestvaran i podrugljivo plazi jezik

neka – velim
nitko tuđi križ neće odnijeti

Fukumi SHIMURA

Boja, nit, tkanje

Draga Mizuko!

Brdo od 35 cm za Tvoje listove, koje si naručila iz radionice, gotovo je i odmah Ti ga šaljem. Sad Ti, nadam se, više ništa ne stoji na putu da započneš u tkanje pretakati svoje snove.

I ja sam već bila gotovo na rubu očaja. Greška kojom sam upropastila boju nikako se nije dala ispraviti.

Neki mi je dan, međutim, telefonirala jedna osoba koja živi u srcu brda Oyamasaka.

»Da bi proširili šumski put, oborili su veliku vrbu, što se od davnina dizala pred našom kućom. Oko panja zemlja je, od razasute piljevine, crvena kao da je krvlju natopljena. Nadasve potresan prizor. Sjetila sam se, da sam negdje pročitala, da vi iskuhavate koru i druge dijelove stabla i time bojite tkanine, pa sam odlučila nazvati vas. Nenadan je i nepriličan moj poziv, znam, ali molim vas, svakako dođite i pogledajte možete li štogod polučiti od te stare vrbe« – rekla je.

Ponesena tim pozivom, kao u nekom nadahnuću, odmah sam sjela u auto i krenula. Put je bio teško prohodan od opalog lišća i žireva, no popela sam se nekako do vrha uzvisine. Iz velikog vrbovog panja, tik uz put što blago krivuda, kao i iz debelih trupaca položenih uza nj, šikljala je crvenkasto-smeđa tekućina, natapajući obilato okolnu zemlju. Ta mezgra, koju je cijelog svog vijeka ova stara vrba u svom tijelu pohranjivala, sad istječe iz njega sasječenog kao boja, pomislih.

Na časeći ni časa, latili smo se guljenja kore. Blijedi sloj pod površinom na očigled se zaodjevao bakrenastim rumenilom. Potrpali smo prikupljeno u vreću i pohitali s planine, da što prije vidimo kakvu ćemo boju od toga dobiti.

Stavili smo koru u kotao usključale vode da se kuha. Ubrzo je počela ispuštati prozirnu zlatno-smeđu tekućinu. Čim sam vidjela po zemlji prosuto rumenilo raspršene piljevine, znala sam da to mora dati boju, baš kao da nas je sama stara vrba pozvala, da bi nam u vreloj vodi dala što je stotinama godina šutke čuvala u sebi.

U kotao procijeđene zlatno-smeđe tekućine potopila sam bijelu pređu i ostavila. Kad je pređa upila boju, izvadila sam je, dobro izlupala, pa opet potopila i tako više puta, kako bi je boja posve prožela, a onda je potopila u lugu, da bi se boja ustalila. Pritom se zlatno-smeđa boja tekućine, što se iskuhavanjem iz kore izlučila, a pređa je upivši poprimila, preobrazila u bakrenasto rumenilo piljevine. Zapravo ne. Duha. Stara se vrba vratila u život.

Jer, nisu li svi snovi, sve bure i oluje, i blagi svibanjski lahori, sav ptičji pjev u njenim krošnjama, sve što je proživjela za dugih godina svoga života, sve do trena kad je nenadano sasječena i oborena, do izdisaja, nije li sve to u njoj postajalo boja?

Boja. Ne bilo kakva boja. Duhom nadahnuta boja. Očitovanje jednog jedinog puta s kojega se diže miomiris. Već više od 20 godina crpim tako boju iz cvjetova, plodova, listova, grana, korijenja raznih biljaka. Uvjerila sam se tijekom tog vremena

da to nije obična boja. Sve što je biljka proživjela, u toj je boji odraženo. Životna priča je to, što bi nestala kad na ovom svijetu ne bi naišla na naklonost da je zadrži.

Toga sam dana, poput Alise što je kroz malu rupicu pala u svijet čudesa, zavirila u skroviti život biljke. Kroz tek malko odškrinuta vrata vidjela se rana jesen duboko u šumi, što blista na suncu i povjetarcu bakrenastim rumenilom. I svaki je pojedini list bio prožet tom bojom nadzemaljske ljepote. Nigdje nikada nisam takvo što vidjela.

I uvidjeh tada da će se vrata odškrinuti tek ako je duša posve spokojna i čista, i moj život u skladu sa životom biljke. Nije li to ispunjeno, ma koliko nastojala, vrata ostaju čvrsto zatvorena.

(S japanskog prevela **Alemka Hazler**)

Bilješka o piscu:

Fukumi Shimura rođena je 1924. godine u Kyotu, gdje i danas živi i radi. Bavi se izradom i bojenjem tkanina. 1955. godine njena su nastojanja okrunjena nagradom Muzeja tradicionalne japanske umjetnosti, gdje je 1958. postala ravnateljica. 1983. godine nagrađena joj je zbirka zuihitsu zapisa (»zapisi što slijede pero«) *Jedna boja, jedan život.* »Boja, nit, tkanje« jedan je zapisa iz te zbirke. Svoje je misli i spoznaje u njemu izrazila u obliku pisma upućenog izmišljenoj osobi, Mizuko.

Vladimir BAŽANT

Kuća na rubu

XI

Činim sve po Njegovoj Svetoj Volji
On je moj Kralj što reče Pjesnik
Tren u kojem izlazim iz tjeskobe
Pod Križem što sja na zlatnoj jabuci

Dok pognuti teturaju ulicom
U mrmljanju, u smijehu, psovkama
Natiskuju se na vratima krčme
kao da su gospodari vremena

Da mi je u sebi pasti ničice
U nekom lijepom danu djetinjstva
Isus me za ruku poljem vodio

Tamo pred trnom, tamo pred bagremom
Obećah mu vjernost, iskah potporu
Odatle sve moje sile izviru

Tvrtko KLARIĆ

Triptih beznađa

Uspomeni G. L. i E. M. posvećeno

I. PONAJČEŠĆE

izgleda neizbježno
provesti poput miša
u labirintu
cijeli život
našavši mrvicu sira
gotovo smrskane njuške

II. TEŽINA TRAVNJA

plavetnilo prijepodneva
i neizrecivo šarenilo
rascvjetalog proljeća
a civilizirani nomad
na životnom raskrižju
pred besadržajnim sutra

III. SRPANJSKI STAVAK

savršeno skladnu simfoniju
svježine maestrala
izvedenu na iglicama pina
kontrapunktira bolni mol
rastočena cvrčka
neumoljivim kljunom ptice

Nikica TALAN

Guilherme de Almeida: »Brazilstvenost« prije svega...

Možda nijedno nacionalno pjesništvo prve polovice dvadesetog stoljeća nije toliko gajilo domoljubnu, ali gotovo u isto vrijeme i »protudomoljubnu« liriku, kao brazilsko. Uzroci tome višestruki su, no većina njih zasigurno bi se mogla svesti na dugotrajnu zapostavljenost izvorne brazilske kulture, nametnutu kultom »luzocentrizma«, odnosno na pretjerani »domoljubni« fanatizam prouzročen tom zapostavljenošću. Čini se da je upravo ova suprotstavljenost nacionalne i anacionalne (»kozmopolitske«) struje u brazilskom pjesništvu najviše pridonijela tome da nije došlo do veće (političke) zloupotrebe nacionalno orijentirane poezije, kao i tome da ta poezija zadrži visok umjetnički domet. Polemika oko »nacionalnog pitanja« u pjesništvu, odnosno oko utemeljenosti i održivosti domoljubne lirike, rezultirala je mnogobrojnim manifestima i esejima čiji su autori (većinom pjesnici) svoje teorijske postavke nastojali potkrijepiti i stihovima. Otud neobično bogatstvo rodoljubnih i »proturodoljubnih« motiva unutar moderne brazilske poezije. Jedan od pjesnika koji su se najviše angažirali na strani pobornika izrazito nacionalno usmjerenog pjesništva jest i Guilherme de Almeida.

Guilherme de Andrade de Almeida (1890 – 1969) rođen je u Campinasu (brazilska savezna država São Paulo). Studirao je u Rio Claru, Campinasu, Pouso Alegreu i São Paulu, gdje je diplomirao pravo i društvene znanosti. Radni je vijek započeo u novinarstvu, ogledavši se kao filmski kritičar i kolumnist za društvena pitanja. Kasnije je obnašao razne visoke javne dužnosti (bio je, između ostalog, i glavni tajnik Državnog savjeta za knjižnice i muzeje). Godine 1932, zbog glasnog izražavanja svog političkog mišljenja i upletenosti u državni prevrat, prisiljen je emigrirati u Europu, odakle se, nakon godinu dana, ponovno vraća u domovinu. Osim pjesništvom, prozom, književnom kritikom i kazalištem,[1] bavio se i književnim prevođenjem. Štoviše, mnogi ga smatraju jednim od najvećih književnih prevoditelja svog vremena. Za trajanja glasovite manifestacije *Tjedan moderne umjetnosti* (Semana de Arte Moderna), koja se održavala od 11. do 18. veljače 1922. u São Paulu, de Almeida je, putem brojnih napisa i predavanja, ulagao sve svoje napore za uspjeh tog pothvata, koji će obilježiti službeni početak brazilskog književnog modernizma. Da bi još više pripomogao širenju modernističkih ciljeva i ideja, uključio se i u osnivačku grupu časopisa *Klaxon* – prvog modernističkog časopisa što izlazi u Brazilu – a surađivao je i u časopisu *Estética*. Natječući se za sveučilišnog profesora na Katedri za (nacionalnu) književnost, Guilherme de Almeida je (1926) objavio i dvije značajne znanstvene publikacije: *O nacionalnom osjećaju u brazilskom pjesništvu* (Do Sentimento Nacionalista na Poesia Brasileira), u kojoj ističe vrijednosti nacionalne orijentacije u brazilskoj poeziji i *Ritam, element izraza* (Ritmo, Elemento da Espressão), gdje istražuje raznovrsnost i fleksibilnost pjesničkih oblika ostvarenih pomoću ritma

(potkrepljujući to mnoštvom primjera iz vlastitog pjesničkog stvaralaštva). Naročito velik utjecaj na de Almeidine suvremenike imala je njegova rasprava »O nacionalnom osjećaju u brazilskom pjesništvu«, potičući ih na ustrajnije bavljenje »brazilstvom«.

Prva de Almeidina knjiga pjesama *Mi* (Nós) objavljena je 1917. Književni kritičari odmah su zapazili ne samo »izrazito individualiziranu pjesničku osobnost« mladog pjesnika, nego i njegovu »tehničku sigurnost i kvalitetu izraza«, te, napose, izuzetnu važnost ritma kao poetičkog čimbenika. Navedene karakteristike svoje poetike G. de Almeida će zadržati i u kasnijim pjesničkim zbirkama, obogaćujući ih ujedno novim poetičkim spoznajama i otkrićima. Tako će u zbirkama *Rasa* (Raça) i *Moj* (Meu) nastojati u potpunosti razviti sklonost *brazilstvu* (tj. sklonost brazilskim temama i motivima) što ju je pokazivao već u prvoj knjizi pjesama. Svega godinu dana nakon objavljivanja ovih zbirki (1925) izdat će i spomenutu studiju »O nacionalnom osjećaju...«, čiji je zadatak bio teorijski uobličiti postavke za koje se ranije zalagao kroz samo pjesništvo. Uz *cheiro do Brasil* (miris Brazila), kao dominantno obilježje de Almeidinog stvaralaštva, njegovi suvremenici obično ističu i Guilhermeov nenadmašiv versifikacijski artizam, koji mu nikada nije dopustio da se do kraja srodi s modernistima, često ga navodeći da se okuša u klasičnim formama, naročito u onim romantičnim, parnasijanskim i simbolističkim. Tome je, naravno, uvelike pridonijela i njegova prevodilačka djelatnost. De Almeida je, naime, s jednakom tehničkom umješnošću prevodio modernu i tradicionalnu poeziju (od soneta i *cantigas* srednjovjekovnih galješko-portugalskih kanconijera do japanskog *haiku* pjesništva). To njegovo majstorstvo u pjesničkim oblicima, izučeno velikim dijelom kod autora što ih je prevodio, doći će osobito do izražaja u zbirci *Flauta što je izgubih* (A Frauta Que Eu Perdi),[2] ali i u pjesmama zbirke *Moj,* kao i u drugim pjesničkim djelima de Almeide, na temelju kojih je primljen čak u dvije književne akademije – sãopaulsku i saveznu, brazilsku.

Najpresudnija za de Almeidinu pjesničku popularnost i prijem u književne akademije bila je, čini se, njegova okrenutost brazilskim temama i motivima. Parafrazirajući glasovitu izreku Paula Verlainea o ulozi glazbe u pjesništvu, mogli bismo reći, slijedeći uputstva Guilhermea de Almeide: »*brazilstvenost* prije svega...«. Mnogi su kasniji pripadnici brazilskog modernističkog pjesničkog pokreta (unutar tzv. *Generacije 1922*) velik dio svog stvaralačkog opusa posvetili Brazilu, njegovoj prošlosti i sadašnjosti, zahvaljujući ponajviše poticaju de Almeide.

U tom je smislu posebno ilustrativan primjer de Almeidine pjesme »Mi«, iz njegove prve, istoimene zbirke. Riječ je o pjesmi u kojoj pjesnik, bez imalo »nadute« domoljubne patetike, naprosto (prividno!) faktografski registrira karakteristične detalje brazilske stvarnosti. Kao u kakvoj fresko-slici, nižu se pred nama prizori brazilskih krajolika, ispresijecani folklornim »insertima«. Pa ipak, pod tim gotovo statički »neutralnim« nabrajanjem brazilskih »egzotičnih znamenitosti« krije se blaga, dobroćudna ironija kojom de Almeida prati svakodnevicu svojih sunarodnjaka, odnosno zemljaka. Bez parodijskih pretenzija. Jer u središtu njegovog opisa Domovine jest solidarnost (vidljiva, uostalom, već u samom naslovu pjesme!). Solidarnost sa svim njenim stanovnicima: s njihovim radostima, žalostima, uspjesima, promašajima i »endemskim« praznovjerjima... Upravo po njoj će Guilherme de Almeida ostati trajno zabilježen u antologijama kao *pjesnik Brazila.*

Bilješke

1. Tako je još 1916., u suradnji sa sãopaulskim modernističkim pjesnikom Oswaldom de Andradeom, objavio više kazališnih komada pod naslovom *Théatre brésilien: Leur Âme — Mon Coeur Balance.*
2. Zbirka je izašla 1924. u Rio de Janeiru.

Guilherme DE ALMEIDA

Mi

MI. Bijelo — zeleno — crno: naravnosti — ravnodušnosti —
— praznovjerja.

Gostinjska soba i prenoćište — mreža i cigareta od slame —
— Sveti Benedikt[1] *i sablasti.*

MI. Zemljoposjedničko pleme. Žilava sjena mango drveća na
zemlji: čist izrez drveća banane u zraku;

labave mreže što vise po verandama zemljoposjedničkih kuća,
s harmonikama što pričaju legende na mjesečini;

uslužne domaćice što spremaju užinu — zalogaje slasne, kolače od kokosovog
oraha —; visoko svetoivanjsko jarbolje;[2]

i krava Zvijezda, pas Joly, kobila Sultana: i dorat,
riđan,

pampa, konj zelenko — lovci na ptice; i, na čistoj svjetlosti
zdravih jutara,

moljakala sklona raspravama, što razdražuju dim, uzda u šaci,
uživanja i podjele neobrađenih zemljišta;

žetve što predstoje, čopori divljih konja, mrazevi, urušene ceste,
duge i oštre zime;

i zaprežna kola što cvile, i žrvnji što kašlju, i motike
što posrću na isplijevljenim oranicama;

i spržena zemlja, zemlja pržena slanina, zemlja pržena u
sutonskoj pećnici garišta

za simetričan i zeleni preporod plantaža kave u
aleksandrincima

poredanim parnasijanskim glavama počešljanim gustim
češljevima...

Salaši sviju svetih; poljodjelske litanije što ih pjevaju
trolejbuski kotači

s protuprašnjavim ogrtačima na vjetru, pucketanjima biča, testonima što se
dijele maloj crnčadi, pospanom škripom tromih vratarica;

i krdima životinja što bezglavo jure šikarama i uskim stazama
patuljaste šume sve do gorske kose...

A, s ruševina stare kolibe od blata, sa slamnatim krovom,[3]
uzdiže se grad vapneno bijel poput sablasti.

Tamo pak, u popodnevljima oslikanim bojom škrinje — nebeskoplavom,
ružičastom i morskozelenom — procesija.

Procesija! Procesija rasa! Dragi Isus od Pirapore! Naša Gospa od Aparecide![4]

Uličnе prodavačice s tezgama, djevice, anđeli, braća, proštenjari,
zavjeti, čudesa, uspon i silaz

kalvarijama crvene zemlje gdje kleči zgrčena crkva raspeta
između dviju svjetiljki;

kradljivci što u zakucima kradu poljupce seoskim djevojkama
među rešetkama podno streha kućerina

sazdanih od pločica majolike i porculanskih grumena, s nevenima
u vrtovima, jasminima u sjenicama,

morskim pužićima i školjkama u otužnim vodopadima što pjevaju
vesele pjesme za brazilskih posijela...

Prigradske seoske kuće — dvorci od stiještene zemlje skutreni
u ugodnoj sjeni velikih voćnjaka u cvatu

što u sparini, iza željeznih vratiju s hrtovima i betonskim lavovima,
otvaraju tavanske prozore s oslikanim staklom...

Gitare na mulatskim brežuljcima — politički pohotni plesovi,
kašljanja, lule i gutljaj pri svjetlosti fenjera;

svijetleće rakete, izborna piva — nehajan prosvjed — i
san što treperi u nespokojnim noćima...

1. Misli se na glasovitog *crnačkog* sveca, a ne na istoimenog osnivača benediktinskog reda.
2. Na blagdan sv. Ivana, kao i na neke druge blagdane, Brazilci imaju običaj kititi visoke drvene motke (slične jarbolima za stijeg) koje se postavljaju na mjesta kuda prolazi svečarska procesija.
3. Riječ je zapravo o jednoj vrsti brazilske trave (sapé) koja se, slično našoj slami, koristi za pokrivanje kuća.
4. *Bom Jesus de Pirapora* i *Nossa Senhora da Aparecida* dva su najpoznatija hodočasnička svetišta u Brazilu. Prvo se nalazi u Pirapori (Bahia), a drugo u Aparecidi (država São Paulo).

Rudolf MAKALE

Gdje čagljevi tužno pjevaju

Baka Mladenka je stajala kraj prozora svoje stare kamene kuće, i sjetnim pogledom promatrala pusti zaselak. Niz Prominu je klizio prohladni povjetarac poigravajući se s pokidanim zavjesama, što su mlatarale kroz razbijena stakla obližnje gostionice. Negdje odozgo sa čuke, navještavao je čagalj svojim otužnim zavijanjem nadolazak noći. Zaškripala su razvaljena vrata na kući preko puta, a ona se jadna prenula i hitro pogledala u njih, kao da će ondje ugledati susjeda Jeru. Ali je znala da ga već odavno nema. Osim nje i nemoćnog joj muža Nike, više nije bilo ni jednog čeljadeta u Vrkutama. Ono življa što nije uteklo, glavom bez obzira, prognali su četnici kao blago put Miljevaca. I u njihovu kuću je nahrupio neki bradati dugonja. Ugledavši ovo dvoje starčadi, odustao je od namjere da ih potrpa u kamion. — Šteta benzina — podrugljivo je doviknuo vozaču. — Nego de, da utovarimo malo ustaške robe — dodao je uputivši se u susjednu kuću. Posliije odlaska teretnjaka pretovarenog Jerinim, mukom stečenim stvarima, više nitko nije dolazio kod njih.

U sobi se začulo tiho stenjanje. Mladenka je pohitala k postelji.

— Spotija si se Niko — reče brišući mu hladni znoj sa čela. — Donit ću ti teke teple juve... Okripit će te.

Ali je Niko, zgrčena lica od napora, podigao ruku pokazujući prema raspelu. Mladenka je zateturala, i njena su se pogurena leđa još više pogrbila. Nije smogla snage da progovori. Drhtavim je prstima skinula križ sa zida, stavila u Nikinu ruku, i pomogla da ga prinese ustima. Poljubio je raspelo. Lice mu se opustilo i na krajevima usana se pojavio blagi, jedva primjetni, smiješak. Još je kratko vrijeme pogledom milovao Mladenkino uplakano lice, i onda se ugasio sjaj u njegovim očima.

Premda sva shrvana od bola, Mladenka je provela noć u ustrajnoj molitvi kraj uzglavlja milog joj pokojnika. Voštanice su već trepereći dogorijevale, kad je sklopljenih ruku skrušeno klekla pred Bogorodičin kip na ormariću i prošaptala:

— Gospe milostiva, preklinjem te, pomozi bidnoj nevoljnici. Valja mi mojega Niku ka' kršćanina pokopat'. Ondjeka u greb di počivadu njegovi od starine, a ne, Bože mi 'prosti, ka' živinu u vrtlu pozadi kuće. U Vrkute dolazidu samo još zviri, što trgaju lešine od gladi pokrepane stoke. Gdjekod s ponistre vidin i one bradate antikrste di u lupeštinu hode. Kako ću u tije' zloduva tražit' pomoć... Iskat' milosrđe di milosrđa nima? Nije druge, valjat će mi se šnjiman pogodit'. O Gospe, daj mi samo još danas snage, da siromaja sa'ranin kako pripada poštena čovika i dobra virnika. Poslin tega, molin te, priporuči me Bogu. Neka i meni, staroj i iznemogloj, udili vični počinak. Dicu i unučad i 'nako više neću vidit'. U dalekon su svitu. Ovdjeka ni' bilo posla za njizi. — Zanesena mislima o svojim najmilijima, počela je sve glasnije govoriti. — Neven je bija Nikin mizimac. Vavik je o Božiću iz Minkena dohodija. Reka je da će nan na lito podići novu kuću, i ništa u njojzi ne smi' valit'. Skoro će godinu dan' ča od četnikov ne mere 'vamo. Ee, jadan Niko. Ni' dočeka' da zeru odmori svoje trudne kosti

u novoj kući. Moguće 'namo u raju jema pinkice mista, di bi mu Bog da', da sidi prid novon kućon u sumprešanoj biloj košu'ji i crnijem gaćaman, kako je vavik nedi'jon u crikvu hodija. Pa se u sidalici polako ziblje, i gleda u zelena po'ja, ovce ča na ledini mirno pasu i janjad kraj njizi umiljato blejidu. U kozliće ča po mociraman skaču i ma'nitaju, a kadulja se modri i mrliši. Ajme, oprosti mi Gospe pošempjanoj od tuge, ča san misliman odlutala di ne triba.

Vani se začulo neko brektanje motora. Mladenka se umorno podigla i izišla iz kuće. Radoznalo je pogledavala na sve strane, dok pred gostionicom nije ugledala traktorić s prikolicom. Krenula je tamo. Odjednom je od nekud zagrmio glas:

— Stoj, ne mrdaj! Kud si pošla?

Iz grmlja pokraj puta, pojavio se mladi četnik s uperenom puškom u nju. Mladenka se brzo pribrala od iznenađenja, i odgovorila:

— Ne triba ti, sinko, podizat' pušku na babu od osandeset i dva godišća. Muž mi je umra pa mi je potribita pomoć da ga sa'ranim.

Četnik je prebacio pušku preko ramena, i pomalo postiđenim glasom rekao:

— Eno ti komandir Đuka. Njega pitaj.

Malo podalje je stajao bradati dugajlija s crnom šubarom na glavi. Mladenka ga je prepoznala. Bio je to onaj što je kod nje dolazio. Čuo je što je govorila, i odmah se okomio na nju:

— Rospijo ustašaka, zar ti časni vojnici Krajine na grobare liče?

Mladenka se nije dala zbuniti njegovim priglupim sarkazmom. Pa više kao za sebe, stade govoriti:

— Mislila san da su časni vojnici vavik od pomoći 'judiman u nevo'ji, a tila san i platit'.

— Čime, zmijo stara, je li kunama? — već nešto zainteresiranije zapita Đuka.

— Markaman, jeman još dvisto ča san ostavila za potribu — odgovori Mladenka.

— Pa šta to odma' nisi rekla? Samo znaš, malo je to. Morat ćeš dodati barem još koju litru rakije. — S neskrivenim zadovoljstvom reče Đuka, i ne čekajući odgovor vikne onom mladom četniku: — Milojko, hajde istovari ono burence s vinom. Posle ćemo ga pokupiti.

Mladenka je ispraznila podužu škrinju za rublje, i stavila lijepi bijeli kušin unutra. Dotle se Đuka, za stolom u konobi izdašno častio travaricom, galameći na Milojka: — Prava si šeprtlja. Pošaljem te u Knin da mi prodaš nekoliko televizora, pa se vratiš: »Pazar je prepun televizora. Nema interesa«. Stavim te k'o školovanog mašinskog tehničara na top, a ti umesto po ustašama, raspališ po bundevama u Miljevačkom polju. A da bar znaš piti k'o pravi Knindža!

— Batalimo sad to, pos'o nas čeka — pomirljivo reče Milojko.

Đuka je bijesno gurnuo bocu u džep od bluze. Zatim su se popeli uza skale kod Mladenke.

Sanijeli su škrinju s pokojnikom i utovarili na prikolicu. Đuka je sjeo za upravljač traktora. Za Milojka nije bilo mjesta, morao se pridružiti Mladenki. Đuka je počeo bjesomučno voziti po izrovanom putu, tako da je prikolica s trijeskom poskakivala. Mladenka to nije mogla trpjeti. Vikala je za njim:

— Ej div'jače, pokojnik je to, a ne vrića krumpirov!

Milojko ju je potegao za rukav i rekao: — Ne igraj se, babo, vatrom. Sreća šta te nije čuo, inače bi te nestalo. Znam da si u pravu, ali kod takvih to ne vredi.

– Ča misliš da bi me ubija prija što naplati marke? – ljutito odgovori Mladenka. Milojko se nasmijao, a ona je nastavila: – Pari mi da ti nisi ka' oni tvoji kumpanji. A kako to da si ondak šnjiman? –

– Duga je to priča, babo. Da nisam s njima, stradala bi mi porodica. Tako i ja u ovom bestijalnom ratu, nosim svoj krst na leđima. A gde su tvoja deca? – zapita Milojko.

– Sin je u Minkenu a kćeri u Adelajdu u Australiji – odgovori Mladenka.

– Bar su na sigurnom – zamišljeno je rekao Milojko.

Pored srušene kapelice na groblju, ležao je Đuka s praznom bocom u ruci,i gromoglasno hrkao. Probudili su ga, pa je klateći se pošao za njima. Nekako su, u troje, ugurali škrinju u grobnicu i zatvorili je. Mladenka se okrenula, i iz njedara izvukla smotuljak. Đuka je živnuo. Zgrabio ga je iz njezine ruke i stao brojati, kao da je trijezan.

– Dobro je. Nego ... ssskoro će mrak ... i nemoj da te moji ji-naci zateknu na putu. Sss-utra ću doći kod tebe, po jošš jednu flašu. – rekao je Đuka.

Mladenka ga nije poslušala. Ostala je klečeći kraj groba sve do sumraka. Vrativši se kući, iznemoglo se spustila na sjedalicu. Glava joj je od umora klonula na stol, i ubrzo zatim je zaspala. Već je bila ponoć kad ju je probudilo neko lupanje po škurama. Osluškivala je malo, opet se ponovilo. Prekrižila se i poluglasno rekla:

– Oslobodi me Bože. Da ni' pokojni Niko doša', ča san ga brez popa sa'ranila.

Lupkanje se nastavilo. Mladenka se podigla i odlučno otvorila vrata. Isti tren je kriknula od iznenađenja. U vratima je stajao njezin sin Neven, u gardijskoj uniformi i s tompsonom u ruci. Uz njega je bio susjed Jere. Ljubeći i grleći je, zapita je Neven:

– Majo, a di je ćaća?

– Kolpalo ga – odgovori Mladenka. – Danas san ga sa'ranila – nadodala je kroz plač.

I Nevenu su potekle suze niz lice, a Jere im se obratio:

– Ža' mi je Nike, bija je dobar čovik. Pokoj mu duši. Ali nima vrimena za zborit lipe riči, do zore moramo bit' u naši'. Požuri Mladenka, ne nosi stvari sebon. Što ti triba, kupit će Neven 'namo. Stat ćeš u 'otelu doklen se svi ne vratimo 'vamo.

Mladenka je potekla do Bogorodičina kipa i rekla:

– 'Vala Ti Gospe, ča si mi dala puno više od onega ča san te molila.

Umotala je kip u šudar, i kročila u hladnu siječanjsku noć. Gore na čuki, zavijao je čopor čagljeva svoju tužnu pjesmu. A tri su sjene nečujno odmicale u tami.

Manje poznate riječi:
batalimo – ostavimo
kolpalo – uzelo, šlagiralo
kumpanji – ortaci
lupeštinu – lopovluk
Minkenu – Münchenu
mociraman – suhozidima, prezidama
pinkice – posve malo
rospija – prostakuša
sumprešanoj – ispeglanoj
škurama – drvenim kapcima
šudar – rubac
teke – malo

Janko DIMNJAKOVIĆ

Vinkovačka jesen 91.

Uspomeni Vladimira Kovačića

Djeca se Božja zovemo i jesmo,
a Vinkovci u mraku bez svanuća;
plamena kiša mrklim gradom lije
i gori vatra povrh tihih kuća.

A srce strepi i sve brže kuca
za Vinkovce u neprozirnoj tami;
gledam: odjednom ostali smo sami;
četnički snajper iz daljine puca.

A jesen hramlje, posrće i pada
i svoje lice sakriva u noći;
nezamjetno se gasi zadnja nada:
do Vinkovaca nikad neću doći.

Europa mačka žmirucka i spava,
gledam: polako izmiče nam snaga.
– Djeca se Božja zovemo i jesmo,
a Vinkovci u zagrljaju Vraga.

Ivan BERISLAVIĆ

*Ipak ustaj, Bane**

Kako se gorko prevarih, o Bane,
kad mišljah da su rad i razum jači
od oružja i mržnje kojom tlači
naš protivnik nas vječni na sve strane.

Već gotovo da nema zdrave grane
što minski je ne slomiše bacači.
Pustošit, rušit – ništa im ne znači,
nit' lijevat našu krv i suze slane.

Stog, Bane, ipak ustani i stani
na čelo ovih bezbrojnih junaka
kojim', gle!, rodi naša gruda svaka.

Ne daj da budu zalud ubijani
granatama tih pijanih divljaka,
već ti ih vodi i Dom naš obrani!

(1. 12. 1991.)

* Vidi »Marulić« 4/91. str. 497: Ne ustaj, Bane!

Benedikta ZELIĆ-BUĆAN

Djelovanje domagojskih organizacija 30-ih godina XX. stoljeća

Kao odgovor na ekonomski i filozofski liberalizam i kapitalizam, te sve veće otuđenje radnika od Crkve, javljaju se krajem prošlog stoljeća u europskim katoličkim zemljama organizirani katolički pokreti. Poseban poticaj tim pokretima dala je enciklika pape Lava XIII. »Rerum novarum« (1891.), u kojoj je izložen socijalni nauk Crkve o društveno-ekonomskim problemima toga vremena.

Organizaciju katoličkog pokreta među Hrvatima potaknuo je krčki biskup Anton Mahnič (1896 – 1920). Na njegovu inicijativu osnovane su organizacije katoličkih studenata na sveučilištima u Austro-ugarskoj monarhiji na kojima su studirali studenti iz Hrvatske: »Hrvatska« u Beču, »Preporod« u Grazu, »Antunović« u Budimpešti, a godine 1906. HKAD DOMAGOJ u Zagrebu. Time je započelo organizirano katoličko djelovanje među đacima i studentima u Hrvatskoj. Mahnič je u to vrijeme pokrenuo i smotru »Hrvatska straža«, te list za đake i akademičare »LUČ« (1905).

Nutarnja organizacija Domagoja provedena je na tri dobno-obrazovne razine: srednjoškolsko đaštvo, akademičari i seniori. Godine 1912. i formalno je bila osnovana organizacija HK Seniorat kao društvo hrvatskih katoličkih intelektualaca, izašlih iz domagojskih redova. Sve đačke domagojske organizacije objedinjavala je Hrvatska katolička đačka liga, koju su vodili studenti Domagojci. Te domagojske organizacije bile su u okviru Crkve, sve su imale i svoje duhovnike za njegovanje duhovnosti, ali nisu bile pod neposrednim vodstvom episkopata, nego neovisne svjetovnjačke organizacije.

Nakon I. svjetskog rata, kada se Hrvatska našla u novoj državi, Kraljevini SHS (kasnije Jugoslavija), nastala je u Hrvatskoj još jedna katolička organizacija, ORLOVI. Po uzoru na češke i slovenske Orlove organiziraju se i hrvatski orlovi najprije kao podsavez Jugoslavenskog orlovskog saveza, a od godine 1923. kao poseban Hrvatski orlovski savez. To su bile masovnije organizacije, koje su kao svoju glavnu izvanjsku djelatnost prakticirale tjelovježbu i sletove. Između domagojskog seniorata i vodstva orlova, posebno među svećenicima (Stj. Bakšić, D. Kniewald, I. Šarić), koji su favorizirali jedan ili drugi tip katoličkih organizacija vodile su se tijekom 20-tih godina ponekad i žučljive rasprave oko tipa i načina organiziranja svjetovnih katoličkih društava. Te su rasprave prekinute kada su uvođenjem diktature 1929. godine, bila raspuštena sva društva organizirana na vjerskoj ili nacionalnoj osnovi, izuzev Jugoslavenski Sokol. Nije raspušten ni akademski Domagoj, jer ga je štitila sveučilišna autonomija. Tako su Domagojci mogli nastaviti s radom i u promijenjenim političkim okolnostima: akademičari pod istim imenom i istim načelima: Bog – (hrvatski) narod – socijalna pravda, a domagojski srednjoškolci pod izmijenjenim imenima, najčešće kao Apostolat sv. Ćirila i Metoda, Kongregacija srednjoškolaca i sl. Orlovi su nakon

godinu dana obnovili rad pod novim imenom KRIŽARI. Prikaz rada te grane hrvatskog katoličkog pokreta posebna je tema, o kojoj je pozvan pisati netko iz vodstva križarske organizacije.

I. Rad srednjoškolskih domagojskih organizacija

Domagojci su i nadalje ostali specifična katolička organizacija đaka, akademičara i intelektualaca. Srednjoškolci su se organizacijski dijelili na mlađe (I – II, te III – IV. razr.), te starije (V – VIII. razr.). Tada su, naime, gimnazije imale osam razreda. Grupama mlađih rukovodili su stariji srednjoškolci. Rad svih domagojskih srednjoškolskih organizacija, bez obzira kako su se nakon zabrane od 1929. godine formalno nazivale, objedinjavala je i nadalje Hrvatska katolička đačka liga, koju su vodili domagojski akademičari. Liga je primala izvještaje o radu pojedinih organizacija, slala je svoje izaslanike na obilazak đačkih organizacija i na njihove značajnije vanjske priredbe, organizirala jednom godišnje, tijekom školskih praznika, skupove svih starijih srednjoškolaca, tzv. Ferijalne tečajeve, o kojima će kasnije biti više govora.

Prije nego počnem izlagati o načinu i sadržaju rada kako đačkih domagojskih organizacija tako i akademskog Domagoja, upozoravam da ću se ograničiti ovom prigodom na vremensko razdoblje od šk. god. 1934/35. do 1940/41. To je, naime, vrijeme koje sam provela u ženskoj domagojskoj đačkoj organizaciji, Apostolatu sv. Ćirila i Metoda u Splitu i u akademskom Domagoju. Kako ovaj parcijalni prikaz pišem na temelju podataka iz sačuvanih brojeva Luči (1934 – 38) i sjećanja na svoju nazočnost u tim organizacijama, ovaj prikaz rada srednjoškolskih domagojskih organizacija odnosit će se ponajviše na rad tih organizacija u Splitu.

U splitsku domagojsku organizaciju (Apostolat sv. Ćirila i Metoda) pristupila sam početkom škol. god. 1934/35. kao učenica VI. razreda gimnazije. Kako sam V. razred gimnazije zbog obiteljskih razloga pohađala u Šibeniku, to sam te školske godine bila uključena u rad tamošnje križarske organizacije, jer su u Šibeniku postojale samo križarske organizacije. Kod prelaska u splitsku gimnaziju u VI. razr. prešla sam i u splitsku križarsku organizaciju. No u Splitu su postojale organizacije obaju tipova katoličkog pokreta, i križarske i domagojske. Odmah početkom te školske godine kolegica (Anka Rukavina) kod koje sam privremeno stanovala, pozvala me jednom da dođem s njom na sastanak Domagoja. Otišla sam tada i potom još nekoliko puta, još ne kidajući veze s križarskom organizacijom. Tako sam imala priliku da usporedim način rada obiju organizacija, a kako se meni nekako više svidio način rada Domagoja, prekinula sam s tim dvojstvom i od II. sem. VI. razreda bila sam redovita, pa i aktivna članica srednjoškolskog, a kasnije akademskog Domagoja.

Svoje sudjelovanje, kroz neko vrijeme, u obje katoličke organizacije navodim s posebnom nakanom. Mnogi koji su nakon rata, posebno prvih godina nakon II. vatikanskog koncila kod nas pisali o povijesti katoličkog pokreta kod Hrvata, a sami u njemu nisu sudjelovali (a po svojoj dobi nisu ni mogli), pa nisu mogli pisati na osnovu vlastita iskustva, nego su ponešto napabirčili iz starijeg tiska, posebno iz polemika, koje su i zabilježene u tisku, uporno su ponavljali o netrpeljivostima i svađama između Križara i Domagojaca. Ja osobno mogu svjedočiti da u razdoblju koje ovdje želim prikazati nije bilo nikakvih svađa ni netrpeljivosti među članstvom tih dviju katoličkih

organizacija. Dok sam kao učenica V. r. gimnazije u Šibeniku bila članica Križarica (duhovnik nam je bio divni don Ante Radić), nikada nisam čula riječi protiv Domagoja. Nisam tada ni znala da postoji još neka katolička organizacija. Isto tako, dok sam u Splitu neko vrijeme posjećivala tjedne sastanke obiju organizacija, a kasnije samo Domagoja, ni u jednoj nisam čula ni od članica ni od duhovnika riječi protiv one druge organizacije. Ja sam iz križarske organizacije prešla u Domagoj naprosto i jedino zato što je meni osobno više odgovarao način rada Domagojaca. Pa i ono nas nekolicina križara i domagojaca koji smo preživjeli četrdestpetu još uvijek smo jako dobri prijatelji. A to naše prijateljstvo je samo neprekinuti nastavak našeg druženja iz đačkih i studentskih dana, a nikako posljedica zaborava na nekadašnja trvenja, kao što neki izvan naših krugova misle.

Rad u srednjoškolskim organizacijama odvijao se u dva vida: rad u društvu, te javni nastupi. Unutrašnji rad u samoj organizaciji bio je obilježen njegovanjem i usavršavanjem kršćanske duhovnosti, te obrazovanjem, koje je bilo usmjereno tako da bude prva stepenica u izgradnji budućih katoličkih intelektualaca.

Njegovanju duhovnosti služile su redovite nedjeljne đačke mise s propovijedi, te redovite mjesečne duhovne obnove sa zajedničkom misom i pričesti. Redovno mjesečno pristupanje sv. pričesti u ono vrijeme kada se u Crkvi nije prakticirala česta pričest, nego samo o velikim blagdanima nekoliko puta godišnje, bilo je znatno iznad prosjeka. Koliko je to bilo moguće organizirale su se i godišnje duhovne vježbe, barem za dio članstva.

Obrazovni rad bio je usredotočen na redovite tjedne sastanke, u nazočnosti naših duhovnika. Tada su bile posebno organizirane učenice, a posebno đaci, jer ni škole tada nisu bile mješovite. Društvene prostorije splitskih domagojaca bile su u prizemlju biskupske palače, tu je bila i velika dvorana za javne priredbe. U toj dvorani mi smo redovito održavali proslave Đačkog dana (Bezgrešno začeće, 8. XII.) i Papinskog dana. Te javne priredbe bile su zajedničke. Društvene prostorije su u ranim večernjim satima bile otvorene i u dane kada nisu održavani tjedni sastanci, pak se tu đaštvo skupljalo na čitanje, razgovor i druženje. Na tjednim sastancima glavna točka dnevnog reda bilo je predavanje nekog od seniora, ili pak referat nekog od članova, nakon kojih je redovito slijedila ponekad i živahna diskusija. Sastancima je uvijek bio nazočan i duhovnik. Dnevni red u našoj ženskoj domagojskoj organizaciji u Splitu bio je slijedeći: otvaranje i pozdrav nazočnih, posebno predavača i eventualnih gostiju, kratka molitva, čitanje i prihvaćanje zapisnika prethodnog sastanka, predavanje ili referat, dnevne novosti u mjestu ili u svijetu i razno. Posebno mi se čini vrijednom ona točka koju smo mi zvale »novosti u svijetu (ili u gradu)«. Pod diskretnim vodstvom duhovnika članice bi iznosile svoja, često sasvim oprečna gledišta o nekom događaju koji je tog tjedna bio tema dana u gradu. Sjećam se tako bučnih raspri kad je dvoje mladih kojima su roditelji spriječili ljubav, izvršilo samoubojstvo pod svjetionikom na lukobranu u gradskoj luci. Na taj smo se način učile odnositi prema zbivanjima oko sebe sa stajališta kršćanskog morala. Kao što su članovi i članice iz upravnog odbora sami rukovodili svojim sastancima, tako su sami vodili i javne priredbe. Prigodom javnih priredbi predsjednik je redovito održao i prigodni govor. Sve je to bila dobra škola za privikavanje na javne nastupe i slobodno izražavanje misli. A poznato je da javni nastupi često čine poteškoću i vrsnim stručnjacima, koji nisu od mladosti navikli slobodno i bez treme izlagati svoja mišljenja. Predavanja i referati nisu bili s područja

vjerske naobrazbe u užem smislu. To nije bilo potrebno jer se vjeronauk redovito predavao dva sata tjedno i u višim razredima gimnazije (V. razr. dogmatika, VI. razr. apologetika, VII. razr. moralka i VIII. razr. povijest Crkve). Teme predavanja i naših đačkih referata bile su o društvenim zbivanjima kod nas i u svijetu, povijesne teme, teme iz hrvatske kulture, pitanja obitelji, braka, ljubavi i sl.

Od izvanjskih nastupa redovito su bile proslave Đačkog dana (8. XII.) i Papinskog dana. Za te su proslave sami članovi i članice pripremali akademiju, a pozivali su se i predavači za tematski govor. Splitsko domagojsko đaštvo priredilo je 1938. godine posebno svečanu proslavu blagoslova domagojskih barjaka. Na sredini zastave bio je hrvatski grb s velikim Kristovim monogramom ukrštenim preko njega, a sa strane ime društva. Barjake je blagoslovio biskup Bonefačić na Peristilu pred katedralom, nakon svečane mise. Poslije blagoslova održana je svečana matineja u Hrvatskom narodnom kazalištu. Posveti i kasnije matineji bili su nazočni brojni gosti: glazbari iz Drniša, domagojci iz Sinja, delegacija sinjskog SKOM-a (Seljačka katolička omladina), delegati Katoličke đačke lige iz Zagreba, i akademskog Domagoja iz Zagreba, splitski seniori i seniorke, splitski križari i križarice, Katolička radnička omladina (KROM) iz Splita, Katolički muževi i žene. Osim navedenih članova raznih organizacija tadašnje Katoličke akcije, na matineji su bili i predstavnici Zadružne matice, Hrvatske žene, HKD Danica, Matice Hrvatske, predstavnici redova i svjetovnog klera, te sam preuzv. biskup Klement Kvirin Bonefačić.

Ferijalni tečajevi održavali su se početkom ljetnih praznika, posebno za žensku, posebno za mušku domagojsku đačku omladinu. Tečajevi su trajali 4 – 6 dana. Smještaj su nam redovito davali samostani, samo uz naplatu stvarnih troškova. Đačka se liga brinula za pronalaženje sredstava za plaćanje troškova đacima i učenicama koji to nisu mogli sami podmiriti. Prvi dan ili dva, ovisno o trajanju tečaja, bili su namijenjeni duhovnoj obnovi: jutarnja misa, nekoliko razmatranja tijekom dana, te na kraju ispovijed i zajednička pričest. Bilo je to nalik na poluzatvorene duhovne vježbe. Držao ih je netko od nazočnih duhovnika, koji su došli sa svojim organizacijama. Na muškim tečajevima bio je nešto izmijenjen red tog dijela tečaja.

Drugi dio tečaja bio je radni. Dan je uvijek počinjao jutarnjom misom s propovijedi, a tijekom dana održavana su predavanja s diskusijama. S različitih se stajališta obrađivala neka središnja tema. Predavači su redovito bili seniori, svećenici iz redova duhovnika ili prijatelji domagojskog đaštva, te poneki akademičar ili akademičarka. Na ferijalne tečajeve okupljalo se domagojsko đaštvo iz svih naših organizacija. Prema izvještajima iz »Luči« ustanovila sam da su tridesetih godina postojale domagojske đačke organizacije u Kotoru, Herceg Novom, Dubrovniku, Korčuli (Badija), Makarskoj, Splitu, Sinju, Mostaru, Širokom Brijegu, Sušaku, Zagrebu (više njih), Varaždinu, Čakovcu, Bjelovaru i Slavonskoj Požegi. Razmjerno iscrpni izvještaji o radu Ferijalnih tečajeva objavljivani su u »Luči«. Prema nekim sačuvanim brojevima »Luči« navest ću naslove ili teme predavanja s nekih ferijalnih tečajeva. Tako su na muškom Ferijalnom tečaju u Hvaru 1934. godine obrađene sljedeće sociologijske teme: *Dr. Lj. Marakoviđ* govorio je o socijalnoj književnosti, *dr. J. Šćetinec* o fašističkim korporacijama, *dr. B. Perović* o marksizmu, a *dr. S. Podolšak* o napretku katoličke korporativne nauke. Druga grupa predavanja bavila se organizacijskim problemima: *dr. F. Fuchs* o omladinskim organizacijama, *Ivo Bogdan* o odnosu katoličkih đaka prema svom narodu, *T. Mortiđija* o krilaticama protivnika, *S.*

Puratić o tome kako pobijati marksističku propagandu u srednjim školama. Na muškom ferijalnom tečaju u Klanjcu 1936. godine *Ivo Bogdan* govorio je o pučkoj fronti i novoj klasi komunista, te o radu komunista u Hrvatskoj, *dr. Lj. Marakovića* o stvarnosti i tendencijama u književnosti, te o francuskoj katoličkoj književnosti, *dr. A. Dabinovića* o dualističkoj koncepciji povijesti, a *dr. B. Perovića* o temeljnim zasadama hrvatskog socijalnog programa, te o korporacijama.

Na ženskom ferijalnom tečaju u Hercegnovom 1938. godine glavna su tema bili problemi suvremene žene, s osobitim obzirom na brak. Predavali su: *dr. B. Perović* o općem položaju suvremene žene, *dr. A. Pilepić* o kršćanskom braku, *Danica Ciko* o duševnoj pripremi za brak, a *dr. Katarina Vojvoda* o tjelesnim pripremama za brak. Predavačice su bile i tri akademičarke: *A. Blažević* o ženi izvan braka, *E. Bućan* o utjecaju modernih ideja na suvremeni mentalitet društva u pogledu braka i ljubavi, te *Z. Lehner* o djevičanstvu u službi velike kršćanske i narodne obitelji.

Ferijalni tečajevi bili su prigoda da se održe tzv. predstavnički sastanci, na kojima su delegati iz raznih organizacija čitali izvještaje o svojem pojedinačnom radu, a predsjednik HKĐ Lige davao je sumarni izvještaj o radu domagojskog katoličkog đaštva. Tom prilikom birala se i nova uprava HKĐ Lige. Zadnji takav predstavnički sastanak održan je u okviru Ferijalnog tečaja u Zagrebu 1938. godine, kada je raspuštena HKĐ Liga kao samostalna organizacija, a domagojsko đaštvo uključeno u organizacije katoličkog đaštva Katoličke akcije.

II. Rad HKAD Domagoj

U času osnivanja 1906. godine HKAD Domagoj imao je samo šest članova. To je bio kvasac iz kojeg se razvilo i brojem i značenjem jako akademsko društvo. Tridesetih godina bilo je oko 200 članova (samo muških) i bila je to najznačajnija i najutjecajnija organizacija na zagrebačkom sveučilištu. U akademski se Domagoj dolazilo ili neposredno iz srednjoškolskih domagojskih organizacija ili upisivanjem sa strane. Prije primanja u redovito članstvo, aspiranti na članstvo provodili su jedan semestar kao gosti i prolazili su kroz tzv. gostovski tečaj, na kojem su slušali predavanja o svrsi i značenju Domagoja. Na ispitu su morali pokazati da su s time dobro upoznati. Ukoliko ne bi zadovoljili, produžavao im se gostovski staž. Primanje gostiju u članstvo uvijek se svečano obavljalo, a po određenu malom ritualu. Gosti bi prilazili predsjedniku, s njim se rukovali i potom potpisivali zavjernicu. Na kraju zim. sem. 1937. god. u članstvo su primljena 42 nova člana.

Akademski Domagoj radio je prema geslu: *Bog – narod (hrvatski) – socijalna pravda.* Već samo geslo upućuje na smjernice njegova djelovanja: utvrđivanje u vjernosti Bogu i Njegovoj Crkvi, služenje svojem hrvatskom narodu, te borba za socijalnu pravdu u društvu. Rad Domagoja odvijao se na dvije razine: rad u društvu i izvanjska djelatnost.

Rad u društvu bio je usmjeren na osobno duhovno usavršavanje i intelektualno obrazovanje, kao priprema za kasniju javnu djelatnost angažiranih katoličkih intelektualaca. Kao i kod srednjoškolaca duhovnost se njegovala redovitim polascima k sv. misi, a tu su bile i redovite mjesečne rekolekcije (duhovne obnove) s obveznom zajedničkom pričesti. Barem za dio članova nastojalo se organizirati i godišnje

zatvorene duhovne vježbe. Temeljni rad u društvu odvijao se na redovitim tjednim sastancima. Domagojke su imale svoje sastanke četvrtkom u prostorijama Studentskog doma Domagojki (Visoka 10), ili uz crkvu sv. Blaža, dok nam je duhovnik bio župnik sv. Blaža vlč. dr. Mijo Selec. Prostorije muške grane HKAD Domagoj bile su, u ono doba koje ovdje opisujem, u Gajevoj 4, a kasnije u Jeronimskoj palači na Tomislavovu trgu. Uobičajilo se da smo i mi Domagojke redovito bile nazočne tjednim sastancima naših kolega Domagojaca, jer tu su se uvijek održavala vrlo zanimljiva i korisna predavanja, koja su činila glavnu točku dnevnog reda. Predavanja su održavali najčešće seniori, zatim za tu priliku posebno pozvani gosti-specijalisti u dotičnoj struci, a sasvim rijetko i sami akademičari, koji su bili dobro verzirani u nekoj temi. Obrađivala se različita problematika: povijesno-kulturne, socijalne, filozofske, te društveno-političke teme. Obrađivala su se i upoznavala sva idejno-filozofska i socijalna strujanja, te društveno-politički pokreti i sustavi suvremena svijeta. Za ilustraciju navest ću naslove nekih predavanja održanih na domagojskim sastancima tijekom 1934-38. godine:

Dr. Hijacint Bošković, Slom materijalizma u suvremenoj filozofiji
Dr. Velimir Deželić, sin, Od Lenjina do Staljina
Dr. Ljubomir Maraković, Socijalna književnost
Prof. Petar Grgec, Nacionalizam u književnosti
Dr. Juraj Šćetinec, Fašističke korporacije
Dr. Janko Šimrak, Masonerija kod nas i u svijetu
Isti, Talijanski fašizam kao politički, ekonomski i socijalni pokret
Dr. Josip Andrić, Kako su Irci došli do svoje slobode?
M. M., Masonske lože u Zagrebu i njihov rad
Dr. Bonifacije Perović, Tipologija marksističkih vođa
Dr. Ljubomir Maraković, Međunarodne veze naših studenata
Dr. Stjepan Podolšak, Korporativno državno uređenje
Dr. Pavao Lončar, Pravi smisao, struktura i karakter Katoličke akcije
Dr. Andrija Živković, Moral u medicini
Dr. Mate Ujević, Pokret hrvatske omladine protiv bana Khuena Hedervaryja
Dr. Ljubomir Maraković, Problem filma
Dr. Emilio Palua, Vatikanska diplomacija
Dr. Antun Dabinović, Materijalističko shvaćanje povijesti, itd., itd.

Iz ovih nekoliko naslova može se uočiti kako su se domagojski akademičari upoznavali sa svim aktuelnim problemima svijeta oko sebe. Studenti koji su željeli još temeljitije upoznati i produbiti, pa i sami surađivati u izučavanju određene kulturne ili društvene problematike, radili su u sekcijama. Postojale su četiri sekcije: literarna, pravnička, socijalna i prirodoslovna, a radile su pod vodstvom seniora, specijalista u nekoj struci.

Rad akademskog Domagoja posebno se aktivirao kad mu je početkom 1935/36 duhovnikom postao dr. Bonifacije Perović, franjevac Provincije sv. Jeronima, koji je već dulje vrijeme, sve tamo od početka 20-tih godina s prekidima radio s domagojskim đaštvom u Dubrovniku i u Splitu. Bio je doktor sociologije (studirao i doktorirao na Sorboni u Parizu) što je bilo posebno značajno u razdoblju previranja ideja, pokreta i društveno-političkih sustava u Europi, pa je sve to mogao meritorno pratiti. Osim toga, on u Zagrebu nije imao nikakvih crkvenih zaduženja, pa se sav mogao posvetiti

radu s Domagojcima. Pogodna okolnost za unutarnji društveni rad Domagoja bila je i ta što je imao društvene prostorije na prikladnoj lokaciji u samom centru grada (Gajeva 4, Tomislavov trg 21). Prostorije su u večernjim satima bile otvorene svakodnevno, a u njima je redovito »dežurao« duhovnik dr. Perović, naš »Padre« i netko od akademičara, pa je svaki Domagojac mogao navratiti i u vrijeme kada se nisu održavali sastanci. Tu je na raspolaganju imao dnevni tisak, stručne i beletrističke knjige u biblioteci, radio (onda u Zagrebu još nije postojala televizija), te ugodno društvo za kulturni razgovor i diskusije. U tim večernjim razgovorima nicale su mnoge ideje i stvarali se planovi za razne akcije na sveučilištu gdje su komunisti postajali sve nasrtljiviji.

Izvanjska se djelatnost Domagoja posebno osjećala u radu njegovih članova u stručnim klubovima i Interklubskoj nacionalnoj ligi. U svijetu su se zbivale velike društveno-političke promjene, na vlast su dolazili novi politički režimi: u Italiji fašizam, u Njemačkoj nacionalsocijalizam, u SSSR-u boljševizam, u nekim zemljama državni korporativizam (Portugal, Austrija), ili elementi korporativnog društvenog uređenja (Švicarska, Holandija, Belgija). O svim tim novim idejno-političkim strujanjima, pokretima i režimima Domagojci su dobivali teoretska znanja iz predavanja na svojim tjednim sastancima i radom u sekcijama, pa su naoružani takvim znanjima više od prosječnog hrvatskog akademičara, mogli bolje i jasnije prepoznavati idejno-politička strujanja na sveučilištu. Radom u stručnim klubovima razobličavali su zakamufliranu propagandu sve agresivnijih komunista, koji su se sve više uvlačili u hrvatske organizacije, posebno one HSS, u tobožnje mirotvorne pokrete i sl. Hrvatski domagojski akademičari imali su i čvrst oslonac za vrednovanje svih suvremenih društveno-političkih strujanja i pokreta u socijalnom nauku Crkve. Od bule pape Lava XIII. »Rerum novarum« (1891.) vremena su se znatno promijenila. Liberalizam i njegov ekonomsko-politički derivat kapitalizam nisu više glavni i jedini neprijatelji Crkve. Papa Pio XI. zbog toga ažurira socijalni nauk Crkve prema novim prilikama u društvu i izlaže je u enciklici »Quadragesimo anno« (1931.), u kojoj preporuča korporativizam (staleško uređenje države) kao društveni i politički sustav na načelima pravednosti i solidarnosti kao sustav najprikladniji da pomiri socijalnu nauku Crkve i klasne tenzije u društvu.

Nove društveno-političke prilike u svijetu uopće, sve jači pritisak komunističke propagande, te potajna ali dobro organizirana djelatnost i utjecaj slobodnih zidara na svim ključnim mjestima kulturnog i privrednog života u Hrvatskoj, doveli su Domagojce do spoznaje da je sveučilište preuzak prostor za njihovu kršćansku apostolsku djelatnost. Na ljetnom ferijalnom tečaju na Badiji (Korčula) 1933. godine rodila se ideja da bi onako lijepa i temeljita predavanja o svim društveno-političkim zbivanjima koja se održavaju na domagojskim ferijalnim tečajevima trebalo popularizirati u obliku malih brošura, da tako postanu pristupačna širokim slojevima. Kroz godinu dana ideja je dozrela do ostvarenja i 1934. posebnim zalaganjem nekih svojih članova (Ivo Bogdan i Ivo Lendić), Domagoj pokreće knjižnicu MOSK (Moderna Socijalna Knjižnica). Bile su to brošurice na dva arka (32 str.) a izlazile su mjesečno. Da bi što učinkovitije dospjele u narod odmah je osnovano i Glavno povjerenstvo za Mosk (Glapom) u Zagrebu, s podružnicama širom zemlje uz sve naše organizacije. Tako je tijekom šk. god. 1934/35. tiskano 12 brošura, u ukupnoj nakladi oko 100 tisuća primjeraka. U prvom dvobroju objavljena je enciklika »Quadragesimo

anno«, a dalje u tom prvom godištu sljedeći naslovi: »Zašto u Njemačkoj progone Židove?«, »Kapitalizam«, »Što je masonerija?«, »Masonerija u Hrvatskoj«, »Selo u Rusiji«, »Marksizam«, »Ukrajina u pandžama zvijeri«, »Tko vlada u Rusiji – Židovi«. Za ovu priliku nisam mogla pronaći naslove svezaka sljedećih godišta, ali znam da su teme bile uvijek o aktuelnim društveno-političkim problemima u svijetu i kod nas.

Kada se govori o izvanjskoj aktivnosti akademskog Domagoja nikako se ne smije zanemariti kroz nekoliko desetljeća kontinuirano uređivanje i objavljivanje mjesečnika »Luč«. Mjesečnik je počeo izlaziti 1905. godine u revijalnom obliku, ali nakon što je zbog financijskih i drugih neprilika 1933/34. god. »Luč« zapala u krizu i na neko vrijeme prestala izlaziti, početkom šk. god. 1934/35. obnovljena je i ponovno pokrenuta u novinskom obliku, jer je tako bilo mnogo jeftinije. Uz redovitu pretplatu, koja je za đake i studente iznosila 20.– din (vrijednost dvodnevne prehrane u studentskoj menzi), a za starije 40, uzdržavala se i prilozima dobročinitelja, od 10.– do 100.– din. Sve su naše srednjoškolske organizacije primale *Luč* i širile je među druge đake izvan domagojskih redova. U *Luči* su veće teoretske članke pisali seniori i akademičari, a manje članke i beletrističke prve pokušaje srednjoškolci. U *Luči* su se redovito objavljivali izvještaji o radu srednjoškolskih domagojskih organizacija, o radu akademskog Domagoja, o ferijalnim tečajevima, o radu klubova na zagrebačkom (tada jedinom u Hrvatskoj!) sveučilištu, te uopće o svim problemima koji su se javljali na sveučilištu. Zatim o radu omladinskih katoličkih organizacija u svijetu, o kongresima međunarodne katoličke organizacije »Pax romana« u koju je bio uključen i Domagoj. Od 1935. god. u *Luči* su objavljeni i mnogi članci o načelima i radu tzv. neutralne (ili čiste) Katoličke akcije.

Domagoj je od svojeg osnutka 1906. godine bio specifična organizacija katoličkih studenata i đaka, pa do 1935. godine nije imao svoje organizacije izvan đačko-studentskih redova. No, kada je u siječnju 1935. godine nadbiskup koadjutor zagrebačke nadbiskupije Alojzije Stepinac objavio poslanicu o organizaciji Katoličke akcije u koju će po staležima biti organizirana đačka, seljačka i radnička omladina, te organizacije katoličkih muževa i žena, Domagojci živo sudjeluju kod organiziranja i vođenja organizacija Katoličke akcije među seljačkom i radničkom omladinom (SKOM, KROM). A 1938. godine kada je završena reorganizacija katoličkih društava u duhu i u okvirima KA, i akademski Domagoj pristupa Katoličkoj akciji, nastavljajući svoj dotadašnji rad više manje u istom duhu i smjeru, samo što odsada to više nije neovisna svjetovnjačka organizacija katoličkih akademičara, nego se uklapa u sveopću Katoličku akciju pod vodstvom Episkopata.

O radu domagojskog seniorata, o njegovoj plodnoj djelatnosti u svim granama javnog života, i organizirano i pojedinačno, trebalo bi posebno pisati, za što se ne osjećam pozvanom, tim više što nikada nisam bila član seniorata, budući da je seniorat kao organizacija bio raspušten one iste godine (1941) kada sam iz akademskog Domagoja trebala prijeći među seniore.

Na kraju, neka mi bude dopuštena jedna sugestija. Radeći ovaj i vremenski i teritorijalno ograničen prikaz đačke i akademske domagojske organizacije uz moja sjećanja (koja su nakon pola stoljeća izblijedila), najviše sam se oslanjala na nekoliko sačuvanih brojeva *Luči*. Većina naših društvenih knjiga, zapisnika i drugog arhivskog materijala je uništena, dobrim dijelom i svjesno, iz straha da ne dođu u ruke policijskih organa jugokomunističkih vlasti i posluže im za progone još preživjelih članova u

domovini. No na osnovu kompletnih brojeva *Luči* mogla bi se napisati dosta iscrpna povijest rada akademskog Domagoja, a djelomično i rada pojedinih đačkih organizacija. Te objektivne podatke sačuvane u *Luči* svakako treba nadopuniti i sjećanjima preživjelih članova u raznim mjestima gdje su postojale domagojske đačke organizacije. Prevelik je zalogaj i teško izvediva zadaća za jednog pojedinca, napisati dokumentiran i iscrpan prikaz cjelokupne povijesti hrvatskog katoličkog pokreta. Prije takve sinteze svakako treba posebno obraditi pojedine grane tog pokreta: Domagojaca, Križara i nezavisne KA, pa i manje prikaze o radu pojedinih organizacija u raznim mjestima. Netko bi svakako trebao dati prikaz organizacionih promjena tijekom čitava razdoblja rada hrvatskog katoličkog pokreta i njegovih pojedinih organizacija od 1906., tj. od osnivanja HKAD Domagoj, pa do 1946. kada je zabranjen rad Križarima. I ne treba s tim čekati, jer svima nama sudionicima u radu Hrvatskog katoličkog pokreta vrijeme izmiče, a ipak se od nas još živućih očekuje da platimo i taj dug narodu i Crkvi, da nova pokoncilska generacija kojoj se u svojoj slobodnoj državi pružaju povoljniji uvjeti rada, upozna korijene i bogatu tradiciju laičkog apostolata na koju se u promijenjenim društvenim okolnostima može nastaviti.

Tom bi radu trebalo pristupiti organizirano, tako da se zna tko rukovodi projektom i tko ima kakvo zaduženje i da se odrede rokovi. Za sada ne vidim instituciju koja bi organizirala i upravljala radom tog projekta, pa predlažem da se organizacija rada provede dogovorom zainteresiranih i potencijalnih sudionika u radu. Neka to bude poticaj i poziv pojedincima da daju konkretne prijedloge i planove rada za ostvarenje predloženа projekta. Neka ovaj moj članak bude prihvaćen kao jedan kamenčić za izradu mozaika buduće cjelovite povijesti hrvatskog katoličkog pokreta.

*

Ivan SVETIĆ

Europa

I.

Dvolične igre.
Prozirna gluma.
Debela šminka.

Šarene maske.
Đavolje kolo.
Do krinke krinka.

II.

A ispod svega
mrlje na duši,
moralna bijeda.

Ledeno srce.
Prljavo rublje
skriti se ne da.

Trpimir MACAN

Ideološke i političke strane u Spremnosti 1942.

(bibliografski podlistak)

(Nastavak 2.)

Poglavnik

Vođi ustaškoga pokreta, poglavniku Anti Paveliću, tjednik je, dakako, komplimentirao, slavio ga i veličao, dosta ga citirao, uspoređivao s drugim političarima.[37]

Više je pisao I. Bogdan. Njemu Pavelić »utjelovljuje lik Ustaše«, on je »mjerilo ustaške vrijednosti«, »obnovitelj hrvatske državnosti i neumrlosti«, »bogodani vođa«, kojemu »pripada pravo da vodi i unutrašnju i vanjsku politiku«, a pojedinci (»svatko od nas«) imaju ga podupirati vršenjem dužnosti i održavanjem ustaške stege.[38]

Poklonstven tekst napisao je i Božidar Murgić prikazujući knjigu *Dr. Ante Pavelić riešio je hrvatsko pitanje* (priredio I. Bogdan). On kaže da je Pavelić »dalekovidni diplomat«, da je »mudro radio naš Poglavnik i znamo da će on isto tako mudro voditi našu međunarodnu politiku i u budućnosti«. Ponovno istaknuvši »njegovu genijalnu dalekovidnu politiku«, on u Pavelićevu životu i radu vidi »grandioznu dramu«, a »hrvatski narod i osoba Poglavnikova nerazdruživo su i sudbinski za vječnost povezani«. »Naš veliki vođa, naš veliki učitelj«, prema Murgiću, prvi je hrvatski političar koji je na nacionalističkom programu okupio radništvo i taj program praktički uskladio s društvenim težnjama te najposlije »koji je doista riešio hrvatsko pitanje i stvorio Hrvatima mogućnost i jamstvo za budućnost – Nezavisnu Državu Hrvatsku«.[39]

---

37. U cijelom godištu (45 brojeva, od toga jedan dvobroj) objavljeno je 27 njegovih fotografija i jedno poprsje, a u 18 brojeva nije objavljena niti jedna slika; na 5 su fotografija različiti drugi funkcionari. O njegovu se privatnom životu nije pisalo. Pavelić je tako »uskrisitelj Nezavisne Države Hrvatske« (Eugen Sladović, *9*, 2), središnji lik oslobodilačke borbe (Radovan Latković, *11*, 4), bez njega je nemoguće zamisliti 10. travnja 1941. (Slavko Kvaternik, *7*, 1), on je »oživotvorio hrvatsku slobodu i državnost« (Tijas Mortigjija, *3*, 4), jedini nakon 1102. uspio donijeti »svome narodu nezavisnu državu (Vjekoslav Vrančić, *44-45*, 1-2), on je genij (Mladen Petras, *37*, 2), »otac milijuna Hrvata, svih Hrvata i Hrvatica« (Irena Javor, *40*, 3), vođa i učitelj svoga naroda (Agathe von Hausberg, *11*, 3 i *33*, 1), u njega se ima neograničeno povjerenje i pouzdanje (Stjepan Hefer, *15*, 1). Curzio Malaparte, Lik Ante Pavelića, *17*, 2, vuče svoje paralele čovjeka i zemlje, slika lik čovjeka između dviju djevojčica, opisuje malu radnu sobu i veliki pisaći stol, na koji je nakon rata štogod još dodao.

38. I. Bogdan, Poglavnik. Vođa hrvatskog naroda, odvjetak najčišće hrvatske krvi i odraz nepatvorene hrvatske sredine, *7*, 2, i Ustaška politika, *16*, 2; usp. *1*, 4. Čak je napisao da nije bilo Pavelića »hrvatski narod bi bila zadesila takva sudbina, da bi to značilo fizičku smrt stoljetnog mučenika, hrvatskog naroda« (Hrvatski narod i sadašnji rat, *28*, 2). Prikazujući dvije zbirke Pavelićevih govora, *Poglavnik govori* i *Ustaška misao*, pisao je o potrebi da se prikupe, tiskaju i prevedu govori i politički spisi »u reprezentativnom izdanju« (Poglavnikovi govori, *27*, 2; usp. Bistrina, sigurnost i pronicavost u Poglavnikovim govorima, *7*, 7). O Paveliću kao nositelju ustaške propagande u emigraciji, utemeljitelju moderne hrvatske političke publicistike, izdavaču i osnivaču listova, »prvom i najvećem publicistu Hrvatske« piše Jure Prpić, Poglavnik kao publicist, *26*, 9.

39. B. Murgić, Poglavnik i hrvatska politika, *12*, 2.

Naposljetku treba spomenuti tekst Vinka Krišković a o »neslomljenoj kulturnoj snagi«, stanoviti sažet kulturni pregled. U tom tekstu, utemeljenom u idealiziranom hrvatskom narodnom i društvenom moralu stari je pisac istaknuo kako je kulturna snaga »Hrvatu ne samo sačuvala domaće ognjište, nego ga i zavela u kolo svih zapadnjačkih velikih duhovnih i političkih pokreta«, i samo se njom može protumačiti toliko velikih ljudi koje su Hrvati dali svijetu. Ona je uzdanica i za budućnost, ali kao da je ta snaga jačala na račun političke, pa »odatle ona njihova slaba vjera u sebe, ono zaziranje od vlade i političke odgovornosti, ona njihova spremnost za negacije«. Konstatiravši da je Pavelić »razbio vrata grobu, gdje je Hrvatska mrtva ležala, i dozvao je k novom životu«, a Hrvate »izveo iz balkanskog Babilona i oslobodio, da budu svoji na svomu«, Krišković nastavlja: »Sada ta otporna i herojska duša može da se snađe i razvije sve svoje pozitivne strane u auktoritativnoj vladavini Poglavnika. [...]Sada je srednjevjekovno načelo legitimiteta zakopano, a njezin glavar pomazan je čistim demokratskim uljem. Vlast Poglavnika ne osniva se ni na pukim pergamentima, ni na otimačini, koja se uprla na golu silu; ni na pravo bez vlasti, ni na vlast bez prava. U njega je ovaj unutarnji i ovaj vanjski poziv na vlast u skladu s voljom i s probitcima naroda. [...]Stekao je svoju vlast, pošto je svomu narodu donio slobodu i nezavisnu državu, a vrši ju da se svom dušom dade njemu u službu. Ta Poglavnikova etika u javnom životu najveće je opravdanje njegove auktoritativne vladavine, pa je sada do naroda, da se svom dušom predade Poglavnikovu vodstvu, svim svojim silama s njime pregne na rad za opći boljitak.«[40]

Značaj poretka i države

Ustaški se pokret javno deklarirao protivnikom parlamentarne demokracije i pripadnikom tabora autoritarnih država.

Već u prvom broju *Spremnosti* Bogdan piše kako pokret sada očekuje izgradnja države, i to za »najvećeg rata u poviesti svieta«, pa mu predstoje znatne zadaće i trebaju ljudi disciplinirani, pošteni, marljivi, znalci. »K tome je — kaže on — ustaški pokret pregnuo oko izgradnje t. zv. autoritativne države, dakle upravo oko stvaranja onoga sustava vladavine, na koji se stavljaju najveći zahtjevi zato, što autoritativne vlade udovoljavajući potrebama vremena duboko zasiecaju u cjelokupni život naroda.«[41]

Poslije će Bogdan, polemizirajući sa švicarskim novinstvom koje je o NDH većinom pisalo nepovoljno, ponoviti: »Mi nismo pristaše demokratskog sustava vladavine« i nastaviti: »Hrvatski narod kao stari kulturni narod Europe odavna je punoljetan, te ima pravo izabrati onaj put, koji najbolje odgovara njegovim probitcima. Mi smo nošeni poštenim uvjerenjem, da je put koji smo izabrali najbolji i da se nikome radi toga ne trebamo ispričavati i da nitko nema prava na to, da radi našeg opredjeljenja nad nama prelomi štap. Hrvatski narod je od demokratske versailleske Europe doživio, da je silom predan u vlast srbskog okupatora, te je ugušena njegova tisućljetna državnost i zaniekano mu je pravo samoodređenja, i što je još gore, usvojena je teorija, da on uobće nije narod, nego neka zaostala skupina, koja se nalazi

40. V. Krišković, Sursum corda. O prvoj godišnjici Nezavisne Države Hrvatske, *7*, 1.
41. I. Bogdan, Ustaštvo i ustaše, *1*, 4.

tek na stupnju plemenske jedinice. Demokratsko Družtvo Naroda nije nam priznavalo niti prava narodne manjine, a svi prosvjedi i spomenice, koje su slali toj demokratskoj ustanovi veliki pučki tribun Stjepan Radić kao i predstavnici stotina tisuća Hrvata iz demokratskih Sjedinjenih Država Amerike, odlazile su u koš. Hrvatski narod je, sve očekujući pravdu od demokratske Europe i želeći se poslužiti demokratskim ustanovama, izgradio jedan od najveličanstvenijih pučkih demokratskih pokreta — Hrvatsku seljačku republikansku stranku, koji se slomio na hitcima u parlamentu nakazne versailleske tvorevine. Što je poslije toga preostalo hrvatskom narodu nego se pouzdati u snagu svojih mišica i boriti se, ne za kakvu demokraciju, nego za svoj goli obstanak? Mi smo svoj cilj postigli onako kako smo mogli i onda, kad smo to mogli i nije naša krivnja, što to nije išlo bez rata i krvi. Zar to nije mnogo poštenije i mnogo simpatičnije, nego li velikosrbska tiranija nad hrvatskim narodom pod krinkom demokratskih krilatica, koje dolaze iz Londona?«

Tu svojevrsnu i djelomice točnu argumentaciju Bogdan je začinio satelitskom formulacijom da su Hitler i Mussolini »genijalni vođe svojih naroda« te zaključio kako je hrvatska država stvorena ustaškom borbom i s pomoću saveznika pa: »Razumijemo, da taj čin pravednosti prema hrvatskom narodu nije u skladu s ratnom politikom 'Ujedinjenih naroda'«.[42]

Julije Makanec pokušao je opravdati postanak autoritarizma i istaknuti njegovo značenje. On piše da je »sustav parlamentarne demokracije doveo do uništenja baš onih vriednosti, koje su tim sustavom trebale biti ostvarene«, tj. gospodarske i političke slobode te parlamentarizam. Onda nabraja iskorišćivanje kapitalista, bijedu radnih slojeva, novinsku korupciju (u prvom redu zbog utjecaja »moćnih židovskih novčara«) kojom se realizira nadmoćan utjecaj na biračke mase, javno mnijenje i državnu vlast. Na to su reagirali »zdravi i jaki europski narodi«, okupili se oko vođa, povjerivši im svu vlast i odgovornost u borbi za spas slobode narodâ, to više što je »koristi iz nedaća i grieha parlamentarne demokracije počeo crpsti međunarodni komunizam«, koji je za zlo optuživao nacionalizam, vjeru i kulturu, a kojemu su vođe opet Židovi. Tako se zajedničkom akcijom međunarodnoga kapitalizma i komunista dovršavalo »djelo duhovnog i političkog zarobljavanja europskih naroda i uništavanja najviših vriednosti europske uljudbe«. Stoga autoritarni sustav donosi »program, na temelju općih, vječnih i najbitnijih vriednosti narodnoga života, i oko tih vriednosti okuplja snage«. To čine vođe, koji su — kako je rekao Pavelić — odgovorni Bogu, povijesti i narodu, a njima pojedinci kojima su povjerili zadaće i cijeli kolektiv. Makanec tvrdi da se po svojoj odgovornosti vođe autoritarni sustav razlikuje od autokratskoga, u kojemu suveren nije odgovoran nikome. On isto tako tvrdi da će autoritarni sustavi, nastali u civiliziranoj Europi, poštovati ljudsku osobnost i slobodu stvaranja. Budući da nisu autokratski kao apsolutizam u XVIII. st., naivni i pokvareni kao što je bila francuska liberalna demokracija, a ni antikulturni kao boljševizam, autoritativni sustavi su povijesna nužda obrane civilizacije, misli Makanec.[43]

42. I. Bogdan, Švicarski pogledi na Hrvatsku, *41*, 1-2. — On navodi sukus savezničkoga protuustaškog gledišta: ovo je rat za demokraciju i slobodu malih naroda, a NDH je protivnica demokratskih ustanova i ustaški pokret peta kolona koja je pomogla srušiti jednu demokratsku zemlju.
43. J. Makanec, Auktoritativni sustav, *24*, 2.

»Hrvatska državna ideja i Nezavisna Država Hrvatska [...] nisu plod časovitog političkog stanja i prilika, ni imperializma, niti je Hrvatska slučajna državna tvorba, nego povjestna, državno-pravna i kulturna nuždnost«, počinje svoj tekst o ustavnim temeljima Eugen Sladović. On ustavne temelje NDH polaže na Načela hrvatskoga ustaškog pokreta (1933), »koja su prvobitno predstavljala revolucionarni program, a nakon uspostave države dobila ustavno-pravni značaj, jer je na njih položio prisegu Poglavnik i uskrisitelj Nezavisne Države Hrvatske Dr Ante Pavelić i prva državna vlada«, odnosno: »Naša sadanja Hrvatska država nema pisanog ustava u obliku jedne kodifikacijone izprave, nego su njezine ustavne osnove oblikovane: a) u ustavu Ustaše – hrvatskog oslobodilačkog pokreta [..., 1929-32]; b) Načela ustaškog pokreta od 1933. i 1941. i c) mnogobrojne kasnije zakonske odredbe ustavopravnog sadržaja, među koje spada napose zakonska odredba br. LXXXIX – 175. z. p. od 15. IV. 1941. o Zvonimirovoj kruni, koja je označena kao inkorporacija vrhovničtva Nezavisne Države Hrvatske«.

Dakako, i on kritizira »pravnu državu liberalističko-individualističkog sustava« (neograničeni egoizam pojedinaca i jačih društvenih skupina, kapitalističko gospodarstvo, radničko pitanje s posljedicom staleške borbe do proglašenja diktature međunarodnog proletarijata, stranačka država s posljedicama borbe i kaotičnosti, mnogih napetosti i sukoba te najposlije imperijalizam). Time opravdava reakciju revolucionarnoga značaja Njemačke, Italije pa i Hrvatske.[44]

Sladović je u drugom članku sistematizirao ideje koje karakteriziraju NDH. Na prvo mjesto stavlja ideju nacionalizma i patriotizma (koji »nije nikada bio napadački ni imperialističan, ali je uviek naglašavao ideju svoje domovine i svoga narodnosnog i povjestnog životnog prostora«), zatim ideju solidarnosti svih članova naroda i društvenih skupina, ideju društvene dužnosti i rada, ideju društveno vezanoga privatnog vlasništva (koje mora služiti narodnoj zajednici i njezinim interesima, a država dirigira privatno poduzetništvo), ideju staleškoga korporativizma (»Prema tome: a) politički je hrvatski narod okupljen u ustaškom pokretu i b) preko staleških i ostalih društvenih postrojba [korporacija] uokviruje ustaški pokret čitav narod«).[45]

Nakon uvodnoga, dosta dugog razlaganja o razlikama između liberalističke i autoritarne države, koja prema njemu jest – na temelju zakonitosti uprave – također pravna država, Jerko Iljadica svoje izvode primjenjuje na NDH:

»Ustaškoj državi sadržaj Načela ustaškog pokreta, kojima se iz života odstranjuju stare ideje i unose nove gospodarske i političke misli, kojima se dakle zabacuju ideje liberalističke države, a uvode ideje probitka zajednice osnovane na narodnoj podlozi. Ustaška država ima zadaću, da Načela ustaškog pokreta putem državnih zakona provede u život. Suglasno tipu nove države, zakone u ustaškoj državi donosi tvorac Ustaških načela i osnivač ustaškog pokreta. Zakonodavac je u svojoj djelatnosti samo

44. E. Sladović, Ustavni temelji hrvatske države, *9*, 2. On je bio rektor Hrvatske ekonomsko-komercijalne visoke škole.
45. E. Sladović, Družtvovno-politički sustav Hrvatske. *10*, 2. – Tjednik je nešto prostora posvetio teoriji i praksi korporativizma, usp. npr. Mario Gianturco, Fašističko-korporativna komora, *1*, 7; B. Perović, (Dr. P.), Načela korporativnog poredka, *2*, 6, Klasa u družtvovnom životu, 5, 8 i K družtvenoj preobrazbi izgradnjom stališa, *6*, 8; Franjo Nevistić, Stališka misao i korporativizam, *18*, 8, Organizatorna snaga i pravni značaj sindikata u talijanskom korporativizmu, *23*, 8 i Nova načela radnog prava, *42*, 8.

tumač Ustaških načela, te se njegova zakonodavna funkcija stvarno svodi na traženje oblika, da se po ustaškim načelima putem zakona oblikuje život zajednice. Pošto zakone u život provodi uprava, a jer zakonodavac teži, da u život bude provedena prava njegova volja, jasna je potreba, da uprava ima biti vezana tim zakonima. To je bitna potreba svake autoritativne države, pa i ustaške države. [...] Da je načelo zakonitosti uprave, misao pravne države uzeta kao neizostavni dio ustaške države ne može biti nikakve dvojbe. Štaviše ustaška načela predpostavljajući tu misao idu i dalje te postavljaju pooštreno načelo odgovornosti za sve one koji vrše javne dužnosti. Tako postavljeno načelo odgovornosti savezno sa riječima Poglavnikove Poslanice upućene Saboru, prema kojoj se stavlja i Saboru u dužnost briga, da zemljom zavlada zakon i pravo, da se nitko u ustaškoj državi ne bude mogao na nepravdu potužiti, još više naglasuje usvajanje načela zakonitosti u ustaškoj državi. [...] Načelo normativnosti prava provedeno je i u fašističkoj i u nacional-socijalističkoj državi.«

Izgradnjom države izgradit će se i sustav pravnih normi pa tako i oživotvoriti »istaknuta jamstva koja sliede iz postavljanja i provedbe načela zakonitosti uprave«.[46]

Zato Bogdan piše o »ljudima vruće fantazije« kada je riječ o saborskom djelokrugu, koji se pak po Poslovniku sveo na to »da će članovi Sabora postavljati priedloge i interpelacije, da će raditi u nekoliko odbora« i »tada su svi shvatili da će Saboru pripasti značajna uloga u našem državnom životu«.[47]

Bogdan je morao osjetiti potrebu da nešto napiše o političkoj odgovornosti i legitimitetu vođe. I on će posegnuti za *Ustaškim načelima* (točka 15 o obavljanju javnih dužnosti i o odgovornosti) te za Pavelićevim citatima, koji zapravo ističu njegovu vlast i odgovornost svih državnih organa, činovnika i namještenika njemu. Bogdan pitanje odgovornosti i dužnosti imenuje jednom »od temeljnih zasada ustaškog pokreta, na kojoj se osniva čitav poredak i koja je odlučna za bit ustaškog vladavinskog sustava«. On kritizira i pobija opstojanje odgovornosti u demokraciji – gdje je »'javno mnienje' redovito zarobljeno od vlastnika sredstava suvremene promičbe: novina, kina, krugovala i t. d. u glavnom židova, slobodnih zidara te predstavnika bezimenog međunarodnog kapitala« – a citirajući Hitlera zapravo opisuje hijerarhijsku koncentraciju vlasti. On odbacuje i demokratsku kritiku vođe u autoritarnim sustavima i brani »sustav nacionalističkih suvremenih autoritativnih vladavina na čelu s odgovornim vođom pokreta, koji je niknuo iz naroda«, koji je »dar Providnosti«, koji ima posebne darove, zasluge i misiju.

Pavelićeva je zasluga oslobođenje domovine od tuđinskog jarma i obnova hrvatske države, a misija izgradnja Hrvatske »u duhu novoga poredka«. Stoga Paveliću legitimaciju daje njegov rad i borba (»ustaška oružana borba, uz koju je u odlučan čas pristao čitav narod«) a ne »gumene kuglice«.

Da bi odbio i pomisao na osobnu diktaturu, Bogdan govori da se »odvija nova odista narodna, pučka revolucija u smislu ostvarenja pučke vlade svih narodnih slojeva«. Stoga tu više nije riječ »o osobnoj vladi jednoga čovjeka, nego o vladi, koja vlada za narod i po volji naroda, ali naroda shvaćenog onakvog kakav on jest i predstavljenog preko najboljih i najčestitijih ljudi kao političkih predstavnika te preko

46. J. Iljadica, Ustaška država i misao pravne države, *1*, 4-5.
47. (I.) B(ogdan), Dojmovi iz sabornice, *1*, 3.

organizacije gospodarskih i društvovnih skupina«. Dakle, ustaška vlada jest prava pučka vlada. Vođi odgovaraju visoki dužnosnici pokreta i upravnoga državnog stroja. I oni snose veliku odgovornost. Bogdan navodi kako u NDH »ministri pri polaganju prisege iskazuju svoj imetak i uz prietnju smrtne kazne obećaju, da se ne će baviti bilo kakvim zarađivanjem«. On je, napokon, uvjeren »da je uzprkos prividnostima načelo odgovornosti temelj nacionalističkih autoritativnih vladavina, dok se to ne može kazati za demokraciju«.[48]

Visoko razvijena državotvorna svijest u ustaša uključivala je apsolutnu integracijsku platformu, protupokrajinsku i protuseparatističku. U *Spremnosti* 1942. nema izravnog i opsežnog teksta o tome, ali ima niz bilježaka i navoda.

Citirajući u naslovu svoje bilješke Pavelića, Bogdan ističe njegovo negativno stajalište prema regionalizmu i njegovo isticanje jedinstva hrvatskoga naroda i zemlje. Regionalizam (npr. autonomaštvo, bošnjaštvo) posljedica su djelovanja tuđinaca i »u funkciji su protuhrvatskih centrifugalnih i antidržavnih težnja«.[49]

Isti pisac u drugoj bilješki ustvrđuje: »Ustaštvo nije ništa drugo nego li do krajnjih konsekvencija provedeni hrvatski nacionalizam. A svaki nacionalizam želi do vrhunca dovesti misao povezanosti ne samo svih pripadnika jednoga naroda, nego i svih sastavnih njegovih dijelova, bilo to društvovnih jedinica, bilo to zemljopisnih i povjestnih cjelina, pokrajina. Radi toga Poglavnik svakom zgodom ističe ne samo potrebu društvovnog jedinstva hrvatskoga naroda, složne i skladne suradnje svih hrvatskih stališa u korist zajednice, nego ustaje i protiv provincijalizma i regionalizma.« On ne odbacuje ljubav prema zavičaju, ali kaže da ona ne smije biti »na štetu ljubavi prema narodu i domovini, a pogotovo ne smije biti na uštrb viših narodnih političkih probitaka«.[50]

Mortigjija također kaže da je »cjelokupnost (integritet) Hrvatske nuždan i neizbježiv zahtjev našeg nacionalizma« i da je potrebna jedinstvenost u svemu, prvenstveno u »cjelokupnosti shvaćanja i proživljavanja područja našeg narodnog i državnog razprostiranja«. I on će citirati Pavelićeve govore proti partikularizmu i separatizmu te o potrebi da se ubuduće ima »unutar hrvatske državne granice izkorieniti pokrajinska imena u političkom smislu«. Mortigjija kaže kako u NDH Hrvatski državni sabor u sebi uključuje područja nekadašnjih pokrajinskih sabora i da predstavlja sve hrvatske krajeve i dijelove hrvatskoga naroda, čime je »za uviek prestao pokrajinski partikularizam«. Pri tom nije zaboravio istaknuti zasluge S. Radića, koji je nakon I. svjetskog rata na svom programu okupio sve naše krajeve i tako dokrajčio pokrajinska razlikovanja, i srpsku okupaciju, pod kojom »sjedinjeni smo u podložnosti i bezpravnosti, a neprijatelj je uzalud pokušavao novim umjetnim i namjernim podjelama razciepiti hrvatski narod i odalečiti jedne krajeve od drugih«.[51]

Prema njemu, »jedna od najbitnijih značajka ustaške revolucije i njenoga najvećeg djela, obnove Nezavisne Države Hrvatske« jest spoznaja cjelovitosti hrvatskoga državnog prava, tj. zemljopisne i narodne jedinstvenosti hrvatskih zemalja i dvije vjeroispovijesti (katoličke i muslimanske). NDH jest nasljednik stare nezavisne države i čuvar kontinuiteta državnosti i baštine povijesnoga državnog prava, pa: »Današnja Hrvatska je, dakle, naš životni prostor, kojega ne trebamo tek sada tražiti i dokazivati, niti svojatati od nekog drugog, jer se taj naš životni prostor podpuno poklapa s zemljom, na kojoj i sada živi hrvatski narod, kao i s područjem, na kojemu su postojale u povijesti hrvatske narodne države« (Banska Hrvatska, Kraljevina Bosna i Dubrovačka Republika).[52]

Zastupajući cjelinu NDH *Spremnost* je pozornost posvećivala Bosni, i nije čudno da je naslovni članak na prvim stranama prvoga broja upravo *Pojam Bosne kroz stoljeća* iz pera Ante Pavelića. Pisac povijesnim pregledom dokazuje da je Bosna »i poviestno bila integralnim dielom Hrvatske« kao što je to i zemljopisno. On upozorava da je prvotna Bosna bila znatno manja i da je za turskog osvajanja velik dio Kraljevine Hrvatske (između Une, Save i Vrbasa) dobio naziv Bosna, pa kaže: »Cjelokupna Bosna, kako je označeno berlinskim kongresom, t. j. sve do rieke Drine, pa djelomično i preko rieke Drine, bila je oduviek nastanjena sa najčišćim hrvatskim etničkim elementom«. U prilog hrvatstvu Bosne navodi ikavicu, katolicizam, islamizaciju patarena i popravoslavljivanje katolika, a u pravoslavnom pučanstvu vidi uglavnom doseljenike u tursko doba, koji su se srbizirali podređivanjem srpskoj pravoslavnoj crkvi u novije doba.

Mortigjija će napisati da su Bosna i Hercegovina »kičma i jezgra hrvatskog narodnog i državnog područja«. Bez Bosne bi zijevao »smrtonosni jaz između dva izpružena kraka Hrvatske«. Taj »najvažniji dio hrvatskog životnog prostora« jest hrvatsko »narodnosno područje u sadašnjosti, kao što je bilo i u prošlosti«. Autohtono pučanstvo »jedino je i samo hrvatsko«, što se može »u prvom redu kazati za pučanstvo muslimanske vjere«. Težnja pak za sjedinjenjem s ostalim hrvatskim krajevima ostvarena je osnutkom NDH, čime su zauvijek onemogućena velikosrpska nastojanja da se Bosnu uklopi u srpsku državu sve tamo od Garašaninova *Načertanija.*

Suprotstavljajući se propagandi kraljevske izbjegličke vlade Mortigjija je napose istaknuo kako su propala sva nastojanja da se muslimanski svijet predobije za Srpstvo, jer su »baš braća muslimani odigrali jednu od najodlučnijih uloga u narodnoj revoluciji« te da u njima ima »ustaška Hrvatska svoje najodanije sinove, a Poglavnik najspremnije sljedbenike. Svojom krvi naši su muslimani potvrdili i potvrđuju najbjelodanije svoje hrvatstvo«.[53]

48. I. Bogdan, Politička odgovornost u autoritativnim vladavinama, *2,* 1. — Usput, u bilješci Autoritativni sustav i naši srednjoškolci, *12,* 2, Mortigjija (m) ne prihvaća samostalan istup đaka (dogovori. promidžba, potpisi, štrajk) proti nepoćudnim profesorima, nego traži da postupak ide preko organizacija Ustaške mladeži, koje će dužnosnici »učiniti što je potrebno«. On tvrdi — priznajući i samostalnim istupima idealizam i rodoljubljle, a ne pitajući se o etičnosti čina uopće — da se tako čuva disciplina, autoritet školskih i ustaških vlasti te sprečava da »netko zlonamjerno izkoristi njihove plemenite želje i upotriebi ih bilo protiv reda i poredka, bilo u vlastitom probitku i posebnim namjerama«.
49. I. Bogdan (b), Nema više pokrajina, imade samo jedna Hrvatska, *4,* 6.
50. I. Bogdan (b), Ustaštvo i regionalizam, *15,* 2.
51. T. Mortigjija (m), Politički ima Hrvatska samo jedno ime: Hrvatska, *6,* 2, i Prva godišnjica narodne slobode i državne nezavisnosti, *8,* 3. — Citirali su i članak Mile Starčevića, Ustaška država i kulturno-prosvjetna djelatnost, *Prosvjetni život,* 1942, 1-2.
52. T. Mortigjija, Ostvarenje cjelovitosti hrvatskog državnog prava *34,* 2.
53. T. Mortigjija, Hrvatstvo naših muslimana u svietlu neprijateljske promičbe, *18,* 7. — H. Š., Dobrovoljci u dva rata, *3,* 6, piše o Adem-agi Mešiću kao organizatoru dobrovoljaca u I. svjetskom ratu proti Srbiji, a u drugome proti boljševizmu te ističe da je »povezanost Hrvata muslimana i katolika bila svaki put vrlo jaka«, a citira i Mešićeve riječi o »manifestaciji duboke narodne sviesti Hrvata obiju vjera«.

Munir Šahinović-Ekremov određuje u svom opsežnijem tekstu Sarajevo kao – pored Zagreba – usporedno kulturno i političko središte, oko koga su se »stoljećima okupljale hrvatske duhovne, u prvom redu islamski orijentirane snage«.[54]

Hrvatski državni sabor sastao se 23. II. 1942. i *Spremnost* je odmah popratila njegovo sazivanje.

Bogdan je istaknuo da je to nakon 800 godina prvi sabor u potpuno nezavisnoj državi, »kojoj je na čelu hrvatski državni poglavar, predstavnik samo hrvatskog vrhovništva i ničijega drugog«. Njegovim sazivanjem »izpunjene su stoljetne težnje tolikih hrvatskih pokoljenja« i na okupu se našao Sabor »koji predstavlja sve legitimne političke i družtvovne težnje Hrvata«. Njega se dojmilo »prisuće diplomatskog zbora«, zatim što »hrvatski ministar vanjskih poslova u hrvatskom državnom saboru izvješćuje o uspjesima hrvatske vanjske politike« te što »govori poviestna ličnost u poviestnom trenutku, da govori dostojan muž i rođeni vođa svoga naroda, da govori obnovitelj hrvatske državnosti i nezavisnosti, da govori predstavnik hrvatskog vrhovništva, hrvatski državni poglavar«.[55]

Za razliku od Bogdanova reporterskog zapiska Mortigjija je u svom članku nastojao definirati značenje obnove Sabora, njegovo značenje, značaj i ulogu.

Na početku on ističe da je hrvatski narod jedan od »najstarijih poviestnih naroda europskog kontinenta« i da »stoljetna naša prošlost velika je politička baština i bitna, temeljna vriednost hrvatskog naroda kao kulturne pojave«. Odredivši da »hrvatsko državno pravo nikad nije bilo sredstvom kakvog našeg imperializma i svojatanja tuđih zemalja« nego da se podudaralo s etničkim pravom« (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna i Dubrovnik), on ga brani kao »nezastarivo i neotuđivo« pravo, kao politički čimbenik, te otuda izvodi značenje Sabora kao ustanove »koja je ta prava, koja je našu državnost predstavljala i čuvala«. Starinu pak hrvatskoga naroda osvježuje tvrdnjom kako »naša narodna zajednica predstavlja mladi i napredni organizam«. Potraživši početak Sabora u godini 679. na Duvanjskom polju i skiciravši njegovu povijest do 1918, Mortigjija zaključuje: »Obnova sabora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj znači potvrdu i vanjsku manifestaciju obnovljene naše državnosti i ponovne mogućnosti očitovanja vrhovništva hrvatskog naroda«, što jest od velikoga povijesnog i političkog značenja. Pisac s Pavelićem napose ističe značenje uspostave NDH i njezina kontinuiteta s prošlom hrvatskom državnošću. Za Sabor kaže da je »cjelovitiji i podpuniji nego li je ikada prije bio, kao što je i Nezavisna Država Hrvatska veća od Hrvatske bilo u koje doba naše prošlosti« te da ga više ne saziva tuđi vladar nego da se saziva »odlukom Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske, koji je sam član sabora«. Pisac ipak s obzirom na prilike dodaje: »U velikoj gotovo čitavoj mjeri ostvarene su težnje za sjedinjenjem hrvatskih zemalja i stapanjem hrvatskog državnog prava u cjelinu«.

Mortigjija naposljetku pokušava uskladiti povijesnost Sabora sa suvremenom političkom i ideološkom uvjetovanošću. Naglasuje da Sabor »nije plod liberalno-demokratskog i parlamentarnog sustava, već prastara hrvatska narodna ustanova«, tj. da »stoljećima bješe *stališko tielo i predstavničtvo* (Status et Ordines)«, kao i drugdje

54. M. Šahinović-Ekremov, Osebujnost hrvatskog kulturnog razvitka. Sudbinski put i spajanje zagrebačkog i sarajevskog kulturnog kruga, *40*, 2. Uvodnik je napisao Mortigjija (m) o značenju Zagreba, koji je povijesno, osobito za preporoda, postao kulturnim središtem Hrvatstva, povezujući hrvatski Sjever i Jug i integrirajući u sebi sve zapadnoeuropske kulturne elemente.

55. I. Bogdan (B.), Dojmovi iz sabornice, *1*, 3.

u Europi. Takav Sabor bio je sve do posljednjega staleškog 1847. čuvar državnosti, prava i tradicija. Mortigjija piše zatim o Jelačićevu izbornom redu za Sabor, koji se novelirao i mijenjao do uvođenja općega izbornog prava 1918. (po kojemu izbori nisu ni održani), koji je bio »polustališki« i kojim je, »ujednačenjem prava u duhu liberalizma, omogućen ulazak u sabor hrvatskim i protuhrvatskim elementima, pa on u »liberalističko-demokratskom uređenju« nije uvijek predstavljao »prave narodne snage, težnje i potrebe«.

»Došlo je vrieme – završava – da se opet vratimo starim baštinjenim predajama, našim oblicima političkog života, stališkom predstavničtvu. Dakako, da to ne znači povratak na stare oblike i temelje, što bi danas značilo reakciju i korak unatrag, već stvaranje suvremenog stališkog predstavničtva [...] u kojem će svi stališi i snage hrvatskog naroda doći neposredno do punog izražaja. Seljak i radnik zastupajući svoje probitke zastupat će probitke narodne zajednice i države, kao i u obrnutom sliedu. Usklađivat će se posebnički probitci i probitci družtvovnih skupina s općim probitkom i napredkom. Tako će suvremeni Hrvatski državni sabor biti zdravi, za život i rad sposoban organizam, koji će u novom vremenu, u novom duhu i s novim metodama nastaviti svietle predaje naših sabora, te danas – nakon ostvarenja prvog političkog cilja, postignuća slobode i obnove državnosti – pripomoći i najdjelatnije surađivati u učvršćenju i izgradnji Nezavisne Države Hrvatske.«[56]

Na obnovu su se Sabora osvrnula i dva zastupnika, Vinko Krišković i Tomo Severović.

Krišković, stari zastupnik i pisac, pokušavajući pomiriti saborsku ideju i obnovu s očitim osobnim i stranačkim režimom, u svom članku daje povijesni osvrt na razvoj političkih ideja (liberalizam, nacionalizam, demokracija) i na njihov utjecaj te se obzire na ulogu Sabora u »pretežno gravaminalnoj« hrvatskoj politici (1712, 1790, 1848, 1861, 1868, 1918): »Tako je Sabor bio stožer Hrvatske, njezine državnosti i suvereniteta, pa zato je bila glavna svrha hrvatske politike, da bi mu što više ojačala državno-pravni položaj i namakla mu što više ustavnih jamstava, kako bi mogao biti ne samo pravi i podpuni predstavnik naroda, nego i njegov prvak branitelj. No sada su se prilike stubokom promienile, a s njima i državno-pravni položaj Sabora. Banska Hrvatska izvršila je svoje poviestno poslanje, jedina od hrvatskih zemalja sačuvala je hrvatsku državnost i kulturno ujedinila Hrvate. Neprolaznom zaslugom Poglavnika uzkrsnula je Nezavisna Država Hrvatska, a u njezin Sabor prikupili su se i zastupnici Dalmacije i Herceg-Bosne, da mu s ostalom braćom pomognu izgraditi je. Danas su ustavna jamstva, što su ih liberalizam i demokracija davali našem Saboru, nepraktična, a zapravo i nepotrebna. Nepraktična zato, jer se ne mogu vršiti u ovo ratno doba, kad državu treba da vodi jedna volja i brza nesmetana odluka. I zapadne demokracije bile su prisiljene obustaviti ih. A zapravo nepotrebna zato, jer je Poglavnik svojom poslanicom Saboru i velikim programnim govorom od 28. veljače, u kojem kao da je prozborila prava hrvatska duša, pokazao da nije poput predašnjih glavara zemlje od tuđinske vlasti, nametnut silnik, proti kojemu je Saboru bilo braniti se i odupirati, nego pravi i istinski sin svoga naroda i njegov prvi i najradiniji službenik. Izviše je i sam Poglavnik, a i Doglavnik Vojskovođa očitovao svoju političku odgovornost

56. T. Mortigjija, Hrvatski sabor i naša državnost. Sabor nije bio demokratska ustanova, već stališko predstavničtvo, *1*, 3 i 8.

Saboru izvješćujući ga o radu svome i državnoj vladi. Danas nema nikakve razlike između osjećaja i probitaka naroda i njegovih vladara, pa zato su Saboru, predstavniku naroda, rečena ustavna jamstva zapravo nepotrebna. Od Jelačića bana naša zemlja nije imala vladara, kojega je nosila takva ljubav i toliko povjerenje naroda kao Poglavnika. [...] A Saboru je slobodno polje, da pod vodstvom Poglavnika radi o boljitku naroda, da bude pravi i podpuni predstavnik naroda i da održi vjeru Poglavniku i sebi, svojoj slavnoj prošlosti i narodu, iz kojega je nikao.«[57]

Drugom zastupniku, Severoviću, Sabor je također »nosioc i čuvar državnosti«. On povezuje 29. X. 1918. s 10. IV. 1941. kao državotvorne nadnevke te ističe otvorenje Sabora kao »veliki korak u budući normalni razvoj i život«, uvjeren da će tu biti središte domovinskoga života, »posvećeno Izvoru i Čuvaru svakog prava i slobode i sretnoj budućnosti naroda«, da će se tu izvesti kako treba i osigurati »budućim pokoljenjima sveto djelo oslobođenja«.[58]

* * *

Uspješnost državne politike htjelo se postignuti i djelotvornošću na društvenom području. Tako npr. Franjo Nevistić – svjestan stanovitoga komunističkog socijalnog idealizma i snage uvjerenja, a i sjećajući se poteškoća u odnosima s komunistima – preporučuje da socijalna misao, misao socijalne pravde, mora biti »jednim od glavnih sastavnih dielova ustaškog družtvovnog i državnog rada«, tj. »narodna, ustaška revolucija hrvatskog naroda mora biti duboko družtvovna, jer je to ponajvažniji uvjet njezina konačnog uspjeha«.[59]

Polazeći od 14. točke *Načela,* Mortigjija suprotstavlja liberalističko-demokratskom i kapitalističkom poretku jak dinamizam suvremenih nacionalističkih europskih pokreta, tj. »stalno okupljanje, pokretanje i napinjanje svih snaga narodne zajednice i države«. Ističe rad kao mjerilo vrijednosti pojedinca, a rad narodne zajednice kao nadomjestak za kapitalističku zlatnu podlogu.[60]

Bonifacije Perović je u radu vidio osnovno sredstvo uljudbe i tvrdio da je suvremeni problem rada u usklađivanju dviju dužnosti: dužnosti rada pojedinca prema zajednici i dužnosti zajednice da omogući svakome odgovarajuća sredstva života i razvitka.[61]

57. V. Krišković, Nakon prvog zasjedanja Hrvatskog državnog sabora, *2,* 1.
58. T. Severović, U Hramu Slobode, *5,* 2. – O drugim tijelima nije se pisalo, pa je usamljen članak o Ministarstvu vanjskih poslova, *1,* 5. – Nije se mnogo pisalo ni o vojsci, njezinu ustroju, odnosu prema politici, ustaškom pokretu. Mortigjija (m), Ustaška vojnica prije i sada, *23,* 2, piše o njezinu novu ustroju (»u nju su uključene sve oružane snage, kojima je zadaća osigurati i sačuvati unutrašnji red i poredak«) i izravnom podvrgnuću Paveliću. Piše da je nastala iz spoznaje da se hrvatsko pitanje moglo riješiti samo »borbom, najdjelatnijom nacionalističkom revolucionarnom borbom«, a ne »parlamentarno-demokratskim putem, posebno u bivšoj velikosrbskoj državi Jugoslaviji, gdje zapravo nikad nije ni bilo parlamentarnog sustava i demokratskog života, kako su se javljali u drugim zemljama na kontinentu«. – Iz *Spomenice prve obljetnice NDH* prenijeli su tekst S. Kvaternika, Zadatak i cilj hrvatske vojske, *20,* 3.
59. *Spremnost* je prenijela dio njegova teksta »Dva idealizma« iz *Plave revije, 14,* 2.
60. T. Mortigjija (T. M.), Rad određuje vriednost pojedinca i zajednice, *4,* 6.
61. B. Perović, Novi pogledi u problem rada, *20,* 8.

U tom su smislu Pavelićevu odredbu o slavljenju državnoga blagdana rada prokomentirali Aleksandar Seitz i Milivoj Magdić.

Seitz također polazi od *Načela,* jer je ustaški pokret ne samo revolucionarna pojava na političkom području nego i »oslobodilački pokret i na družtvovnom području«. Kao proizvodne čimbenike Seitz ističe bogatstvo zemlje kao temelj, kapital kao sredstvo i rad kao jedini pravi čimbenik zasnovan na narodnoj zajednici. Rad »dobiva dublji smisao, biva oplemenjen i dignut na stupanj služenja visokim idealima naroda i domovine«, prestaje biti »posebnička stvar, kojom se može slobodno trgovati kao svakom drugom robom«, ovisno o »hirovima t. zv. zakona ponude i potražnje«. Seitz uspoređuje: »Po tome je naše ustaško shvaćanje *narodno i čovječno* za razliku od marksizma, koji vidi samo kolektiv i od kapitalizma, koji ne vidi čovjeka nego samo robu, njegovu radnu snagu«. Zaslugom Pavelića – koji je postavio »ispravna načela [...] i družtvovne izgradnje hrvatskog naroda« radi sreće i blagostanja – »provedeno je veliko djelo oslobođenja hrvatskoga naroda od nadvlade židovskih glavničara«, organizirane su staleške postrojbe radi usklađivanja probitaka svih staleža, uvedene su obiteljske plaće, donesene odredbe o radnim odnosima, zaštićuje se radni podmladak i popravlja socijalno osiguranje. Stoga Prvi svibnja više neće biti dan i znak podjarmljivanja i zapostavljanja rada te buntovnog otpora, rušilačke razredne borbe, nego blagdan svih koji rade, dan narodne solidarnosti.[62]

Magdić – koji je preobrazbi društvene politike davao golemo značenje i izlaz vidio u usklađivanju društvene i državne politike, u usklađivanju države i društva – piše o pojavi i značenju Prvoga svibnja u kapitalizmu, o pogubnostima kapitalizma, rastu mržnje »u masama razkorjenjenih i razbaštinjenih proletera«, o analizi radničkih prilika u djelu K. Marxa i F. Engelsa te postanku njihove teorije klasne borbe kojom su tumačili povijest i koju on kritizira zbog nevezivanja društvenoga rada uz narodnu zajednicu i neuzimanja u obzir temeljnih moralnih zasada. Prema njemu Prvi je svibnja postajao simbol budućeg građanskog rata, koji su zapravo omeli »veliki, pučki obnovni pokreti u središtu Europe«.[63]

Magdić konstatira da položaj radništva u kapitalizmu obilježuju bijeda i obezličenje te da se marksizmu pristupalo ne bi li se postignuo minimum prava i postalo netko. Međutim, pri tome je nedostajala ideja koja bi povezala pripadnike različitih narodnih skupina. Ona se pak našla u »velikim nacionalističkim obnovnim pokretima«. U njima će duhovno i društveno raskorijenjeni a dinamični radnik biti inkorporiran u narod i izgradnju narodne zajednice. On će neopterećen staleškim predrasudama i kao proizvod modernoga vremena najviše učiniti »na ubrzavanju revolucionarnog procesa družtva upravo sada, kada je lišen negativne marxističke baštine«, on će pomoći nastajanju tehničke elite.[64]

62. A. Seitz, Ustaštvo i rad, *10,* 1. – Stanovit pregled socijalne brige i akcije dao je Z. P. [Zlatko Petrak?] Prva godina stvaranja, *11,* 2. – Usp. i Drago Čerovac, Novi družtvovno politički rad, *44-45,* 20.
63. M. Magdić, Prvi svibnja jučer i danas, *10,* 1-2, i Preobrazba družtvovne politike, *44-45,* 20. – U duhu i sustavu »obnovnih pokreta« i u praksi osovinskoga savezništva valja valjda čitati i Bogdanove bilješke o »udjelu desetak tisuća radnika u Njemačkoj« ili o »smislu boravka stotine tisuća hrvatskih radnika i radnica u Njemačkoj«. Pohvalne i bez trunka kritike ili rezerve, uz propagandni poziv na daljnje žrtve i na rad »koji će namrijeti budućim pokoljenjima, preko kojih će živjeti vječna Hrvatska, vođena i nadahnuta idealima uljuđene Europe, koje je ona sastavna i neotuđiva čest« (I. B., Hrvatske žrtve za novi sviet i novi poredak, *14,* 4. – (b), Tvorci pobjede, *17,* 3).
64. M. Magdić, Radnik prema narodnoj zajednici, *24,* 6.

Bonifacije Perović raspravlja o radničkom pitanju i njegovo rješenje vidi u stanovitom stjecanju imutka, što prvenstveno valja osigurati pravednom plaćom, a potpuno osiguranje opstanka radnika i njegove obitelji zajamčili bi uz redovitu plaću još kuća i okućnica. Tako radnik »dobiva ono značenje, koje mu pripada kao čovjeku u njegovoj osobnoj časti«.[65]

Magdić će se još jednom vratiti radništvu tražeći rješenje za njegovu duhovnu protegu. U kritici njegova položaja u kapitalizmu on navodi i razlog »netvarne naravi«: »Radu [...] nije se davala čast, radnik je bio unižen u društvenom pogledu, do njega su dolazile samo mrvice kulture«. Uklapanje pak radnika u narodnu zajednicu »može se sprovesti samo preoblikovanjem radnikove duševnosti«, »osobito na području *vraćanja umjetnosti narodu*«. Umjetnost, povlastica višega građanskog sloja, do nižih je dolazila »u obliku *surogata,* jer se držalo, da široki narodni slojevi nisu sposobni za doživljavanje umjetničkih postignuća«, a posredovan im je diletantizmom. Novo pak vrijeme proširuje »krug dionika pravog umjetničkog doživljavanja na sve šire i šire krugove narodne zajednice, dok s druge strane daju poticaja umjetničkim pobudama kod širokih narodnih slojeva izgrađivanjem novih oblika umjetničkog nastojanja«. Radnik i u umjetnosti postaje ravnopravnim članom narodne zajednice. Magdić predlaže uklanjanje diletantskih predstava i glazbe, a uvođenje aktivnih radničkih »govornih« zborova i glazbenih »radničkih amatera«, zatim predstave i koncerte kazališnih i glazbenih profesionalaca te kvalitetnu vedru umjetnost. Kao primjer navodi djelovanje Glavnog saveza staliških i drugih postrojbi koji organizira priredbe pod nazivom »Umjetnost narodu«.[66]

Ustaše su rado citirale 12. točku svojih *Načela* o seljaštvu kao temelju i izvoru svakoga života i prvom nosiocu državne vlasti. Oni su ga isticali kao »nosioca hrvatske krvi i čuvara zemlje«. Selu su se obećavale i tvarne promjene. Tako je Bogdan konstatirao da je liberalizam XIX. st. u Hrvatskoj doveo do ukidanja seljačkih kućnih zadruga, »što je oteščalo prelaz s naturalne na novčanu izmjenu dobara«, pridonijelo bijegu sa sela, prekomorskom iseljivanju i napuštanju tradicionalne seljačke kulture. On ne vidi rješenje u obnovi zadruga ni u autarhičnosti seljačkog doma, nego u uvođenju na selo suvremenoga tehničkog napretka (strojevi, elektrika, bolji promet, suvremeno zdravstvo, radio, kino, kazalište) uz očuvanje »starih dobrih običaja«. Tako bi se spriječilo bijeg sa sela u grad, društvenu bi se strukturu deproletariziralo i smanjio bi se jaz između grada i sela, a suvremeni bi napredak bio u službi narodne zajednice.[67]

Seljaštvo kao temelj ustaške Hrvatske, koja mora njega i seljačko gospodarstvo unapređivati do najviše mjere, vidi i Milan Ivšić. On Hrvatsku drži seljačkom državom, jer 80% pučanstva čine seljaci i jer je seljačko gospodarstvo glavna grana. On odbacuje kako klasnu seljačku državu »po uzoru komunističko-radničke države u Sovjetskoj Rusiji« tako i seljačku demokraciju, utemeljenu »na preživjelim idejama francuzke revolucije i građanske demokracije«, u kojoj bi svu političku vlast u državi imali seljaci, što je zapravo išlo HSS. On misli da suvremenu hrvatsku seljačku državu treba graditi

65. B. Perović, Deproletarizacija radničtva, *37,* 2.
66. M. Magdić, Radnik i umjetnost, *28,* 9.
67. Usp. T. Mortigjija, Hrvatska krv i zemlja, *24,* 2 i bilješku u *26,* 2. — Preuzimajući pak »ideju krvi i zemlje, kao izražaj prvotnih snaga u narodnom životu« i kao glavno obilježje i sadržaj suvremenih nacionalizama, Mortigjija to primjenjuje i na hrvatski nacionalizam, kojemu je onda seljaštvo po svojim osobinama u temelju. — I. Bogdan (b), Hrvatsko selo i napredak, *23,* 2.

na stoljetnom hrvatskom »izvornom javnom i posebničkom pravu«. Stoga valja imati vlastiti Seljački zakonik, koji bi bio »kodifikacija narodnog duha i prava« u duhu suvremenih potreba i racionalne primjene tehnike, a eliminirao bi zastarjele, samovoljne i pojedinačne običaje (npr. krvnu osvetu, otmicu, pokusni brak). Za primjer uzima seljačko imovinsko pravo, »koje mora biti različitim od građanskog imovinskog prava« i koje je postojalo npr. u oblicima skupnog obiteljskog vlasništva (kućne zadruge), pa da takvim putem valja ići a ne na selo primjenjivati Opći građanski zakonik.[68]

* * *

Spremnost je imala redovitu gospodarsku rubriku, Gospodarsko-društvovna pitanja. Uredništvo je nastojalo da suzbije sumnje u »mogućnost samostalnog gospodarskog života i napredka« NDH. Mortigjija tako upozorava da je neprijateljska propaganda pričala da se hrvatska država ne bi mogla ni prehraniti, a naprotiv Jugoslavija je bila utemeljena »ne samo na političkoj hegemoniji Beograda već i na planskom gospodarskom iskorišćivanju hrvatskih zemalja«. U NDH samostalan gospodarski život, doduše, ometa rat pa stoga valja što prije uspostaviti normalno stanje.[69]

Prikazujući *Hrvatsko kolo* za 1942. Branko Kadić je istaknuo Lorkovićeve riječi da NDH hoće prijeći iz liberalno-demokratske države i kapitalističkoga gospodarstva u autoritarnu državu i dirigirano gospodarstvo.[70]

O takvu je gospodarstvu pisao Marko Tarle. Nakon tvrdnje da »naše narodno gospodarstvo biva danas vođeno po načelima upravljanog gospodarstva (Gelenkte Wirtschaft)«, on kaže da se nije uspjelo tako organizirati cijelo gospodarstvo, u prvom redu seljačku proizvodnju. Budući da prema načelima upravljanog gospodarstva »probitak pojedinca mora biti podređen probitcima narodne zajednice«, »treba podvrgnuti državnom nadzoru sve glavne čimbenike narodnog gospodarstva to jest veleobrtnu i poljodjelsku proizvodnju, sveukupni promet dobara od proizvoditelja do potrošača, ciene i nadnice, te vanjsku trgovinu«. Temeljno, dakle, načelo *»upravljanog gospodarstva je cjelovitost (totalnost), to jest, da svi čimbenici narodnog gospodarstva moraju shodnim zakonskim i praktičnim mjerama biti obuhvaćeni pod državni nadzor«.* Područje njegove primjene »mora biti 'zatvoreno gospodarsko područje'« (napominje da su otvorene carinske granice prema Srbiji i Italiji), uz »stegu svih proizvodnih čimbenika«, koje nema, i »posebni novi priradno-upravni aparat«, kojega do tada nije bilo.[71]

68. M. Ivšić, Narodno pravo — temelj pisanom seljačkom pravu ustaške Hrvatske države, *9,* 8. — Mirko Košutić, Od apsolutizma u narodnu totalitarnu državu, *44-45,* 2, piše da je hrvatski narod uvjeren kako je narod izvor sve vlasti i da je »bio odgajan, da hoće seljačku državu, totalnu državu u kojoj će vladati sam sobom u skladu s ostalim skupinama naroda«.
69. T. Mortigjija (m), Stvarnost gospodarskih temelja hrvatske političke nezavisnosti, *21,* 7. — Isti (s), Gospodarski temelji naše nezavisnosti, *30,* 2. — I. Bogdan (b), Sijači malodušnosti, *6,* 2.
70. B. Kadić, Hrvatsko kolo, *3,* 7.
71. M. Tarle, Naše upravljano gospodarstvo i prehrana, *16,* 8.

Općenito je o gospodarstvu NDH pisao i Vladimir Božić. On u paralizi velikih područja, smanjenoj proizvodnji, nedostatku sirovina i radne sile te borbi s neprijateljima vidi faktore koji ometaju preobrazbu gospodarstva autoritarne države prema načelima potpuna zahvata u sve dijelove narodnoga gospodarstva, zatvorenosti gospodarskog područja, potpuno upravljanje prehranom cijeloga pučanstva i oružane sile i punoga nadzora nad cijenama i prometom dobara, za što su potrebni jaka privatna pobuda i suradnja čitavoga pučanstva. »Danas je ne samo gospodarski, već i družtvovni i kulturni život stavljen pod zakone politike. Namjesto slobodnog gospodarstva dolazi obavezno gospodarstvo, a mjesto slobode dolazi dužnost, i to ne u probitku pojedinca, već u probitku cjelokupnog naroda«, završava on.[72]

Stanje pomorstva možda najbolje ilustrira usamljeni članak o isticanju hrvatske zastave na brodovima. Uz poneku povijesnu netočnost, pisac kaže da je Dubrovačka republika sačuvala »kontinuitet slobodnog hrvatskog pomorstva i pomorske politike« i raportira kako su 15. III. 1942. »u staroj dubrovačkoj luci na svečani način podignute hrvatske zastave na jarbole naših brodova, koji će ponosno ploviti sa oznakom hrvatskog vrhovničtva i državnosti«, što je čin od »velike narodno-političke važnosti i vriednosti«. Zapravo, riječ je o brodovima do 300 BRT, koji su upisani u registre hrvatskih luka i pomorskih oblasti, a nisu pod zakupom ili iskorišćivanjem talijanskih oblasti. Nastavak raporta je još jadniji: prisutnost talijanskoga generala upućuje da će biti osiguran razvitak hrvatskoj mornarici u suradnji »s našim velikim susjedom i saveznikom Italijom velikoga Duce-a, koji je u svome poviestnom govoru poslije potpisa talijansko-hrvatskog ugovora u Rimu iztaknuo misao, da bi bilo politički mudro ostaviti Hrvatskoj mogućnost razvitka na moru«.[73]

* * *

O zakonodavstvu u NDH *Spremnost* nije mnogo pisala. Mladen Petras piše o brizi »na očuvanju biološke snage« i dužnosti Ministarstva zdravstva da sačuva »dinamiku rasta hrvatskoga naroda« i da se provede Pavelićeva »zakonska odredba o

72. V. Božić, Priradnik i naše ratno gospodarstvo, *44-45,* 20. — Uz prijevode na primjer iz njemačkoga novinstva, u gospodarskoj rubrici ima još različitih članaka domaćih pisaca: Luka Petković, Država i novčani zavodi, *1,* 10. — I. Šmalcelj, Domaća proizvodnja vune, *4,* 11. — M. Tarle, Reprivatizacia, *5,* 8. — Isti, Naše životno gospodarsko pitanje. Hrvatsko poljodjelstvo, *8,* 5 (izvan rubrike). — L. Petković, Hrvatska novčanička banka, *8,* 6. — Petar Senjanović (Ing. S-ć), Naš željeznički promet na najmodernijim temeljima, *8,* 7. — P(avao) T(ijan), Pošumljavanje krša, *10,* 5. — Drago Ilešić, Svinjogojstvo u Hrvatskoj, *10,* 5. — M. Tarle, Rat i pitanja veleobrtnih sirovina, *11,* 8. — P. Tijan, Senj pred novim zadacima, *7,* 12. — Isti, Proširenje senjske luke, *13,* 8. — L. Petković, Privatni novčani zavodi, *14,* 10. — B. P. o., Družtvovno značenje poduzeća Bata u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, *15,* 16. — Stjepan Horvat, Gospodarsko-politička važnost komasacije, *17,* 8. — Mladen Rožić, Prirad u Velikoj župi Baranja, *19,* 8. — Mladen Baković, Pitanje stalnosti zaposlenja, *22,* 8. — Zlatko Gašparović, Značaj ratnog gospodarstva, *25,* 8. — Nikola Rukavina, Ličke ravnice i šume, *26,* 8. — Nikola Peršić, Porast stanovničtva. Pučanstvo hrvatske metropole kroz stoljeća i podrietlo doseljenog elementa, *31,* 8. — V. M., Najveće naše veleobrtno središte. Kakve industrijske pogone ima Zagreb, *31,* 8. — M. Baković, Stručna izobrazba posebničkih namještenika i radnika, *32,* 8. — Vladimir Petranović, Šume Gorskog kotara, *33,* 8. — B. Perović (B. P.), Sudioničtvo radnika u dobiti poduzeća, *36,* 8. — Osnivanje »Učilišta Družtvovnog zavoda«, *39,* 8. — V. Božić, Najznačajnije činjenice našeg gospodarskog života, *40,* 8.

73. (u), Hrvatska zastava na brodovima na Jadranu, *5,* 7,

zabrani i kažnjavanju uzrokovanog pometnuća« te o praktičnim koracima u zdravstvenoj zaštiti djece i socijalnoj organizaciji.[74]

Matija Belić, vijećnik Stola sedmorice, piše o različnosti baštinjenoga ženidbenog prava na području NDH i potrebi njegove unifikacije. Pri tome neutralno registrira zakonske odredbe od 30. IV. 1941. o državljanstvu i državnom pripadništvu, o rasnoj pripadnosti i o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskoga naroda, koje su se oslanjale na istovrsne njemačke zakone iz 1935, i kojima se zabranjivala ženidba Židova i ne-Arijevaca s osobama arijevskoga podrijetla. On obnavlja svoj prijedlog s kongresa pravnika 1934. da se priznaju građanske posljedice konfesionalne ženidbe katolicima, muslimanima, pravoslavcima i evangelicima, zatim da se uvede građanska ženidba za pripadnike drugih konfesija, za one koji ne pripadaju nijednoj konfesiji ili koji neće konfesionalnu ženidbu te dopisuje da će se »naše zakonodavstvo pozabaviti time, da li će država radi dosljednosti s već izdatim rasnim zakonima, propisati još po gdjekoju ustanovu sličnu onima, koje se nalaze u Velikonjemačkom ženidbenom zakonu iz god. 1938. i u saveznim zakonima«.[75]

Jedan od pokušaja da se nađe rješenje za srpsko pitanje u NDH, osnutak Hrvatske pravoslavne crkve (HPC) prema Pavelićevoj zakonskoj odredbi od 3. IV. 1942, *Spremnost* je ubrzo komentirala. Neimenovani je pisac najprije naveo gledišta iz Pavelićeva saborskoga govora 28. II. 1942: u pravoslavlje ne dira nitko, ali u hrvatskoj državi ne može biti srpske pravoslavne crkve; u Hrvatskoj su dopuštene međunarodne crkvene organizacije, ali ne i partikularne koje imaju biti hrvatske.

Pisac se potrudio da dâ povijesni pregled od crkvenoga raskola 1054. Piše o organizacijskom razvitku pravoslavlja, srpske pravoslavne crkve, njezinoj organizaciji u hrvatskim zemljama, sjedinjenju u Srpsku pravoslavnu crkvu 1920. i značenju toga čina za srpsku asimilaciju i homogenizaciju svih pravoslavnih vjernika (srpska zastava, ćirilica, ekavština) te privilegirana poluga za asimilaciju pripadnika drugih naroda. Piše o povijesnoj povezanosti pravoslavne crkve s politikom, državnom vlasti i vojničkom silom od sv. Save do *Načertanija,* dok je Jugoslavija — »prirodno proširenje Srbije« — za nju značila »obnovu Dušanova carstva«. Ona 27. III. 1941. »postaje ratnim huškačem« i »preporučuje savez, suradnju i prijateljstvo s najvećim neprijateljem kršćanstva, s ruskim boljševicima« te se pretvorila u »posve političku organizaciju«. Raspadom Jugoslavije ona se ograničila na Srbiju, te je potrebno isključiti svaki njezin utjecaj na prilike u NDH, u kojoj su se našle tri njezine jurisdikcije: dalmatinska, bosanska i hrvatsko-slavonska sa Srijemom. Osnutkom HPC Pavelić je te jurisdikcije sjedinio i time zauvijek otklonio mogućnost »da bi pravoslavna crkva u Hrvatskoj mogla postati političkim sredstvom u rukama neke strane države, vlade i vladara«. Pružio joj je pak priliku da se »razvije u pravu narodnu crkvu, koja će imati na umu

74. M. Petras, Borba za opstanak, *11,* 2.

75. M. Belić, Zakonodavstvo o ženidbi, *16,* 2. Dakako, kritiku rasnih zakona od pisaca se nije moglo očekivati, pa ovaj tekst valjda valja prosudivati samo prema njegovoj profesionalnoj crti, iako dojam stanovite bezdušne ravnodušnosti ostaje. — Komentirajući citat iz beogradskoga *Novog vremena* (31. V) o korumpiranom pravosuđu u Kraljevini Jugoslaviji Mortigjija piše da su Hrvati uspjeli sačuvati i održati svoju pravnu svijest i zdravu jezgru pravosuđa te da je NDH obnovila i živom snagom učinila kulturno-pravnu baštinu kao bitni dio značajki narodnoga bića (m, Hrvatska pravna sviest i pravosuđe u bivšoj Jugoslaviji, *15,* 2).

vjerski odgoj i duhovna dobra svojih vjernika«. Pisac najposlije misli da je Pavelićev čin u duhu predaja i običaja istočnih crkava, da rješava pitanje pravoslavlja na hrvatskom državnom području i da je dobro primljen od »svakoga pripadnika pravoslavne vjeroispovijesti, koji u crkvi gleda vjersku, a ne političku ustanovu«.[76]

Ustaški je režim dobro znao značenje propagande i nastojao ju je organizirati u cijelosti. O tome ima tragova i u *Spremnosti.*

O značenju propagande (novinstvo, radio, film) općenito je — uz obvezni protužidovski žalac — pisao Jure Prpić, saževši: »Suvremena auktoritativna država uzela je u svoje ruke vrhovni nadzor nad promičbom. Ona je vodi i njom upravlja. Upotrebljava je u svoje svrhe, da od nje čini najsnažnijeg pomagača u službi vrhovnim narodnim probitcima.«[77]

Značenje radija istaknuo je Ivo Balentović: »Krugoval imade blistavu budućnost. Danas je u razvoju. U svom velikom usponu. [...] S vremenom bit će u državi izgrađeno još nekoliko manjih postaja. Zagrebačka postaja će postići napon ravan postajama najvećih europskih gradova. [...] Krugoval je danas na pravome putu. U pravim rukama. Krugoval je oružje, snaga, zabava, sredstvo — cilj.«[78]

O značenju filma Prpić kaže da je »u političkom pogledu jedno od najsnažnijih promičbenih sredstava«, jer više nego li ijedno drugo može događaje pred velikim brojem ljudi »prikazati kao nešto gotovo stvarnoga« i jer i »najneviniji kulturni slikopis, gdje se na prvi mah ne vidi njegova promičbena namjera može vrlo snažno djelovati«.[79]

O osovinskom konformiranju novinstva, o uklapanju novinara u osovinski sustav, misiji novinarstva (»politička misao u službi revolucije«) podatke i interpretaciju daju Bogdan i Kovačić, predsjednik Hrvatskoga novinarskog društva. To je očito bez obzira na njihove tvrdnje kako je »t. zv. 'slobodno novinstvo'« ili »židovsko-boljševičko-demokratski tisak« bio »sredstvo trgovine i neodgovornih spletki«, a da »tek nacionalističke vladavine oslobađaju novine i novinare od služenja tamnim silama i stavljaju ih u službu narodnih probitaka i ideala«.[80]

Iseljenike se držalo dijelom hrvatskoga naroda i *Spremnost* im je povremeno posvećivala pokoji članak ili bilješku, uglavnom o predratnim aktivnostima ili

76. Hrvatska pravoslavna crkva osnovana je u duhu predaja iztočnih crkvi, *9,* 3.
77. J. Prpić, Ratna promidžba, *13,* 2.
78. I. Balentović, Tajanstvena zgrada duhova. »Krugoval Zagreb« daje..., *4,* 8.
79. J. Prpić (J. P.), Slikopis i politika, *23,* 6. — Suradnici su se znali oboriti na američku filmsku industriju, bilo da su pisali o nekom filmu (A. Žibrat, Puerta Cerada. Prvi argentinski slikopis u Hrvatskoj, *3,* 10), bilo izravno (V. C., Chaplin režira »drugu frontu«. Obća kriza američke slikopisne proizvodnje, *35,* 7). O filmu je još jedna informacija, o njemačkom filmu koji se snima u Hrvatskoj (Ljudi u ogledalu, *4,* 9).
80. I. Bogdan, Kongres novinara u Mlecima, *9,* 4. — Isti (I. B.), Odgovorno i poslovno novinstvo, *32,* 1-2. — M. Kovačić, Odluke na prvom kongresu novinara novog poredka, *9,* 4. — Hrvatska je na tom kongresu u travnju 1942. u Veneciji pristupila Uniji nacionalnih novinarskih saveza. Poslije je u Beču na sjednici Središnjeg odbora Unije predložen Pravilnik Hrvatskoga novinarskog društva kao postrojbe Glavnog stana staliških postrojbi u okviru »Ustaše«, hrvatskoga oslobodilačkog pokreta. — J. Prpić, Suvremeno novinstvo. Uloga, važnost i zadaća sedme velevlasti u novim prilikama, *6,* 4, ne razlikuje se od njih u tumačenju značenja i uloge novinstva potpuno prilagođenoga totalitarističkom vremenu.

događajima, i to o onim iseljenicima koji su bili pobornici hrvatske državne nezavisnosti. Pisala je da im je djelatnost posvuda sputana, osim u Argentini, da ih u SAD čak progone, napadala je djelovanje i propagandu jugoslavenske izbjegličke vlade među iseljenicima, a svi tekstovi ističu kako iseljenici stoje uz NDH i Pavelića. Pisci su ipak svjesni da je NDH nemoćna da djeluje u iseljeništvu.[81]

81. T. Mortigjija, Iseljena Hrvatska Domovini. Značaj memoranduma od 25. svibnja 1939. i sadašnjeg pozdrava američkih Hrvata Poglavniku, *8,* 1-2. — Isti (m), Američki Hrvati o ratu i našem narodnom ustanku, *11,* 3. — Isti (m), Duhovna snaga izseljene Hrvatske, *17,* 3. — Isti, Američki Hrvati za državnu nezavisnost svoje domovine, *22,* 3. — Isti (m), Oko »kongresa slavenskih naroda« u Buenos Airesu, *24,* 3. — Isti (T. M.), Politički uspjeh američkih Hrvata, *28,* 2 (zabrana kongresa u Buenos Airesu). — Isti (m), Englezko svjedočanstvo o odnosu Hrvata i bivše Jugoslavije, *27,* 2. — Isti (s), Deklaracija američkih Hrvata iz početka rata, *32,* 2. — Isti (s), Hrvatsko-macedonska suradnja u Americi, *34,* 2.

Nedo ZUBAN

* * *

Mahovina
ne može prekriti
zapis u zvijezdama

Bože,
imenom tvojim
daljine su premošćene

mjesto praznine
odlazak je pretvoren
u vječnost

ispružene ruke
ko biljke samonikle

mole
daj nam svima duha svog

Nevenka NEKIĆ

Pasiflorin cvijet

Kažu da pasiflorin cvijet ima trnovu krunu, spužvu, bič, čavle i pet rana našega Gospodina. I kažu da tamo gdje on uspijeva ima i boli i uskrsnuća. Prilazeći prvi put crkvi sv. Marije u Lepoglavi ugledah cvijet pasiflore na oronulu prozorčiću neke starice. Bio je razlistao i čudesno se uklapao u turobnu prozorsku šupljinu izblijedjele boje. Staričino lice na trenutak izviri iza cvijeta, oči kroz uske proreze prošetaše po mom licu, a onda ona spusti prašnjavu zavjesu. Rasklopih kišobran, jer je romon ljetnog pljuska zabubnjao po krošnjama u drvoredu. U jednom trenutku dan se sasvim smrači, zastrt crnim oblacima. Sjetih se da riječ Europa dolazi od sjevernosemitske riječi EREB što znači tama. Duboka je tama naše riječi TAMA sa svoja dva A koji u sebi sadrže tisućljetne naboje bola i bolje odgovaraju sadržaju riječi, nego svijetli tonovi dvaju E-a u EREBU. Kao da se ovi naši A-ovi udarajući u stijenke srodnih TM-uša i TM-ina, valjaju kroz stoljeća i odzvanjaju jaukovno.

Ovako pod kišobranom ne gledajući ni lijevo ni desno, nošena gomilom koja je kuljala u crkvu sv. Marije, ne opazih kad smo skrenuli lijevo, na puteljak posut bijelim šljunkom nama u čast. Blato bi inače bilo preduboko jer se kâl taložio od vremena rata i nitko punih 45 godina nije smio ulaziti u ovu crkvu. Sada su malko popravili jedan fortifikacijski zid nekad slavne pavlinske opatije i nakazno ga poduprli drvenim kontraforima, a ovu stazicu simbolično posuli svježim kamenom.

Na ulazu me dočekalo krhko mnoštvo snoviđenja i sjetih se da sam jednom davno, možda i prije nekoliko stotina godina, obećala da ću se vratiti u ovu tamnicu fresaka i pergamena koje su nestale ili izgnjilile već u 18. stoljeću. Zapahnula me vlaga ispod gotičkih svodova koje je dao sagraditi Herman II. Celjski još 1400., ne sluteći da je predzadnji od roda i da kroz 56 godina neće više biti Celjskih. Oko mene su se tiskali potomci brojnih kmetova i moj je puk ispunio sve kutove razrovanih zidova, razbijenih oltara i pobožno dizao oči k nebu — svodu rebrasto izvijenih lukova koje spaja zaglavni kamen s grbom Celjskih. Kraj mene šuškaju rupci na glavama žena, oprani i uštirkani za ovu svečanu priliku. Mnogi su od njih prije više desetljeća tu primili prvu pričest, ili se vjenčali, neki krstili svoju djecu. Moj puk je šutljiv, strpljiv, nepopravljiv i vjeran. U ovom tako poharanom svetištu diše i gleda očima punim stoljetne nade. Kao da nema u njega one intelektualističke dileme — kuda se to ide? Oni znaju — uvijek domu. Uvijek Bogu. To je mogućnost našeg spasenja od ništavila i kaosa, samoubojstva. Čovjek bi inače tupo i krmački životario u ovoj zemlji kojom jezde stotine i tisuće jahača apokalipse.

Sva tuga hrvatske povijesti mrvila me s oltara prekrivenog starim i prljavim plastičnim vrećama. S razlupanih stupova padali su pozlata i suze Beatrice Frankopanke. Jedna je kapnula na moju ruku.

Ona je stajala kraj mene kao i one kišne noći 1504. kad je u listopadu dovezla tijelo svoga muža Ivaniša Korvina i dala ga sahraniti u ovu kriptu koja mi zdesna nevidljivo

zjapi grleći dva tijela — Ivaniša i sina Krste što se svojim krhkim sedmogodišnjim skeletom pomiješao s očevim kostima.

Dodirnuh rukama zid, ali umjesto Beatrice studena vlaga vrati me u stvarnost polumraka. Vani je lijevalo i sijevalo uz potmulu grmljavinu. Rangerova ruka bijelog fratra naslikala je Isusa kako tjera trgovca iz hrama: mladog Isusa mikelanđelovski snažnog, ali nježna lica, bez mržnje, u nesrazmjeru sa zamahom tijela i ruke koja vitla bičem. U taj trenutak zaokupi me glazba s orgulja koje jedine u crkvi blistaju restaurirane, kao da je 1649. kad su bile sasvim nove. Puk pobožno sluša. Duboko ozbiljan, stiješnjen, radostan. A onda spazim da na desnom zidu svjetluca u oklopu Ivaniš zatakavši ljevicu za pojas i gleda me pametno i sveznajuće iz ponora starog skoro pola tisućljeća. I glazba utihne, romon kiše utoli i nas dvoje ostadosmo sami u crkvi. Iz sumraka izrone kruna i bič — simboli moći i vlasti:

Najprije vidjeh ironičnu zgodbu što je pripremi sudbina za dvojicu Ladislava i dvojicu Ivana. Pod Beogradom 1456. Ladislav Hunjadi, brat budućega kralja Matijaša, ubija Ulrika II. Celjskog. To je bio zadnji Celjski. Po ugovoru sva imanja pripadaju Habzburgovcima. Otac Ladislava Hunjadija — slavni Ivan umire ovdje pod Beogradom od kuge. Sudbina se i dalje ruga: sada drugi Ladislav, Ladislav Postum Habzburgovac dade ubiti Ladislava Hunjadija. Ostao je još samo jedan Hunjadi — Matijaš. Budući kralj, plemenit, snažan, obrazovan, krepki muž, ali nema djece. Samo jednog nezakonitog sina — Ivaniša koji mi s freske s desna ispreda nit. On je svoj život proveo između dvije Beatrice. Jedne koja ga je mrzila i pokušala ubiti, i druge koja ga je ljubila i rodila mu jedinca Krstu čije male i neizrasle kosti počivaju tu u Lepoglavi uz oca.

Ne dovršivši svoje zemaljske poslove i dane Ivaniš umire u punoj snazi od 31 godine i žena Beatrice Frankopanka spušta ga u grobnicu u crkvi sv. Marije. Nakon nekoliko mjeseci umire i mali Krsto. Tako se ugasila loza Hunjadija. Iza svih su na popršitu ostali Habzburgovci i isturivši donju usnicu ispod niskog čela, koje ne odaje visoke i plemenite ideale, dobro naplatili ulaznicu i zgrabili za idućih 400 godina krunu i bič...

I vidjeh dalje: Ivaniš je bio sin lijepe Marije, obične građanke, koju je kralj Matijaš ljubio i čije dijete je uzdigao do najveće moći. Sjeća se Ivaniš kako je majka Marija strepila za njegov život i jedne vlažne jeseni liječila ga od groznice koju je dobio od magle s Dunava. Stavljala mu je na čelo obloge od krvi netom raskomadanog zeca. Sklonost groznici koju je baštinio s majčine strane, liječena je često u obitelji ili zečjom krvlju ili juhom od zmije. Ostala je zametnuta negdje duboko u njemu, pritajila se neka klica te groznice i izbila iznenadno 1504. Zlokobna zvijezda dovodi ga do Knina i tu iza bitke s Turcima, lomeći njegovu fizičku snagu, otruje ga tom neizlječivom groznicom. On će je pronijeti jašući kroz cijelu Hrvatsku da bi došao do Krapine i umro na rukama žene Beatrice, lijepe, obrazovane, tihe i samozatajne Frankopanke. A ona će mu uzalud stavljati oblog od krvi netom ubijenog zeca i kuhati juhu od zmija. Bio je listopad te godine sunčan i lijep na zlatnim brežuljcima oko Krapine koju je toliko volio. Te noći sjedili su oko njegova kreveta sin mu Krsto, kćerka Elizabeta i Beatrice. Nakon dugih putovanja i lutanja opet skupa. I noć se odavno spustila, kazaljke u rukama Crne gospe kucale su sve brže i oko 11 sati u noći, prije nego posve nestane njegove svijesti, govorio je o nekim nevezanim slikama u kojima je Beatrice prepoznala dane slave, sjaja i borbi:

Budim iz 1490. kad je primio krunu iz ruku svog oca Matijaša. Bljesak sjajnog oružja i vijorenje zastava na vjetru usred Rakoškog polja, a on u dugom kraljevskom purpurnom

ogrtaču zapletene kose u pramenove, prožet rascvalim lipnjem. Dobio je od oca krunu sv. Stjepana, riznicu i najljepšu knjižnicu u ovim prostorima Europe, slavnu »Korvinu« čija je svaka knjiga uvezana u kožu i ukrašena zlatotiskanim grbom Korvina s gavranom u sredini; okusio moć i snagu vlasti, ljepotu budimskih zasvodnjenih odaja posutih zlatnim zvijezdama po plavoj postavi neba, da bi odmah zatim bio survan u ponor užasa. Beatrica Napuljska, žena njegova oca Matijaša, hoće njegovu glavu i krunu. Šalje po njega glasnike smrti, ali Ivaniš uspije pobjeći. Jašući mahnito prema Hrvatskoj kroz ravnice Panonije bijeg se noću završava na obalama Drave. Tu ga ipak stiže potjera. U vrbacima i šiblju bori se za goli život i gubi sve dragocjenosti koje je ponio na put: krunu, plašt, dragulje. Sve tone u dravsko blato dok on bjesomučno mlati teškim mačem. Na vlažnom i vjernom konju spašava goli život za kojim je pružila ruku Beatrice Napuljska

A onda Modruš. U tom predsmrtnom trenu izronio je kameni grad Frankopana drevan i plav u tamnim šumama. Tu će isprositi lijepu i pametnu Beatrice. Njegova plemenita i vedra narav, puna poleta i života našla je u osamnaestogodišnjoj Beatrice svoju tišu i ravnopravnu suputnicu. Bio je ožujak u Modrušu, miris crnogorice i toplomračna unutrašnjost kamenog kastela ispunjenog starim škrinjama i teškim otmjenim stolovima. Škrinje su čuvale darove i povelje, dokaze od pergamene i pečata da se krv Frankopana vezivala s najplemenitijim obiteljima — d'Este, Sforza, mantovanskim knezovima, Celjskim, Aragoncima... Sada će se izmiješati grbovi i krv Frankopana i Korvina i uobličiti u dva lava koji lome kruh. Njihovi otisci pojavit će se na svim voštanim pečatima povelja i darovnica koje će izdavati Ivaniš ili Beatrice.

Prije nego sasvim izgubi svijest Ivaniš je izrekao da ga pokopaju u sv. Mariji Lepoglavskoj. On ju je dao urediti o svom trošku nakon što su je Turci 1481. popalili. Volio je te šiljate lukove posute zlatnim zvijezdama i darivali su rušnice i riznice sv. Marije i on i Beatrice: srebrnim svijećnjacima, crvenim plaštom kraljevskog sjaja što ga je vezla Beatrice, kaležima od zlata, dragog kamenja, velikim križem u kojem su bili komadići s Gospodinova križa, koje je dobavila Beatrice od povjerljivih trgovaca Venecijanaca; pozlaćenim noževima i ostalim priborom za jelo, peharima, kišnim haljinama (»Pluviale seu capa«) s kukuljicama zlaćane boje s izvezenom slikom sv. Kristofora od bisera, dragog kamenja i zlatnih resa. I ovo je vezla sama Beatrice za uspomenu na sina Krstu... Usred polumračne crkvene lađe koja je spavala zaklopivši šiljate prozorske vjeđe, darovala je Beatrice, odmah po smrti maloga Krste, i srebrnu škrinju — pozlaćenu za svetootajstvo. Sačuvao se popis na pergameni ovih darovanja, ali sve je to nestalo zajedno s kazulama i kaležima još za Josipa II. da se više nikada ne pojavi u ovim prostorima.

Godine 1507. tužna zbog smrti muža i sina Beatrice daruje sv. Mariju i na požutjeloj pergameni čitam: »Pošto je mučni život ljudski mlohav i padav, sličan poljskom cvijetu koji danas cvate a sutra se baca u peć i pošto je sve na svijetu nestalno i prolazno, a samo dobri čini u slavu Božju vjekovitu uspomenu imaju; to dajem u slavu preblažene Majke Božje, moje osobite zaštitnice, i za dušu preblagih mi pokojnika, supruga moga i sina, ovaj dar...« U ovoj se darovnici spominju i između ostaloga nabrajaju i dragocjene ljekovite pomasti spravljene od trava i zečjeg loja koje je Beatrice sama pripravljala za teške bolesnike.

Stajala je tik uza me znajući da mislim o njezinu malom Krsti koji je samo pet mjeseci iza oca umro, kažu vrlo zagonetnom smrću. Njeno srce majke i nakon tolikih vjekova razdiru sumnje (ili moje?) da li je otrovan. Beatrice mi šapće da su darovani

slatkiši koje je donio Mirko Török od kraljice bili i slatki i gorki. Ne, ne zna se. Neki sumnjivi pop Đorđe iz Kamenice u Srijemu uporno je pisao da su djeca ubijena, a nije znao da je imala ne dva sina, nego sina i kćerku.

Samo, kad je primila u naručje lagano i prozračno tijelo svoga sedmogodišnjeg Krste, Beatrice ga je donijela do prozora u Krapinskom gradu i gledajući u pravcu Lepoglave, gdje je već ležao njezin Ivaniš, bezglavo molila Blaženu da ga spasi. Nad svih 70 gradova Frankopana i Korvina koji su sada njoj pripadali, sjale su iste ledene zvijezde, bila je veljača 1505. i plave tišine legle su sa snjegovima na izmučenu hrvatsku zemlju. Nevidljivi konci sudbine doveli su je u Krapinu da ove hladne zimske noći zagrli to mlohavo tjelešce posljednji puta i da ga u dugoj bijeloj košuljici, po kojoj se još razlijevala juha od zmija i tragovi krvavih zečjih obloga, stisne u naručje ispod šiljatog prozorskog luka. Pred očima zaprepaštenog Ivaniša što se digao nad zemljom i bregovima, ogroman i mutan. I Beatrice ugleda na Ivanišu onu sablju koju mu je za Krstu poklonio u Bihaću bosanski Skender-paša Mihaloglu. Zaobljenu, u toki od sedefa i tirkiza... To je bilo krštenje maloga Krste, na samu Veliku Gospu 1499. i Beatrice je bila tako sretna usred sjajne svečanosti na koju je došao i djed slavljenika — Brnardin Frankopan i zabavljao društvo prepričavanjem zgoda iz ratova s Turcima. I dok je muški razgovor jenjavao, u udaljenim sobama Beatrice je nježno plela kosu maloj Elizabeti i ljuljala zipku sina. Sve nade i snove položila je u djecu. Iako je njen muž tankoćutan i plahovit, predan lijepim i zanosnim mislima, skitnička krv njegovih mutnih erdeljskih predaka puna je stepskih lutanja koja i njega mame. Nemir i tajna sastavni su dio njegove osobe. Već iduće godine, 1500. on odlazi u Italiju i kao začaran luta u bučnim društvima tražeći u raskalašenosti otkucaje onih upisanih gena predaka koji ga kao furije stalno gone, sve dalje i dalje.

Ali sve je to Beatrice zaboravila. Sada misli samo na Krstu, držeći ga na prozoru drage Krapine, najmilijeg grada, moleći Blaženu i Ivaniša da joj spase dijete. A vani iza sniježnih brda i planina diže se Modri Ivaniš i doziva, vabi. Njegove mahovinaste i hladne ruke već su ispružene i spremne da uzmu nježno Krstino tijelo. Beatrice shvaća da je to neminovno.

Sada mi se učini da ovo nije koncert Anđelka Klobučara na lijepim starim orguljama, već bdijenje nad svima mrtvima vezanim za ovu oronulu crkvu u kojoj i oko koje su počinjena najveća svetogrđa u toku dugih stoljeća, a naročito u našem. A većina koja je u tim zločinima sudjelovala nije priznavala ni Boga ni vraga, ni nebo ni pakao koji je već bio u njima. Ponašali su se kao gusjenica koja svoju smrt naziva krajem ne znajući da može postati leptir. Vjerovali su u smrt. Orgulje su upravo završile svoj veličanstveni finale čiji tonovi su se izgubili po zakucima paučine i polutame gdje su u prašnim odorama, otpale pozlate i pljesnivih brokata stajali Patačići, Ratkaji, Češkovići, Draškovići, Vragovići, Lambergi... A kad se upalilo svjetlo, svi nestadoše i ostade samo Isus na Rangerovoj fresci, nježan i strašan u isti mah, u iskoraku, s bičem u ruci.

Moj puk se razilazi. On ne vidi kripte, slike, rane. On vidi Mariju i zapjeva grleno u jetkoj terci »Rajska djevo, kraljice Hrvata«. Opori i tužni jauk prije nego pjesma, zaori ispod svodova, pa još jedna. Ti naši guturalni vokali, tvrdi i obloženi muklim O kojeg pjevaju lica sa slika naivaca, strpljivih i spljoštenih crta ubrađenih u rupce, zabole me do suze.

Vani je lijevalo. Ljetna topla kiša niz krošnje kestenova i lipa. Zrak nas je svježinom i mirisima lišća prožeo sve do prve lijepe uspomene iz djetinjstva. U prozoru oronule kuće slutio se taman pasiflorin cvijet. Bol i uskrsnuće. Iza naših leđa crnjela se rana Hrvatske — Lepoglava. Sablasna kaznionica gdje kruna i bič već odavno počivaju u rukama bezbožnih potomaka hrvatskih tamničara. Tu tamni koraci izlaze iz mračnog trijema jauka gdje se nekada bijeli Rangerov plašt poprskan bojama s palete zanosio vjetrom u duge večeri dok je uz svijeće oslikavao zidove i namještaj. Kroz te iste hodnike prolazili su bijeli fratri i pjevali AVE MARIA, a Ivan je slikao svog Krista i mislio na riječi sv. Augustina: Kroz oluje i bure ovoga svijeta mi kršćani proći ćemo i spasiti se držeći drvo križa.

Kiša je stala. Drveće je kapalo, oprano i tamnozeleno, bila je ljetna noć puna oblaka i udaljene grmljavine. Jedna čudesna nevidljiva ptica ponavljala je temu biglišući u krošnji. Udaljavali smo se tamnom stazom gazeći vlažno lišće i u meni je proradila sumnja: možda je ipak i Beatrice u kripti s mužem i sinom? Jer, pouzdano se ne zna gdje počiva. Ne zna se gdje je umrla. Zadnjih godina života prisilili su je da se uda po drugi puta za grofa Hohenzolerna Gjuru Brandenburškog, rasipnika i bludnika. S tri smrti u srcu, predana molitvi i kontemplaciji, bila je sušta suprotnost debelom i praznom Gjuri, odanom prolaznim radostima. Legenda kaže da ju je tukao, taj nasljednik i poljskog prijestolja i ponižavao na razne načine, mrzeći njenu pobožnost i šutljivost. Trpio ju je zbog njenih 70 gradova koja je imanja proždirao neviđenom brzinom založivši, prodavši ili poklonivši gradove.

Možda je ipak ovdje sahranjena ova velika gospođa Beatrice kojoj se ni godina smrti ne zna. Po jednima je to 1524. a po drugima rano proljeće 1510. Postoje dokazi da je otac Brnardin Frankopan putovao u ožujku 1510. u Varaždin gdje je ležala njegova Beatrice na smrtnoj postelji. On će nadživjeti svoju djecu pa i nju. Tvrdi modruški vuk došao se oprostiti sa svojom nježnom Beatrice, pametnom i lijepom, kojoj se tako radovao u djetinjstvu. Je li joj zaklopio oči? Izvori šute. Kažu samo da je pokopana »APUD MONAHOS«. Ali gdje? Šutnja. Domišljam ispod mokrih krošanja Lepoglave da bi to moglo biti baš ovdje. Bila mi je tako stvarna sa svojom boli u crkvi. Sada mi se čini sasvim logično da je umirući u Varaždinu zaželjela počivati uz sina i muža.

Ožujak 1510. Tek lagano pupaju voćnjaci, trave pritajeno rastu, vjetrovi raznose miris zemlje koja se puši na prvom suncu, a Beatrice prevoze u sjajnom crnom kovčegu koji je prekriven zlatoveznim crnim brokatom. Zadnje putovanje kroz bregove koje je voljela baš kao one oko Modruša. U tim bregovima i juga i sjevera Hrvatske sve su njezine uspomene: djetinjstvo s bratom Krstom, prvi susret s Ivanišem, rođenje djece ... smrt.

Napuštamo Lepoglavu i jurimo kući. Sv. Marija ostaje za nama zaklopivši oči. Ne trepere svijeće u svijećnjacima, nema već stoljećima blistavih kazula, monstranci, nestali su stari manuskripti, zvuci viola, flauta. Okrutni silnici i njihove galantne avanture postali su prah za koji nitko i ne mari. Najstvarnija od svega činila mi se bol Beatrice za djecom, toliko stvarna da je pokrenula pasiflorin cvijet koji je razlistao u starom prozoru nadomak crkve.

Mile PRPA

Dar vatre

Iz kremena i groma
Oganj se ognji.
Iz sunčeva žara
Vatra se stvara

Vatra što gori i ognjem što
razara.
Od nje su gorjele
i stepe i šume
i palače Rima,
borova smola, a i
Hirošima.

Oganj se ognji i u plamen se diže.
Svud sve gori.
Plameni jezik već nebo liže.

Oganj se ognji
Žar se stvara.
Iskre već lete sa nakovnja stara.
Sa nakovnja stara.

U hladno jutro
dar si božji
za pastira i ratara

Gdje vatre ima, ima i dima
Da služiš ti si dobra, ali ne i
— za gospodara.

Od nje su gorjele i stepe i šume
i drvene kuće i palače Rima,
od nje su gorjele uspomene stare,
borova smola, a i
Hirošima.

Pavao DESPOT

Riječ

Pjesniče, pazi,
kud noga gazi,
katkada ima i blata;

tad nek šikne
riječ Tvoja, vikne,
rudnik će zlata'
proradit;

duše će mnoge
usmjerit noge
k Suncu; za Sunce
će radit...

Pjesniče, pazi,
kad krenu vrazi,
riječ Tvoja meka
nek bući!

Ne daj da nada
gasi se, pada;
čist kako ostati, uči!

Oprosti, ako i mrvu
slutiš
da Ti programiram let.
Bio bi, za me, to poraz težak,
izgubljen dragocjen set.

Ja želim samo,
brate, da damo
riječ koja plodi niz jeka;
eno ih, žive, sve što nam daju,
za dobro je čovjeka...

Tatjana VRANIĆ

Zagrebačko Trnje

Trnje pedesetih bilo je veoma zanimljiv dio Zagreba. Ubrzo nakon rata kroz Trnje je prošao asfaltirani takozvani autoput bratstva i jedinstva, rađen dobrovoljnim radom »pod moraš». Dio Trnja, Sigečica, u kojoj je Radovan živio, bilo je naselje obiteljskih kuća različite veličine, od potleušica do dvokatnica. Većinom je tamo stanovala sirotinja i nešto srednjeg staleža. Bosa djeca trčala su prašnjavim ulicama, većina ulica nije imala vodovod pa bi u ulici bio javni hidrant na koji su ljudi dolazili s »hamperima« u rukama i odnosili vodu kućama. U dvorištima su obično bile i dvorišne pumpe, ostale još iz vremena prije postavljanja javnih hidranata. Rublje se pralo ljeti u dvorištu, u veš-kuhinjama, a zimi u kuhinjama punim pare poput sauna. Moglo se, istina, i zimi naložiti vatru u peći u veš-kuhinji i kuhati tamo rublje odnosno veš, ali drva i ugljena bilo je jedva dovoljno za loženje peći u stanu, pa bi potrošnja isključivo za kuhanje veša bila luksuz. Zimi bi se veš objesio da se vani malo ocijedi, ali bi se obično zaledio pa ga je čekalo sušenje u stanu. Tako su u kuhinjama bili razapeti »štrikovi«, na kojima se veš sušio, a između veša provlačili bi se ukućani, da se dokopaju stola ili štednjaka odnosno »šporeta«.

Bilo je poprilično obitelji koje su živjele u jednoj jedinoj prostoriji, koja je bila i kuhinja i soba i dječja soba za učenje i soba za sušenje veša i kuhinja za kuhanje. takav je univerzalni stan ljeti bio podnošljiv, jer se proširivao dvorištem, gdje se ponegdje i kuhalo na malim okruglim pećima, koje su jele drva ili na malim štednjacima, popularno zvanim kozicama, a one su imale četiri tanke nožice i neku vrstu kotlića za zagrijavanje vode. U nekim je verzijama tu bila i pipa kroz koju bi curila topla voda. Jedina je mana bila što bi se, nakon duljeg korištenja, na kotlić navukao kamenac, koji se teško uklanjao, odnosno kotlić bi veoma često završio s rupom i postao beskoristan.

Ručak bi krkljao na peći u dvorištu i raznorazni mirisi širili bi se ulicom. Ako bi domaćica neoprezno otklopila posudu, odnosno »rajnglu«, ponekad je u mirisno jelo znala sletjeti pokoja muha. Domaćica bi je vješto izbacila kuhačom i nastavila kuhati kao da se baš ništa nije dogodilo.

U ponekom dvorištu u kutu vrijedni bi ukućani sagradili svinjac, u kojem bi roktala svinja i tu bi se rojilo na stotine masnih crnih muha mesarica, koje su uživale u toj divnoj prirodnoj simbiozi domaćih životinja, ljudi i hrane. Veš, koji bi se sušio u takvu okružju, zarobio bi sve čarobne mirise hrane i ponio ih u ormar pa bi iz ormara miomiris prešao u stan, u kojem je smrdjelo po napoju. Zato su domaćice uvijek nastojale nekako uskladiti ručak i sušenje veša. Ipak, uza sve te nemoguće uvjete domaćice su održavale čistoću i urednost svojih stanova, čestim pranjem podova, prozora, ormara i stolova.

U kuhinjama bi visjele kuharice, snježno bijele i »ištirkane«, s različitim natpisima poput: »Kuharice tvoje lice bijelo, zanijelo je moje srce cijelo«. Svaka bi se domaćica ponosila svojim umijećem izrade kuharica i vezenih ukrasnih traka, koje su se »rajznedlima« odnosno čavlićima prikucavale na police u kuhinjskim kredencima.

Nedjeljni blagdanski ručak bio je svečan, jer su se obitelji okupljale i zajedno ručale pa bi i na stolovima znali osvanuti vezeni štirkani stolnjaci, na kojima je ručak dobivao ne vrijednosti.

Kreveti su obično bili velika mekana brda u stanu, jer je sva posteljina uredno slagana na jedan krevet i onda pokrivena prekrivačem ili koperdekom koji je znao biti veoma lijepo, rukom izvezeno djelo. Na koperdeku ukras su činili mali jastuci, obučeni u jastučnice izvezene svilenim raznobojnim koncima. Bilo je tu golubova, cvijeća, životinja, voća i koječega drugoga, ovisno o mašti pojedine domaćice. Vrhunac raskoši predstavljala je velika lutka s dugom kosom, obučena u prekrasnu svilenu haljinu s volanima, koja je obično služila samo kao ukras. Tek je poneko dijete imalo priliku posjedovati takvu lutku i igrati se njome.

U ponekoj sobi moglo se na zidu naći i zidnjake, na kojima su se kočoperili jeleni ili dvorci, kočije i čamci. Sve je to razbijalo monotoniju i bijedu i davalo pozlatu, ispod koje se, barem na trenutke, ne bi vidjela siva svakodnevica.

Po dvorištima su ponosno šetale kokoši, ponegdje i guske ili purani, naročito kad su svinje dobile izgon iz dvorišta, jer je to ipak bio grad, a ne selo. Tada su i susjedi u susjednoj ulici morali prodati svoje krave i konje pa je život na Sigečici postao nešto mirisniji. Uskoro se prestalo i kuhati na dvorištima i ljudi su se počeli povlačiti u svoje stanove ili sobe, ponoseći se time da žive u gradu i to gradu Zagrebu, glavnom hrvatskom gradu pa se tako moraju i ponašati. Bilo ih je u Sigečici iz različitih krajeva Hrvatske, od Primorja i Dalmacije do Zagorja, Međimurja i Slavonije i svaki je sa sobom donio nešto svoje u Zagreb-grad.

Djeca su većinom bila Zagrepčani, a i oni koji su se rodili negdje drugdje uskoro su u Sigečici postajali Zagrepčani, jer bi ih Zagreb zarobio svojom dušom. Bilo je tu livada po kojima se moglo trčati i igrati se, bila su tu dvorišta, a blizu je bila Sava, u kojoj se moglo kupati i loviti ribe. Za malo svečanije prilike bio je tu i Trg i brojna kina i Maksimir i Sljeme.Djeci je bilo daleko bolje nego odraslima. Ona su bez ograda i bez razmišljanja mogla uživati u onome što ih je okruživalo.

Odrasli su bili opsjednuti brigama kako živjeti i preživjeti, kako nahraniti i obući djecu i kako se eventualno izvući iz jedne sobe u nešto bolje.

(Odlomak iz veće cjeline)

Ivan NOVAČKI

Ne diraj...

Kad uđeš u polje
puno makova,
ne diraj im latice.
One su krhke –
lako ih možeš povrijediti.

Kad sretneš čovjeka
punog gorčine,
ne diraj mu dušu.
Ona je umorna.
Pusti nek odsanja.
Ne diraj
KRHKOSTI.

Rudolf HRAŠĆANEC

Neke društvene pojave za »sociologiju religije« među nama*

Uvod

Danas ozbiljni znanstvenici, a i priličan broj nadriznanstvenika, pišu članke o raznim tekućim odnosima između društva i religije. Proučavanje tih odnosa u prošlom i sadašnjem društvenom procesu posebice promatra i istražuje utjecaje vjere (religije) na društvo, njihov utjecaj na društvene promjene i obratno, utjecaj društva, socijalnih nauka i njihovih oživotvorbi, na religiju. Ne proučava se samo utjecaj kršćanstva, već i drugih religija, napose onih s velikim brojem sljedbenika. U središtu su promatranja dva bitna pojma. U religiji ono što je *»sakralno«,* sveto i kao takvo utječe na društveni život i mijenja ga, a u društvu ono što je *»sekularno«,* svjetovno, pa kao takvo utječe na vjerski život i preinačuje ga. Granu sociologije, koja se tim posebnim problemima bavi, nazvahu *sociologijom religije.*

Sociologija religije »proučava vjerske čimbenike u društvu, napose njihov odnos prema običajima, zakonima, obitelji, političkom, ekonomskom i kulturnom životu, i uistinu prema svim pojavama društvene stvarnosti...«.[1] *»Sveto«* pripada vjeri, *»svjetovno«* pripada svijetu, »onim područjima života, koje čovjek razumije, i kojim čovjek upravlja za praktične ciljeve«.[2]

Danas se jako naglašuje *utilitarizam,* koji naučava da je dobro što nam koristi, i pragmatizam, koji smatra dobrim ono što nam donosi uspjeh. *»Sveto«* u praktičnom životu nije isključeno iz utilitarizma i pragmatizma, doklegod postignuto dobro nije plod zlih sredstava, djela, prema principu, da dobra svrha posvećuje zla sredstva.

Za nas kršćane *»sveto«* u društvu i svijetu doprinosi sreći čovjeka naglašavanjem i vršenjem naravnog i Božanskog zakona, koji poštuju i zahtijevaju prava pojedinca i zajednice. *Vjerojatno je danas najtragičnija provala »svjetovnoga« protiv naravnih prava čovjeka i naroda putem tlačenja i zatiranja tih prava.* Zbiva se to u kapitalističkim i komunističkim zemljama. Kad spomenusmo »kapitalističke zemlje«, ispravno je da razlikujemo zapadno-europske demokratske od južno-američkih zemalja. U ovim posljednjima izrabljivanje bogataša, napose posjednika zemlje, u nebo su vapijući grijesi protiv milijuna siromašnih seljaka, težaka bez zemlje.

Povijesna je činjenica, da se *»svjetovno«* sada šuljalo, a i širilo u Katoličkoj Crkvi u raznim oblicima i na razne načine. Nakon proglašenja slobode kršćanstva Milanskim ediktom (313.) biskupi i svećenici postadoše društvenim razredom privilegija i

* Profesor *Rudolf Hrašćanec* je iz predmeta *Religija i društvo* održavao predavanja na papinskoj *Bogosloviji Sv. Augustina* u gradu Josu, Nigerija, školske godine 1985.

1. Werner Stark, *The Sociology of Religion,* Vol. I, Fordham University Press, New York 1966, str. 3.
2. »Secularization and Sacred«: »The Contemporary Scene«, by Huston Smith in *The Religious Situation,* ed. Donald R. Cutler, Beacon Press, 1968, str. 583.

bogatstva, što je mnoge iskrene kršćane i svećenike potaklo da napuste svijet i traže vlastiti duhovni napredak i savršenstvo u pustinji i izvan gradova. Pojave sekularizacije u Crkvi, tj. djelomično prevladavanje *»svjetovnoga«,* nastojahu potisnuti redovi, unoseći svježu obnovu i reforme. Nema sumnje, da je, npr. *»kmetstvo«* u feudalnom sustavu tijekom stoljeća u kršćanskom društvu predstavljalo *»svjetovno«,* duh svijeta, protiv prava i pravde potlačenih. Sloboda vjere i tolerancija nakon mnogih vjerskih ratova jamči se tek Vestfalskim mirom 1648. godine, da, eto, nakon dugih stoljeća Drugi vatikanski sabor precizira nauk o slobodi vjere i savjesti. U povijesnom pogledu Marksov ateistički komunizam izgleda da nadvisuje sve prijašnje sekularizacije europskog kršćanskog društva. Komunisti su razarači *»svetoga«,* koje se temelji na dostojanstvu ljudske osobnosti. Ovom tvrdnjom ne umanjujemo i ne ispričavamo zla kapitalizma, koji se očitovao u kršćanskoj prošlosti, a svjedoci smo mu i u sadašnjosti.

Noviji hrvatski stranačko-politički odnosi »svjetovnoga« prema »svetom«

Pod gornjim podnaslovom uzimamo u obzir utjecaje hrvatskih stranačko-političkih formacija poslije Prvog svjetskog rata na vrijednosti religijâ na hrvatskom tlu (katolicizmu, islamu i pravoslavlju).

Sama lozinka Hrvatske seljačke stranke: »Vjera u Boga i seljačka sloga«, može navijestiti dvoznačnost seljačke klasne borbe prema općem dobru drugih društvenih razreda. Tadašnja seljačka klasna borba, uza svu svoju opravdanost zbog stanja seljaštva, nerijetko je ipak postala bezobzirnom prema pravu na društvenu jednakost ostalih društvenih razreda, vodeći tako u jednostranu premoć jedne stranke i jednostranačkog političkog sustava. Ni jedan pak društveni razred, bio on radnički, seljački ili građanski (obrtnici i profesionalci), nema pravo uvoditi totalitarnu vlast svoje većine protiv neotuđivih prava svojih građana, koji čine manjinu. U *priznanju neotuđivih prava manjine jedan je od bitnih elemenata istinske demokracije.* Prešućivanjem i nepriznavanjem neotuđivog prava manjine odbacuje se ona jednakost u društvu, koja se temelji na naravnom pravu i pravednosti. Opće dobro u razboritoj uzajamnosti usklađuje dobra zajednice i opravdane zahtjeve pojedinca.[3] Isto mjesto spomenute konstitucije naglašava da političke stranke nikad ne bi smjele pospješivati vlastite prednosti (koristi) iznad općeg dobra. Zato šteta *općem dobru,* prouzročena klasnom borbom, radničkom, seljačkom ili građanskom, u svjetlu sociologije religije znači ulaženje *»svjetovnoga«* u društvene odnose i strukture. Ovi osvrti su djelomična kritika na hrvatske klasne borbe ovog stoljeća. Vođe tih borbi svojim pretjeranostima nisu riješili hrvatsko seljačko i radničko pitanje. Tragičnim zapletajima i tijekom rata krvavim sukobima uz pomoć Saveznika, ti ekstremi hrvatske klasne borbe pospješiše dolazak komunističke diktature proletarijata na Balkanu.

Osim gornjih osvrta na potiskivanje *»svetog«* od strane razrednih političkih grupacija u odnosu prema općem dobru, proučavanje hrvatskog seljačkog pokreta s gledišta sociologije religije treba se zaustaviti na pitanju i povijesnoj činjenici, koliko je taj pokret sa svojim pretjerano liberalnim stavom neutralizirao i u hrvatskom seljačkom puku oslabio katolicizam, katoličku vjeru. Koliko je, nadalje, poljuljao

3. *The Documents of Vatican II,* ed. Walter M. Abbot, The American Press, 1966, str. 286–287, u »Pastoralnoj konstituciji Crkva u modernom svijetu«, br. 75.

ugled Crkve, napose ugled svećenstva u njemu. Slabljenje katolicizma u narodu koji je pretežno katolički, *može pogodovati prihvaćanju neke vrste nadomjestka vjeri* i kao društvenog nauka, posebice kod manje prosvjećenih i manje kritičkih osoba. Propaganda i siromaštvo, prouzročeno društvenim nepravdama, uvelike utiru put zavođenju siromašnih društvenih slojeva.

U našoj hrvatskoj prošlosti i sadašnjosti promatrati, kako se narod u svojim širim razmjerima *drži* prema diktatorskim i tuđinskim vlastima, koje čine prisilu nad njime protiv njegovih narodnih i osobnih prava, važan je izvor spoznaja o tome, koliko je u narodu učvršćeno uvjerenje o tradicionalnim vrijednostima njegove religije i društva, koje vrijednosti je prihvatio kao istiniti put svoga života, tj. kao svoju svetinju (»sveto«). U povijesti susrećemo razna držanja naroda nakon što su ih neprijatelji svladali, iskorišćavali i držali stoljećima u bespravnu stanju. U takvim okolnostima dva su najpoznatija smjera u držanju građana, *prilagođavanje* i *otpor.*

U prvoj, a i u drugoj, komunističkoj Jugoslaviji prilagođavanje (adaptacija, akomodacija) novoj državi postala je najopasniji izazov, kušnja i napast u hrvatskom povijesnom procesu za održanje i daljnji rast hrvatskih nacionalnih, kulturnih i vjerskih vrijednosti. Razmjere prilagođavanja u korist obiju Jugoslavija pospješila je ideja jugoslavenstva, za koju je u mnogim hrvatskim *naivnim pametima* trebalo krutih razočaranja da je napuste kao utopiju i počnu prianjati uz društveno-političko rješenje s uspostavom neovisne demokratske države Hrvatske za bolju budućnost naroda.

Prilagođavanje znači snalaženje, da čovjek u nekim tjeskobnim društvenim prilikama manje trpi. Prilagođavanje znači popuštanje pritisku. Upotreba sile, *prisile,* jest ponajčešće najuspješniji način protivnika, nosioca vlasti, da kod svojih podložnika i neprijatelja postigne popuštanje i poslušnost, tj. neki stupanj prilagođenja.

Popuštanje, prilagođavanje, kompromis i prijelazi na stranu protivnika zbivaju se ne samo pod pritiskom straha, već i zbog sebičnih interesa društvene i materijalne naravi, koji često puta vode do pobjede zla i zablude u čovjeku. Nakon kratkog predočenja nekih primjera prisile u povijesti, vratit ćemo se na sadašnje hrvatske prilike s gledišta *»svetog«* i *»svjetovnog«.*

Prije dolaska kršćanstva mnogi su vlastodršci i tirani upotrebljavali silu protiv čovjeka i njegovih neotuđivih prava. Ropstvo spada u tu društvenu kategoriju zla. Zatim, tlačenje Izraelaca u Egiptu i babilonskom sužanjstvu. Nema sumnje da su veoma potresni i na kratko prekidani bili progoni kršćana do Milanskog edikta 313. godine u poganskom Rimskom carstvu. Jezive su metode razapinjanja, spaljivanja na kolcu poput baklje i bacanje žrtve pred divlje zvijeri u amfiteatru. Uza svu prisilu moralna je snaga kršćanstva pobijedila. Krv je mučenika uistinu postala sjeme kršćana. Vjerni su kršćani pobijedili, usprkos tome što se i među njihovom kršćanskom braćom u raznim rimskim provincijama našlo »palih« tj. onih koji su pod pritiskom sile u strahu zatajili i izdali svoju vjeru i to ne samo običnih vjernika, već i mnogih biskupa i svećenika. Kartaški biskup, mučenik sv. Ciprijan, napisao je o njima posebnu radnju *»De lapsis«* (O palima).[4] Čitamo npr. da za teških progona, koje je provodio car Decije od godine 249., neki kršćani dođoše pred carsku komisiju i puni straha izvršiše poganski žrtveni obred. Drugi zanijekaše, da su ikada bili kršćani... Sv. Ciprijan je bio

4. Cyprian, *De lapsis,* i Ep. 55,2, nav. iz Karl Baus, *History of the Church,* from the Apostolic Community to Constantine, ed. by Hubert Jedin and John Dolan, Vol. I., Burns Oates, London, 1980, str. 224.

posebno uznemiren kad su njegova dva kolege biskupa otpala. Jedan je od njih čak većinu svoga stada nagovorio da prikažu poganski žrtvu.[5] Sv. Ciprijan nije zapisao točan broj onih koji su pali. Imenovao je samo nekoliko kršćanskih priznavalaca vjere. Broj onih, koji su bili smaknuti, okrunjeni mučeništvom, bio je razmjerno manji. Kršćani u zatvorima, uključivši žene i djecu, željeli su mučeništvo, premda su mnogi bili oslobođeni prije nego je progon prestao.

Spominjemo i okrutnu metodu prisile protiv vjernika Katoličke Crkve, kojoj je prisili bila svrha *prilagođenje* novoj vjerskoj vlasti crkve u Engleskoj, niječući papinu vrhovničku vlast u vjerskim stvarima. Bio je to udar na prava Crkve i na neotuđiva prava, na slobodu savjesti i vjeru katoličkih vjernika. Za vrijeme sukoba engleskog kralja Henrika VIII. s Katoličkom Crkvom engleski je parlament, 3. studenog 1534. godine izglasao zakon o vrhovništvu Crkve u Engleskoj, po kojem najviša crkvena vlast ne pripada papi već kralju. Tko god bi odbio zakletvom potvrditi taj zakon, smatrao bi se izdajicom, koga treba kazniti okrutnom smrću. »Na žalost, kler, već prilagođen državnoj crkvi i prožet svjetovnim duhom, podvrgnuo se u velikoj većini ovom obliku cezaropapizma«.[6] »Većina biskupa i svjetovnjaka na višim položajima nisu posjedovali herojsku odvažnost potrebnu oduprijeti se Henrikovoj volji. Oni koji su to učinili, kao sv. Toma More i sv. Ivan Fisher (biskup), postigli su mučeničku krunu«.[7]

Za vrijeme žestokih progona irskih katolika od strane Engleza u XVII. stoljeću, kao najistaknutija irska ličnost pojavio se nadbiskup *Oliver Plunket* u Armaghu, primas Irske. Rodio se 1629., a umro je mučeničkom smrću 1681. godine. Spominjemo ga jer je svojom vjerom i rodoljubljem, svojom revnošću i neustrašivošću bio sličan kardinalu *Stepincu,* premda kardinal Stepinac nije podnio izravnu mučeničku smrt. *Plunketa* su Englezi optužili na temelju lažnih svjedočanstava, kao što su jugokomunisti optužili *Stepinca.* Nepravilni i nezakoniti sud osudio je *Plunketa* na smrt kao veleizdajicu. Engleske državne zvijeri objesile su ga i odsjekavši mu glavu, raskomadale njegovo tijelo. Mučenik *Plunket* je 1920. godine bio proglašen blaženim, a 1975. svetim.[8]

Irska je postala *Slobodnom irskom državom* 1921. godine, kao član Engleske zajednice naroda, a godine 1949. posvema *Nezavisna republika Irska.* Irski se istražitelj crkvene povijesti može pitati kako to da se proglašenje svetim mučenika *Plunketa* zbilo tako kasno i to tek nakon uspostave Nezavisne Republike Irske? Nije li možda obzir vatikanske diplomacije prema Velikoj Britaniji posebno zatezao u korist talijanskih interesa? Upravo bi ranije priznanje svetim *Olivera Plunketa* bilo priznanje Irskoj vjernosti katolicizmu te poticaj i ohrabrenje za daljnju svetu borbu za vjeru i domovinu. Diplomacija može također poslužiti kao nosilac »svjetovnoga« na štetu »svetoga«. Diplomati takve utilitarističke i pragmatičke diplomacije zaboravljaju da je i diplomacija podvrgnuta moralnu sudu na temelju istinskih moralnih načela, premda isti njezini djelatnici svojataju za sebe izuzeće iz etičkoga ocjenjivanja i odgovornosti.

5. *Gore navedeno mjesto.*
6. Karl Bihlmeyer-Herman Teuchle, *Storia della Chiesa,* Povijest Crkve, Vol. III., Morcelliana-Brescia 1966, str. 287.
7. Thomas P. Neill and Raymond H. Schmandt, *History of the Catholic Church,* The Bruce Publishing Co., Milwaukee 1957, str. 339.
8. John Hanly, *Oliver Plunkett,* Pontificia Università Urbaniana, Roma 1977, str. 34 i 35.

U prijašnjem podnaslovu o utjecajima »svjetovnoga« na »sveto« u najnovijim (onima iz XX. stoljeća) hrvatskim stranačko-političkim odnosima u svjetlu sociologije religije, zadržali smo se na društvenom prilagođavinju kao učinku prisile. O prilagođivanju se također može govoriti *kao o učinku kompromisa,* bilo u prilog »svetom« ili »svjetovnom«. Naša novija povijesna hrvatska panorama obiluje tim društvenim manifestacijama u svojim općim društvenim gibanjima, onim društvenim, političkim, gospodarskim i kulturnim.

Kompromis znači *neku vrstu nagodbe.* Kompromis sadrži uvjete koje prihvaćaju suprotne stranke, organizacije ili države. Od bitne je važnosti u kompromisu *sačuvati temeljna načela,* napose ona koja zastupaju prava čovjeka i naroda glede njihove spoznajne istinitosti i njihove konkretne primjene u odnosima između organiziranih društvenih skupina i nacija. Kad neka strana prihvaća kompromis koji zapostavlja narodna ili osobna prava, tada se na najštetniji način prilagođuje u stvari identiteta pojedinaca i naroda. Takvi kompromisi u svojoj konačnici znače prijelaz na protivnikovu stranu. Znače tragično »obraćenje«, uistinu izdaju sebe i svoga bližnjega u temeljnim pravima životne egzistencije i ljudskog dostojanstva. Prilagođivanje putem kompromisa bez izravne prisile najosjetljivije je za karakterne članove neke narodne zajednice. Slabići i sebičnjaci mogu je na taj način upropastiti. Protunačelni kompromisi razvodnjuju i neutraliziraju istinite vjerske i društvene principe u ljudima. Napose onima nedostatno prosvjećenima. Takvi kompromisi potiskuju »sveto« i nadomještaju ga »svjetovnim«.[9]

Jugoslavenstvo i komunizam postadoše u dvadesetom stoljeću za hrvatski narod dvije najopasnije ideje, koje su putem prisile i putem protunačelnog kompromisa postupno mijenjale hrvatsku bitnost (socijalno-psihološku) i identitet.

Da se oživotvorba jugoslavenstva odvijala ili da se odvija oživotvorbom razmjerne jednakosti među narodima Jugoslavije, demokratskom podjelom vlasti i plodova rada, društvena raspoloženja u prilog takve države najvjerojatnije bi se razvijala bez prisile. Upravo je načelo proporcionalne jednakosti, napose u učešću u vlasti i podjeli dobara, odlikovalo demokratske države s više narodnosti, kao što su Švicarska, Belgija, SAD i Kanada. U SAD crnačko pitanje nakon Linkolnova dokinuća ropstva nije toliko crno kao što se u raznim propagandama prikazuje. Klasne pak nejednakosti u priličnoj je mjeri rješio sindikalizam. U središtu su sociologije religije proučavanja nepravdi, koje kao »svjetovno« udaraju na »sveto«, na ljudska prava i jednakost temeljenu na njima.

Uz jugoslavenstvo, napose od vremena njegova začetnika i pionira *biskupa Josipa Jurja Strossmayera,* u nekim hrvatskim katoličkim krugovima usko su povezani i naglašavani misao i apostolat *ekumenizma,* s ciljem da se pravoslavni kršćani na Balkanu pomire s Katoličkom Crkvom, da priznaju papino kršćansko vrhovništvo i da tako na tom zemljopisnom, pretežno kršćanskom, prostoru bude »jedno stado i jedan pastir«. Iskustva Hrvata katolika sa Srbima pravoslavcima, napose u prvoj i drugoj Jugoslaviji, svjedoče o teškim zaprekama ekumenizmu upravo zbog povijesno utvrđenih razilaženja i protivština od strane Srba pravoslavaca prema Hrvatima katolicima i to prvenstveno na polju priznanja, odnosno nepriznanja hrvatskih prava od srpske strane. Pravoslavna Crkva je opće srpska crkva, pa ima mogućnost jako utjecati na nacionalne odnose između Hrvatske i Srbije. Ekumenizam u Njemačkoj između katolika i protestanata, koji su članovi iste nacije, i koji kao takvi surađuju na općem dobru svoga naroda, imade povoljne opće društvene uvjete za ekumenski dijalog i apostolat. Isto vrijedi za SAD, Kanadu, Švicarsku, Belgiju i afričke države, koje su ondašnja plemena prihvatila i surađuju na njihovom opstanku i razvoju. *Bilo bi veoma neispravno poticati Hrvate katolike da se odreknu svojih nacionalnih prava na slobodu i vlastitu državu s nakanom da pridobiju pravoslavce za katolicizam.* Poznato je, da takve sugestije izravno i neizravno dolaze k nama *izvana.* Veoma je zanimljivo i pouzdanja vrijedno držanje predstavnika Makedonske Pravoslavne Crkve prema papi Ivanu Pavlu II. Jedan od razloga tom najnovijem susretu s Papom vjerojatno proizlazi i iz socijalno-psihološkog razumijevanja s Hrvatima, koji su u velikoj većini katolici. Papina podrška Makedonskoj Samostalnoj Crkvi u međunarodnoj atmosferi u prilog je Makedoncima. Ona pospješuje i hrvatsko-makedonsko prijateljstvo. Crkvena samostalnost Makedonske Pravoslavne Crkve hrani težnje makedonskog naroda za svojom državnom samostalnošću. I u ovom slučaju ostvarenje slobode i samostalnosti nacija ukazuje na izvjesne korisnosti ekumenizma, *koji po sjedinjenju kršćana predstavlja za odnosne narode veliko vjersko i društveno dobro, tj. izvjesno »sveto« u svjetlu sociologije religije.* Prema tome, podržavanje svake Jugoslavije, kao predmnijevane povoljne situacije za ekumenizam u njoj posve je pogrešna i jalova politika.

Apostolat oko ekumenizma na Balkanu, kao i ekumenizma u ostalim kršćanskim zemljama, okružen je uvijek svojim zasebnim okolnostima. Za sve nekatoličke kršćanske zajednice najveća poteškoća nisu katolička načela o vjeri i čudoređu, već nauk o posvemašnjoj papinskoj učiteljskoj vlasti. Posebice u imenovanju i priznanju biskupa. Imenovati i priznavati biskupe, koje su izabrale zasebne kršćanske vjerske zajednice, biskupije i patrijarhati, utjecat će na odlučujuće poteze odnosnih biskupa prema svome narodu i prema njegovim prisutnim, državnim vlastima. Opasnost za vjersko i društveno dobro prijeti od cezaropapizma, ali i od one crkvene vlasti izvana. Povijest nam je o tome dala mnogo pouke. Drugi vatikanski sabor zauzeo je sljedeći stav o tom predmetu. *Dekret o ekumenizmu* veli: »... ovaj sveti Sinod svečano izjavljuje da istočne crkve, imajući na pameti potrebno jedinstvo sveukupne Crkve, imaju vlast ('facultatem') upravljati sa sobom u sukladnosti s njihovom vlastitom disciplinom, budući da je ta disciplina prikladnija ćudi njihovih vjernika i da pospješuje dobro duša«. (*The Documents of Vatican II,* Walter Abbott, ed. »Dekret o ekumenizmu«, br. 16). U »Dekretu o istočnim katoličkim crkvama« Drugi vatikanski sabor »svečano izjavljuje, da istočne crkve, kao i one zapadne, posvema posjeduju pravo, i dužnost ih obvezuje, upravljati sa sobom«. (*Nav. dj.,* »Dekret o istočnim katoličkim crkvama«, br. 5). Glede prava imenovanja biskupa veli se da: »Patrijarsi sa svojim sinodama predstavljaju višu vlast za sve poslove patrijarhata, uključivši i pravo osnivanja nove patrijaršije i imenovanja biskupa svoga obreda unutar teritorijalnih granica patrijarhata bez predrasude na neotudivo pravo vrhovnog rimskog Biskupa intervenirati u pojedinim slučajevima«. (*Nav. mj.,* br. 9). Predrasuda ili krivo mišljenje o neotudivom pravu Pape da intervenira u pojedinačnim slučajevima imenovanja nekoga biskupom, dok su gornje okolnosti prisutne, odnosi se na nijekanje i značila bi nijekanje Papi

9. Na opasnost prilagođivanja putem kompromisa ukazao je Thomas F. O'Dea u svojoj *Sociology of Religion,* izd. 1983, str. 82.

prava posredovanja u prijepornim slučajevima. To bi pak značilo patrijarhu i njegovoj sinodi pripisivati *isključivo pravo imenovanja biskupa u njegovoj patrijaršiji.* Držimo da je priznanje spomenutog prava Papi od strane istočnih pravoslavnih crkava, kao uvjet sjedinjenja s Katoličkom crkvom, jedna od najosjetljivijih poteškoća oko pitanja vrhovne papinske vlade za uspješni razvoj ekumenizma s pravoslavcima. To više što rana povijest i tradicija ukazuju na tu samostalnost biskupa i patrijarha. Vidjeli smo da uz spomenutu poteškoću o priznavanju vrhovne papine vlasti za imenovanje biskupom postoje i pokrajinske poteškoće, kao ona na Balkanu između srpskih pravoslavaca i Hrvata katolika. Mi vjerujemo u katoličko shvaćanje ekumenizma. Bilo koje, pak, i bilo čije prisilno prevođenje na katolicizam ili katolika na pravoslavlje ili protestantizam nije ekumenizam.

Pomirenje s komunistima i kompromisno prilagođivanje

U nekim iseljeničkim novinama s hrvatskim imenom, ali mnogo puta s nehrvatskim sadržajem, uočili smo sugestiju o *pomirenju* između »ustaša i komunista«. Iz teksta se može razabrati, da se sugestija odnosi na hrvatske komuniste, a pod »ustašama« se razumijevaju državotvorni Hrvati. Za Srbe svi su takvi Hrvati ustaše. Hrvatski komunisti, na koje se misli, bili bi navodno državotvorni komunisti.

Pomirenje znači međusobno približavanje ljudi, koji su među sobom doživjeli neke sukobe i neprijateljstva. Za neku narodnu zajednicu neprijateljstva i sukobi između njezinih članova proizvode veliku štetu njezinu općem dobru. Osobito, ako se suradnja tih članova očekuje u borbi za najveće stvoreno društveno dobro naroda, a to su njegova sloboda i država.

Nakon pomirenja vrata su otvorena i za izvjesnu suradnju, upravljenu nekom dobrom i ispravnom cilju, shvaćenom na *istoj idejnoj osnovici.* Nakon pomirenja suradnja može biti otvorena i među kradljivcima i razbojnicima. I oni imaju idejnu osnovicu o krađi i otimačini, tj. nemoralnu i sebičnu idejnu osnovicu. Organizirani zločin zbiva se na takvim socijalno-psihološkim temeljima. Pomirenje uključuje oproštenje uvrede na obje strane. Kršćanin oprašta, ne mrzi, ali je razborit i oprezan, te nakon pomirenja ne ulazi odmah u neku suradnju s onim tko mu je nanio nepravdu i tko se bori za Marksov nepravedni i bezbožnički, komunistički poredak. Komunistički nauk i praksa, svugdje, gdje komunisti, komunistička partija, vladaju nekim narodom ili narodima, dokazaše i dokazuju, da ne priznaju ni čovjekova osobna, ni narodna prava. U priznanju tih prava, kako gore naglasismo, ostvarena je jednakost članova narodne zajednice, o kojoj komunisti grlato viču. Kad bi komunisti izjavili i obećali, da će u slobodnom društvenom poretku poštivati ljudska prava u sukladnosti s državnim ustavom, teoretski oni bi prestali biti komunisti-marksisti, praktički oni bi se trebali prestati boriti protiv postojećeg društvenog poretka, kao što to čine, bore se, da ga sasvim unište i oni dođu na vlast. Pomirenje s komunistima — u bilo kojoj narodnoj zajednici, s prihvaćanjem suradnje u sukladnosti s ciljem, sadržanim u komunističkom nauku — protunačelni je kompromis na djelu. Kad Hrvatima u iseljeništvu neki sunarodnjaci predlažu pomirenje s komunistima u smjeru suradnje s njima prema hrvatskoj slobodi, nakon svih tragičnih iskustava s komunizmom u našoj najnovijoj hrvatskoj povijesti, onda nije neispravno takve savjetnike smatrati korisnim

budalama ili agentima. Protunačelni kompromis s komunizmom i komunistima također je izdajstvo »svetog«, sadržanog u pravima čovjeka i naroda i uvođenje »svjetovnog« u najkrućem obliku.

Nacionalizam s komponentom »svetog«

I u sociologiji religije služimo se nizom pojmova i značenja o kojima ovisi naše ispravno ili neispravno opisivanje društvenih pojava koje promatramo i zatim ih predočujemo. Organizirana religija, kao organizirana društvena skupina, ima svoj *općeniti pojam* i značenje, do kojega smo došli promatranjem pojedinačnih organiziranih religija, npr. islama, Katoličke Crkve, Pravoslavne Crkve itd., da onda razumskom refleksijom ustanovimo *definiciju* organizirane religije, kao društvene skupine, zajednice ili grupe. Društvene skupine raspoznajemo nakon što smo ih identificirali. Ta identifikacija uzima u obzir unutrašnji društveni vez, koji članove organizacije povezuje, npr. prihvaćanje nauka vjere, prostor, u kojem se djelatnost zajednice odvija i vrijeme trajanja, npr. 30 godina prosječno za obitelj, a koji puta i više od tisuću godina za narodnosnu skupinu, npr. hrvatski narod. Ovo osnovno znanje o raspoznavnaju društvenih skupina očuvat će promatrača, da ih ne pobrka i ne poistovjećuje. *S ovim uvodnim znanjem o identificiranju društvenih organizacija i skupina nitko neće ustvrditi da je Katolička Crkva u Hrvatskoj isto što i hrvatski narod.*

Sociologija religije proučava nacionalizam u njegovu društvenom ostvarivanju, kao što proučava i religiju. Nauk neke vjere, njegovo prihvaćanje po vjernicima i njihovo vladanje po zahtjevima te vjere, obuhvaćaju teoriju i praksu vjere. U vjersko-društvenom procesu religije ustanovljujemo opravdane zahtjeve za prava i dobro vjernika. No povijest pruža mnogo primjera, u kojima vjernici i njihovi vođe nisu uvijek postupali u sukladnosti s naukom svoje vjere. Sjetimo se plemenitih motiva križarskih vojni, ali i zloupotreba koje su se pojavile u njihovim pohodima. Slično nam govori i 30. godišnji rat (1618—1648) između katolika i protestanata.

Vjeru i vjersko vladanje u društvu možemo usporediti s nacionalizmom, njegovim ispravnim značenjem i vladanjem članova neke nacije. Nacionalizam se odnosi na naciju, kao prvenstveno *etičko načelo,* koje priznaje, traži i brani prava naroda na opstanak, slobodu, samostalnost i vlastitu državu prema odluci članova odnosne nacije. Nažalost i u nacionalnim djelatnostima susrećemo pretjeranost, sebičnost i nepravedne zahvate protiv prava nekih drugih naroda i nacija. Premda te pojave u nekoj mjeri susrećemo kod svih nacija i država, nacionalizam, kao ispravna *etička vrijednost, nije iščeznuo iz ljudske spoznaje.* Zato se ne slažemo s jednostranim stavom *Nikole Dugandžije* o nacionalizmu u knjizi: *Religija i nacija* (Izdanje Centra za kulturnu djelatnost, Zagreb 1983, str. 127), kad veli: »U ovome tekstu, osim ako nije riječ o citatima koje je teško naknadno interpretirati, nacionalizam će imati negativno značenje. Pod tim će se podrazumijevati nacionalna isključivost, nekad kombinirana s mitomanskim naklonostima svojih nosilaca, a nastala približno s nacijom kao tamna strana njene pojavnosti. Gubeći racionalne sastojke nacionalnih oznaka, takav nacionalizam će postati naročito pogodan za preuzimanje nekih osobina religije...« Čini se da riječi »takav nacionalizam« u gore navedenom tekstu dopuštaju i drugačije značenje nacionalizma, tj. ne samo ono, koje N. Dugandžija prihvaća, a koje isključivo

ističe udaljenje nacionalne djelatnosti od njezina ispravnog etičkog sadržaja i zahtjeva. Njegov (N. Dugandžije) nacionalizam zovemo pretjeranim, ekstremnim, šovinističkim i totalitarnim nacionalizmom. Svi ti pojmovi nacionalizma doista nisu bitni, jer ne sadrže njegovu srž i njegovo metafizičko-etičko značenje. Uza sve negativne pojave ekstremnih i nepravednih nacionalizama, povijest je zapisala i mnoge primjere moralnih, ispravno shvaćenih i primijenjenih nacionalizama, kao što su irski, hrvatski, albanski, makedonski i dugi niz afričkih nacionalizama u isključivoj borbi za prava svojih nacija na slobodu i vlastitu državu.

Pri koncu ove raspravice u vezi s osvrtima na ispravno značenje hrvatskog nacionalizma, navodimo neispravnu tvrdnju o nacionalizmu u knjizi: *Katolička Crkva i hrvatski narod* prof. *Šagi-Bunića* (Izdanje Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1983, str. 13). Piše Šagi-Bunić: »Kako smo vidjeli na početku, svaki je *nacionalizam* bar sumnjiv u očima katolika, ali nije nipošto sumnjiva ljubav prema domovini, nije sumnjiv *patriotizam,* nego je upravo dužnost svakog vjernika da gaji ljubav prema domovini, samo bez zadrtosti, kako kaže Koncil (*Gaudium et spes,* 75, 4)«.

Nacionalizam prema ispravnom poimanju i njegovim zahtjevima i oživotvorbama u povijesnom procesu nije »sumnjiv« kod velikog broja prosvjećenih katolika. Onih koji su svjesni svojih dužnosti prema pravima svoga naroda. Kao što naglasismo, svaki nacionalizam nije pretjeran. *Upravo etička vrijednost nacionalizma, napose kod naroda koji su potlačeni, kao što je bio hrvatski narod, u središtu je ljubavi prema svome narodu po zahtjevu i žrtvi za njegova neotuđiva prava.*

Ivica JEMBRIH

More

More je zagrljaj svijeta,
vrt koraljnih ruža s neba,
u njem' i naš život cvjeta,
ono, čisto, i nerođenom treba.

Tko usmrćuje more,
sve živo ništi u sebi,
truje srne livade i gore
i krik suze u amebi.

More, reci svoje Ne
svim kišama slanim,
izvorima zatrovanim!

More,
neka ti zornjati vjetar miluje bore...

Pregnaničkа

– Su z ognjišča nas pregnali
– Po sem svietu restirali
– Rojeni domek nam vužgali
– Do nebes kriče rezlejali
– Travu pred sebom su klali
– Su luciferski se smejali

– Te su stoletja senjali
– I jošče bi se ljudi zvali
– Vu gnoj su dušu zakopali

– Noč

– Zviezde su poklali

Iva ČUVALO

Čekajući ljepotu

Pod začuđenim suncem čekam na nju, pod suncem skrivenim iza uvelih oblaka.

Možda su srebrni pupoljci dalekih zvijezda nebesko skrovište osmijeha radosti? Odakle dolaze glasovi Sreće koju ispijamo na svom životnom pohodu okruglom Zemljom?

Šaljivi cvjetovi s livada djetinjstva rastu u mojim očima kao zaspale ptice u krletki. Gorim već spaljenim granama sjenatih šuma koje smo pregazili u nekim toplim jesenima. Možda su šareni klobuci mirisnih gljiva ostavili trag otrova u mojim venama. On sad vrije i huči kao biserni slapovi kamenih planina.

More mojih sjećanja ne zaboravlja voljene drugove! Zauvijek uhvaćeni nemirnim valovima oni ostaju kraj mene kao temelj-stijene moje budućnosti. I sada ih vidim, kroz veo poludjelih pahulja davne zime, uvijek jednake: divne, tajanstvene kao bljesak indijskih plesačica.

Negdje su zastale neizrecive riječi Ljubavi u mojim mislima. Hoće li one ikada slomiti poružnjele okove nerazumna straha?

Prigušeni grajom svagdašnjice, dopiru do mene kristalni zvuci rajskih svirala. Njima u zagrljaj vinuli se svi moji snovi, kao vjetru u susret jata zaljubljenih galebova.

Netko je otključao vrata mojih praznih trezora, i zaboravio mi reći. Sada sam beskrajno bogata i kucam na vrata Mudrosti da posveti moje darove.

Nezaustavljivim mačem tjeram zavist iz svoga kraljevstva, jer ni sjena njena ne smije pasti na put onoj koja dolazi u zlatnoj kočiji. Tražim njen odsjaj na licima ljudi što prolaze kraj mene. Vrebam skrivena u tami kamenih ulica, dozivajući pradavne dobre Duhove da mi pomognu u mom očaju. Ipak znam, ja nisam sama. Iza svakih očiju žudno prosi jedna ljudska, nespokojna duša.

Ali slušaj! Kako su laki njeni koraci! Kako su meki koraci nadolazeće Ljepote!

Smiljka SAX

Noć u kolovozu

Zvijezda sjaj s neba rosi,
što ga dobri Bog u suton prosu,
da u tvoju kosu:
s neba luči, poljupce cakli
pa nas sjajem sklada
tako dobru uči;
k sebi u visine kao tiha glazba
nosi, nosi.

Naš tovar

Kad u zoru ranu
ćurominke čuješ glas,
ne misli da to sviri mužikant.
Ne! To iz štale reve naš tovar.

U dvoru vezan za prejicu
mirno grize gošćicu
dok mu mat stavje tipance,
tipu i sedlo, paríćajući ga
za poćat na laze.

Priko sedla stavje dvanjke
a u njih bokun pogače,
dvi sardele slane,
botiliju bevande i
sime za posijat laze.

A ondar u luke uzjaše i viče:
»Homo ća, tovare moj,
tugjivijega stvora od tebe
nisam bogami vidila još!«

A večer kad ga rasedlamo
i mokru mu škinju ugledamo,
od milenja vičemo svi:
»Bidna beštija — milenje mi čini.«

I tako svaki Božji dan:
sedlaj, prti, rasedlavaj
trudnega tovara mog
dok na svrhu i jon ne greća
u zaslužan pokoj svoj.

Manje poznate riječi

— ćurominka = drvena pastirska sviraljka
— gošćica = samonikla suha trava
— tipa = najgornji pokrivač ispod luki (sedla)
— tipanci = plahte od boljega platna na tovaru…
— dvanjke = isto što i bisage
— tugjiv = lijen
— škinja = hrbat (leđa)
— milenje = u smislu sažaljenje
— bevanda = razvodnjeno vino
— homo ća = idemo, krenimo
— trudan = umoran
— paríćavati = pripremati

Dobota

Kad je postolar barba Joze Suležić doša na auto za poćat put Splita, pristupi mu jedan postariji čovik i reče mu:

— Joze, molin te ki Boga, ako mi dole digod u Splitu vidiš sina, da mu rečeš kako bi bilo dobro, ako može da mi štogod pošje, jerbo san jadno potriban.

— E, a mali je Split. Kako ću ti to jan po njemu nać sina. A i nepoznajen ga. Što je on dole?

— A lako ćeš ga poznat. On ti je fakin!

— E, a malo je fakini u Splitu — govori mu Joze.

— Ali, on ti je broj 20 — odgovori stari.

— Dobro, dobro. Kad je tako vidiću.

Čim je Joze ariva iz Splita, stari ga dočeka kun auta i udijasto ga zapiťa:

— Je li Joze, jesi li mi vidi sina? Je li ti štogod dà da mi daš?

— Ne, moj barba Franko, nisan ga vidi, ma dobota!

— Kako to, ma dobota? — zapita ga barba Franko.

— A, lipo. Vidi san broj 19. Je li to nego dobota!

Tumač manje poznatih riječi:

dobota = skoro, zamalo, umalo; — poćat = stara hrvatska riječ a znači isto što i otići, poći; — jadno = ovdje u smislu: vrlo, puno; — fakin = nosač; — arivao: arivat = stići; — udija(sto) = odmah, žurno, brzo; — kun = kod, tik, pokraj.

Ko umire

Stari proverbij govori da se čejad žene zato da stvore potomstvo. Većini to i gre za rukon. Mejutim, oven staren Blaćaninu to ni išlo, zato je bi primoran svo svoje imanje ostavit neputima.

— A neću se vâda krivit radi tega — govori je jon prijatejima.

Ali, malo po malo i jon ostari ki svi drugi koji ne umru mladi. I tako je jon star, dan po dan očekiva kad će smrt dolampat i prid njegova vrata. Ubrzo dojde i ta ura. Ali, on se pridhodno dogovori sa Smrću da ga pusti učinit tastamenat, što mu ona i odobri. Kad je s te strane bi miran, zazove k posteji jude i ženu i reče jin:

— Onu mrvicu u poju, ostavjan mojemu neputu Franku!

Ženi to krivo paka nadoda:

— Ne, ne, nego neputu Petru (njejen).

— Kuću, gustrinu, vrtal i dvorić, ostavjan neputu Ivanu!

A žena će jopet:

– Ne, ne, nego neputu Marku (njejen).

Kad je starega stufala ta ženina gnjavaža, obrusi jon onako muški, osorno, zajedljivo:

– Dobro, Frana, bogati: je li umireš tin ili jan?!

proverbij = poslovica, dosjetka; – neput = nećak; – vâda = valjda; – dolampat = doći, banuti; – testamenat = oporuka; – gustirna = vodosprema za kišnicu, zdenac u zemlji ili kamenu; – stufala = dosadila (mu).

Provjerit će

Govori Sveto Mašković Antetu Šervotu:

– Onomadne san prošti u »Dječjoj eciklopediji« da će ovo naše sunce grijat još samo dvanajest milijuni godišć.

Na to će mu Šervo:

– Vrag odni i tebe i jone koji su to napisali. Odkud to oni znaju? Ma ne čudin se jan njima, nego tebi, buzdotu, što viruješ u takove ćehlice.

Na to će mu Sveto učeno:

– Ante! Niso to nikakove ćehlice. To su znanstveno dokazali učena čejad, judi od znanosti i njima vaja virovat, jerbo je to tako!

A Šervo, kojemu se ta Svetotova razprava o suncu učinila smišna, reče mu samouvireno:

– Baš ćemo vidit!

onomadne = nedavno; – buzdo = glupan, bedak; – ćehlica = priča, šala, vic.

Milan RADIĆ

Pjesnik slobode

Više je
od tri i pô
stoljeća
trag prošlosti
siv,
a u našim je
srcima
Ivan Gundulić
živ.

Slavne drame Dubravke
Gundulić je pjesnik
i hrvatske
slobode vjesnik!

U vrijeme
Dubrovačkih ljetnih igara
Gundulićeva djela
izvode glumci
s najviše žara.

Ivana ROKIĆ-RADIĆ

Cesta

Cesta se bjelasa,
skakuće,
vijuga
kraj šuma,
potoka,
vrtova
i pruga.
Zaobiđe brda,
preskoči ravnice,
u njedrima grmlja
cvrkuću joj ptice.
Pred gradom se protegne
i uredi lice.
A onda opet o selu sanja.
I onda opet daljini se klanja.
Trza se,
grči,
sabire
i steže,
mreška se,
skuplja,
sapinje i veže
s nepoznatim svijetom čežnje
naših sanja.
...
A što dalje hita ko i nade
ljudske
sve se više gubi i postaje tanja.

Cijenjeni pretplatnici!

Javite nam odmah, ako je promijenjen naziv vaše ulice, kako bi vam pošiljke naših izdanja stizale na vrijeme.

Grga RUPČIĆ

Ispovijest, ali ne mangupa

Martin se krajnje rezervirano odnosio prema onima koji su svoju pisaniju pretpostavljali čitanju dobrih književnih djela. Sebe je uvjerio da je nedostojno mučiti se sricanjem pjesmuljaka, kada možeš s mnogo manje truda uživati u vrhunskim ostvarenjima pjesnika domaće i strane provenijencije. Jedva se suzdržao da ne eksplodira na jednoj literarnoj večeri kada je domaća poetesa izjavila da piše pjesme samo zato da ne čita tuđe. I da se na to odlučila još u osnovnoj školi kada je dobila packu od učiteljice što nije naučila pjesmicu napamet.

»Pisat ću radije sama pa neka dobivam packe za vlastite pjesme...«. Držao se svoga stava uporno i dosljedno. Činjenica da je godinama predavao književnost na srednjoj školi i bivao često voditelj literarne sekcije nije ništa mijenjala na stvari. Umio je kod učenika naslutiti dar za pisanje, dobro ga usmjeriti, upozoriti na stilske slabosti, naputiti što njegovati, a što odbaciti. Kako kombinirati fikciju i fakciju.

Članovi literarne grupe rado su mu se obraćali. Bez sustezanja i pretjeranog rešpekta. Pokušavali su ponekad zaviriti s onu stranu izvanjskog štita da naslute što se tamo zbiva, ali bi uvijek bili elegantno vraćeni na pristojnu distancu, na relaciju đak – profesor.

S Milanom je bilo drukčije. Martin ga je zapazio na regionalnim natjecanjima recitatora. Izgledao je mnogo zrelije od svojih vršnjaka. Lijepo je recitirao. Birao je repertoare kao da je bio s njim u dosluhu: Neruda, Dizdar, Ujević...

Glas mu je bio zvonak i svijetao. Baš svijetao. Nije nalazio niti je tražio bolju usporedbu. Žiri bi obično respektirao njegovo mišljenje poslije ovakvih kratkih obrazloženja. Kada je Milan prešao u srednju školu, postao je odmah član literarne sekcije. Sve svoje poetske radove predočio je na uvid već na prvoj seansi. Muči se, kaže s dnevnicima. Teško mu idu. Martin mu je predložio odgovarajuću literaturu, ali Milan je htio... Što je zapravo htio? Zar se u petnaestoj godini mogu pisati dnevnici, a da ne budu banalni?! Prve ljubavi, poneka svađa s prijateljima, prva seksualna iskustva ili tako nešto. »Dnevnici se pišu, govorio bi Martin, kada si već pun iskustva. Kada se lomiš pod teretom godina. Kada si prepun spoznaja poput košnice prepune meda. Tada će proključati iz tebe zapisi kakve nisi ni sanjao. Šiknuti poput gejzira.« Tom prilikom govorio je poneseno, ustreptalo, nadahnuto. Odjednom je naglo prestao. Kao da se »otrijeznio« od nekog pijanstva. Uglavnom, na slijedećem sastanku pročitao je svoj zapis. Naslovio ga je: »Ispovijest, ali ne mangupa«. Glas mu je bio dubok, pomalo hrapav od dugogodišnjeg liječenja od TBC. Emocionalno nijansiranje davalo mu je posebnu kvalitetu.

»Vrijeme je kiša i zatvorenih vidika. I perspektiva. Ništa od onog velikog neba, kako slikari zovu tip vremena, kada se stratonimbusi, poput ogromnih zavjesa rasprostru između Kàpela i Velebita u jedva primjetnom pomicanju iz pravca dalekih južnih mora 'put sjevera i lijepa' i zajedno s ličkim krajobrazima, punim 'smrti krasne',

zbog simfonije boja umirućeg lišća, stvaraju svojevrsnu intimnu atmosferu. Valjda zbog razmjerno visokih temperatura i osjećaja da je prostor nekako omeđen. Da je nebo posvođeno i čovjeku bliže, mnogo bliže.

Ništa od toga. Ovo je neko mrkodolsko vrijeme: neodređeno, hladno i vlažno do zla boga. Vlaga se uvlači u kosti, nagriza dušu kao korozija. Još ti prokleti kalendari! Svi ožiljci na tijelu i u duši na neki tajni mig ili znak podsjete da je stiglo vrijeme kiša i da će uskoro duga zima. Izvoli tada u zapećak. Loži ako imaš što. Smišljaj kako ćeš preživjeti od prosvjetne plaće i prebiri uspomene.

Da su bar lijepe. Možda ima i takvih, ali u ovakvim vremenima naviru baš one koje godinama potiskujem u podsvijest, na dno 'crnog kontinenta'. Možda bih u tome i uspio da im zlo vrijeme ne ide u prilog. Naprosto, pogoduje im.

Davnih pedesetih godina, u mjesecu siječnju, kada školarci hitahu kući da s preostalim curama i momcima, koji ostadoše na selu ili pak stigoše na ferije, podijele lijepe trenutke mladosti u sijelima, prelima, milovanjima ... meni bje ići drugim stazama.

Dakle, te davne godine, siječanjske noći vratih se u internat ne od frajla poput Filipa Latinovića (sretna li mene da bar jesam) nego iz drvene, stjeničave i crvotočne barake, gdje su noćne more pojačavali prodorni zvuci kašljanja susjeda s lijeve i desne strane kreveta, a sretnim se smatrali pacijenti koji mogahu sobom. Tu dospjeh ravno s auto-puta. Umjesto u četvrti razred gimnazije, među vršnjake i vršnjakinje, moradoh se podvrći liječenju – pneumotoraksom; ubod igle između rebara kroz koji se, u imaginarnu šupljinu, između pluća i plućne maramice, utisne zrak, koji stiska kavernu i 'pomaže' joj da zaraste. Nađoh se, velim, pred zatvorenim vratima. Dakle, na ulici. Ne izbaci me rođena majka (bijaše već davno umrla). A ne bi to nikada i nikome napravila, a kamoli svome djetetu. Izbacila me neka druga Velika Mama, pandan Velikom Bratu. Izbacila me je, kako je sama rekla, iz straha da Kohić, koji se nastanio u meni, ne uželi promijeniti boravište. Naći još kakvo pogodno stvorenje kao što sam ja – brigadir 133. hrvatske tri puta udarne brigade, koja je radila dvije dekade na potezu Kutina–Lipovljani–Ilova (krčila teren za budući auto-put 'Bratstvo i jedinstvo'), a treću dekadu na šljunkari (tako se tada govorilo) Botovo. Tu smo radili u tri smjene. Najteža je bila noćna od 21 do 5 ujutro, kada bismo natovarili vagone ukopavali bi leđa u topli pijesak, čekajući tako slijedeću kompoziciju. Nadahnjivali smo se, uglavnom, subotnjacima i stranicama SKPB-a, koje smo, krijući se od neskojevaca, proučavali na obalama Novčice, tetošeći u sebi Pavla Korčagina, Olega Koševoja, Ljubu Ševcovu...

Taj elan dobrano je splasnuo prilikom podjela udarničkih značaka. Pet značaka na pet četa. Tko može biti bolji od članova štaba? Ili od komandira i njihovih zamjenika? Običan brigadir nije se imao čemu nadati. A onda slika, koju nikada neću zaboraviti. Brigadir Orlović (da, tako se zvao) desna ruka u zavoju... Sve je na njemu bilo duboko dojmljivo. Izgled: bujna kovrčava kosa i pokret prinošenja diplome slobodnom rukom ustima (za nadljudsko zalaganje dodijeljena mu je diploma). Parao je i gledao nas prkosno, izazovno s meni neobjašnjivim sjajem u očima. Tada se nešto dogodilo sa mnom, a koliko mogu prosuditi i s mnogima od nas. Cijepali smo zajedno s njim veliki dio svojih iluzija, svojih obmana i zabluda. Otrežnjavao sam se od tada uporno i sustavno po hospitalima, a potpuno i definitivno one siječanjske noći kada me nemilosrdno i brutalno poslaše na ulicu. Što poslaše? Izbaciše! Lagalo mi se u lice

da nitko ne bi htio spavati u sobi u kojoj sam ja, iako su nastupale ferije i Dom je gotovo bio prazan. Tada sam prvi puta pomislio na samoubojstvo. Utopiti se u Novčici? Moj razum mi je 'došapnuo' da se pokušam vratiti natrag, u Baraku.Makar i stjeničava učinila mi se dvorcem. Pravim pravcatim dvorcem. Sa svim svojim sivilom, miševima i pljuvačnicama. Krevet na kojem sam mjesecima ležao još je bio prazan. Sutradan su ljudi iz Uprave pokazali visok stupanj razumijevanja i zadržali me još šest mjeseci. Ne znam kako se to dojmilo Velike Mame, ali mogu naslućivati. Prilikom razdiobe velikog kontigenta svakojake robe prispjele preko Crvenog križa namijenjene pitomcima Doma – ja sam glatko prekrižen. Mojim je prijateljima rečeno da se za mene ima tko brinuti.

Mladost ne može bez nekog pijanstva i ja se počeh opijati – humanošću. Pošteni to smatraju vrlinom, a nepošteni glupošću. Naslijedih to od oca lutalice, u vječnoj potrazi za sunčanijim podnebljima i majke prerano umrle. U 40. godini života, porodivši 11 djece. Umre da nikada ne dozna je li joj se najstariji sin živ vratio iz tko zna koje vojske, i je li ostalih osmero ptića uspjelo odletjeti u život. Dvoje je umrlo odmah poslije poroda. Od njena, dakle, nauka niti se trijeznim niti želim. Nauka da se bude čovjek. 'Čelovjek, kak eta gordo zvučit!'

Nije to znao vrli savjetnik i njegov intimus homo politicus kada me 'rđe svjetovahu' da se može održati na površini stojeći na ramenima i glavama drugih. Da se moraju jesti govna, a tvrditi da je pita. Njihov recept da se bude direktor!

– Ne mogu! kažem.

– Moraš, jer poslije dolazi prava pita.

– Ni po tu cijenu! Jer taj momak nije zlo mislio. On je samo nezgodno citirao Tomu Akvinskoga. Neće, kaže, da vjeruje bez dokaza. Komitet je samo simbolično spomenut.

– Ma pusti filozofiju i simbole. Sve njih treba po piksi. Sve je to banda.

– Ne smije se olako gubiti ljude, tjerati ih s onu stranu granične linije. S njima treba raditi...

– Ma što raditi? Sve je to zavjera...

Kako se otresti toga sjećanja kada danas debelo ispaštamo 'valjanost' pristupa: – 'sve bi ja njih po piksi. Sve je to banda'.

Prolaze godine, a meni se sve češće javljaju fantazmagorični sni o vlastitom pogrebu. Bez glazbe! Tko bi je platio? Bez popa! Sačuvaj bože, popljuvali bi me za izdaju 'ideala' oni isti koji su me se odrekli onomadne kada me hitiše na ulicu. Možda s nekim steriliziranim nekrologom prerađenim i prilagođenim za konkretnu priliku. Otužna priča o životu ispunjena radom, odricanjima i priznanjima. Nema priznanja... Hej, jesam li to ja ili onaj Orlović? Ruka u zavoju, srce u ranama, grč na licu, grozničav sjaj u očima... Štab?!

Koje je ovo vrijeme?!... Ah!

Opet onaj strašni san. Moram promijeniti terapiju. Apaurin više ne pomaže...«

Martin je završio čitanje, vidljivo umoran. Na licu mu se naslućivao grč. Gledao je nekamo neodređeno.

Nastao je muk. Nitko ništa nije pitao. Razišli su se kao po dogovoru, šutke. Vjerojatno su osjetili da je to bila ispovijed, Gorka i mučna. No, o tome će razgovarati na slijedećoj seansi.

Takav je red.

Stanislav PEJKOVIĆ ŠODAN

Estetičarska izdaja

Svojevremeno je moj brat, od zajedničkog nam praoca Ahura Mazde, veliki zaratuštrovac Friedrich Nietzsche, uskliknuo – umjetnost je odmor za ratnika!

Meni je ova tvrdnja mojega brata sasvim jasna, ali me ne tjerajte da vam je pojašnjavam jer ću biti još ljući od njega i na svaki spomen umjetnosti mogu zarežati!

Zar Veliki Tin nije rekao da poezije NEĆE BITI kad se iscrpe svi oblici i sve sadržine! Naš najveći pjesnik je znao da postoji nešto iznad poezije! Pojasnio je to Benedetto Croce priznavši da je umjetnost tek stepenica na putu prema Istini!

Uostalom, tko vam je kriv ukoliko vam nije jasno da umjetnosti ne bi ni bilo kad bi sve bilo jasno!

Dakle, ovo je bilo potrebno reći da umjetnost ne bi umislila da je baš ona najvažnija.

Nu, *ljepoznanci,* oliti estetičari, zavukoše se u kulu bjelokosnu i odatle vire. Zurkaju kroz umjetničke rupice i zamjećuju nekakav RAT! Slučajno u tom ratu sudjeluju i Hrvati što se lijepo vidi zurenjem kroz umjetničku rupicu. A našim *ljepoznancima* nije do rata te i oni zaalijašiše da to nije njihov rat! I kao i nekoć, pobjegoše, ali ovaj put ne u *šumu,* nego ravno u *kozmopolitizam!*

Opet sjedoše u čamac i bježʼ preko Kupe u *estetičarsku krajinu!* Skloniše se u vers i ditiramb, a neki zijevnuše veoma upitno! Vrhunskom umjetnošću proglasiše svaki bijeg iz hrvatskoga *pridjeva* u hrvatski *genitiv!*

Elitni pjesnici odlutaše u svemir ili u najboljem slučaju misaono ustanovljuju da ih žuljaju cipele. Postmodernisti se zamaskiraše i pobjegoše pokojnom Shakespeareu. A svi ostali mrčitelji papira zatražiše utočište u apstrakciji i zijevanju.

Tako dolazimo do paradoksalne i žalosne činjenice da dok Hrvatska krvari, njezinom uljudbom i duhovnom klimom vedre i oblače estetičarski zbjegovi!

Osnovna misao vodilja ove elitne umjetnosti ili estetičarske izdaje, načertanijske je provenijencije – vrhunski je umjetnik samo onaj tko se može izdići iznad nacionalizma i ružnog pojma RAT! Eto tako se u hrvatskoj estetici izležava četnik.

Hrvatovanje postade *antiumjetnost!*

Dakle, ja sada pitam:

Kako je moguće da su svi bivši urednici, kolumnisti i kritičari zadržali svoja radna mjesta?

Kako je moguće da su oni bili pametni onda, pa tako i sada?

Znači li to da su samo budale išle u zatvor i u emigraciju?

Zašto se opet hrvatska istina može pročitati samo u »Imotskoj krajini« ili u »Tomislavu«?

Zašto je i opet hrvatska istina tek glasina?

Evo moga odgovora:

Svi ti bivši i sadašnji urednici novinskih, izdavačkih, kazališnih i inih javnih kuća, kad već ne mogu estetizirati o univerzalnoj ljepoti od Vardara do Triglava, pobjegoše

u kozmopolitizam. Sad laprdaju o mliječnom putu od Venere do Marsa! Pa kad na toj stazi slučajno sretnu zalutalog Srbina Bogdana Bogdanovića, odmah mu se skrušeno ispovjede zbog svoje genocidne prošlosti! Zaista, kažem vam, sreća je za Hrvatsku što u Beogradu nema više Davida ni Kovača jer bi mi uskoro završili na »Sterijinom pozorju«!

Da, gospodo, radi se o estetičarskoj izdaji!

Muze su se podale četnicima!

Nama Hrvatima, mojoj braći iz plodnih patrijarhalnih čitluka, ostade da duhovne potrebe zadovoljavamo na GROBLJIMA. Mi palimo svijeće, oni nas »santabarbariziraju«!

Ali neka, braćo čitlučani, neka smo zaostali, i neka se ženimo samo jednom, i neka staru mater i staroga ćaću ne damo u staračkI dom, na nas AIDS neće! Kozmopolitska je to bolest od koje umiru uglavnom estetičari.

Stjepan BABIĆ

Otkup

Suza u oku. U oku odrasloga čovjeka. Muškarca. Seljaka.

Sjedio je na kolima i vozio pšenicu u otkupnu stanicu. Ne što hoće, nego što mora. Otkup. Kako bezazlena riječ, a kako joj je strašan sadržaj. Nikada nitko neće saznati koliko je strahote bilo u toj riječi. Vozi i posljednje zrno, a jučer mu se rodio treći sin. Dvojica već jedu kruh. Treba ga zbog djece, a mora ga voziti jer nitko ne pita za njegovu djecu. Orao s radošću, sijao s nadom, pratio sa zebnjom u srcu hoće li zima sa snijegom ili će golomrazica, hoće li u proljeće suša ili blagotvorna kiša, hoće li izbjeći tuču i miševe. I kad je konačno došla žetva, koliko je truda uložio da sve prije svrši, koliko je kapljica znoja palo dok je došlo do vršalice, koliko se tada nagutao prašine, koliko se nagrbio leđa dok je spremio na tavan. A sada, sada ga je sam skinuo s tavana, sam natovario na kola i vozi ga u bescjenje. Zašto sav taj trud, sva ta muka? Zar za onu litru rakije koju će kupiti za metar pšenice? A mora kupiti da bar u nečem utopi svoj jad. A i što bi drugo s tim novcem kad za metar pšenice ne može kupiti ni pola košulje!

Da mu je teško, vidjelo se kako nemarno upravlja konjima. Bilo mu je svejedno odvezu li ga na stanicu, pod vlak, u potok, u brdo, u polje ili kamo im drago. Lice blijedo, zemljano, sa suzom koja se iskrila u oku, neodlučna da kane ili da vječno ostane u seljakovu oku. I drugi pate, ali seljak vječno. Sada otkup, za rata rat, prije rata kriza. A tek nedavno je prestao biti kmet. Kmet je davao desetinu, a sada metu tavane. Zato i vozi da ne dođu i ne pometu.

Ivo BALENTOVIĆ

Razlaz

Uzrok najnovijeg slučaja, to je ono što je predstavljalo zagonetku. Čuđenje je strujalo u šapatu ulicama uzmorskoga gradića već nekoliko dana. Kako je moglo doći do navodnog razlaza između Anite i Sergeja? Pitanje je lebdjelo u zraku, protakalo se mislima malogradske javnosti, posebno onih koji su poznavali lijepu Anitu i elegantnog i dobrostojećeg Sergeja. Sve je dotle teklo pravcem tradicijskog redoslijeda: najprije sastanci, ljubav, svakodnevno pojavljivanje zaljubljenih u kavanama, na priredbama i drugim javnim mjestima, zanos, zatim i zaruke s izvjesnom pompom, skupim i uočljivim darovima – zlato i drago kamenje. A sada, odjednom...

I čempresi kraj puta kao da su šumorili o tome. I oblaci što plove svodom poput galija kao da su znali priču o ljubavi dvoje ljepotana... I vrapci na krovovima, što vele, kao da su živkali o tom slučaju.

Kuća Anitinih u polju, lijepa, arhitektonski raskošno opremljena zidanica, nedaleko ceste, okružena vijencem ponosnih čempresa, izgledala je nekako zamišljena, tiha, kao da i ona razmišlja o neočekivanom raspletu. Vjetrić nježno njiše vrhove visokih stabala drveća, ziba u vis stršeće zelene grane, ljeto teče ravnicom i sparina je skoro nesnosna, pa ljudi uzdišu za kišom, a Anita se nigdje ne pojavljuje...

Koračali smo zmijolikom trakom poljskog puta, gazili po sloju crvenkaste prašine, prečacem hvatali izravan kraći smjer prema Anitinu domu, a tada s glavne ceste iskoračili na uzak asfaltni putić koji nas je namah doveo do cilja. Odahnuli smo, zadimili po svitak nikotina, sredili misli i krenuli. Išli smo u posjet k Aniti, s nešto smiješne zebnje, a s više znatiželje.

Zastali smo na glavnom ulazu, pred zidom zelene ravno podšišane ograde. Na trijemu, točnije na hladovitoj verandi spazismo ženski lik. Ona je, potvrdiše naši nasmijani pogledi. Anita. U ruci joj knjiga. A u našim mislima, u mislima nas obojice, vjerujem, uskovitlao se vrckavi upitnik: zašto se povukla u kuću i već nekoliko dana nikuda ne izlazi? Tko ju je osudio na kućni zatvor ili možda tek neke vrste pritvor? Zašto je potonula u šutnju i tajanstvenost? Zašto samuje? Ranije je s nama bila gotovo svakodnevno, uvijek vesela, duhovita, spremna za šalu.

– Hajde, naprijed. Zašto oklijevate vi, dva mudrijaša?

Uspesmo se na verandu, pa namah posjedasmo za mali stol s modrim stolnjakom.

– Što je, delegacijo? – upita djevojka malko podrugljivo i iskrivi lijepa punačka usta rastvorenih usana, u očekivanju našeg odgovora.

– Pravo kažeš, Anita. Vjerujem da naličimo na neku malogradsku delegaciju. Ustvari nismo to, nego dođosmo da vidimo ima li te, ili te nema?

– Kao što vidite, ima me. A o čemu se tako ozbiljnom radi, htjela bih čuti.

– Dođosmo da te pozovemo na subotnju zabavu. Pa da nam svratiš i prije subote, treba nam tvoja pomoć, k tome tvoja umješnost, tvoj smijeh, a to će reći, cijela tvoja pojava.

– Vrlo sam polaskana – reče Anita ozbiljno. – Istina, malo sam se povukla, odmaram se, ljenčarim, čitam, razmišljam o glupostima koje su neizbježive suputnice ovih naših godina... I tako. A imam i o čemu razmišljati, kao što je uostalom i vama poznato.

– Ništa nam nije poznato – prijetvorno izmelje Marko. I da se nadopuni, doda: – Čujemo, nešto bruji, ali ne vjerujemo. Ili su izmišljotine, ili nešto nevažno, obični kaprici, ali mi ne vjerujemo...

– Kapric, da, da, – kiselkasto odvrati Anita. – Ali svijet je u pravu. Kaprici mogu ponegdje i ponekad izazvati cijele bune i revolucije. Svijet to zna ponajbolje. Imaju se barem čime zabavljati. Ja sam im za to prikladna. Čuli ste i vi?

– Čuli smo – rekoh iskreno. – Ali mi ne smatramo da je stvar posve ozbiljna. Narodna je mašta oduvijek bila bujna, to se zna...

– Pa ipak – nezadrživo izlanu Anita – tako je kako govori svijet, ali istovremeno u to ne vjeruje. A živa je istina da raskidam sa Sergejem. U stvari, to je već učinjeno. A vi biste htjeli čuti istinu iz prve ruke?

– Nije nam to bio cilj današnjeg posjeta. Ali, ako si raspoložena, reci nam nešto ukratko. Ukoliko nisi, ne insistiramo.

– Nema tu, braćo, nikakve tajne. Razišli smo se jer je naišao takav trenutak, što kažu »tren razlaza«. Još je bolje reći – trenutak istine.

Bila je, reče slijepa kraj zdravih očiju. Ali tu se ne radi o fizičkim očima već o onim drugim... Ljubav, dakle, kao spretna zamka prirode, ima tu moć da zasljepljuje, da iskrivljuje, da uljepšava, da opija, da u čovjeku u koga si zagledan vidiš nešto drugo, a ne ono što taj dotični u stvari jeste. I ona je, reče, gledala u Sergeju upravo idealna mladića. I po vanjskom izgledu, ali i po duši, ali sada, kad se pojavio taj trenutak istine, ona toga mladića gleda posve drugim, novim očima. Vidi ga u nekakvoj teatralnoj pozi uobraženka, čuje mu nadmeni smijeh, u očima mu otkriva prijetvornost, ali i lukavost, a u govoru dotle nezamijećenu ironiju...

Digla se i hitro otišla u kuću, vrativši se s pićem. Spretno ga je sipala u ovalne čaše. Sjela je i uzdahnula. Podigla je svoju čašu, nazdravila, a u očima joj zasvjetlucala neka briga, zamišljenost. Otpila je kratak gutljaj i proslijedila:

– Nedjelja. Sjedimo ja i Sergej u vrtu restauracije »Eden«. Čavrljamo. Raspoloženje na visini. Dan vedar, nasmijan, ali, iz daleka, od istoka primiču se neki tamni oblaci. Kažem to Sergeju. On se smije. Oblaci? Glupost. Otkad si postala praznovjerna? Kažem mu da je tako i u životu: sunce, bljesak, vedrina, ali najednom dođu crni oblaci... Sergej se ironično smješka. A upravo tada je i došlo do našeg sudara. Zapisala sam to. Evo – i Anita dohvati sa stola plavu teku – tu sam to zapisala. Pročitat ću vam taj naš čudni dijalog, zamislite si za ternutak da ste u kazalištu, a na bini njih dvoje. Slušajte.

»On puši. Ja ispijam voćni sok od marelice. Sparina. On mi priča o lovu. I tada razgovor svrne na svog lovačkog psa.

ON: Ustrijelio sam toga ostarjelog psa. Neki dan, u predvečerje...

ONA: Tko ga je ustrijelio? Ti? I zašto si ga morao ustrijeliti? I to ti?

ON: Bio je već prestar, a u lovu nije od njega bilo nikakve koristi. Pa što ću onda s njim? Lijepo sam ga u tren oka likvidirao.

ONA: (razočarano ga gleda, šuti, guta pljuvačku): I uradio si to onako – sasvim hladnokrvno? U tren oka?

ON: Sasvim hladnokrvno. Šta ima u tome zazorno ili čudno?

ONA: Ništa. Ali ako je to trebalo uraditi, mogao je to ipak uraditi netko drugi.

ON: Smiješno. Da nekoga najmim, da mu platim, dakle da nepotrebno rasipam svoj novac?

Pio je crno vino. Obrazi su mu čudno porumenili. Dopijao je treću čašu. Zavladala je šutnja. Na stolu je stajala prazna bočica od ispijenog voćnog soka. U bočicu su ušle tri ose. Sergej je dohvatio bočicu, ulio u nju vina iz svoje čaše, začepio bočicu, promućkao ju i tako se tri ose ubrzo udaviše.

ONA: Zašto si udavio te tri ose?

ON: Zato, što su štetočine. Uradio sam koristan posao.

ONA: Jesi li siguran da si uradio nešto dobro, kad se stvar pogleda i iz nekih drugih kutova?

ON: Naravno da jesam, gledano iz svih kutova...«

Anita sklopi i odbaci plavu teku. Ponovno natoči piće u čašice, dohvati svoju i ispije ju na dušak.

– Eto, – rekla je – pročitala sam vam najpresudniji dio razgovora između mene i Sergeja. U meni se nakon tog dijaloga upalio neki požar. Zahučala je kao neka oluja. Ustala sam, ne skrivajući svoj bijes i razočaranje. Osjećala sam da su mi se otvorile oči. Rekla sam da ću poći kući, a on me je naivno pitao što mi je i zašto sam se odjednom tako nakostrušila? Nije valjda radi vremešna psa, ili tri crknute ose? »Jest, to je uzrok, bolje reći povod i predigra onome što slijedi. Također uzviknuh srdito i bez krzmanja da je taj moj istup demonstrativnog karaktera, a to je, neka zna i upamti, naš *razlaz*. On je u tome trenu zanijemio. Da, razlaz ponovila sam vrlo glasno tu usudnu riječ.

Stajao je kao zgromljen, rastvorenih usana, a ja sam se jedva suspregla da mu ne opalim pljusku preko njegova zarumenjelog lica. Nailazio je taksi. Podigoh ruku i vozilo stade. Uskočim do šofera. Odoh. Putem su mi navirale suze, a u grudima me stiskalo. Kod kuće rekoh ocu i materi što se desilo. Mati je rekla da je to moj nekakav fol, odnosno trenutna mušica, a otac, koji je već od prije prozrijevao karakter lijepog Sergeja, izrazi svoje zadovoljstvo što sam uradila tako kako sam im upravo ispričala. Eto, sad ste čuli.

– Čuli smo – reče Marko.

– Čuli smo te obojica – rekoh joj s notom vedrine. Meni se dopadalo njeno rasuđivanje i odlučnost. Mrmljao sam, kao za sebe: – Pas. Hm. Tri ose. Slučajni mali test s neočekivanim završetkom i za tebe samu. Čudno? Ne. Nije čudno. Ali u maloj sredini, gdje se već – po tradiciji – imućniji udružuju s imućnijima, dakako kroz ženidbu i srodstvo, ovaj tvoj slučaj je ipak malo izuzetan. To ipak ne mora značiti da će te razlaz nešto dublje potresti, ili da ćeš otići u samostan.

– Daleko od toga. Zadovoljna sam što se tako završilo. I doći ću vam u pomoć, u vezi s tom priredbom. Kao da se ništa nije ni dogodilo.

Pozdravismo se s Anitom i krenusmo. Drvored se oglasio nježnim šumorom. Nebom se naganjahu kišni oblaci.

– Jesi li čuo? – reče Marko. – Tri ose i – razlaz. Čudno, jer ipak taj ulickani lutkan jest san mnogih naših udavača iz takozvanih bolje stojećih kuća.

– Anita je vrlo bistra i pronicava – rekoh. – I dobro je učinila upravo kako je učinila.

– Zbog šugavog starog psa – promrmlja Marko.

– Primitivno rasuđuješ o tome slučaju. I pas i ose tu su samo povod i posve uzgredan uzrok. Tu ima nešto drugo. Nesklad u tradicijskom naslijeđu, nesklad u tretmanu svakodnevne životne prakse. Zatim osobne kvalitete čovjeka, osobe, ugrožen smisao za ljudskost, humanost, dogradnju kroz studij, čitanje, i tako dalje. A Anita je kroz njegove postupke prozrela kakav je u suštini čovjek s kojim je trebala živjeti.

– Shvaćam ja to – progunđa Marko. – U pravu si, a opet i nisi u pravu, također ni Anita. Ipak je to njen hir, brajko moj, i tko zna što se krije u pozadini toga slučaja.

– Dakle, kao što zaključujem razilazimo se u prosudbi slučaja. Dva čovjeka – dva različita gledanja. Znači da si i ti, na koncu konca, na strani toga Sergeja?

– Pa priznajem, jesam – zalepršaše Marku riječi preko usana.

– Slučaj nije tako bezazlen – rekoh mu. – Zar nisu bile održane već i svečane zaruke? A ti napominješ da je po srijedi neki hir.

– Pokajat će se cura – reče Marko.

– To ni jedan od nas dvojice nema pravo tvrditi. A ja mislim da se neće pokajati.

Naišao je naš autobus lokalne linije i u šumu glasova i motora zamro je i naš razgovor.

Eto, mislio sam, kako su ljudi različiti. Ja glasam za Anitu, a Marko za Sergeja. Konačno nismo li svi mi ipak neke lutke na končiću kojim upravlja moćna a nevidljiva ruka? Neka jaka, sudbinska ruka? I toliko puta smo sitni, slabi i bijedni u svome prosuđivanju, pa makar se radilo o ne znam kako sudbonosnim odlukama i zbivanjima na našem mukotrpnom životnom kolosijeku.

Božidar PROSENJAK

Zemljopisna karta sreće

Nema mene u pregibima
na tvojim haljinama
skrojenim po posljednjoj modi.
Meni je tebe tražiti izvan pravila,
izvan daljina, izvan vremena...
Uzalud zbrajaš centimetre godina,
oni te iznova vraćaju nuli.
Podigni malo više srce,
malo se brže prema svom Tvorcu okreni.
Taj naoko nesiguran pokret
najpouzdanija je točka sreće
na zemljopisnoj karti cijelog svemira.

Anđelko BEGONJA

pričin su naše sanje

nema sanja u ovom svijetu
one su samo moćne more što čudesno otvaraju vrata
u bilu opalne planine presušuju more
pred razjarenom vojskom faraona
u ovom svijetu kameleona i kaleidoskopa
varki i zamka naša je želja svaka
svi naši puti na istoj završe maršruti
u ovom svijetu mitskih mediterana
naša je neprestana java otvorena rana
agavâ što maštaju sto ljeta svoj cvijet
a onda im je mrijet a da se nisu načudile
ljepoti asceze sunca i mora plodu svoga strpljenja

nema sanja u ovom svijetu gdje pelin i smokva zri
a muka žulja probada križa i kamen gori
i uzavrela ljepota na srpanjskoj zraci pleše
i zbori kroz preslicu župana godečaja
u drevnom ninu i vez zlatni veze
pleše sunčeva zraka po krovu svetoga križa
i mjeri vrijeme dok hrvatski narodni genij
godina davnih u tom kamenom spletu
zasvjedoči svoje pleme od nina do knina...
i tko da izbriše naše međaše horvàcke
u kamene sanje rascvale
djedovi ih naši u povijesti utkaše na razboju
velebitskih bura
da nam maštu i dalje razbuktavaju
da nastavimo nove sanje sanjati nove svjetove stvarati
s oblacima visoko visoko nad svojom HRVATSKOM letjeti
i po kosi je vilinskovijornoj s vjetrovima dragati

noge su naše olovne i zarobljene i dalje u blatu gaze
pričin su čini se i čini i noge i blato i metastaze
što na velike laze u naše sanje ulaze...

NOVE PUBLIKACIJE

1. **MATICA,** časopis Hrvatske matice iseljenika, br. 3, 4, 5, 6-7/1993, Zagreb.
2. **MIR NAŠ,** glasilo Hrvatskog benediktinskog udruženja, br. 46, 1993.
3. **Antun Kozina: ANTOLOGIJSKI IZBOR IMENA PISACA I NASLOVA ZNANSTVENIH I KNJIŽEVNIH DJELA IZ KRAPINSKE BIBLIOGRAFIJE,** izd. HD »Zvonec«, Krapina, 1993.
4. **Alojz Jembrih: SISAČKA POBJEDA 1593. — NJEZIN ODJEK U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI,** izd. Matica hrvatska Sisak i Centar za kulturu »Vladimir Nazor« Sisak, 1993.
5. **BAČKO KLASJE,** vjersko-informativni list, br. 2 i 3 1993, izd. Institut »Ivan Antunović«, Subotica, 1993.
6. **BAŠĆINA,** izd. Ogranak Matice hrvatske Šolta, Grohote, 1993.
7. **Luka Klanac: DEMOGRAFSKE PROMJENE OBROVAČKOG KRAJA 1857—1991.** (Hrvati od etnocida do genocida), Zagreb, 1992.
8. **Ivan Svetić: ZA SUNCEM** — pjesme za djecu, Matica hrvatska, Ogranak Pula, 1993.
9. **Milan Krmpotić: GORČINA JABUKE,** Matica hrvatska, Ogranak Senj, 1992.
10. **Ivan Mužić: MASONI U HRVATSKOJ 1918—1967.,** Dokumenti iz tajnih arhiva UDB-e, izd. Orbis, Split, 1993.
11. **IZABRANE HRVATSKE RELIGIOZNE PRIČE ZA DJECU** (priredio Davor Uskoković), izd. SysPrint, 1993, Zagreb.
12. **OGNJIŠTE,** hrvatska književna smotra, br. 5, Karlovac-Zagreb, 1993.
13. **O. J. Monsabré: SVETA KRUNICA — KRATKA RAZMATRANJA,** (Preveo i priredio o. Josip Mlinarić, o. p.), izd. Birotisak Zagreb, 1993.
14. **Josip Weissgerber: USKRSNA ZVONA,** Životopis hrvatskog velikana Petra Barbarića, izd. Vicepostulatura P. B., Zagreb, 1993. (III. izdanje).
15. **Ante Bačić Fratrić: RJEČNIK BLATSKOG GOVORA HRVATSKOG JEZIKA NA KNJIŽEVNI JEZIK RASTUMAČEN,** Blato, 1991. (II. popravljeno izdanje s dodatkom).
16. *** * *, ŽUPA POHODA BLAŽENE DJEVICE MARIJE,** vjersko-povijesni vodič svetišta Majke Božje Čučerske, Čučerje, 1989.
17. **Marko Samardžija: FILOLOŠKI PORTRETI,** izd. Matica hrvatska, Zaprešić 1993.
18. **KAJ** — časopis za književnost, umjetnost i kulturu, br. 1/1993.
19. **Dunja Detoni Dujmić: ZBIRKA LISTOVA (pjesme),** izd. Matica hrvatska, Zaprešić 1993.
20. **SPECTRUM** — ogledi i prinosi studenata teologije, br. 1/1993, Zagreb.
21. **Željko Rudolf Pavličić: ČOVJEK PROTIV BOGA (o grijehu psovke),** vlastita naklada, 1993.
22. **HRVATSKA REVIJA,** kulturno-književni tromjesečnik, br. 2-3, 1993.

Mišljenja i reagiranja

HRTV, njezin jezik i pravopis

U naše su doba najjačim širiteljima književnoga jezika svakako radio i televizija. Uz njih su dnevne novine i ostala glasila. S obzirom na to i njihova je odgovornost veća. Dakako, ako vodeći ljudi tih ustanova izpravno razumiju njihovu ulogu i svoju dužnost, konačno ako im je stalo do kulture književnoga jezika. Osim dobre volje moraju cjelovito poznavati književni jezik. Na veliki jad i nevolju hrvatskoga naroda, po svršetku II. svjetskoga rata radio, novine te kasnije televizija sustavno su razhrvaćivale, bolje rečeno posrbljivale hrvatski jezik. Naravski, u skladu s običom protuhrvatskom politikom. Naposljedku je stvoren osobit jezični križanac (bastard), jedan izvitoperen jezik. No, to su grijesi tuđinske vladavine i njezinih hrvatskih podrepnika. A podrepnika nikada u Hrvatskoj nije — nedostajalo!

Kada napokon stekosmo vlastitu državu, bilo je očekivati razsrbljivanje hrvatskoga jezika u onom zamahu kakav zaista bî moguć, odnosno koliko ga može prihvatiti sâm život. U tomu se grdno prevarismo svi kojima je na srcu i duši čistoća materinskoga jezika. A naročito oni što trpjesmo i bijasmo proganjani i utamničavani zbog zauzimanja za hrvatski jezik. U minulu dvogodišnjem razdoblju na HRTV pokušalo se malčice popraviti stanje, učinjen je veoma malen pomak, upravo onoliko koliko bi se moglo za jedan tjedan ili dva. Tek mrvice.

Na čelo HRTV odavno je ustoličen Antun Vrdoljak, glumac, kojemu skrb za hrvatski književni jezik nikako nije dobrom stranom. A još manje ga pozna. Isto tako i Tomislav Marčinko, urednik govorenih priredbi. Da nesreća bude veća, stvarno nepremostiva, i k tomu pogubna, ni jedan ni drugi uopće ne mare za opomene i ukazivanja na jezično srbovanje i tuđičenje u svojoj ustanovi. Vladaju se prema izreci: *Sluša bane — što tuke divane.* Sigurnost svojega položaja A. Vrdoljak osniva na držanju za skute predsjednika Tuđmana. (Uvijek mu je s lijeve strane, kako ište propis iz Napoleonovih vremena. Ne propušta ni jednu priliku da bi bio viđen uz predsjednika). U Vrdoljakovoj pak sjenci ugodno se osjeća Marčinko.

Navoditi sve jednomjesečne grijehe HRTV, također i poznatijih novina, ne bi se isplatilo, jer bi zapremili podeblju knjigu. Zadržat ću se na nekoliko izrazitijih promašaja što se svakodnevno ponavljaju.

Kao prvo, redovito je pitanje *da li.* Upitnica *da li* nametnuta nam je iz srbskoga jezika, gotovo je u cijelosti protjerala hrvatsku upitnicu *je li.* Hrvatski se pita: je si li bio?; imate li?; hoće li doći?; bijasmo li u svatovima?; možeš li nastupiti? i sl.

Drugo, bezizniman je prijedlog *za* za određivanje kretanja, kako je to u srbskomu. Tako slušamo: konvoj za Goražde, humanitarni konvoj za Sarajevo, koridor za Sarajevo, konvoji za ugrožene krajeve, put za Dalmaciju, cesta za Dubrovnik. I ovako neprekidno.

Svako jutro javnost je obavještavana o stanju u prometu. Javlja se Hrvatski auto

klub (nikada Hrvatski auto-klub). Čuje se: autobus za Rijeku; za Varaždin kreće autobus; autobusi za odredišta. Potom: trajekt za Pag, brod za Split i Dubrovnik, brod za otok Vis. Na koncu: putnički zrakoplov za Frankfurt, zrakoplovi za Split, let za Beč. Ne može se ni čuti niti pročitati hrvatski izričaj: autobus prema Rijeci; u Varaždin kreće autobus: brod prema Splitu i Dubrovniku; zrakoplovi u Split lete: let u Beč i sl.

Stalni su nadpisi: Vremenska prognoza / Prognoza vremena te Ekran bez okvira. Za prognozu obstoje dvije hrvatske zamjene, i to: navještaj i nagovještaj, uz njih i napovijed. Ekran se hrvatski veli *zaslon.* S njima su redoviti izričaji: oružana provokacija, humanitarni konvoj i civilna osoba.. Kao da je težko izreći: oružani izazov, čovjekoljubna povorka, građanska osoba. Zanimljivo je da sve stalno govorno osoblje neprekidno ponavljaju ove izričaje kao da se boje uporabiti hrvatsku zamjenu. Ipak, dvaput ne bih rekao da se i malko ne boje.

Osvrnut ću se i na dijelak pravopisnoga jada. Određenije kazano, na pisanje polusloženica, takvih što se obvezatno povezuju *spojnicom.* Dakle, riječ je o pisanu jeziku, obično zaglavljima i podnadpisima.

Tko opreznije prati, mogao je opaziti na *zaslonu* kako redovno piše *Herceg Bosa.* Kada se ovako piše taj važan geopolitički pojam, druge primjere ne treba ni navoditi. Međutim vrhunac nepismenosti čini sam naziv dotične ustanove. U drugom dijelu mjeseca prosinca prošle godine svaki dan je gledana reklama

HRVATSKA RADIO TELEVIZIJA
Sono ured

Eto, HRTV, na svoju sramotu, ne zna ni samu sebe napisati! Nije mi poznato je li se to potvrdilo još igdje na svijetu. Ustanova gdje se mora govoriti i pisati hrvatski književni jezik, na kojoj se uz to odvijaju razgovori i predavanja o hrvatskomu jeziku, toliko je nepismena pa ne zna pravilno napisati svoj naziv, samu sebe. Dotle je dospjela. U jednom je slučaju polusloženica bila povezana spojnicom (29. X. 1992.), i to ovako: general-Zbora Janko Bobetko. Jedina je potvrda gdje je prvi dio složenice napisan malim slovom, drugi – velikim! Sve na ravni kaplara i ćata na HRTV. Za ljubav istini, u novinama se može pročitati složenica *ne-Hrvat* mjesto *nehrvat.* Zaboga, nehrvat nije imenica koja označuje nacionalnu pripadnost da bi i jedan njezin dio trebalo pisati velikim slovom.

Sigurno niti nakon ovog upozorenja (ne znam kojega po redu) u vodstvu HRTV neće nikomu ni dlaka poletjeti s glave. A, što je žalosnije, i dalje ćemo slušati i čitati navedene primjere. Teško Hrvatskoj domovini dok joj ovakvu pismenost i jezičnu kulturu vode g. Vrdoljak i Marčinko!

Mate Šimundić

Srećko Srečković hrvatske književnosti

Goran Babić u časopisu OKO okomio se oštrom filipikom na prvu knjigu HRVATSKOG BIOGRAFSKOG LEKSIKONA izašlu 1983. godine. Svoju filipiku Babić je nastojao objaviti u dnevnim novinama, ali je bio odbijen, a u Oku ju je uspio objaviti, jer je bio član Savjeta tog lista. Babić se okomio na HBL, jer nije mogao

ostvariti svoju ambiciju da bude, ako ne glavni a ono bar urednik jedne struke. Bio je nezadovoljan i njegovom biografijom, koju je, usput rečeno, morala napisati Redakcija HBL-a. Sve mi je to poznato s jedne strane kao članu uredništva HBL-a a s druge strane zbog poznanstva s jednim novinarom Vjesnika.

Čitajući tekst »Srećko Srećković hrvatske književnosti«, objavljen u MARULIĆU br. 3/1993., nametnuo mi se zaključak, da je i autor Mate Šimundić, iz analognih razloga o Krleži napisao ono što je napisao, tj. u potpunosti ga anatemizirao. Svaki čovjek ima o događajima pravo na vlastito, pa i strogo, subjektivno mišljenje, ali javni radnik mora biti i objektivan, iako ne povodljiv.

O Krleži kao piscu upućujem na ocjene profesora dr. Ljubomira Marakovića, svojedobno najobjektivnijeg kritičara. Tako su, npr. zagrebački glumci s nestrpljenjem očekivali njegove kritike, a njegova zapažanja smatrali smjernicama za svoj rad. To mi je također poznato »iz prve ruke«. Njegovo mišljenje o Krleži deduciram iz ocjene drame Marijana Matijaševića »U brodolomu«* u kojoj je rekao, da se pojavio novi, poput Krleže snažan, dramski pisac.

Krleža ulazi u javni život kao izrazit ljevičar pa i komunist. Međutim njegova individualnost ne podnosi strogu stegu partije te se već prije drugog svjetskog rata suprotstavlja jednoumlju u svom »Antibarbarusu«. U partijskom sklopu »Antibarbarus« je nad Krležinom glavom visio kao Damoklov mač, i da je otišao u partizane, odrubio bi mu glavu. To mu je poslije rata rekao i Milovan Đilas. U poslijeratnim danima bio je »persona non grata« sve do časa dok se Tito nije s njime prijateljski pozdravio. Tu je i ishodište »Leksikografskog zavoda FNRJ«, danas Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža« (u daljnjem tekstu LZ). Da nije bilo Krleže LZ bi bio u Beogradu!

Može se minimizirati njegov cjelokupan književni rad, ali osporiti mu osnivanje i vođenje LZ ne može i ne smije. Da je izdana samo Pomorska enciklopedija, opravdala bi postojanje LZ. Naime Pomorska enciklopedija, kojoj je pokretač i prvi glavni urednik Mate Ujević, jedinstvena je u svijetu, kako po sadržaju tako i po obradi, pa se npr. u Trstu prvo izdanje prodaje kao raritet, dakako uz više cijene nego li je bila početna. A enciklopedije kao Opća, Enciklopedija likovnih umjetnosti, muzička, šumarska, medicinska i dr.? Zar vrijednost svake i svih Enciklopedija ne potvrđuje i činjenica da su izašle i u ponovljenim izdanjima iako naklada prvog izdanja za naše prilike nije bila mala. Atlas svijeta izašao je 1988. godine kao šesto izdanje, izdanje koje je više od toga jer je zapravo leksikon s atlasom – 650 stranica teksta i 168 karata i 109 stranica geografskih naziva.

Oni kojima su poznati koraci LZ reći će, da je to Krleža mogao ostvariti uposlivši u prvom redu Matu Ujevića, osnivača predratne Hrvatske enciklopedije, a zatim i većinu iz uredništva te Enciklopedije. To je točno i vjerojatno je Krleža kod osnivanja LZ baš računao s tim iskusnim radnim potencijalom.

---

* Drama »U agoniji«, prikazana je 1944. godine, a Hrvatski izdavački bibliografski zavod (HIBZ) izdao je i knjigu koja je bila prodana u nekoliko dana. Kako mi je rekao autor Marijan Matijašević, »U agoniji« je zapravo prvi dio trilogije. Ova obuhvaća predratno vrijeme, radnja drugog dijela bi se odvijala za vrijeme rata a treći dio u poratno vrijeme. Da li je drugi dio, ako ne napisan, a ono skiciran, ne znam, ali treći dio nije mogao biti, jer ga je 1945. godine pokosila »narodna pravda«.

Ne smije se zaboraviti ni činjenica, da je većina prvih suradnika u LZ bila iz redova predratnih »klerikalaca« a Krleža ni kasnije nije zazirao od njih te ih angažirao u LZ-u. Treba znati i to da ih je Krleža uzeo iako je u međuratnom razdoblju doživio mnogu oštru od »-ILE-ta« (Ive Lendića) u Hrvatskoj straži, da je čak izjavio kako je odbačen u kut kao stari kišobran! »Pravovjerni« su stoga govorili da u LZ radi »Krležina domobransko-klerikalna četa«. Zar nije time Krleža spasio Ujevićevu enciklopedijsku izobrazbu na korist hrvatske kulture i afirmacije? Nema sumnje, Mate Ujević bi u službi postojanja LZ u Beogradu bio eventualno samo pisac pojedinih natuknica, a LZ ni danas ne bi bio u Zagrebu, dakle u Hrvatskoj. Postojanjem LZ u Zagrebu nesumnjivo su obuhvaćeni veći hrvatski potencijali nego da se nalazila u Beogradu. Nekoliko podataka. U prvom izdanju Muzičke enciklopedije od 98 autora 38 ili 39% ih je iz Hrvatske, U Enciklopediji likovnih umjetnosti od 197 autora 74 ili 33,5% ih je iz Hrvatske, u drugom izdanju Šumarske enciklopedije od 164 autora 92 ili 56% ih je iz Hrvatske dok u drugom izdanju Pomorske enciklopedije taj udio dostiže 90%. Broj autora naveden je prema jednom svesku (knjizi) jer značajnih razlika u cjelokupnoj pojedinoj enciklopediji nema. Tome treba dodati tehničko i pomoćno osoblje kao i zaposlenost tiskare.

Posebno spominjem Hrvatski biografski leksikon (HBL). Leksikon u kojem se obrađuju sve ličnosti iz politike, kulture, gospodarstva, vjerskih radnika i drugih od najstarijih vremena do današnjeg dana. Uvjet ulaska u HBL, bez obzira na narodnost, bilo je rođenje na području Hrvatske, djelovali oni u domovini ili izvan nje i ako su svi rođeni izvan Hrvatske, ali su svoj rad uložili u korist Hrvatske. Pri tome ne postoje »podobni« i »nepodobni« bilo s kog gledišta, jer oni su radili i utjecali na zbivanja i povijest Hrvatske. Dakako, da su Goranu Babiću posebno na udaru bili njemu »nepogodni« kao npr. Andrija Artuković iz NDH, prof. Balen, niz crkvenih ljudi itd. No njegov pothvat bio je poput Don Kihotove borbe s vjetrenjačama. Bilo je i drugih nezadovoljnika poput Babića, iz partijskih redova, te je s prvom knjigom bio primoran zabaviti se i Gradski komitet Saveza komunista. Međutim ta oluja samo je usporila izlazak druge knjige, ali nije promijenila koncepciju. Koncepcija je zacrtana za života Krleže i bila je na javnoj raspravi, pa i na partijskim forumima.

Da Krleža ima udjela u izdanjima LZ-a, čitatelji mogu saznati samo iz prvog izdanja Atlasa svijeta na kojem je potpisan kao direktor. Na svim ostalim nalaze se samo imena urednika, autora i drugih suradnika. Stoga potpuno odbacivanje Krleže krajnje je neopravdano, jer sva izdanja LZ-a imaju trajnu vrijednost u hrvatskoj kulturi i hrvatskom duhu.

Oskar Piškorić

Još o Srećku Srećkoviću

Kao redoviti suradnik, a i čitatelj i prijatelj »Marulića«, moram reći da tu našu hrvatsku književnu reviju odviše cijenim, a da se ne bih javio povodom nekih članaka u broju 3/93. Ponajprije, tu je članak Mate Šimundića »Srećko Srećković hrvatske književnosti«, koji na vrlo prizeman način »kritizira«, bolje reći ocrnjuje Miroslava

Krležu. Ne bih ulazio u polemiku sa Šimundićem, jer nemam ni vremena, a niti volje trošiti prostor revije na raščlambu tog zbrkanog teksta, a k tome, Krležu kao književnika, ne bih dizao u »nedohvatne« visine. (O njemu će najbolji sud izreći vrijeme, a sumnjam da će biti naklonjeno cijelom Krležinu opusu.)

Smatram da takvim tekstovima (s kojima se čak ne isplati ni polemizirati) nije mjesto u reviji »Marulić«, koja je bila svjetionik važne struje hrvatske književnosti i u (po kulturu) najcrnjim noćima bivšeg jednoumnog režima. Zbog toga nikako ne smije njegovati nekulturu.

Mladen Jurčić

O mišljenjima i reagiranjima

Kao redoviti čitalac »Marulića« moram priznati da su moju pažnju najviše privlačile primjedbe i polemike u toj rubrici. Zanimaju me aktualnosti, pa zato rado čitam i urednikove uvodnike kao i vijesti na kraju časopisa. Za dulje članke i studije, nažalost, nemam vremena ni »zicflajša«. Iako to možda nije nimalo pohvalno, iskreno kažem što mislim. Uostalom, za to je tu i ova rubrika.

Čitam redovito i zagrebački »Vjesnik«, i drago mi je da se ove i prošle godine prilično često pisalo o ćirilometodskim izdanjima, tako npr. o »Danici«, o »Maruliću«, o Marčinkovoj knjizi »Drvo života« i Grgecovoj »Odsjevi kršćanske kulture«. Stoga me začudilo što u prošlom broju Ivo Slaviček kritizira naš dnevni tisak da prešućuje »Danicu« i »Marulić«.

Kako rekoh, ova rubrika je za to da se čuju iskrena i različita mišljenja. Stoga je dobro da smo uz napadaj na djelo Miroslava Krleže pročitali i uspomene Benedikte Zelić Bučan u kojima se naš veliki pisac prikazuje u drugačijem svjetlu. Šimundićev prikaz, čini se, prilično je jednostran. Ipak je Krleža, uza sve svoje negativnosti, veliko ime hrvatske književnosti i kulture. Ne možemo govoriti o nekakvim nedostacima njegova literarnog stvaralaštva zbog toga što su »u njega rijetki aorist i imperfekt«.

U prošlim smo godištima imali prilike pročitati i dijametralno oprečne sudove o Krležinu životu i djelu. Dokaz je to da se radi o kontroverznoj ličnosti. O značenju te ličnosti u hrvatskoj povijesti i kulturi govore i pojedini svesci Lasićeve »Krležologije«, u kojima se Stanko Lasić osvrće i na pisanje »Marulića« o Miroslavu Krleži.

Koliko god je rubrika »Mišljenja i reagiranja« otvorena svim, pa i najoprečnijim sudovima i mišljenjima, i premda iza tih mišljenja ne stoji uredništvo, ipak bi valjalo pripaziti da se u nju ne uvlače prilozi koji bacaju negativno svjetlo na cjelokupnu reviju.

G. P.

DVIJE ZNAČAJNE GOSPODARSKE OBLJETNICE

150. godišnjica od osnutka »Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva« i izlaženja »Gospodarskog lista«, trećeg po namjeni lista u Europi svoga vremena

Promjene koje su nastale u Europi 19. stoljeća nakon velike Francuske revolucije nisu ostale bez posljedica i na gospodarske prilike u hrvatskim zemljama. Slobodarske misli na čelu s Ilirskim pokretom dovele su i u Hrvatskoj do pokreta koji su težili demokratizaciji javnog života, uspostavi cjelovitoga gospodarskog sustava, gospodarskoj neovisnosti i samostalnosti te nesmetanom i svestranom kulturnom razvoju. Hrvatski preporoditelji ostavili su veoma značajne tragove i u hrvatskom gospodarstvu u smislu promicanja općeg gospodarskog napretka u svim granama narodne privrede, a osobito u poljodjelstvu. Njihovim zalaganjem u sklopu mnogih društava osnovano je i »Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo«, koje će uz veće ili manje smetnje djelovati sve do poslije prvog svjetskog rata.

Spomenuto je Društvo bilo osnovano 24. studenoga 1841. u Zagrebu. Na osnivačkoj skupštini Društva prisustvovalo je tridesetak tadašnjih uglednika iz različitih društvenih slojeva plemstva, svećenstva i inteligencije. Predsjednik Društva bio je zagrebački biskup, kasnije kardinal, Juraj Haulik. On je predsjedavao Društvu do 1850. g. kada se zahvalio na časti u Društvu te na njegovo mjesto dođe ban Josip Jelačić, a za tajnika društva bi izabran Dragutin Rakovac. Među članovima Društva nalazila su se poznata imena tadašnjeg hrvatskog javnog života kao braća Mažuranić, Stanko Vraz, zatim Vukotinović, Šulek, Ljudevit Gaj te mnogi drugi.

Cilj je Društva bio da upozna hrvatske poljoprivrednike sa suvremenijim načinima obrade zemlje i stočarske proizvodnje, kako bi se povećali prihodi njihovih imanja.

Od samog svog početka Društvo je u svoje redove nastojalo privući što veći broj članstva i osnovati što je moguće više svojih podružnica u svim dijelovima civilne Hrvatske i Slavonije, kao i u drugim hrvatskim krajevima. Stvar sama po sebi nije bila jednostavna, osobito zbog teških socijalnih odnosa na tadašnjem selu i niske kulturne razine tadašnjeg seljačkog puka. Tako je Društvo u prvoj godini svog osnutka brojilo 420 članova da se 1857. g. popne na 707. Tek je par godina kasnije broj članova prešao tisuću.

Isto je tako bio spor i mukotrpan rast podružnica Društva. U tom je pogledu »Gospodarski list« i ostali tisak imao vidniju ulogu. U njima se naime pozivalo na osnivanje novih podružnica »koje jedino mogu podići niski stupanj narodne prosvjete na kojem se puk naš nalazi, poukom o razumnom poljodjelstvu«. Tako se tijekom godina osnivaju podružnice u Sisku, Križevcima, Donjem Miholjcu, Našicama, Požegi, Valpovu, Varaždinu, Sv. Ivanu Zelini, Čakovcu, Dugom Selu, Daruvaru, Virovitici, Pakracu, Orahovici i u drugim većim mjestima.

Od sedamdesetih do osamdesetih godina prošlog stoljeća, a osobito početkom 20. stoljeća, kad se Gospodarsko društvo reorganiziralo na zadružnoj osnovi, dolazi do većeg broja članstva i podružnica, kada mu u sve većem broju počinje pristupati seljački puk. Tako se računa da je pred prvi svjetski rat Društvo imalo oko 80 tisuća članova i više od stotinu podružnica.

Odmah po utemeljenju Društvo pokreće svoje glasilo, list zbog održavanja veza između članova Društva te promicanja prosvjetnog rada i suvremenog gospodarstva na našem tlu. Zahvaljujući tome »Gospodarski list« je postao jedan od najvažnijih čimbenika na prosvjećivanju našeg seljačkog pučanstva. List je bio treći u Europi po svojoj namjeni, nakon onih u Francuskoj i Njemačkoj.

Svoje osnovne aktivnosti Društvo je razvijalo preko svojih podružnica, a osobito na stranicama »Gospodarskog lista«. U tom listu surađivala su najpoznatija imena naše poljoprivredne znanosti, a ta se djelatnost održala kroz čitavo razdoblje izlaženja lista, sve do naših dana. Društvo je, nadalje, bilo aktivno i na mnogim drugim područjima gospodarstva. Organiziralo je veći broj izložbi gospodarske naravi i nagradnih natjecanja u svim granama seljačkog gospodarstva. Bilo je prisutno i u donošenju, odnosno pokretanju raznih inicijativa u oblasti poljoprivrednog zakonodavstva te radilo na mnoštvu gospodarskih i prosvjetnoznanstvenih ustanova (neke je i samo osnovalo), koje su imale za cilj što veći gospodarski i kulturni procvat hrvatskog naroda.

Među raznim je inicijativama koje je Društvo podsticalo primjerice njegova borba za osnivanje gospodarske škole koja je počela već 1853. g. Rezultat toga bilo je otvaranje Gospodarsko-šumarskog učilišta 1860. g. u Križevcima, što je bio začetak poljoprivrednog školstva u Hrvatskoj. Na zahtjev biskupa Strossmayera pozvan je iz Češke jedan gospodarski stručnjak, koji je bio ravnatelj te škole i njome upravljao više od desetak godina.

Uz ostale djelatnosti, Društvo je organiziralo i razne gospodarske izložbe kako bi se seljački svijet upoznao s dostignućima gospodarenja u raznim zemljama. Prva takva izložba manjeg obima bijaše organizirana 1852. g. u Zagrebu, pod pokroviteljstvom i materijalnom pomoći kardinala Haulika i bana Jelačića. Ostale su izložbe slijedile tijekom vremena. Naredna izložba poljoprivrednih dostignuća bila je održana 1864. g. pod nazivom »Prva dalmatinsko-hrvatsko-slavonska izložba«. Prema tadašnjim novinskim podacima više od tisuću ljudi je gotovo dnevno posjećivalo tu priredbu. Ako se zna da je Zagreb u to vrijeme bio naselje od nekih 16 tisuća duša i da veze s ostalim krajevima domovine nisu bile najpogodnije, to govori samo po sebi o uspjehu tog pothvata.

Pedesetu obljetnicu svoga rada Gospodarsko društvo je svečano obilježilo organiziranjem druge velike, jubilarne, gospodarsko-šumarske izložbe, koja je bila održana od kolovoza do listopada 1891. g. u Zagrebu. Na njoj su bile prisutne sve naše poljoprivredne, obrtničke i opće privredne grane, uz veliku izložbu slikarskih djela domaćih i stranih majstora, a prikazane su i tipske kuće iz pojedinih hrvatskih krajeva, Posavine, Dalmacije i dr. Osim toga, Društvo je izlagalo naše razne proizvode i na mnogim vanjskim sajmovima kao u

Filadelfiji (1871.), Parizu (1878.) zatim narednih godina u Trstu, Budimpešti, Pragu (1891.) i drugdje.

Početak 20. stoljeća značio je i za Društvo veliku promjenu, jer se 1907. g. Društvo organiziralo na zadružnoj osnovi. U njegovu upravu ulaze poslovni ljudi i ono se bavi sve više trgovačkim poslovanjem. Ono i po završetku prvoga svjetskog rata proširuje djelokrug svojih poslovnih veza, kada se upušta u razne rizične poslove u kojima dolazi do većih gospodarskih neuspjeha. U takvim prilikama Društvu nije preostalo drugo do da na godišnjoj skupštini 1925. g. odluči o prestanku djelovanja.

Što se tiče samog »*Gospodarskog lista*« jedan će od njegovih uvodničara s pravom ustanoviti da je taj list od svog nastanka bio svjedokom raznih mijena, ustanaka, revolucija i ratova, smjena društvenih sustava, nastajanja i nestajanja mnogih država, pa je i njegov život bio buran, krivudav i katkad težak, ali je u njemu nesumnjivo – da je bez njega nezamisliv gospodarski napredak Hrvatske i da su ga često uređivali najbolji ljudi svoga vremena, počam od starih Iliraca pa sve do današnjega dana.

Mil. P.

Pod tim inicijalima krije se naš nedavno preminuli suradnik *Milivoj Petrić*. Umjesto nekrologa donosimo ovaj zakašnjeli prikaz obljetnica.

PROFESORI, UČITELJI I UZORI

Studentske godine u Zagrebu i Ljubljani (1961 – 1966)

Kad čovjek poslije dvadeset i više godina piše o svojim studentskim godinama, i kad to svoje pisanje temelji samo na sjećanju, tada je u višestrukoj opasnosti. Ništa ne vara više od sjećanja – kazuje pjesnik.

Nastojim se najprije sjetiti svojih profesora i njihovih predavanja na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u kojemu sam slušao pet semestara (prvi, drugi, šesti, sedmi i osmi), dok sam tri semestra slušao u Ljubljani (treći, četvrti i peti semestar škol. godine 1962-1963. i 1963-1964). Prof. Ivo HERGEŠIĆ (Zagreb, 1904-1977) predavao je rijetko i neredovito, ali zato lijepo, zanimljivo i poučno. Uvijek je bio u odijelu, obično u sivom, uredan. U svoja predavanja unosio je duhovitost, neku radost i ljubav prema književnosti. Naročito je volio knjigu *Hrvatsko glumište* (1904) Stjepana Miletića i tu ljubav prenio je na mnoge studente, pa i nama. Rado je spominjao knjigu u dva dijela Egona Friedella *Kultura novog vremena od crne kuge do naših dana* koju je objavila Minerva u Zagrebu godine 1940. Na knjizi piše: *Hrvatsko izdanje priredio Ivo Hergešić.*

Gledam indeks i prepisujem naslove nekih kolegija prof. Ive Hergešića: Književnost renesanse, Kazalište zlatnog doba, Književnost 19. st., Kazalište 19. st., Načela komparativne književnosti, Komparativni pogledi na hrvatsku književnost i Seminar. Na predavanjima i ispitima dobro se mogao vidjeti profesorov interes: u prvom redu zanimale su ga sinteze, veliki pisci i utjecaji na hrvatsku književnost. Francuski đak, racionalist, gradsko dijete, bio je sklon u književnosti tražiti »opća mjesta«, utjecaje, nije bježao od biografske metode. Od profesorove žene, inače dugogodišnje knjižničarke i profesorice francuskog i latinskog jezika, gosp. Branke Hergešić dobio sam na poklon na početku godine 1993. više separata

kao i profesorovu knjižicu *Uvod u predavanja iz poredbene književnosti* (1937).

»Okvirni program XIII. studijske grupe« na Filozofskom fakultetu dao je prof. Hergešić u članku *Za komparativnu književnost* (koji je objavljen u knjizi *Književne kronike 1948-1957,* Zagreb, 1958, str. 365-368). Naveo je osnovno gradivo iz četiri predmeta (među kojima je na prvom mjestu opća povijest književnosti od renesanse do danas) koji su se slušali (a sve mi se čini da se i danas slušaju) na grupi Komparativna književnost. Predmet Teatrologiju uveo je prof. Hergešić ne samo u Hrvatsku, već i u ondašnju (danas nepostojeću) Jugoslaviju.

Pripadam prvom pokoljenju studenata (1963-1964) kojima je predavao Ivan SLAMNIG (r. 1930). Došao je na Fakultet kao predavač i imao je iza sebe dosta prijevoda i radova. Više puta pročitao sam njegovu pripovijetku *Profesor latinskog jezika,* prvi put u časopisu *Mogućnosti,* a poslije u izboru Slamnigovih djela u okviru zbirke *Pet stoljeća hrvatske književnosti.* Držao je kolegij Komparativna povijest hrvatske književnosti sa seminarom.

Svetozar PETROVIĆ (r. 1931) nije krio svoje znanje i studenti su ga cijenili. Držao je Vježbe iz teorije i metodologije komparativne književnosti kao asistent. Program je bio veoma opširan, mnogo opširniji i nekonkretniji u odnosu na ljubljanski. Taj predmet (Teorija i metodologija komparativne književnosti) polagao sam u Ljubljani kod prof. Antona Ocvirka, i naravno položio. Ocvirkovu knjigu *Teorija primerjalne literarne zgodovine* (1936) pažljivo sam proučavao, poslije sam nabavio i čuvam je. Doživjela je pretisak 1975.

Sve mi se čini da pripadam drugoj ili trećoj generaciji studenata koji su imali nastavu i seminare u novoj zgradi (Ul. Đure Salaja b. b.). Za razliku od zgrade istog fakulteta u Ljubljani, zagrebačka ne djeluje masivno i mrko. Građena je u dva kata, sobe i sobice, predavaonice i »velika dvorana« djeluju skromno, tijesno, preveć funkcionalno. Koja je razlika između ove zgrade i zgrade Filozofskog fakulteta u Zadru!

U Ljubljani sam slušao predavanja prof. A. Ocvirka, Štampara, Marje Boršnik, Dušana Pirjevca i drugih. Prof. Anton OCVIRK (1907-1980) bio je bolestan, oduzete su mu bile noge, i rijetko je predavao. Redovito sam odlazio na predavanja i seminare prof. Emila Štampara (1912-1980). Iako nije bio govornik, bio je profesor koji je mnogo držao do svojega poziva i volio ga. Studenti su mogli mnogo naučiti na predavanjima, koja su bila jasna, pregledna i zanimljiva. U to doba držao je kolegije: Hrvatski realizam, Srpski realizam, Novija hrvatska i srpska književnost, Seminar. Već kao student, a poslije i više, dolazio sam često i rado u dodir s prof. Štamparom, o kojem sam napisao članak na desetak stranica u *Zadarskoj reviji* 1979 (br. 2-3). Taj je članak najprije objavljen na slovenskom (časopis *Dialog,* Maribor, 1978, št. 7-8). Prof. Štampar je bio Barčev student, učenik i asistent te nesuđeni pisac monografije o hrvatskim realistima.

Na fakultetu nismo imali udžbenike ili skripta. Sačuvao sam samo nastavni program za studij jugoslavistike u Zagrebu i Ljubljani. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu imao sam nekoliko referata, a za diplomsku radnju (a uz nju su postojale i klauzure za koje moji studenti ne znaju!) obradio sam povijest katedra za uporednu književnost ili za opću književnost u Zagrebu, Ljubljani i Beogradu (poslije je osnovana slična katedra na Filozofskom fakultetu u Sarajevu).

Od godine 1964. pa do njegove smrti (1974) redovito sam posjećivao i marljivo učio od dr. Vinka Vitezice (Trogir, 1886 – Zagreb, 1974), nekadašnjeg asistenta i docenta (1922-1929) za usporednu književnost na Filozofskom fakultetu u Beogradu i urednika u Leksikografskom zavodu u Zagrebu. Bio je bečki student i doktor, pisac nekoliko knjiga, prevoditelj Croceove *Estetike* i izvrstan govornik i kozer. S katedre u Beogradu otjerao ga je Bogdan Popović. Kad je prof. Vitezica umro, napisao sam i objavio opširan nekrolog.

Kao student neredovito sam posjećivao i svojega barbu – dr. Blaža Jurišića (1891-1974). Bio sam iznenađen i počašćen kad me je jednog jutra poveo u razgledanje Zagreba. Bio je, recimo, moj *cicerone.* Razgledali smo važnije i najvažnije zgrade Gornjeg grada. Rado se sjećao svojih uredničkih godina (1930-1941) u *Hrvatskoj reviji* i prijatelja – prof. Filipa Lukasa, prof. Stjepana Ivšića i dr. Kad je Jakša Ravlić objavio svoju *Povijest Matice hrvatske* (1963), Jurišić je napisao opširno pismo Ravliću, zapravo kritički osvrt na tu knjigu. Kako taj osvrt nije mogao tiskati, jedan primjerak tog osvrta otipkan na pisaćem stroju dao mi je. To veliko povjerenje dr. Blaža Jurišića nisam iznevjerio, i osvrt sam objavio u *Zadarskoj reviji* (1992).

Svojih profesora i učitelja sjećam se i danas, nekada na Fakultetu kad držim predavanja, nekada noću kad mi san neće na oči, a nekada u molitvi. Svaki me od njih zadužio, netko više, a netko manje. »Kad dođe vrijeme i počnu da nam umiru roditelji i učitelji, ta se činjenica useli u nas kao nešto teško i sudbinsko« (Ivo Andrić).

Šimun Jurišić

Fra BLAGO KARAČIĆ

U franjevačkoj prelijepoj novoj Galeriji »Široki Brijeg«, otvorenoj prije par godina, dana 17. travnja o. g. svečano je otvorena važna retrospektiva: akvarela, gvaševa i tempera fra Blage, u njegovoj osamdesetoj godini života. Rođen je u Gornjem Crnču u planini pokraj Širokog Brijega. Njegov životopis je buran, kasno je pošao u školu ali je brzo učio i napredovao. Bio je pastirčić Stipan. 1928. otac prihvati njegovu odluku da pođe učiti za fratra. Prvo je vanjski đak, taj kovački sin, a u 6. razredu gimnazije proveo je godinu dana u novicijatu da bi 4. srpnja 1935. položio prve redovničke zavjete.

Prozvaše Stipana fra Benedikt, a kako je bio blage naravi nazvaše ga Blago. To ostade do danas, kad je već teško bolestan i onemoćao. Ali se »starac« drži još, hoda i slika. Njegov nećak fra Vendelin u njegovom životopisu piše: »Slikati je počeo u Kongori 1980. Želio je vodenim bojicama na papiru dočarati i ovjekovječiti ljepote duvanjske zime. Razumijevanje i prvo značajno ohrabrenje dobio je od akademskog kipara i grafičara iz Zagreba Ante Starčevića, koji je tih godina radio mozaike na Širokom Brijegu. U fra Blaginim akvarelima prepoznao je izvornost izraza, čistoću, neku čudnu snagu u jednostavnosti. Prvi ga je predstavio javnosti stručnim osvrtom u časopisu MARULIĆ 2/1984, 205-206.« Stručnjaci koji su dalje radili na fra Blaginom djelu, smatraju da je baš tih godina, od 1983. do 1986/7, fra Blago bio u slikarskom zamahu i najizvorniji. Lijepo piše autor izložbe i kataloga Igor Zidić, studirajući riječ naivan, da u Putančevu francusko-hrvatskom riječniku iz 1957. ima jedna fantastična nijansa, naime: »naivno tumači (i) kao NEVIN«. Zaista je to fra

Blagino slikarstvo i lirsko i nevino! Tako I. Zidić spominje mnoge školovane umjetnike koji su pomagali nevježama i diletantima. Zatim nastavlja: »Diskretan i samozatajan mentor bio je našem fra Blagi kipar i grafičar ANTE STARČEVIĆ. Moglo bi se stoga reći da je samoniklima za spoznaju vlastite posebnosti vazda trebao i netko drugi i da je taj drugi bio zrcalo u kojem će njihov doprinos biti verificiran. Nitko nije bio toliko pozvan da s leđa naivnog slikara skine hipoteku nevježe, kao što je to školovani i uvaženi umjetnik. ON je u toj parafrazi rituala zastupao interese struke i njegovo je svjedočenje u obavljenoj inicijaciji imalo itekakvu težinu«.

Tako govori naš kritik Igor Zidić, direktor Moderne Galerije u Zagrebu o fra Blaginoj monografiji. A ja se sjetih koliko sam u počecima pomagao i Stolniku i Lackoviću upoznavajući ga u tehnici grafike »suha igla«, pa Tomerlinu, Hrčku, Smaiću, Penavuši i drugima. Među prvima sam dolazio Sofiji Naletilić, zvanoj Penavuša, u garažu i podučio je kako bi dalje krenula u tu likovnost i izvornost i rješila se banalnosti. Uputio sam je da riješi samo mase i figure ljudi i životinja, uputio je u patiniranje i ličenje drva. Ona je bila ponosna da jedan umjetnik iz Zagreba koji je izradio u Kočerinu najvećeg sv. FRANJU u granitnom mozaiku na svijetu, posjećuje nju – Penavušu! U to su je vrijeme posjećivali samo širokobriješki fratri i moja malenkost od 120 kilograma.

Kasnije su joj dolazili i drugi. Rado je primala i slikare i kipare i kritike profesionalce i svima bi nešto (kip u drvu) poklonila. Bila je široke ruke kao i fra Blago, koji je izradio oko 800 radova a većinu ih je dobroćudno i sa smješkom podijelio.

Fra Blago je svojim akvarelima i gvaševima stvorio monumentalni *hercegovački krajolik.* Ovdje se ponajprije može govoriti o slikarskoj poetici čistog krajolika. Drugo su biblijski motivi a treće slikarski akvarel prizor kao priča. U toj poetici usporedio bih ga sa zagorskim RABUZINOM, no njegov je stil poštovao sladunjavu proizvodnju kojoj se ipak ne može zanijekati ljepota! Mislim da je fra Blago daleko neviniji i iskreniji, a to znači i topliji i osjećajniji. Fra Blago je zapravo najbliži našem najvećem slikaru ANTUNU MOTIKI s kojim sam se kao susjed družio više od pet desetljeća. Kad sam ga godinu dana prije smrti posjetio, a i on bi mene često posjećivao, pitao sam ga: »Koja Vam slikarska tehnika najviše leži?« A on je smjesta odgovorio GVAŠ, a ta bi riječ zazvučala kao muzika! »A zašto?«, pitao sam ga. »Zato jer nikad nisam stajao pred krajolikom i kopirao ga. NIKAD!«

»Satima sam gledao krajolik i njegove mase, ritmove i boje. Došao bih kući i za čas bih gvašem na papiru riješio ono što je ostalo u duši i u očima. Slika mora živjeti, treperiti, mora disati«. Upravo se tako prema slikarstvu odnosio i fra Blago.

Gledao je planine, proljeće, ljeto, zimu, snijeg, pupanje livada, polja i stabala, sve je to nosio u svoju malu sobicu, 3 x 3 metra, gdje je imao samo krevet, ormarić, mali stol i stolicu. Tu je satima slikao vodenim bojama. Godinama sam ga tu, na Širokom Brijegu, posjećivao, a on se sramežljivo smješkao i govorio: »Ante, Ante, vidjer ovo: voćnjak, potok, polje duhana, na planini magla, šuma i livada u cvijeću«. A ja bih blago listao te njegove »slikarske spise i knjige« i odabirao: Blago ovo ti je lijepo i stavljao na jednu stranu, a ovo mi se baš ne sviđa. Nije se uvrijedio. Tako sam ga

tijekom godina privukao na likovno razmišljanje i naveo ga da iz krajolika odbaci sve što nije potrebno. Poslušao me je. Mislim da nismo pogriješili.

Ante Starčević

ZADARSKI MEDALJONI – HRVATSKE PRAMEDALJE

Pramedalje u Hrvatskoj u kasnom srednjem vijeku

U ovom radu zanima nas povijesno razdoblje od XI – XV. stoljeća, u kakvim uvjetima su zlatari izrađivali relikvijare za crkve u Zadru.

Zadar je sjedište stratega (katapana, prokonsula) za vrijeme Bizanta. 1000. godine pada pod vlast Venecije, no već 1024. ponovno je u vlasti Bizanta. Do 1097. Zadar je, kao i ostali gradovi, za Petra Krešimira IV. u vlasti hrvatskog kralja.

1097. mletački dužd Vital Michiedo (1096-1101), kao carski protosevast, po bizantskom ovlašćenju, pozove dalmatinske gradove da se obvežu na poslušnost i da stave na raspolaganje brodovlje, što ovi i učiniše. Dužd je s kraljem Kolomanom sklopio ugovor da jedan drugome neće smetati posjed. Kasnije je bizantski car Aleksije dao gradove i otoke na upravu Kolomanu (Zadar, Split, Trogir, Rab, Cres, Osor i Krk). U Zadru Koloman položi prisegu da će čuvati autonomiju dalmatinskih gradova, da neće plaćati danak, te da će sami birati kneza i biskupa.

Tako je Dalmatinska Hrvatska opet pod ugarsko-hrvatskim kraljevima. Kada su odnosi Bizanta i Kolomana dospjeli u krizu, mletački dužd Ordelafo Falier 1115. godine osvoji Zadar, zatim Šibenik, Split i Trogir. S tim stanjem nije se mirio Kolomanov nasljednik Stjepan II. (III) (1116-1131), pa je počeo napadati Mlečane. Dužd Dominik Michieli sklopi sa Stjepanom mir, a ovaj dobije Šibenik i Biograd, dok su drugi gradovi ostali Mlečanima. No sukobi su se nastavljali. Nasljednik Stjepana II., Bela II. (1131-1141) oduzme Mlečanima Split i Trogir, te ostalu Dalmaciju osim Zadra i Sjevernih otoka.

1164. godine bizantski car Manuel Komnen napadne zemlje Stjepana IV. (V) i osvoji Dalmaciju, osim Zadra, zatim Bosnu, Hrvatsku, Duklju i Kotor. No 1167. Dalmatinska je Hrvatska opet u rukama hrvatsko-ugarskog kralja, 1168. osim Zadra, opet je u rukama Bizanta.

Nakon smrti Manuela srpski župan Stjepan Nemanja, bosanski ban Kulin i hrvatsko-ugarski kralj Bela III. (1180-1205) oslobodiše se bizantske vlasti. U to se odmetne Zadar od mletačke vlasti i prizna hrvatsko-ugarskog kralja.

1186. Bela III. i Izak II. Angel sklapaju mir, čime se Bizant prvi puta odrekao Dalmacije. Prije toga, još od kralja Tomislava, predao ju je Bizant na upravu hrvatskim vladarima, pa Veneciji a onda i hrvatsko-ugarskim kraljevima, no nikada se nije odrekao Dalmacije.

Novi mletački dužd Auro Mastropetro pošao je 1181. osvojiti Dalmaciju. Neprijateljstva su trajala do 1188. a zatim sklopiše primirje. 1192. dužd Enriko Dandolo (1191-1205) napadne dalmatinske gradove, no Zadar nije osvojio.

Sakralni objekti s riznicama

Izgradnja sakralnih objekata (crkava i samostana) praćena je u Zadru nastankom zadarskih riznica.

Zadarska katedrala sv. Stošije nastala je u starokršćansko doba, sv. Donat oko 800. godine, benediktinski samostan sv. Krševana utemeljen je u X. stoljeću, benediktinski samostan sv. Marije polovicom XI. st. a crkve i crkvice sv. Stjepana, sv. Petra, sv. Lovre, sv. Andrije itd. između IX. i XIII. st.

Svi samostani i crkve imali su svoje riznice, što je poznato iz sačuvanih inventara i donatorskih isprava iz X. i XI. stoljeća.

Iz dokumenata se vidi da su crkve već tada posjedovale inventar posuđa, relikvijare, crkvenu odjeću i knjige.

Od XI. do XV. stoljeća Zadar vodi teške bitke s Venecijom, pljačkan je, rušen i paljen, pa je teško bilo sačuvati to blago, često se iz jedne crkve blago prenosilo u drugu.

Najteži gubici bili su za Napoleona Bonaparte 1806-1814., kada su mnogi crkveni predmeti od srebra pretopljeni u novac kojim je plaćena vojska.

Najznačajnije su, koliko toliko sačuvane riznice katedrale sv. Stošije i riznica ženskog samostana sv. Marije.

1409., nakon prodaje Veneciji, Zadar prestaje postojati kao slobodni grad, znatno se smanjuje djelatnost umjetnosti i obrta, a prevladava uvoz.

Proizvodi zadarskih zlatara vezani su za umjetnost mediteranskoga kruga.

Bizantski i romanski utjecaji značajni su u ranom srednjem vijeku ne samo u Zadru, već i cijeloj Europi.

Zadarski zlatari tog vremena su Hrvati, što se vidi iz poznatih prezimena. Kada za obrt nedostaju zlatari Zadrani, dolaze iz Zagreba i Kotora. Isto tako su i donatori naši ljudi.

Literatura

Muzeji i zbirke Zadra. Grga Oštrić: Zadarske riznice. Zagreb 1954. g. str. 107-111.

Medaljoni na relikvijarima

Medaljone na relikvijarima susrećemo kod nas već u XI. stoljeću. Obratio sam pozornost na relativnu brojnost te pojave na zadarskim sakralnim predmetima, kao na škrinjicama, kaležima, rukama, okvirima korica pa i ophodnim križevima.

Vidi Katalog dr. Ive Petriciolija »Stalna izložba crkvene umjetnosti Zadar« iz 1980.: relikvijar škrinjica sv. Jakova iz XI. st. (str. 46), te »Kultura Hrvata kroz 1000 godina« od J. Horvata, Zagreb 1939. g. – Diptihon od slonove kosti iz riznice prvostolnice u Zagrebu iz XI. stoljeća. Iza XI. stoljeća imamo brojnije primjere, od kojih ćemo navesti samo neke karakteristične.

Tehnika izrade većine tih relikvijara je iskucavanje u srebrnom limu, kasnije eventualno pozlaćenom. No tu razlikujemo dva slučaja: kada se iskucavanje medaljona vrši istovremeno s izradom cijelog predmeta ili kada se medaljon posebno izrađuje, a poslije ugrađuje (aplicira) u relikvijar. Ovih potonjih je manje. Ima medaljona i s urezanim likovima. No slike nekih od ovih medaljona neobično nas podsjećaju na zadarske iluminacije (minijature) iz XI. stoljeća. (Vidi: Journal of Croatian studies IX-X, 1968-69, New York, Marijan Grgić: The Eleventh – Century Book – Illumination from Zadar. Str. 41-133). I tu vidimo određenu međuovisnost i povezanost slikarskog prikazivanja na sakralnim knjigama i onog skulpturnog na sakralnim medaljonima, u sličnosti likovnih motiva (ponajprije prikazivanja svetaca), koje nazivamo i inicijal (početno slovo) minijatura. Zadarske iluminacije su vjerojatno preteče zadarskim medaljama ili su nastale u isto vrijeme.

Ivo Petricioli je koristio naziv me-

daljon za karakteristični likovno jedinstveni i samostalni dio relikvijara, cjelinom i nazivom ga izdvajajući iz samog predmeta relikvijara, npr. ruke ili kaleža.

Ne možemo se oteti dojmu, da ovi medaljoni podsjećaju na male medaljice. Kakva je veza između medaljona i medalje?

Evo što kažu o tome neki naši viđeniji numizmatičari. Ivan Rengjeo u radu »Numizmatika i numizmatičari« objavljenom 1945. piše: »Novcima, koji su služili samo i jedino za trgovinu, pridružile su se još u starom vijeku medalje, nazivane MEDALJONIMA, pružajući također veliko obilje povjesnih podataka«.

Kamilo Dočkal u radu »Stare medalje u zbirci Diecezanskog muzeja u Zagrebu« 1956. piše: »Medaljerstvo je ogranak numizmatike. U rimsko doba nije bilo razlike između tekućeg novca i medalja. Rimski su medaljoni bili veći i teži primjerci novca, koje su carevi ili gradovi davali pojedincima, zaslužnim osobama u priznanje njihovih zasluga, ali su imali i novčanu vrijednost. Tek se u 15. stoljeću stvorila razlika između novca i medalja. Odonda se pod medaljom razumijeva ona vrsta novca, koja nije određena da bude platežno sredstvo i koja se ne stavlja u promet, nego imade biti uspomena na stanovite događaje ili na stanovite osobe...«

»Medaljerstvo postaje sada zasebna grana umjetnosti i to umjetnosti sitne plastike« dodali bi skulptori.

Isto mišljenje zastupa i Vinko Zlamalik, povjesničar umjetnosti i veliki znalac medalje, u katalogu »Medalja u Hrvatskoj« 1964/65.

U tom smislu prihvaćamo naziv medaljoni, na relikvijarima tj. crkvenim predmetima. I. Petricioli u pismu od 18. 3. 93. tumači: »Ja sam izraz 'medaljon' upotrijebio više radi oblika tih okruglih apliciranih graviranih pločica, ne misleći na medaljone u pravom smislu riječi.«

Prema Velikom rječniku stranih riječi B. Klaića pod medaljonom (francuska riječ medaillon) smatra se: »1. zlatarska izrađevina u obliku male ovalne ili okrugle kutijice (za portret), koja se obično nosi oko vrata, 2. oval koji služi kao okvir za neku sliku, ukras, umjetninu, 3. velika medalja, umanj. medaljončić«. To su današnja tumačenja, te rječnik i ne spominje staru ulogu medaljona još od rimskih vremena.

Inicijal iz korala. Minijatura na pergameni. Muzeji i zbirke Zadra. Strana 146. Zadar 1954.

Literatura:

1. Dr. Ivo Petricioli: Katalog stalne izložbe crkvene umjetnosti, Zadar 1980. g., str. 46.
2. J. Horvat: Kultura Hrvata kroz 1000 godina. Zagreb, 1939. g.
3. Marijan Grgić: The Eleventh – Century Book Illumination in Zadar. Journal of Croatian studies IX-X, 1968-69. New Tork, str. 41-133. Revija Hrvatske Akademije SAD. (prijevod Boris Krasnov).
4. Ivan Rengjeo: Numizmatika i numizmatičari. »Sabirač« br. 1/1945, Zagreb.
5. Kamilo Dočkal: Stare medalje u zbirci Diecezanskog muzeja u Zagrebu. Numizmatičke vijesti br. 6-7/1956., str. 7, Zagreb.
6. Vinko Zlamalik: Katalog – Medalja u Hrvatskoj. 1964/65, Zagreb. Izdanje Hrvatskog numizmatičkog društva, str. 9 i 10.
7. M. Krleža: Srebro i zlato Zadra. JAZU, Zagreb, 1950?
8. Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru. JAZU, Zadar 1968. g.
9. Bratoljub Klaić: Veliki rječnik stranih riječi str. 91-96, 101-111. Zagreb 1968. g. str. 823 – medalja.

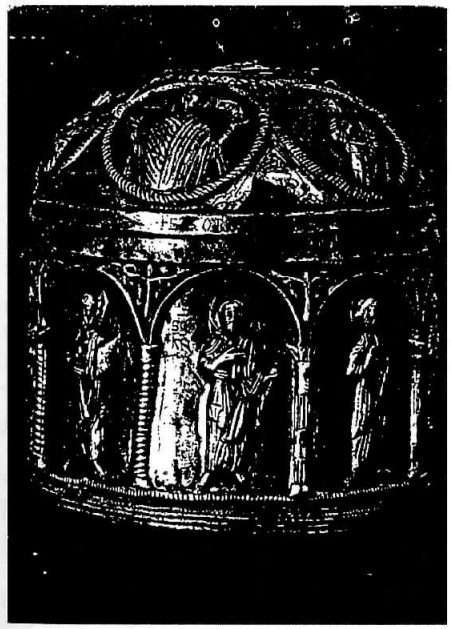

Relikvijar sv. Jakova. Srebro. Vel. 18 x 16 cm. Domaći rad XI. st. Medaljoni na škrinjici prikazuju: sv. Ivana, sv. Mariju i sv. Simeona. Muzeji i zbirke Zadra. Str. 120, Zadar 1954. Zlato i srebro Zadra. M. Krleža, JAZU, Zagreb 1950?

RELIKVIJAR – RUKA SV. IVANA KRSTITELJA
Zadar, riznica katedrale.
Zadarsko zlatarstvo, početak XVI. st. Pozlaćeno i iskucano srebro, emajl (64 x 18). Na rukavu aplicirani mali medaljoni sa svetačkim likovima u emajlu. Na podnožju iskucana poprsja svetaca. Na narukvici natpis: + DIGITUM S (AN) C (T) I IOHANNIS BAPTISTE. (Položaj ruke ističe kažiprst zbog karaktera relikvije). Stalna izložba crkvene umjetnosti, Zadar 1980, str. 63

Zlatari u Zadru

Riznica zadarske katedrale čuva relikvijar za glavu sv. Jakova. Kutija je oblika niskog valjka vel. 18x16 cm. s poklopcem u obliku polukugle. U arkadama plašta valjka su likovi svetaca, poprsja svetaca su na medaljonima poklopca. Na rubu poklopca je ugraviran latinski natpis koji spominje Božnu (Bosna), koja ga je dala izraditi za dušu svoga muža Kaže, koji se kao zadarski prior spominje 1096. g. To je domaći rad iz XI. stoljeća.

U literaturi među zadarskim zlatarima spominju se domaća imena, a ima podosta i stranih.

Tako se od domaćih spominje Nikola (Kolana) pok. Ivana, koji je 1350. primio u nauk Petra pok. Stoislava. Zatim se spominje Grupša pok. Grgura iz Vrane, pa Produl pok. Andrije. ško-

lovao se kod majstora Kuzme 1355. Spominje se zlatar Stjepan Crnotin, zlatar Mihajlo Damjanov 1380. zlatar Franjo iz Milana koji je doselio u Zadar i tu se oženio Hrvaticom 1369. te dosta toga napravio uz suradnju zadarskih majstora. 1392. spominje se Tomaš Martinušić, Pribislav Stojšin 1353., Emerik Krnjić 1393., Bartul pok. Bogdana 1393., Ivan Jurislavov, Ivan Radoslavić, Jakov Farkašević 1401., Botko pok. Jakova, Ivan sin Radivoja, Pavao Petrov 1403., Benedikt Jakovljev 1396., Pribac pok. Slavka 1333., Marin pok. Jurja 1338. i drugi.

Kao što vidimo, čitava plejada domaćih imena.

U Europi nastaju prva prezimena u XI. st. u sjevernoj Italiji, odakle su prodrla i k nama. Začetnike hrvatskih prezimena nalazimo u XII. i XIII. st., a masovno nastaju u XVI. st. Od tada se vode i matične knjige i pri krštenju se daju svetačka imena. Hrvati pridjevke (očevo ime, nadimak i sl.) stavljaju na treće mjesto kao npr. Rikard Katalinić Jeretov.

Stoga na ranijim relikvijarima često nema podataka o majstoru-izrađivaču, pa je teško odrediti tko ga je napravio. No i po stilu rada može se odrediti je li domaći rad ili uvoz.

No u XIV. i XV. st. imamo niz zlatarskih radova za koje ne znamo autora. U Zadru su radili i zlatari iz Zagreba, Kotora i Italije. U Zagrebu je u drugoj polovici XIV. stoljeća bilo 30 zlatara.

Na kraju, zanimljivo je spomenuti podatak o sačuvanim kalupima za iskucavanje, citiram: »Kad je riječ o anžuvinskim heraldičkim motivima, ne smijemo mimoići jedan kameni kalup koji je nedavno pronađen u Zadru. Na njemu su uklesani okrugli medaljoni — negativi. S jedne strane dva veća. U gornjem se prepoznaje anžuvinski grb, s ugarskim horizontalnim gredama i ljiljanovim cvjetovima, a u donjem, koji je nažalost oštećen, lik noja koji je također anžuvinski heraldički simbol. S druge strane, izrađeni su manji medaljoni s drugim dekorativnim motivima (žir, cvijet, kruna). Poznamo još dva takva kalupa s različitim motivima koji nam zajedno s onim što smo prvog opisali znatno upotpunjuju sliku o zadarskim zlatarskim radionicama. U te okrugle medaljone ukucavao se tanki srebrni lim i izrađivali ornamenti za različite potrebe.«

Literatura:
Nada Klaić — Ivo Petricioli: Zadar u srednjem vijeku do 1409. g. Filozofski fakultet, Zadar 1976. g., str. 143, 531-543.
Vjeročka Rukavina: Zagrebački zlatari, Muzej grada Zagreba 1933. g.
Petar Šimunović; Imena su spomenici. »Globus« Zagreb, 15. 1. 1993., str. 15.

Zaključno razmatranje

Povjesno je utvrđeno da su kraljevi Tomislav i Krešimir I. kontrolirali Zadar od 925. do 940., Bizant od 940. do 986., Stjepan Držislav od 986. do 1000. Daljnji podaci dati su u povjesnom dijelu ovog rada. Prihvaćajući danas uvriježeno shvaćanje o nastanku medalje u DANAŠNJEM SMISLU kao produkt renesansnog razdoblja, najprije u Italiji u XV. i XVI. stoljeću, te kao rodozačetnika medalje Vittora Pisana zvanog Pisanello (o. 1395-1456), no i naših medaljera tog doba Pavla Dubrovčanina (1447) i Frana Vranjanina (o. 1425-1503), možemo likovna umjetnička ostvarenja na zadarskim i inim relikvijarima od XI. st. nadalje, na temelju naprijed izloženog uvrstiti u hrvatsku pramedalju.

Ti su zadarski medaljoni preteče klasične medalje, novo otkrivanje onoga — što medalji sliči. Medaljon je medaljersko-medaljotvorno ostvarenje. Medaljoni su iskucavani ili urezivani (gravirani) u srebrnom limu, a vrlo su uspješno likovno ukomponirani i u relikvijar. Veličina medaljona je 18-23 mm. Svi medaljoni imaju samo avers, na kojem je najčešće lik sveca, velikaša ili grb.

Ovim radom nastojimo dati jedan novi pogled u medaljerstvu na temelju prikazana dostignuća na tom polju samo u gradu Zadru, gdje je u to vrijeme cvao zlatarski obrt. A zlatari su inače bili poznati i kao kovači novca u nekim drugim gradovima. U radu je prikazan samo skroman broj karakterističnih ilustriranih primjeraka, jer bi cjelokupna građa bila preopširna za ovaj prikaz.

Takvo gledanje pomiče početak medaljerskog stvaranja u Hrvatskoj na razdoblje hrvatskih narodnih vladara i velikaša koji su iza toga slijedili.

Ovdje je skrenuta pozornost samo na stvaranje do pojave renesansne medalje, koja se smatra klasičnom medaljom sa svim elementima koje ona sadrži. Ovaj rad je prilog proučavanju hrvatskog medaljerstva, iako pokreće novi način gledanja, što ima i širi značaj.

No to nije hrvatski specifikum, ima toga u Europi, kojoj i mi pripadamo. Na kraju zahvaljujem majci Skolastiki, starješini samostana sv. Marije, koja mi je 1971. omogućila pregled i dozvolila snimanje relikvijara, kao i akademiku Ivi Petricioli koji je atribuirao likove svetaca na medaljonima, tijekom 1993.

Ovo je kratak, suštinski izvod, iz opširnijeg rada koji će biti tiskan u »Numizmatičkim vijestima« vjerojatno iduće godine, te služi za upoznavanje s novim promatranjem medalje.

Gjuro Krasnov

IZVANJSKA RASKOŠ O UNUTARNJOJ BIJEDI

(HNK — Carlo GOLDONI, Impresario iz Smirne)

Zagrebačka kazališna publika imala je prigodu (28. svibnja) pogledati hrvatsku praizvedbu manje poznate komedije *Impresario iz Smirne* Carla GOLDONIJA (1707—1793).

Prema svjedočenju samog autora u »Memoarima«, on je napisao 1755. godine nešto drukčiju komediju u tri čina »koja se prvi put izvodila u stihovima, ali se više svidjela kad sam je pretočio u prozu«. Priča je to o Turčinu Aliji (na zagrebačkoj premijeri anemično ga je igrao pomalo odsutni i rezignirani Mustafa NADAREVIĆ, što baš nije uvjerljivo za bogata trgovca iz Smirne), koji dolazi u Veneciju pa u dokolici odlazi u Operu, gdje mu pada na pamet da bi ta vrsta kazališta mogla imati uspjeha i u njegovoj zemlji.

Turčin se ubrzo zatekao u nevolji, jer svaka od pjevačica s kojima se pokušao nagoditi hoće glavnu ulogu za se. Ni muškarci nisu popustljiviji. »Jedan golobradi pjevač« — kako Goldoni bilježi u »Memoarima« — »ubija ga u pojam i dovodi do očaja« (prpošni Zijad GRČEVIĆ dojmljivo je odigrao ulogu koketnog nametljivca CARLUCCIJA).

U dogovoreno vrijeme svi su se okupili na određenom mjestu i još se čekalo da se pojavi impresario, ali se umjesto njega pojavio čovjek s torbom novaca i viješću da Alija odlazi u Smirnu pa uime tog čestitog Muslimana svakome od potencijalnih putnika plaća četvrtinu ugovorenog honorara. Prema ocjeni samog autora »ova je komedija vrlo dosljedna i oštra kritika na račun bezočnosti glumaca i glumica i nemara direktora, pa je imala sjajan uspjeh«.

Trosatno kazališno kazivanje o vječnoj temi nadoknade za tako *neprobitačan* posao (kakav je recimo onaj dramskih umjetnika) mogli bismo šatrovački sažeti otrcanim izričajem: šou mora ići, a love niotkuda. Problem je zacijelo slojevitiji i dublji pa je u svemu tome nepravedno zaobilaziti sve te ravnatelje, naručitelje, posredovatelje... Jednoga od njih, grofa LASCU, sugestivno i rekao bih gotovo rutinski, utjelovljuje svojim dramskim iskazom Vanja DRACH.

Poslenici Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu doista su uložili podosta umješnosti i napora, ne bi li od tako prizemne datosti (čitaj: neumoljive borbe za mjesto pod suncem u svijetu umjetnosti) učinili magnetičnu predstavu. Bez straha od pretjerivanja može se kazati da su scenografija Dalibora LAGINJE te kostimi Lea KULAŠA i Svetlane VISINTIN rokokoovski raskošni, tj. obrnuto razmjerni duhovnom raspoloženju protagonista drame. Glazbena kulisa također je bogata pa uz »živu« glazbu Vanje KULJERIĆ (klavir), Jelene MORTIGIJA (flauta) i Vladimira BEGOVIĆA (fagot) posjetitelji »uživaju« i u poduljim izvacima uz pomoć zvučnika iz djelâ G. ROSSINIJA i G. PUCCINIJA.

Uz već spomenute članove dramskog ansambla svakako treba izdvojiti trio pjevačica: LUKRECIJA, pjevačica iz Firenze, koju zadivljujućom lakoćom interpretira mlada Zadranka Barbara VICKOVIĆ; TOGNINA, pjevačica iz Mletaka u ulozi također mlade Mirte ZEČEVIĆ te ANNINA iz Bologne, koju je odigrala Vanja MATUJEC. U epizodnoj minijaturi (gostioničar BELTRAME) zasjao je Špiro GUBERINA. Samozatajni a ništa manje uvjerljiv bio je u ulozi tenora PASQUALINA i Danko LJUŠTINA, koji je još jednom svratio pozornost i na svoje vokalne mogućnosti. Sven MEDVEŠEK u ulozi posrednika opernih predstava (NIBIO) i Damir LONČAR kao siromašni pisac MACCARIO zapanjujuće zdušno su izvodili i najbesmislenije redateljeve akrobatske zahtjeve. Lik kazališnog slikara FABRIZIJA (Vedran MLIKOTA) tu je, kako se čini, tek da upotpuni lepezu zgubidana i društveno beskorisnih »neproduktivaca«.

A što je napravio redatelj Paolo MAGELLI? Neprijeporni su njegovi redateljski darovi, među kojima je upravo upadljiva zanatska samouvjerenost. Pa ipak, Magellijevo iščitavanje Goldonijeva teksta moglo bi izazvati i poneko pitanje pa čak i neslaganje. Premda i sâm izvanjski povod uprizorenja *Impresarija* (200. obljetnica Goldonijeve smrti) nuka na izvanjsko blještavilo, ipak ostaje otvoreno pitanje opravdanosti ogromnih izdataka. Nije li se, primjerice, postavljanje bazena moglo sublimirati razvedenijim poniranjem u pore višeslojnosti Goldonijeva predloška? Osim toga: koliko nam ostaje od Goldonija nakon redateljeve neodoljive potrebe eksplicitne, gotovo uvredljive, aktualizacije, koja je i vizualno dočarana presvlačenjem »iluminističkih« protagonista u odjeću naših suvremenika? S dvojbama i bez njih, ne bih se usudio nagovijestiti dug život ove predstave na sceni HNK, jer sav taj izvanjski sjaj nije drugo do mozaik nedovoljno povezanih pojedinačnih kreacija, što nije jamčevina da će se kazališna publika dulje vremena otimati za kartu više.

Bilo kako bilo, dobro je da zagrebačka (pa i šira hrvatska) kazališna publika ima priliku vježbati svoj ukus i oštriti vlastita prosudbena mjerila na tako jednostavnom predlošku, kakav je Goldonijev *Impresario iz Smirne* u prijevodu Morane ČALE-KNEŽEVIĆ.

I: sretan put u Smirnu, sjor Magelli!

Tvrtko Klarić

GLAZBENO BOGATSTVO AMATERSKIH ŽUPNIH ZBOROVA

U crkvi Presvetog srca Isusova, pri dječačkom sjemeništu u Zagrebu, 14. svibnja 1993. godine održana je smotra župnih zborova hrvatske metropole. S pravom kažem metropole, jer samo takav grad može imati toliko amaterskih a uistinu dobrih zborova koji njeguju crkvenu glazbu.

Nastupilo je 12 zborova zagrebačkih župa: mješoviti zbor franjevačke crkve, Ćirilo-Metodov kor, zbor Instituta za crkvenu glazbu, »Krist Kralj«, »Hosanna« sv. Petra, zbor dječačkog sjemeništa, Katedralni mješoviti zbor, zbor »Majke Božje Lurdske«, zbor crkve »Srca Isusova«, »Sv. Obitelj«, »Collegium pro musica sacra« i napokon zbor župe sv. Marka »Kralj Zvonimir«.

Program je bio raznolik. Pod ravnanjem sestre Cecilije Pleša i sestre Imaculate Malinka »Collegium pro musica sacra« izveo je »Staše Mati kruto tužna«, »Kristuš je gore stal«, »Surrexit Christus hodie, Alleluia«, napjeve iz *Pavlinske pjesmarice;* tako nas je podsjetio na vremena kada je hrvatski narod pjesmom slavio Boga još 1644. godine. Isti je zbor jednako dobro izveo i napjev »Gospoja si milostiva«, koji se nalazi u vrlo vrijednom zborniku glazbene kulture u Hrvata *Cithara octochorda* iz 18. stoljeća.

Zbor dječačkog sjemeništa otpjevao je 1. stavak »Staroslavenskog requiema« Božidara Širole te *Gloriju* iz »Misse in F« Anonimusa (XVIII. st.) iz Osijeka. Svoj program izveli su uz pomoć mladog studenta orguljaša Alena KUPUSOVIĆA-LEGETINA te uz odličnog solistu tenora Željka TOILA, a pod ravnanjem dirigenta Ante LORUKA. Svakako treba spomenuti da su se na ovoj smotri izvele i tri praizvedbe: Ćirilo-Metodov kor izveo je skladbu »Bogorodice Djevo« Vinka GLASNOVIĆA, a pod vodstvom dirigenta Gorana JERKOVIĆA. Isti skladatelj skladao je na tekst Antuna Gustava MATOŠA »Gospu Mariju« za zbor *a capella,* solo glas, što je zapravo obrada iste skladbe samog autora, koja je skladana za solo glas uz pratnju glasovira. Zbog nemogućnosti dolaska samog skladatelja, koji je trebao izvesti svoju praizvedbu, solirala je mlada i perspektivna sopranistica Kate KRISTOVIĆ.

Međutim, zbor »Hosanna« kome je skladatelj dodijelio počast da rečenu skladbu prvi puta izvede pod ravnanjem još jednoga mladog amatera dirigenta, Josipa DEGLIVELLIA, koji je zbog svoga trčkaranja pred zborom zaboravio da kraj njega stoji i solistica, na nekim mjestima se taj lijepi, zvonki glas sopranistice nije jasno razaznavao od dionice zbora. Isti zbor je, međutim, dobro izveo »Šibensku molitvu« prof. dr. Lovre ŽUPANOVIĆA, koji je i osobno posjetio smotru.

»Sv. Obitelj« i »Kralj Zvonimir« izveli su skladbe »Panis angelicus«. Iako ne od istih autora, u skladbi D. MARKULISA (»Sv. Obitelj«) naziru se sličnosti spomenute skladbe C. FRANKA u izvedbi zbora »Kralj Zvonimir«.

Kate KRISTOVIĆ svoj blistavi glas poklonila je publici i ovom skladbom uz pratnju zbora »Kralj Zvonimir«, orguljašice sestre Vilke ŠIMECKI i dirigentice Vlatke GLASNOVIĆ. Taj

zbor bio je i posljednji na programu ovog uistinu dobrog koncerta.

Organizator ove smotre, Institut za crkvenu glazbu KBF Sveučilišta u Zagrebu, izabrao je lijepo mjesto za izvedbu ovog raznolikog programa. Akustika je u crkvi dobra, što je od velikog značaja za izvođače, a jednako tako i za slušatelje.

Nakon ove smotre amaterskih župnih zborova doista se može ustvrditi da živimo u podneblju koje s glazbom živi, te da i amateri kvalitetno i prema svojim sposobnostima njeguju crkvenu glazbu stranih i hrvatskih skladatelja.

Vlatka Glasnović

MAŠTOVITE KOMPOZICIJE SAČINJENE OD SAKRALNIH MEDALJICA U REALIZACIJI OLGE SERTIĆ

Stan obitelji Sertić na Zrinjevcu u Zagrebu krasi bezbroj slika – kompozicija načinjenih od malih crkvenih medaljica ili od suhog cvijeća.

Bogatstvo raznolikosti, pun zanos mašte i skladno kreirani oblici privlače pozornost gledatelja.

Tu su prekrasno stilizirani križevi, rozete, ogrlice i vinjete. Puno uloženog truda i volje u taj pomalo neobični segment načina prikazivanja, bez robovanja uzorima. Sve je autentično, jasno i lijepo. Prvi je puta skup medaljica upotrebljen u sklopu jednog zaokruženog umjetničkog djela. Ovdje je kreatorica koristila više umjetničkih ili obrtničkih radova (medaljica) raznih autora, da bi samostalno stvorila svoju viziju novog eksponata (križ, rozeta...).

Autorica je čovjek koji radi s oduševljenjem i nesebično poklanja svoje akvizicije crkvama, riznicama i viđenijim osobama.

Pored ovog neobičnog hobija, autorica se bavi i izradom slika od suhog cvijeća. Tu zapažamo smisao za izbor boja i eleganciju u usklađivanju boja.

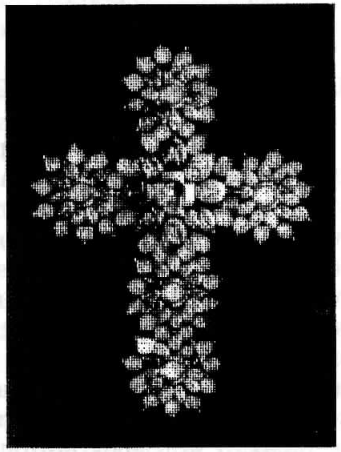

Koliko je truda uložila u zadnjih 10 godina, vidi se po više stotina slika i djela od crkvenih medaljica – rijetka upornost u tim godinama. Možda je vrhunac priznanja za taj nesebični rad njena izložba slika u lipnju 1993. pod nazivom

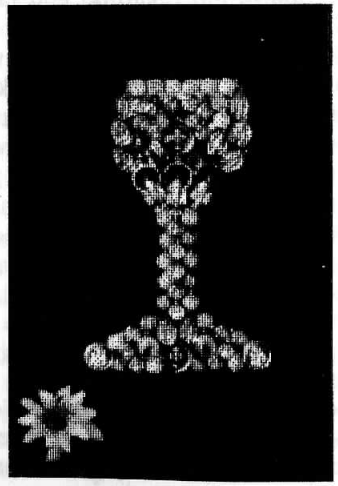

»Cvijetna arabeska« održana u restauraciji »Opera« kod Maksimira – na Ravnicama, u okviru književne tribine društva pisaca »August Šenoa«, gdje su pjesnici čitali svoje pjesme, neke posvećene Olgi Sertić, a i ona je pročitala svoju kajkavsku pjesmicu, dakako posvećenu – cvijeću.

U glazbenom dijelu priredbu je svojim pjevanjem uveličala Elvira Voća, u pratnji Stjepana Mihaljinca.

Tom prigodom autorica je dobila nekoliko prekrasnih buketa svježeg cvijeća.

Olga Sertić rođena je 1915. g. u Zagrebu, gdje je završila trgovačku školu. Slike radi od 1981. Član je GRUPE 69. Do sada je izlagala 800 puta na samostalnim izložbama u Zagrebu i Samoboru.

Prof. Antun Bauer je povodom njezine izložbe u Zagrebu 1992. rekao: »Dokaz bogatstva imaginacije s kojom ova umjetnica stvara svoja likovna impresivna ostvarenja, bitno se razlikuje od eksponata na ostalim izložbama.« Značajno priznanje – stručnjaka, profesora likovnih umjetnosti.

Gjuro Krasnov

NARUČITE PRAVODOBNO!

1. **DANICA 1994.** Hrvatski katolički kalendar. Najpopularnija i najčitanija knjiga među Hrvatima katolicima.
2. **ZIDNI KALENDAR za 1994.** sa slikom u boji.
3. **DANICA 1994. Džepni kalendar** (sa slikama hrvatskih preporoditelja).

Narudžbe prima izdavač:

HKD sv. Ćirila i Metoda (Društvo sv. Jeronima), 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21, tel. (041) 431-950.

SVETISLAV STJEPAN KRNJAK: PRILOZI ZA PROUČAVANJE PORIJEKLA RODA KRNJAK

(Nakladnik »Prosvjeta« dd, Bjelovar, 1993.)

U Bjelovaru je ovih dana, u nakladi NIŠP »Prosvjeta«, objavljena knjiga patra Svetislava Stjepana Krnjaka »Prilozi za proučavanje porijekla roda Krnjak«. Knjigu je umjesto Ogranka Matice hrvatske u Bjelovaru, koji je osim u financijskim i u nekim »drugim« teškoćama, izdalo poduzeće »Prosvjeta«, dd. Recenzenti su o. Stanko Banić i Vladimir Bažant, urednik je Ivan Krznar, lektori i korektori prof. Marica i Josip Kurtak, a knjigu je doista lijepo i u skladu s njenim sadržajem opremila Sanja Sertić.

Autor pater Svetislav Stjepan Krnjak, gvardijan Samostana svetog Antuna u Bjelovaru, posvetio je knjigu »svom dragom ujaku Florijanu Andrašecu, skladatelju, pjesniku, rezbaru i kiparu, koji je čitav život bio zaljubljen u svoju rodnu hrvatsku, međimursku grudu. Ona mu je bila neprestano nadahnuće za bogat stvaralački rad tijekom cijeloga života. Surađivao je sa svojom rođenom braćom, franjevcima patrom Alfonsom i patrom Dionizijem Andrašecom, i sa sa svojim rođacima, također franjevcima, patrom Tomislavom Andrašecom i patrom Ivanom Krznarom, stvarajući djela na duhovno-kulturnom polju.«

U uvodnoj riječi pater Stanko Banić piše da je pisac »nakon nekoliko godina mukotrpnoga i požrtvovnoga rada, istražujući po maticama rođenih, vjenčanih i umrlih, sastavio vrijednu genealogiju obitelji Krnjak, u kojoj se i on rodio, a uz to istražio i napisao povijesni put zadruga, porodica i obitelji Krnjaka.

Zašto je ovo djelo značajno? U prvom redu time se iskazuje poštovanje preminulim članovima ove čestite i ugledne obitelji u župi Dekanovec. Drugo, ovo je poticaj živim naraštajima obitelji Krnjaka da slijede uzorne primjere svojih predaka. Time ostvaruju onu važnu izreku: »Rod bo samo tko si mrtve štuje, na prošlosti budućnost si snuje!« U odgoju mladih naraštaja važno je stavljati odgajanicima pred oči uzore i primjere kao sigurne i svijetle putokaze na putovima ovozemaljskog života. Poznata je u odgajateljskom djelovanju poslovica: »Verba movent, exempla trahunt«, što znači: »Riječi potiču, a primjeri privlače!« Treće, ova će knjižica osvijetliti svećeničke i redovničke likove koji blistaju kao sjajne zvijezde u nizu članova ove obitelji te daju poseban čar i ures ovoj genealogiji, a ujedno radosnu nadu u budućnost...«

Čitatelj biva začuđen i iznenađen činjenicom da je pisac ove knjige na tako malom prostoru uspio iznijeti i čak objasniti toliko povijesnih činjenica, dati tolika objašnjenja i protumačiti određena povijesna zbivanja. Već samim tim knjiga je vrijedan priručnik svakom istraživaču naše povijesti i sudbine, ne samo roda Krnjak i Andrašec, već i cijeloga hrvatskog naroda.

Ta mala vrijedna knjiga osim vjerodostojne faktografije, toliko važne povijesnim istraživačima, ima još jednu, rekli bismo dublju dimenziju: upućuje nas na značenje i važnost imena u onom smislu u kojem to ističe Radovan Grgec u svojoj knjizi »Reći ime«: »O značenju imena raspravljali su nekada učeno i podrobno nominalisti i realisti. Ime je stvarnost koja se otkriva ili ne otkriva. Od imena je sazdana ljudska subina, povijest. Stvorenja uđoše u povijest nakon što im je čovjek dao ime. 'Nomen est omen' – stara je latinska izreka. Ime nije samo znak osobnosti nego i znak pripadnosti, zvanja i poslanja, identiteta i kontinuiteta u vremenu i prostoru. Reći ime znači spoznati i priznati svoju sliku, ishodište i pripadnost. Otkrivajući imena, otkrivamo istinu obavijenu tajnom i u tome je čar našeg traganja. (...) U svijesti nam se vraćaju uspomene, stara imena koja smo prešućivali, pa ih i zaboravili. (...) Nije li među tim imenima možda i ime obitelji i naroda kojemu pripadamo, ime onih koji su nam bili najbliži i najdraži, onih kojima se izgubio trag, ime što ga sanjamo i žeđamo kao svježu vodu i žuđenu slobodu? Imena su naša povijest, naša sudbina, naše 'ja' koje ne umire. Reći ime oslobađa.«

Knjiga patra Svetislava Stjepana Krnjaka put je u povijest, put prema Početku, prema Bogu. To je sjećanje na predke, na ljubav i dobrotu koje su oni kroz stoljeća, kroz vrijeme od samog početka prenosili i prenijeli na nas, postojeće u sadašnjosti. Zatim, ova je knjiga pogled u budućnost, pogled prema kraju vremena, kamo zajedno s predcima i potomcima svi idemo. Idemo na ponovni susret s Bogom, na kraju vremena (»A vremena više neće biti«, Otk. 10,6).

Vladimir Bažant

JUBILARNI (25.) BROJ ZBORNIKA »KRŠNI ZAVIČAJ«

Zbog ratnih prilika u Herceg-Bosni, jubilarni (25.) broj zbornika »Kršni zavičaj« (Humac 1992.) izišao je sa zakašnjenjem od nekoliko mjeseci. Pravo je čudo da ga je njegov neumorni dugogodišnji glavni i odgovorni urednik Ivan Žarko Ilić uopće uspio izdati. Trebalo je ne samo skupiti i urediti obilnu građu objavljenu u ovu Zborniku, nego i od dobročinitelja skupiti potrebni novac za tiskanje ovoga jubilarnoga broja. Dodajmo k tome veoma važan i znakovit podatak da je ovaj jubilarni broj tiskalo Grafičko poduzeće »Franjo Milićević« iz Mostara – dakle da je tiskan u gradu koga još uvijek zasipaju granatama krvožedni i rušilački srpski agresori.

Utemeljitelj zbornika »Kršni zavičaj« i njegov izdavač do 21. broja je Katolički župni ured Drinovci. Zbornik izlazi krajem godine. Sada ovaj hercegovački informativni (obavještajni) zbornik za vjerska i društvena pitanja izdaje Franjevački samostan Humac. Korice 25. jubilarnog broja likovno je pripremila akademska slikarica Milena Tomas, a grafički u računalu Ivan Pejić. Od autora slika i crteža devetorica su nepoznati, a ostali su: Ćiril Ćiro Raić, Jozo Boras, Jozo Pavković, Tihomir Bradvica, don Nedjeljko Galić, Zdenko Raguž, Ivo Lučić, Jure Zelić, Tomislav Ćuže, Žarko Ilić i Ivan Sabljić. Ispravak (korektura) Stana i Marijana Boto. Tekst u osnovnom računalu pripremila i ispravila Ružica Grbavac. Prelomio i grafički oblikovao dipl. ing. Zdravko Rozić. Naklada 3.000 primjeraka.

U prvom dijelu Zbornika *(Prošlost)* objavljen je članak Ive Čuvalo o hercegovačkom franjevcu fra Mladenu Čuvalu (1939.–1991.), koji je veoma

uspješno djelovao među hrvatskim iseljenicima u Sjevernoj Americi i Kanadi. Nakon njegova dolaska u New York taj grad uskoro njegovom zaslugom postaje jedno od najjačih hrvatskih središta u Americi. Hrvati dobivaju veliku crkvu u središtu grada s pripadnim crkvenim prostorom, gdje fra Mladen stvara *Hrvatski centar* a njegovim nastojanjem trg pred crkvom dobiva naziv Trg kardinala Alojzija Stepinca. Fra Mladen Čuvalo je svojim radom stekao toliki ugled da je u prigodi proslave 200. godišnjice UAD (USA) pozvan u Washington, da tamo prije početka svečanog rada Senata za uzvanike odsluži sv. misu. Pod pritiskom beogradskoga jugokomunističkog režima fra Mladen je bio premješten u Kanadu, ali on je i tamo stvorio novi *Hrvatski centar* (u Norvalu pokraj Toronta). Shrvan teškom bolešću umro je u Chicagu, ne dočekavši da u slobodi vidi svoju ljubljenu hrvatsku domovinu. U tom prvom dijelu Zbornika objavljene su i posmrtnice časnim sestrama (Agneza Čutura, Gema Sušac, Margareta Begić, Rahela Ravlić, Zvjezdana Marjanović, Viktorija Vasilj, Nada Bevanda) i franjevcima (Slavko Luburić, Mariofil Perić, Anđeo Herceg, Radovan Petrović, Filip Sivrić) te svećeniku dr. don Ivanu Tomasu (svećeniku mostarske biskupije) i stogodišnjakinji Ivici Mlinarević (1892.–1992.).

U središnjem dijelu Zbornika *(Sadašnjost),* koji je sadržajem obilniji od svih ostalih dijelova Zbornika zajedno, zabilježen je »onaj dio ratnih nevolja koji se najviše tiče zajedničkog života hrvatskih katolika u hercegovačkom kršu. Tako će budući naraštaji o sadašnjem vremenu znati makar malo više nego bi znali bez 25. KZ«. Posebno upozorujemo na ove članke: *Ratna zbivanja u Hercegovini 1991/92. (Ljetopisni sažetak)* Tihomira Bradvice, *Ratni odjeci u našim župama 1991/92.* Žarka Ilića, *Hercegovačke župe u ratnoj oluji 1991/92.* Žarka Ilića. Posebno se donosi i popis nestalih župljana u obranbenu ratu od 1. rujna 1991. do 31. kolovoza 1992. te poginulih župljana u obranbenu ratu 1991/1992. O časnim sestrama u ratnoj mori piše Natalija Palac u članku *Ratni dani u Mostaru,* dok Bonifacija Barbarić opisuje izlazak časnih sestara iz samostana u Bijelom Polju kraj Mostara. Veoma vrijedni prilozi povijesti hrvatskoga obranbenoga rata su članci Žarka Ilića *Mi branimo svoje ognjište* (Razgovor s jednom skupinom domaćih branitelja), Ike Skoke *Prvi dani među braniteljima* te fra Mladena Rozića *Vojni kapelan s braniteljima.*

Na kraju središnjeg dijela Zbornika objavljene su *Tri franjevačke poruke u ratu* (Izjava nahijskog dekana u povodu pogibije hercegovačkih branitelja u Miljkovićima, Poruka vojnih dušobrižnika prigodom pogibije hrvatskih vojnika kod Kruševa, Poruka pročelnika Komisije za pravdu i mir fra Žarka Ilića hrvatskim političarima u Bosni i Hercegovini). U *Molitvi hrvatskog branitelja* Ike Grgina čitamo: »Bože moj! ... Smeti naše sebičnjake koji ratne nevolje iskorištavaju za svoj društveni probitak ili materijalni dobitak!«Ivan Pavlović opisuje *Pohod zatočenicima u Ravnom i u Trebinju.* Tu su i tri pjesme Zdenka Međugorca iz neobjavljene zatvoreničke antologije *Povratak ničijeg sina.* O duhovnom životu bjegunaca, koji su morali napustiti svoja ognjišta, piše Ana Marija Biško. O novom pomoćnom biskupu Mostarsko-duvanjske biskupije dr. don Ratku Periću piše Žarko Ilić. O raseljenim herceg-bosanskim Hrvatima širom svijeta govori se u člancima *Pomoć braniteljimaHercegovine, Hrvatska katolička misija u Zürichu* (25. obljetnica HRM Zürich) i *Hercegovački fratri u Frohnleitenu.*

U *Malom zavičaju* objavljene su pjesme i proza đaka osmogodišnjih škola. Sve te pjesme i proza prožeti su ratom i ratnim stradanjima. Đak 8. razr. OŠ Doli Dubravko Mage piše: »Što li sam kriv da sam ga (svoj dom, nap. TH) morao napustiti? Ne mogu to dokučiti svojim dječjim razumom, ne mogu prepoznati svoje grijehe. Tamo je daleko moj raj okružen vonjem baruta i mirisom paljevine. Tamo su nekad rasle najljepše jabuke. Sad ih beru zmije koje su nam oduzele sve, ljepotu, radost, djetinjstvo i smijeh. Dao bih sve na svijetu da mogu samo skrenuti pogled tamo gdje sam rođen, da na trenutak zavirim u kutak svoje sobe... Ali je možda više nema. Možda je ona sada prah, tek crna ruševina. A tamo sam ostavio svoje igračke, knjige, svoje snove.« A Ivana Markanović, učenica 3.e raz. OŠ »Osman Đikić« iz Mostara obraća se četniku: »Što mogu napisati, što poručiti čovjeku koji je srušio moj mali ali slatki dom?... Gospon četnik, idi, idi. Odlazi iz mog doma, iz mog djetinjstva! Ne želim te tu, a ni moji vršnjaci. Idi i ispaštaj za svoje grijehe negdje drugdje! Možda čak u paklu. Možda ti je tamo jedino mjesto. Zauvijek zbogom, gospon četnik!« Pročitajmo i uspomene o ratnom Sarajevu Marije Lasić pod naslovom *Srpanjska zora:* »Iako mlada i nezrela proklinjala sam te zlikovce tisuću puta, ali nisu me čuli. Nisu me čuli ni očevi, ni braća mojih bivših prijateljica, koji su izdali svoj grad, dok se njihove kćeri i sestre kreću po zemlji koja se nalazi »tamo daleko«, a kamo sreće i još dalje od ove naše tužne, od koje ništa ne ostade, osim hrabra i prkosna naroda.«

Treći dio Zbornika *(Budućnost)* počinje biblijskim tekstom *Propast i obnova.* Zatim slijedi pjesma Mate Marčinka *Na križu križ* te pjesma Tonija Kraljevića *Zvijezde su moje.*

U *Prigodnom prilogu* Zbornika izvješćuje se o međugorskim zbivanjima. U članku *Politička jeka međugorskog čuda* Žarko Ilić između ostaloga kaže: »Po međugorskim hodočasnicima svijet je o Hrvatima doznao u posljednjem desetljeću više nego po svim hrvatskim ustanovama u posljednjem tisućljeću. To je činjenica koju će nepristrani povjesnici sigurno priznati.« Međugorski su hodočasnici u svojim zemljama osnovali *Središnjice mira.* Kad je zapucalo u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, »osjetili su da su pozvani i na konkretne podhvate. Počeli su organizirati molitvene susrete za mir u Hrvatskoj i Herceg-Bosni, širiti istinu o osvajačkom ratu, poticati one koji odlučuju o sudbini naroda da ne gledaju prekriženih ruku na bezbrojna ubijanja, nepoštedna rušenja, etničke čistke. I razvili su nedostiživ sustav izravnog pomaganja ljudi u potrebi« (dr. Leonard Oreč).

Tomislav Heres

KLIŠKA PUČKA LIRIKA I RETORIKA

Hrvatsko društvo »Trpimir« iz Klisa, kojemu je između ostaloga zadatak »prikupljanje, čuvanje, proučavanje i znanstvena obrada povijesnih, etnografskih, lingvističkih i inih činitelja u svekolikom povijesnom razvoju grada Klisa« (članak 6. statuta), kao prvu knjigu svoje knjižnice izdalo je knjigu Srećka Listeša *Izbor iz kliške pučke lirike i retorike* (Klis 1992.). Knjiga ima 88 stranica, a izdana je u nakladi od 700 primjeraka.

U *Uvodnoj napomeni* autor Srećko Listeš kaže da je Klis, jezikoslovno gledano, smješten na granici čakavskoga i štokavskoga narječja. Pokraj Klisa je nekada išao karavanski put Split – Bosna. Samo deset kilometara udaljen od Splita, Klis je stoljećima bio stjecište raznih kultura (kršćanske i islamske, hrvatske, austrijske, turske i mletačke). To se odrazilo i na umjetnički izraz kliškoga puka. Pučka književnost na području Klisa bogata je i oblikovno i sadržajno.

Izbor iz kliške pučke lirike i retorike Srećko Listeš je popratio znanstvenom raspravom, koja ima ove podnaslove: Lirski oblici – metodske predpostavke, Teme i motivi, Pjesme ljubavne, Elegije. Ditirambi. Epigrami. Idile., Retorički oblici, Epski oblici, Kratke interpretacije nekih pjesama, Dodatak: o versifikaciji i stilu, Crtica o ritmu. Autor je na kraju knjige naveo i brojnu literaturu kojom se poslužio.

U svoj izbor Listeš je uvrstio i neke pisane i uglazbljene pjesme, jer ih je »narod prihvatio kao svoje i može se govoriti o stanovitoj međuzavisnosti i integraciji pisane i narodne književnosti. Narod je, također, pisane pjesme prepjevao, dao im elemente narodne poetike, narodne sintagme ili rimu, također ih lingvistički 'preradio' prilagodivši ih svom narječju (bolje je reći: mjesnom govoru).«

Pučke pjesme retoričkih oblika u Klisu se kazuju, recitiraju, dok se u Zagori (rera, ganga) uz kazivanje i pjeva (popijeva). »U Klisu je recitativni oblik izrazit i središnji oblik govorništva, a promišljeno je izgrađen, motivsko-tematski uvjerljiv, vazda aktualan, satiričan i duhovit, ozbiljan ili neozbiljan, trpak i jedak, dionizijski raspoložen ili sumoran, a u svojoj biti stvar trenutnog nadahnuća.«

Od kliških pučkih pjesama »najljepše i najslikovitije su ljubavne pjesme i pjesme upućene vojnicima i mornarima jer one, spjevane u kršu, od naroda koji je navikao na surovost prirode, ukazuju na ljepotu odnosa između muškarca i žene«. Čudno je, veli Listeš, da tekstovi »koji opisuju rodno mjesto nisu česti, a izraz im je skučen uobičajenim jezičnim konstrukcijama. Zapisivača narodnih tekstova to začuđuje jer se tekstovi zapisuju s pretpostavkom da će onih posvećenih rodnom mjestu biti najviše, da će biti prepuni superlativa i ljubavi prema rodnom kraju; narod je, međutim, iznenadio očitim siromaštvom tekstova i jezičnog izraza.« Najstariji sloj kliške pučke pjesme je ushit i začaranost prirodom, a ljubav je »osnovni značenjski element pučke umjetnosti, ona je sveprožimajuća svjetlost koja zrači snagom, energijom i poetskim nadahnućem«.

Epska je tradicija u Hrvata veoma raširena. Od mitskih junaka hrvatskih pučkih pjesama u kliškom je kraju najpoznatiji i najpopularniji Ive Senjanin. On je »poznatiji i popularniji od samoga Marka Kraljevića (Marko je Kraljević tamnim bojama oslikan u ovom kraju; on nije junak, osvetoljubiv je, nepravedan, kukavica)«. Ive Senjanin »bliži je puku koji suosjeća s njim«. »Ovaj je kraj tradicionalno vezan za junaštvo, za uskoke i njihove borbe, Ivu Senjanina i druge uskočke junake, stoga je začudna prisutnost Marka Kraljevića u kliškoj pučkoj pjesmi ponajviše zato što se junak ne pojavljuje samo u epskoj deseteračkoj pjesmi, već i u pjesmama koje nemaju ni epsku strukturu niti pripadaju epskoj tradiciji, nego su elementarni retorički oblici.« Zašto je to tako, Listeš nam ne nudi odgovor. Mi smo taj odgovor potražili u Olinka Delorka.

U predgovoru svoga izbora hrvatskih pučkih pjesama »Ljuba Ivanova« (Split 1969., MH) Delorko kaže da je »poprilično broj sadržaja u usmenoj poeziji morao doći u Dalmaciju sa Zapada, što ne znači samo izravno iz Italije nego preko nje i iz Francuske i Španjolske«. U priličnom broju pjesama zabilježenih u Dalmaciji Marko Kraljević »nije ni dobar karakter ni uzoran borac«. U svojoj pak raspravi »Narodne pjesme sinjske krajine« (»Narodna umjetnost« 1967-68., knj. 5/6, Zagreb) Delorko upozoruje na usmenu pučku francusku romancu »La porcheronne« (Svinjarica), koja je u svom prvobitnom obliku »možda nastala još u XIII. st., a u povodu križarskog rata u kome je sudjelovao i Guillaume de Beauvoir nosilac glavne uloge u toj romanci, onako kao što je Marko Kraljević u obje naše varijante« (Delorko tu misli na pučke pjesme iz sinjske krajine »Učinila suprotno od onoga što ju je molio« i »Po madežu i polovici prstena prepoznala muža«). Na temelju Delorkovih upozorbi u ovim i drugim njegovim raspravama izvodimo ovaj zaključak: Mitski junak Marko Kraljević, unazočen u južnohrvatskim pučkim pjesmama, došao je sa Zapada. Te je pjesme i njihova junaka Marka Kraljevića Vuk S. Karadžić posrbio i pobalkančio i u toj ih inačici nametao Hrvatima – često uz pomoć samih Hrvata. Takvoga Marka Kraljevića južnohrvatski puk nije prihvatio kao svoga junaka, nego ga je u svojim pjesmama opisao onako kakav je u srpsko-balkanskoj inačici jedino i mogao biti: osvetoljubiv, nepravedan, kukavica.

Najvažnije mjesto u kliškim epskim pjesmama pripada uskočkim junacima, pobjednicima i osloboditeljima Klisa i Sinja. »Domoljubni osjećaj i zanos nadahnuo je naše pučke kazivače udahnuvši božanske vrijednosti uskočkim junacima jer oni su borci za pravdu, poštenje, slobodu, oni su zemaljska inkarnacija Boga i Dobra u sukobu s osvajačima i sa Zlim.« U tekst pjesama o uskočkim junacima »duboko je strukturirana mitološka sfera, a i pojam megdana je pojam ukorijenjen u duhu pučkog pjesnika koji u nasljeđu nosi mitološke predodžbe svojih zakarpatskih bogova i postkarpatskih selidbi«.

Autora ove inače veoma vrijedne rasprave kojom nam je približio kliške pučke pjesme dobronamjerno upozorujemo na neke srbizme, koji su se mogli izbjeći: prisustvo (umjesto: nazočnost, prisutnost), jezički (umjesto: jezični), versifikacija (umjesto: verzifikacija, tvorba stihova). I umjesto tuđe riječi heroj bolje je rabiti hrvatsku riječ junak (zar nam nisu dosadili jugokomunistički heroji, kojih je u propaloj Jugoslaviji bilo za izvoz?). Budući da se hrvatski jezik još uvijek mora boriti za svoje nezavisno mjesto u znanstvenu svijetu, nisam pristaša jezikoslovca Ive Pranjkovića koji »ne vidi u čemu je tragedija ako u hrvatskom jeziku ima i srpskih riječi« (»Vjesnik« br. 16345, Zagreb, 5. travnja 1993., str. 20.). Dodajem još i ovo: autor značenjski izjednačuje izričaje *pučki* i *narodni,* što nije isto. Za usmeno književno stvaralještvo u narodu bolji je i značenjski primjereniji izričaj *pučka književnost.*

Tomislav Heres

PREŠUĆENI PJESNIK

»Ja ću ići svojim prognaničkim putem
i jest ću svoju tešku hranu.
Nije me briga za njihove nagrade!
Neću na njihovu stranu!«
Jakov IVAŠTINOVIĆ
(Prekriženi pisac)

Posjetio me u mojoj bolesti više puta kao prijatelj. Zna za bolest i osamu. Prigodom zadnjeg posjeta uručio mi je oveću kožnu torbu, rekao kako mu je na putu do mene (zbog njegove bolesti) bila teška jer jedva i sebe, uz pomoć štapa, nosi... Iz torbe vadi svoj lirski dnevnik, poeziju s četiristotine naslova. Sam kaže: »Tu su sakupljeni moji TRAGOVI I SVJEDOČANSTVA nastala u podzemlju života i u žarištu vremena, u otporu i nemoći, u nastojanju da riječ ostane spomenik«. Ta poezija, stvarana od 1941. g. do naših dana, osvjetljava pjesnikovu dušu, pokazuje kakav je bio i kakav u svom trajanju bijaše pjesnikov stav, njegov odnos prema zbivanjima, pjesničko svjedočanstvo samo jednog od mnogih u crnu listu upisanih kao nepodobnih i prešućivanih književnih stvaralaca.

Pa tko je još nepriznati književnik Jakov Ivaštinović?

Spada u književni krug okupljen oko HKR »MARULIĆ«. Sreli smo se u toj našoj književnoj oazi, neki kažu tvrđavi »preživjelih« shvaćanja, jer to bijaše jedina naša mogućnost da nešto javno rečemo, oglasimo se – nevremenu i svim nedaćama usprkos!

Sprijateljismo se. Dvije osame traže smisao svoje opstojnosti. Kad god dođoh on je u svom čardaku, okružen knjigama i časopisima, neumorno stvarao, ali uvijek u svezi s vanjskim svijetom, s najnovijim zbivanjima. Išao je ukorak s vremenom. Doimao se kao iskusni kroničar našeg vremena, kao posebnost utkana u sve pore naše nimalo lijepe svakidašnjice, njen neodvojivi dio. Osamio se da može razmišljati, nesmetano zapisivati. Činio je to služeći se pjesmom, pripovijetkom (novelom), putopisom, brojnim kritičkim osvrtima na objavljene (i neobjavljene) knjige, na lice i naličje naše stvarnosti! Pisao je i piše! Aktivno usprkos godinama i narušenom zdravlju! Pa ipak, za najveći dio naše čitalačke publike, Jakov Ivaštinović je pisac nepoznanica – nije do sada objavio nijednu knjigu, a bez objavljene knjige nisi pisac! Međutim, kad bi se objavilo samo ono što je razasuto po časopisima (u HKR »Marulić« preko 68 naslova od god. 1981. do danas!) bila bi to velika knjiga, pa i dvije, vrlo vrijednih razmatranja i svjedočenja. Drugi dio Ivaštinovićeva opusa, onaj što u rukopisu čeka urednike i izdavače, predstavlja ne baš malu biblioteku! To je još nepoznata riznica! Ivaštinović je toliko toga napisao, a tek sada, poslije 11 god. mirovinskog staža, očekuje promociju svoje knjige putopisa kojoj bi se mogao staviti moto poput onog što ga iz dubine srca uskliknu Zlatko Tomičić: »Hrvatska, ljubavi moja!«

* * *

Pozdravljajući se, na rastanku, zaustavi se pružajući mi ruku, reče: »Napisao sam mnogo, ali još nisam rekao sve... Nastojim dovršiti, zaokružiti svoj rad. Neka ostane iza mene kao svjedočanstvo moje prisutnosti. Ako i jesam bio prešućivan, potisnut na margine promatranja, valja reći da se tamo, najčešće bilježi srž svega, ono najbolje.

O vrat je objesio svoj kožni torbak, uzeo štap i krenuo da prije mraka stigne u svoj sobičak. Ni noćas neće usnuti dugo u noć, sve dok ga umor ne svlada. Ne ispratih ga do tramvajske stanice kao nekad. Razumije se, ne mogoh...

Noćas ću i ja zaviriti u njegovu poeziju, u meni otvoren prozor duše njegove...

* * *

Noć je...

Nasumice otvaram ponuđeni lirski dnevnik (kaže da ga objaviti želi, ali samo kao cjelinu, neće sebe prikazivati u dijelovima!), ići ću metodom slučajnog izbora pjesama, od prvih stranica prema zadnjima. Bilježit ću naslov pjesme i godinu postanka što je za svaki dnevnik pa i ovaj lirski vrlo važno jer svako svjedočanstvo ima korijen u stvarnosti. Uzdržat ću se od suvišnih komentara odabranih citata. Neka pjesnik govori, a čitalac neka prosuđuje kad sabere ponuđena zrnca, kad nasluti što krije cjelina.

»PISMO«, str. 27, god. 1946:

»Sada si u mojoj mašti
knjiga s lijepim pričama.
I spuštenim zastorima na prozoru.

Za ovu kao i za sve ostale pjesme valja napomenuti da nije davno sjećanje, reminiscencija, nego zaustavljeni trenutak, zabilježen u vrijeme kad je pobudio osjećaj i želju da se zabilježi kako ne bi pao u zaborav. Desilo se 1946. g. Zauvijek se spustio zastor na životnoj pozornici nesuglasja jedne ljubavi. Reprize nije bilo. Tužno, ali tuga je dio našeg bogatstva ako joj ne podlegnemo, ako sačuvamo korijen iz kojega će opet niknuti mladica životnosti, nade.

»MATI«, str. 81., god. 1945:

»Nisi me rodila
da budem nož u srcu ljudi
i da mi lopov sudi.«

»TRAGEDIJA VUKOVARA«, str. 96., god. 1991:

»Sve je u Vukovaru srušeno / i poraženo / i knjižnica / i bolnica / i škola / i galerija slika / samo krv nije srušena / samo grobovi nisu poraženi / samo uništeni spomenici su ostali / za optužbe / za vukovarsku i hrvatsku slavu.«

Sada bih mogao pisati o svezi između dva citata udaljena desetljećima, a tako krvavo bliskim, ali rekoh da ću se ustezati od komentara!

»MRAK«, str. 109., god. 1953:

»U Hrvatsku je došao
iz Moskve i Beograda
u obliku zasjede
i straha,
u obliku ponornice
koja potkopava čovjeka«

»HRVATSKO POVLAČENJE«, str. 120., god. 1945:

»Bez rasporeda za Sutra / putuju po crnim danima / i crnim noćima / u crnu budućnost / jer znaju gdje je moć pokreta / i kakvo je podzemlje smrti. / Spašavaju što se spasiti dade.«

»OD BLEIBURGA I DALJE«, str. 123., god. 1945:

»Od Bleiburga / i dalje / i drugdje / Hrvatska nije sahranila svoje mrtve / i ne smije ih oplakivati / Ne smije znati za njihove grobove / bez križa / i cvijeća.«

»HRVATIMA U SVIJETU«, str. 137., god. 1986:

»Svugdje možeš biti Hrvat,
govoriti hrvatskim jezikom,
i pjevati hrvatske pjesme,
samo u Hrvatskoj ne možeš.«

»SLOBODAN PISAC«, str. 159, god. 1946:

»Ne prodaje hrabre ljude / ptice na granama / i rijeke / ponornice / Živi da piše, / a ne piše da živi. //Izabrao je stazu / koja ide do utjehe / prognanika/ i hrabrih vidika.«

»STEPINAC«, str. 168, god. 1968:

»Ako naša savjest bude čista
kao njegova,
moći ćemo otići
u izdržljivosti
kad god budemo htjeli.«

»TRIDESETPET GODINA KASNIJE«, str. 181, god. 1980:

»Pred tridesetpet godina / na Filozofskom fakultetu u Zagrebu / šišali su studentice do kože / i mazali su im lica čađom, / tukli su bokserima svoje kolege / i pucali su u strop iz pištolja. / Svojim mišljenjem skidali su s neba tuđe mišljenje / i gazili po njemu / kad su drugi sa svojom politikom / izišli na izbore za studentsku upravu. / / A danas / pod maskom humanizma / oni su uvaženi umjetnici / branitelji slobode i etike / moćni političari / skupe državne zastave / i opasni crveni makovi.«

»PJESNIČKI PROGRAM«, str. 211, god. 1950:

»Neću modernu poeziju
koja ništa ne znači
i koja nikome ne treba.
Hoću poeziju koja pomaže
čovjeku
da ne padne
kad ga vrijeme udari po glavi
i kad izgubi tlo pod nogama.«

»LAŽ«, str. 214, god. 1951:

»Ovo je slobodna zemlja
za mrtve ptice,
za nasmijane poledice
i oštre vijavice.«

»BOJIM SE«, str. 319, god 1980:

»Ne smijem osvijetliti
sva svoja podzemlja,
biti sa onima koji su sa mnom.
Moram čuvati svoje trajanje
i trajanje svih koji traju kao ja.«

»SAMOĆA«, str. 395, god. 1978:

»Samoća je cesta / kojom nitko ne prolazi / i koja nikamo ne vodi.«

»ODLAZAK U MISLI«, str. 399, god. 1989:

»Kad ne mogu nikamo otići,
odem u misli.
A misli su minska polja.«

Ne citiram više. Pjesme su cjeline. treba ih uzimati od vremena do vremena, odabirati najslađa zrna s pjesnikova kobola. Ipak, navest ću još nekoliko naslova da se sagleda širina pjesnikova srca: Sanjarenje, Moć ljubavi, Nostalgija, Slavonija, Bećari, Sunčane riječi za mog oca, U Hrvatskoj treba ostati, Lice i naličje slobode, Zatvorenik, Mrtvo doba, Djeca, Siromašna djevojčica u crkvi, Razgovor s Bogom; okrenut svijetu pjeva: »Mađarima 1956«, zaokuplja ga »Bura u Poljskoj«, »Drama kosovskih rudara«. Pitam se postoji li zajednički nazivnik za sve što je u ovaj lirski dnevnik uneseno? Rekao bih da je u žiži svega, i prije svega ČOVJEK, pa onda naš čovjek i naš puk, zavičaj, Domovina i sve to uronjeno u jedan ljepši, pravedniji, humaniji svijet.

Za sebe Jakov Ivaštinović kaže da je osuđen na nepostojanje, ali da prkosi i traje. Osvijetlimo njegov lik s nekoliko rečenica, napravimo njegov pjesnički kroki onako kako ga on vidi: »Bojim se nemoći i šutnje. Plaše me slutnje. (...) Zaobilazim sve koji uvrede siju i koji na srcu uzgajaju zmiju. (...) Prolijevam mrtve vode. Pijem potoke. Rađam staze. Ne dam da me gaze! (...) Znam da me zakoni mrko glede i da mi netko pomaže kad me slijede.«

* * *

Uđoh, njegovom voljom, među prvima u njegov lirski dnevnik, u svjedočanstva koja su nam zajednička po strahovima i samovanjima, maštanju i nadanju, posrtanju i padanju, radostima i tugama, sumnjama, otporima, obranama.

Nisam procjenitelj i ne ulazim kao takav u ovu riznicu sakupljenog blaga pjesnikova srca i uma, želio bih biti pjesnikov mlađi brat, suputnik i supatnik na istom putu.

Želio bih da se nađe smjeli izdavač za Ivaštinovićev lirski dnevnik TRAGOVI I SVJEDOČENJA, za zbirku novela »JAKOVLJEVE LJESTVE«, putopise, zapise o našim ljudima i događajima kroz koje i sami prođosmo.

Želio bih da mnogi prešućivani pisci o kojima je pisao Jakov Ivaštinović ugledaju, po svojim djelima, svjetlo dana jer bez njih, bez Ivaštinovića, svijet naše književnosti je osakaćen, prikraćen! Iskreno se nadam da će se to što želim uskoro i dogoditi.

Nadam se da ću dočekati prvu Ivaštinovićevu knjigu!

Uskoro!

Tomislav Dorotić

GRADIŠĆANSKI HRVATI U KNJIŽEVNOSTI I ZNANOSTI MATIČNOGA NARODA

»FLUMINENSIA – časopis za filološka istraživanja, god. 4, broj 1, Rijeka, 1992.

Doktor Milorad Stojević, nastavnik na Pedagoškom fakultetu u Rijeci, prvi je u Hrvatskoj stručno vrednovao gradišćanskohrvatsko pjesništvo u knjizi »Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća«, Rijeka, 1987. godine. Time je izvršeno i ubaštinjenje ovoga dijela naše kulturne baštine u korpus nacionalne književnosti. Najnovijom studijom »Ignac Horvat« dr. Stojević nastavlja istraživati značaj i dosege filološkog rada jednog od najznačajnijih predstavnika gradišćanskohrvatske inteligencije. Interes za kulturu Gradišćanskih Hrvata pokazalo je i nekoliko suradnika dr. Stojevića, objavivši svoje priloge u broju 1/1992. riječkog filološkog časopisa »Fluminensia«.

Dr. Stojević je objavio izvorni znanstveni članak posvećen književniku i preporoditelju Hrvata iz Gradišća, IGNACU HORVATU. Članak ima elemente znanstvene monografije i do sada je po stručnosti najkvalitetniji prikaz jednog od segmenata Horvatovog životnog djela. Horvatov rad Stojević prati kroz sve njegove sastavnice: od prosvjetiteljstva preko književnosti, do filoloških razmatranja. On s pravom tvrdi da je »za Horvata između ostalih, presudan bio poticajan povijesni, etnološki, jezikoslovni i, donekle, književni rad Ante Radića«. Slažemo se i s tvrdnjom da je za Horvata književnost »ancilla za realiziranje prosvjetiteljskih težnji«.

Treći dio Stojčevićeve studije, a to je nosivi dio radnje, obrađuje Horvatov

odnos prema materinjem jeziku. Zbog važnosti želimo se osvrnuti na taj dio radnje.

»Ignac Horvat nije – piše Stojević – prvi od gradišćanskohrvatskih intelektualaca koji je shvatio da razvitak kulture, a navlastito književnosti, počiva na jezičnome temelju. Svijest o tome živi do danas, počevši negdje od polovice prošloga stoljeća.«

Odnos prema materinjem jeziku Horvat je razradio u svojim jezikoslovnim crticama koje su pod naslovom »Naši stari pisci i hrvatski jezik« izlazile u »Hrvatskim novinama« 1940. g. U tim je tekstovima on prvi učinio razdiobu gradišćanskohrvatskog jezika na osnovu tiskanih knjiga u tri dijela:

I. Vrijeme književne primitivnosti (1763 – 1864.);

II. Vrijeme jezičnoga obnavljanja (1864 – 1885.);

III. Vrijeme normalizacije pismenoga jezika (1885 – 1914.).

Piscima prvoga razdoblja Horvat prigovara »da nisu znali ništa, ili skoro ništa, o gramatici hrvatskoga jezika. Zapravo, oni su pisali hrvatskim riječima koje je narod tada poznavao, ali je stil njihova pisanja bio potpuno tuđ, nehrvatski.«

U drugom razdoblju gradišćanskohrvatski intelektualci počinju pratiti reformu Ljudevita Gaja, te dolazi do razvijanja njihovih veza s matičnim narodom. »Naše trsenje – piše I. Horvat – mora ada bit, k jeziku naših hrvatskih bratov se približavat da budemo mogli s časom njihove knjige štat.«

Ignac Horvat s pravom ovo razdoblje smatra prijelomnim, što se tiče približavanja hrvatskoga (gradišćanskohrvatskog) i hrvaćanskog (hrvatskog književnog) jezika, a time i uključivanja zapadnougarskih (danas gradišćanskih) Hrvata u zajednički književni standard hrvatske nacije. Tada je propuštena povijesna šansa za stvaranje ovoga jedinstva, a historiografskom raščlambom trebalo bi otkriti zbog čega se dogodilo suprotno? Stvaranjem posebnog književnog standarda za Gradišćanske Hrvate, zbog funkcije materinskog jezika u razvoju etničkog identiteta, došlo je do njihovog udaljavanja od nacionalne matice. Zapadnougarski Hrvati nisu imali povijesne uvjete za sudjelovanje u nacionalnom preporodu Hrvaćana, a on se događao upravo u navedenom razdoblju. Zbog toga je njihov jezični razvoj, a time i razvoj etničke samosvijesti, krenuo drugim putem. Samoidentifikacija s matičnim narodom u Hrvatskoj očito je da se danas razlikuje kod Gradišćanskih Hrvata u odnosu na, recimo, Hrvate u Dalmaciji, Istri ili Srijemu. Na to upućuje niz pokazatelja koje bi valjalo stručno obraditi.

Ignac Horvat smatra stožernom ličnošću drugoga razdoblja GAŠPARA GLAVANIĆA, odnosno drži ga »najdarovitijim i najhrvatskijim piscem i stilistom toga razdoblja, navlastito zbog toga što je obnovio jezik, a književnost nadahnuo hrvatstvom«.

U trećem razdoblju, zaključuje I. Horvat, događa se normalizacija pisanog jezika, što je za njega na stanovit način i nazadak u razvitku. Do toga nazatka dolazi zbog političkih razloga, a posljedice su dalekosežne:

a) prekidaju se veze između stare domovine i Gradišćanskih Hrvata;

b) prekidaju se intelektualne veze na svim razinama;

c) dolazi do jezičnog književnog nazadovanja Gradišćanskih Hrvata;

d) gradišćanskohrvatski pisci počinju zazirati od hrvaćanskih riječi;

e) dolazi do nestajanja hrvatskog duha u djelima gradišćanskohrvatskih pisaca;

f) dolazi do prodora mađarskog stila i slovenskog jezika.

U trećem razdoblju djeluje najveći gradišćanskohrvatski pjesnik MATE MERŠIĆ-MILORADIĆ. Njegov je književni rad prožet hrvatskim duhom i sviješću »ali ča se tiče jezika, on je ostal posredini«.

Premda je poznavao hrvatski književni jezik, Miloradić ga je zbog »tadašnjih okolnosti« ostavio po strani.

Ignac Horvat je zagovornik povezivanja Gradišćanskih Hrvata s Hrvatskom na jezičnom i kulturološkom planu. O važnosti toga povezivanja on piše u jedanaestom nastavku svojih »Jezikoslovnih crtica« kojima daje i naslov: »KORIST HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA«.

Četvrto razdoblje počinje nakon II. svjetskog rata tekstovima koje ijekavski objavljuju glasila »Naš tajednik« i »Glasnik«.

Svoju studiju dr. Stojević zaključuje izjavom da u njemu nedostaje raščlamba Horvatovoga rada na duhovnome i prevoditeljskom polju, kao i u dječjoj književnosti.

LADA BADURINA u svome članku nadovezuje se na Stojevićevu studiju. Ona »sagledava trojaku mogućnost rješavanja gradišćanskohrvatskoga jezičnoga kompleksa« u svjetlu nedavno objavljenog GRADIŠĆANSKOHRVATSKO-NIMŠKOG RIJEČNIKA. Njezin zaključak je da ovaj rječnik svjedoči »o kretanju najtežim ali i najprihvatljivijim putevima: putem standardizacije vlastitoga jezika«. Ovaj zaključak autorica temelji na praćenju glasila Gradišćanskih Hrvata. »Tako dok su se u 'Hrvatskim novinama' – piše autorica – od početka njihovog izlaženja 1923. g., vodile raspre o dvjema hrvatskim jezičnim strujama, 'Naš glas' se, uglavnom u bojazni da Hrvati ne bi postali 'građani druge sorte', utjecao njemačkoj kulturi, pa i njemačkom standardnom jeziku. Još se zanimljivijima čine okolnosti s konca 50-tih ili 60-tih godina, kada je Hrvatski akademski klub (HAK) u svome časopisu 'Glas' najavio i svoj politički program: 'Naša najveća zadaća, naš cilj, pa ako hoćete, da to nazovemo programom, jeste, da polako sprovodimo hrvatski književni jezik u naš hrvatskogradišćanski prostor. Zadaća naše nove generacije mora se sastojati u tome, da mi evolucionim putem prihvatimo hrvatski književni jezik svih danas živućih Hrvata.' Međutim, kao i ranije, bile su takve težnje osujećene otporom među samim Gradišćanskim Hrvatima, pa i među HAK-ovcima. 'Glas' je zamijenjen 'Novim glasom', hrvaćanski je sve više ustupao mjesto gradišćanskom, pa je i Nikola Benčić, u 60-tima zagovornik južnohrvatske varijante, mogao postati jedan od suradnika u izradi Gradišćanskohrvatsko - hrvatsko - nimškog riječnika.«

Za požaliti je što se autorica nije odlučila na teži put, a taj je da prouči procese koji su doveli do ovoga udaljavanja. Isto tako, potrebno je ustanoviti koliko je utjecalo ovo udaljavanje na stanje historijske svijesti i osjećaja etničke pripadnosti Gradišćanskih Hrvata, odnosno, koliko se jedan etnički ogranak oblikovao kao samostalan etnički kolektivitet koji svoje samoprepoznavanje ne veže više samo uz svoj matični narod. Taj problem ne smije ostati u tami. Uostalom, hrvatski etnički korpus je doživio cijepanje na religijskoj osnovi, izdvajanjem Muslimana u Bosni i Hercegovini koji danas sebe, ne samo određuju kao zaseban narod, već se i konfrontiraju s hrvatskim narodom, bez obzira na činjenicu što su im zajednički etnogeneza i jezik.

IRVIN LUKEŽIĆ u članku »Pučki teatar u Gradišću« upozorava, bez dublje analize, na ovaj vid duhovnog stvaralaštva i kulturne baštine Gradišćanskih Hrvata.

ADRIJANA CAR-MIHEC piše u svome članku, sa znanstvenim ambicijama o dramskom djelu Augustina Blažetića, ispravno zaključujući da se radi o »jednom od najvećih imena Gradišćanske (?) književnosti našeg stoljeća.«

Đuro Vidmarović

TRAGOVI ČOVJEKA I VREMENA

Pored sivih i neplodnih knjiga raznih akademika, sveučilišnih profesora i »velikih književnika« pojavila se 1992. godine knjiga putopisnih i memoarskih priča Mate Marčinka »Drvo života i drvo smrti« u izdanju Hrvatskog književnog društva svetog Ćirila i Metoda.

Mate Marčinko ne priča fabulu nego svoje misli i probleme. Njegovi tekstovi nisu ni eseji, ni feljtoni, ni memoarski crteži, ni članci, ni priče, nego su sve to skupa u jedinstvu duha, značenja i moguće istine.

U njegovim pripovjetkama fabulu ne ispunjava samo radnja, nego aktivnost ideja i njegov stav prema onome o čemu govori.

Važnost njegovih tema ovisi o njegovoj stvaralačkoj snazi i umjetničkoj obradi. Tako su, u svezi s time, i prividno male teme postale značajne u ljudskom smislu. I kod njega se vidi da ne postoje male i velike teme, nego male i velike obrade, ono što pisac od teme učini.

Kod Marčinka malo ima vanjskog dijaloga, jer je njegov dijalog sakriven u njegovom pripovijedanju, a toga unutrašnjeg dijaloga nema ni previše ni premalo. Ili, bilo bi bolje da ga ima više, jer osobama treba omogućiti da dijalogom što više pokažu svoje djelovanje i mišljenje, svoj bijeg iz praznine, svoj ljudski odnos prema ljudima, stvarima i pojavama.

Marčinkovo pripovijedanje je podvrgnuto ideji djela. To nije loše, ali bi mu dobar dijalog dao veću živost i ojačao bi slike koje on želi afirmirati – kako imaginacijom i mišljenjem, tako i jezičnim izrazom.

Umjesto lakoće pričanja kod Marčinka susrećemo težinu i dubinu mišljenja, bolne životne pukotine, smiješak teške nade, pogled na neočekivano stradanje i utjehu izdržljivosti.

Kod Marčinka nije važna fabula (svejedno, da li stvarna ili izmišljena), ali je važno ono što ona znači u misaonom, emocionalnom i političkom pogledu.

U nekim njegovim tekstovima ima nešto iracionalno, nešto izvan uma, ali ni to nije daleko od ljudskog duha i uvjerljivosti, od visoke razine svijesti i stvarnosti.

Kao i kod drugih modernih pisaca, ni kod njega se ponekad ne zna gdje počinje iskrenost, a gdje završava izmišljanje, što je posljedica talenta, a što vještine pisanja.

Neki pisci izmišljaju radnju, a neki prepisuju život. Marčinko istovremeno čini i jedno i drugo. Njegovo djelo »Drvo života i drvo smrti« ne naslanja se na izmišljenu i dopadljivu prazninu nego na ljudsku i životnu stvarnost u najdubljem i najširem smislu.

Kad Marčinko pripovijeda, onda on ne pripovijeda ni previše ni premalo, iako bi se ponekad moglo reći da manje pripovijeda nego što kaže i da bi mu dobro došlo malo više stvaralačke i koncepcijske čitkosti.

Marčinkov jezik zavređuje posebnu pozornost – u prvom redu leksički. Ima kod njega dobrih novih riječi, ali sve

nove riječi nisu jednako dobre i prihvatljive. Osnovni nedostatak nekih novih riječi je pomanjkanje razumljivosti. Naime, ako je nova riječ teško razumljiva, onda je ona nedjelotvorna i neuspješna. Takve su riječi, na primjer »vatrinja« i »dišenjak« u priči »Dan posljednji«. Tako se, barem, meni čini.

Elementi koji u Marčinkovim tekstovima utječu na mišljenje i doživljaj čitaoca jesu: motivi, stavovi, mišljenja, osjećanja, društvene i ljudske poruke, estetska dostignuća i bistrine pripovijedanja. Tko ne uspostavi vezu s tim elementima u njegovim tekstovima, ti tekstovi neće djelovati; tko ne pronađe sadržajne i misaone vertikale oko kojih se kupe asocijacije, taj neće shvatiti što je Marčinko htio reći, neće identificirati likove i rezultate pričanja, neće se osloboditi tereta nejasnoće i konstrukcije, od izrečenih misli neće vidjeti umjetničke vrijednosti i svježine izraza.

Viđenu i neviđenu, opipljivu i neopipljivu stvarnost, neke činjenice i pojave Marčinko je iznio kao ono što postoji u čovjeku i njemu (Marčinku), pa i onda kad su to živci, zanosi, razumom svladane halucinacije i nevjerojatne teškoće življenja.

Marčinko znade da književnost nije ni ideologija, ni politika, nego nezavisna umjetnička slika prilikâ i ljudi, da je ona iznad ideologije i politike, da ona isto tako kako se u njima ne smije utopiti, ne može ni bez njih biti. To znanje mu pomaže da se literarno uspješno provuče između angažiranog i umjetničkog promatranja najteže životne istine.

U Marčinkovim tekstovima nema ništa sakriveno; oni redovito dosegnu stvarnost, otkriće i zanatsku vještinu pripovijedanja, iako ponekad ne idu daleko od površine i mogućeg iskaza.

»Drvo života i drvo smrti« čitaocu pokazuje ponore nasilja, izlaze iz njih i plemenitu ljudsku borbu; pokazuje kojim putem dobar pisac može ići.

Ne znam kako se ta knjiga prodaje, ali i njezin autor treba znati da dobra ili loša prodaja ne znači ništa, ili barem ne znači sve; jer, na primjer, u prvih osamdeset godina prodan je samo jedan jedini primjerak Stendhalova romana »Crveno i crno«.

Mato Marčinko je dobar književni vidik. Nije gavranov krik, nego uspravna zemlja i dio svake hrabrosti.

Jakov Ivaštinović

PJESNIČKO IVERJE

Daniel Načinović: Što ima stolar pod jastukom,
IKD Juraj Dobrila i Matica hrvatska, Pazin, 1992.

Daniel Načinović (1952.) iz mlađe je generacije hrvatskih pjesnika u Istri. Uspio je razmjerno brzo skrenuti na sebe pozornost književne javnosti ne samo brojem objavljenih zbirki, nego i vrsnoćom svoga opusa.

Piše na književnom jeziku i na čakavštini. Do sada je objavio četiri zbirke pjesama, zbirku novela i nekoliko knjiga za djecu. Nedavno je ugledala svjetlo dana nova knjiga, zbirka pjesama »Što ima stolar pod jastukom« u nakladi Istarskog književnog društva Juraj Dobrila iz Pazina i ogranka Matice hrvatske iz istog mjesta.

Širok je raspon Načinovićevih pjesničkih opservacija. Sve što osjeća i proživljava, potaknuto životom ili starim knjigama, on uključuje u motive svojih pjesama. Otvorena srca i duše, kroz svoje doživljaje i refleksije skreće nam pozornost na sitnice života bogate

ljepotama, ali i na svijet tegoba. Zato je teško njegove pjesme tematski grupirati.

Živa slika iz ove zbirke često mi je pred očima: U topao sunčan dan na zelenoj livadi igra se mačak i izvodi svoje vragolije. Fantastična poetska slika puna asocijacija!

Mačak u travi,
to je veličanstveno širenje svemira,
puno straha, mira i humora.

A tek njegovo naivno razmišljanje i iznenađujuće pitanje, puno poticajnih misli o svrhovitosti svijeta:

Što li će stabla
– pitat će mačak –
ako u krošnjama ne žvrgolje ptice?

Ima li smisla to bavljenje svijetom umjetnosti, to sanjanje, to zidanje staklenih dvoraca ugode i ljepote, pored mučne životne stvarnosti, je li svrhovito i opravdano? Pjesnička osjetljivost to dobro uočava:

Čarobno je i opasno
to što radiš u skrovitosti:
taj visoki stakleni dvorac.
Kako ćeš ga iznijeti
iz ove sobice?

Ali u tim stihovima otkrivamo i upozorenje da umjetnost treba biti dio životne struje kojom svi plovimo, da ona ima i svoju društvenu ulogu i funkciju. Taj odnos umjetnosti i života, položaj umjetnika u svijetu uvijek se iznova aktualizira. Prozaičan će čovjek lako za pjesnika reći:

... neka hodajući zavidi
krošnjama,
neka prorokuje
i liječi ljude od mahnitosti!

No i umjetnici raščlanjuju svoj život, procjenjuju i obračunavaju, pa kad pjesnik na kraju sam za sebe ustanovi:

Svašta još nisam učinio u životu,
a toliko još valja naučiti!
Još uvijek ne znam sazidati kuću
.....
Još uvijek ne znam izgraditi lađu
.....

onda to može biti razočaranje, ali i spoznaja puna pitanja o paradoksalnosti življenja, i pjesnikova i uopće čovjekova.

Svijet koji nam dočarava umjetnost pohranjen je u svakome od nas, svi ga mi sanjamo. Umjetnici pokušavaju nešto od tih snova razotkriti, oblikovati i prikazati u svojim djelima. Njihova su djela zapravo samo iverje velikog i raskošnog stabla duha i ljepote, kako pjesnički razmišlja i stolar:

... jer što su drugo snovi
do li iverje od čista mirisna drveta,
što leti
možda do zvijezda,
kao ostatak velikog,
raskošnog drveta.

I u svijetu stvarnih i mučnih tegoba treba sanjati, treba buditi u sebi i podržavati stvaralačke vibracije duše, glazbu srca makar i na jednoj žici, jer

ispod svega,
pod raslinjem neponovljive
svakodnevice,
ispod odgoja i nategnute
originalnosti,
naposljetku,
ispod ove blagoslovljene
borbe za opstanak,
Zemlja je žedna ljubavi.

Pjesme Daniela Načinovića podsjećaju nas na to. One svjetlucaju intuitivnošću, neposrednošću i prisnošću. Zato i nalaze topao odjek u nama.

Ivan Svetić

MONOGRAFIJA O IVANU AUGUSTU KAZNAČIĆU

U izdanju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku izašla je nedavno monografija *Stanislave Stojan* »Ivan August Kaznačić književnik i kulturni djelatnik«.

Autorica dr. Stanislava Stojan, rođena u Mokošici kraj Dubrovnika u staroj katoličkoj obitelji Kusijanović, obuzeta udjelom stvaralaca iz Dubrovnika i dubrovačkoga kraja u novovjekovnoj hrvatskoj književnosti, postavila je sebi zadatak da taj udjel što svestranije istraži i obradi. Već dosad ona je publicirala niz članaka i rasprava iz tog tematskog sklopa. O Ivanu Augustu Kaznačiću kao književniku i kulturnom djelatniku napisala je i objavila ovu monografiju, svoju prvu knjigu.

Iako je I. A. Kaznačić (1817–1883) bio vrlo aktivan u svom vremenu, pa je kao takav i spominjan u nizu historiografskih napisa, o njemu nije bilo studioznijeg rada do ove monografije. Baveći se I. A. Kaznačićem, autorica je izabrala zanimljivu temu i uložila maksimalan trud da tu temu što potpunije istraži i obradi.

Sada je pred nama, zahvaljujući naporima dr. Stanislave Stojan, cjelovit portret Ivana Augusta Kaznačića. Prikazujući obtelj iz koje je potekao, autorica je utvrdila niz novih podataka (između ostalog i kompletnu genealogiju). Isto tako, prikazujući Kaznačićevo školovanje u Dubrovniku, Zadru i Padovi, autorica je nizom zanimljivih činjenica oslikala te sredine u doba Kaznačićeva djetinjstva i mladosti. Kad je prikazivala Kaznačićev liječnički rad u dubrovačkoj bolnici, predočila je i organizaciju zdravstvene službe te zdravstvene prilike na dubrovačkom području.

Kako je I. A. Kaznačić bio u bliskoj suradnji s nizom svojih suvremenika, autorica je iscrpno predočila i te njegove veze, pa tako npr. govori o Lj. Gaju, I. Kukuljeviću-Sakcinskom, I. Düringsfeld, M. Puciću, M. Vodopiću, B. Petranoviću, L. Zori i dr. Posebno zanimljivo prikazan je Kaznačićev uredнички rad (u »Zori dalmatinskoj« u Zadru i u listu »L'Avvenire« u Dubrovniku), kao i Kaznačićevo suradničko udioništvo u trščanskoj »La Favilli«, u dubrovačkim godišnjacima »Dubrovnik cviet narodnog književstva« i »Dubrovnik zabavnik Narodne štionice dubrovačke«, u dubrovačkom časopisu »Slovinac«, te u znamenitoj dubrovačkoj publikaciji »Galleria degli Ragusei illustri« i dr.

Znatan prostor u knjizi ispunjen je analizama ne samo Kaznačićeva književnog rada kao pjesnika, povjesničara književnosti, književnog kritičara i prevoditelja, nego i kao kulturnog djelatnika (u dubrovačkoj Narodnoj štionici, u dubrovačkom kazališnom životu, u doprinosima unapređivanju bibliografije, arhivistike i zaštite kulturno-umjetničkih spomenika. Ponekad je Kaznačić bio i u ulozi turističkog vodiča mnogim uglednim strancima (književnicima, znanstvenicima, umjetnicima, političarima), koji su posjećivali Dubrovnik, a o čemu nas autorica također informira.

Monografija o I. A. Kaznačiću brižno je izrađena i zrelo je znanstveno djelo; djelo kakvo smo već dugo priželjkivali i sada je evo napokon pred nama da nas obogati mnoštvom novih spoznaja, crpljenih iz raznih vrela i priopćenih na najbolji mogući spisateljski način.

Ivo Perić

Vijesti

U »Espritu«, br. 5/93, *Claude Olivier* piše o operi »Razgovori karmelićanki« kompozitora *Poulenca* prema *Bernanosovoj* drami kao o najljepšoj francuskoj operi poslije rata uz »Sv. Franju Asiškog« kompozitora *Messaiena.*

* * *

12. VI. 1993. održan je u benediktinskoj opatiji Praglia kod Padove skup prigodom 25. obljetnice smrti *Giovannija Guareschija.*

* * *

U »Vjesniku« od 11. V. 1993. *Stijepo Mijović Kočan* piše o knjizi pjesama *Mladena Kabalina* »Prekomorska jeka« što ju je objavilo naše Društvo.

* * *

U »Prevoditelju«, br. 58-59/93, *Svevlad Slamnig* piše o četvrtstoljetnom razdoblju izlaženja »Marulića« pod naslovom »Revija Marulić više nije tabu« osvrćući se i na napadaje na taj časopis u »društvenom tisku«.

* * *

»Vila Velebita« od 15. V. 1993. donosi kratak prikaz ćirilometodske književne večeri na kojoj je mr. *Nikola Bićanić* govorio o hrvatskim ličkim književnicima.

* * *

Paul Garde piše u reviji »Esprit«, br. 5/93, o srpskim osporavateljima činjenica povodom izlaska njegove knjige »Vie et mort de la Yougoslavie« (Les défenseurs de l'indéfendable).

* * *

22. XI. 1992. održao je *Slavko Goldstein* u Phoenixu (Arizona) dva predavanja o povijesti Židova u Hrvatskoj (v. Bilten 1-2/93). Govorio je, između ostaloga, i o srpskom antisemitizmu, ali i o antisemitizmu u katoličkim redovima (npr. među domagojcima i križarima).

* * *

Gradišćanski biskup u mirovini *Štefan László* dobio je zbog svoje suradnje sa Crvenim križem medalju *Henrija Dunanta* u zlatu.

* * *

U Centru za kulturu Peščenica održao je 12. V. 1993. *Juraj Lončarević* predavanje o *Anti Jakšiću* kao najporicanijem hrvatskom pjesniku.

* * *

16. V. 1993. održana je u dvorani Vijenca na Kaptolu osnivačka skupština *Hrvatskog katoličkog društva prosvjetnih radnika.*

* * *

U Školskim novinama« od 11. V. 1993. piše *Ivan J. Bošković* o *Tomasovićevim* prilozima hrvatskoj književnoj povijesti u vezi s *Markom Marulićem.*

* * *

4. I. 1993. umro je poznati hrvatski pisac iz Gradišća *Ferdinand Sinković,* čiju smo zbirku »Otajni ribolov« predstavili u HKD-u.

* * *

U »Crkvi na kamenu«, br. 5/93, piše o dr. *Rudolfu Eckertu* p. *Josip Antolović,* koji spominje Eckertov životopis iz pera *Petra Grgeca.*

* * *

Kod Cerfa je objavljen izvještaj s. *Marije od Utjelovljenja* o mučeništvu karmelićanki iz Compiègnea 17. VII. 1794.

* * *

Kod Einaudija objavljena je monografija *Luigija Pareysona* o *F. M. Dostojevskom.*

* * *

U OR od 16. V. 1993. *Filiberto Mazzoleni* piše o »krščanskom srcu« *Giuseppea Prezzolinija,* osvrćući se posebno na »trojku« *Papini-Prezzolini-Soffici,* tj. na glavne pokretače časopisa »La Voce«.

* * *

OR od 5. V. 1993. donosi članak *Giorgia Gianninija* »Quella cultura tra virgolette« (Kultura u navodnicima). Isti list od 6. V. 1993. izvješćuje o skupu posvećenom poznatom talijanskom katoličkom laiku *Vittoriju Veroneseu* što su ga organizirali Međunarodni institut Jacques Maritain i Institut Luigi Sturzo.

* * *

23. V. 1993. umro je dr. *Rudolf Hrašćanec,* član HKD-a i suradnik »Marulića«. Bio je sveučilišni profesor u Americi.

* * *

Poslije predstavljanja na zagrebačkom »Interliberu«, slavonska naklada *»Privlačica«* iz Vinkovaca svoje je prvo kolo popularne književne i povijesne biblioteke *»Slavonica«* nastavila predstavljati i po Slavoniji, kojoj je prvenstveno, ali ne isključivo i namijenjena. Poslije Našica slijedio je susret na »Tribini utorkom« u osječkoj Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici, na dan 4. svibnja. Poslije su došli na red i drugi slavonski gradovi. Drugo kolo»Slavonica« izaći će u listopadu. I. S.

* * *

U prostorijama Pedagoškog fakulteta u Osijeku održala se od 17. do 20. svibnja izložba duhovne knjige knjižnice *»U pravi trenutak«* iz Đakova uz pravo obilje knjiga i veliko zanimanje građana, posebice mladih. I. S.

* * *

U nepunih tjedan dana u drugoj su se polovici svibnja u Osijeku održala tri koncerta u dobrotvorne svrhe. Iako različiti, zajednička im je visoka umjetnička razina. Prvo je u privremenoj dvorani HNK koncertirao Simfonijski orkestar HRT s dirigentom *Mladenom Tarbukom* i solistom, pijanistom *Brankom Sepčićem* (Lisinski, Gershwin, Dvoržak). Potom je slijedio u crkvi Sv. Petra i Pavla koncert *Ljerke Očić-Turkulin* (orgulje) s djelima F. Dugana, J. S. Bacha, L. Boëlmanna i Ch. Widora. Svega dva dana kasnije u kapucinskoj crkvi Sv. Jakova pjevala je *Irma Knežić-Galić* odabrana djela *J. S. Bacha* (većinom iz veličanstvene »Muke po Mateju«), *Cherubinija, Händela* i

Mozarta uz orguljašku pratnju *Krešimira Hasa* koji je usto na velikim orguljama izveo dva Bachova preludija s fugom (A-mol, G-dur). Koncert, na znatnoj umjetničkoj razini, bio je, nažalost, preslabo posjećen. I. S.

* * *

9. VI. 1993. umro je u Kaštel Novom dugogodišnji član HKD-a, suradnik »Marulića« i »Danice«, hrvatski književnik i rodoljub *Tomislav Antunović.* Kratki nekrolog donio je Vjesnik od 15. VI.

* * *

U časopisu »MI«, br. 6/93, piše o knjizi *Radovana Grgeca* »Odsjevi kršćanske kulture« *F. V. (Feliks Višnjić).* U časopisu »Matica«, br. 6-7/93, piše o toj knjizi *Stanka Pavuna.*

* * *

U »Veritasu«, br. 6/93, *Željka Valentinčić* nastavlja svoju seriju članaka o HKD-u prigodom 125. obljetnice našega Društva.

* * *

U br. 34/93 biltena »Noticias de Croacia« (koji izlazi u Pamploni) naš prijatelj *Luka Brajnović* objavljuje članak »La intervención militar en Bosnia llega tarde« (Vojna intervencija u Bosni stiže kasno).

* * *

U »Zvonima«, br. 5/93, Zvonar *(Ante Sironić)* piše u povodu smrti našega člana i suradnika prof. *Kuzme Moskatela.* U istom broju donijeti su i izvodi iz intervjua Mons. *Milana Simčića* »Vjesniku« od 25. IV. 1993.

* * *

U »Vjesniku« od 12. VI. 1993. piše o. *Vlado Horvat* o *Milanu Paveliću* književniku i svećeniku. 11. VI. bila je u Centru za kulturu »Peščenica« priredba posvećena *Milanu Paveliću* u okviru akcije »Ime moje ulice«. U okviru te akcije već su trojica naših jeronimskih pisaca dobili svoje ulice *(V. Rabadan, A. Jakšić* i *M. Ujević),* nakon *K. Mesarića* i *M. Vaupotića.* Koliko nam je poznato, od pisaca što ih je u Vjesniku od 24. II. 1993. predložio *Nikola Ban* svoje ulice nisu dobili još ovi jeronimski i katolički kulturni radnici: *Ljubomir Maraković, Petar Grgec, Josip Andrić, Velimir Deželić* i *Ivan Merz.*

* * *

Izdavačka kuća »Il Saggiatore« u Italiji izdala je knjigu *Slavenke Drakulić* »Balkan Express«. Istodobno je izašla u Italiji i knjiga *Anne Cataldi* »Sarajevo – voci da un assedio« (Sarajevo – glasovi iz opsjednutog grada).

* * *

Nagradu »Luigi Sturzo«, koja nosi ime po rodonačelniku demokršćanstva, dobio je *Alfredo di Lascia,* profesor filozofije iz New Yorka, jedan od najboljih poznavatelja Sturzove misli i djelovanja.

* * *

U izdavačkoj kući »Otto/Novecento« objavljena je knjiga *Umberta Colomba* o pismu *Alessandra Manzonija* markizu D'Azegliu.

* * *

U »Slobodnoj Dalmaciji« *P. Z. Blajić* piše povodom uvrštenja naše suradnice *Stanislave Adamić* u bostonsku ediciju »Literary Olympians« članak pod

naslovom »Olimpijska Stanislava Adamić«.

* * *

»Glas Koncila« od 6. VI. 1993. donosi nekrolog posvećen našem uglednom suradniku i članu dr. *Rudolfu Hrašćancu.*

* * *

18. VI. 1993. izvedeno je »Navještenje« *Paula Claudela* u kazalištu Gavella u režiji *Janka Marinkovića.* Prijevod te drame objavilo je naše Društvo u svojoj »Džepnoj knjizi« g. 1971.

* * *

16. VI. 1993. poginuo je u prometnoj nesreći fra *Lucijan Kordić,* hrvatski književnik i suradnik »Marulića«.

* * *

Kod Fayarda izašla je nedavno knjiga *Mirka Grmeka, Marca Gjidare* i *Nevena Šimca* »Le nettoyage ethnique« (Etničko čišćenje).

* * *

Netom izašli Bilten Židovske općine Zagreb (br. 30, travanj-svibanj 1993.), u kratkom biobibliografskom zapisu o spisateljici *Margit Rosenfeld* (rođena u Zemunu, a od djetinjstva živi u Zagrebu), naglašava činjenicu kako je pjesnikinja imala »sreću da je časopis 'Marulić' povoljno ocijenio njezine radove«, navodeći ujedno i mišljenje glavnog urednika *prof. Radovana Grgeca* kako su »pjesme vrijedne da se objave«.

* * *

Međunarodni Euharistijski kongres, kojemu je prisustvovao i Sveti otac *Ivan Pavao II.,* održan je 13. lipnja 1993. godine u Sevilli (Španjolska), u sklopu svečanih slavlja prigodom 500. obljetnice otkrića Amerike (1492.). (D.)

* * *

U nedjelju 13. lipnja 1993. godine apostolski nuncij u Hrvatskoj *Msgr. Giulio Einaudi* blagoslovio je, u nazočnosti brojnih vjerskih i političkih uglednika, granični prelaz u Goričanu (Međimurje), koji će funkcionirati u sklopu nove prometnice Zagreb – Varaždin – Budimpešta. (V. D.)

* * *

Dr. Jure Prpić, sveučilišni profesor iz Clevelanda (Ohio, USA), u razgovoru s novinarom »Večernjeg lista« (26. V. 1993.), spominje i »Marulić«, nabrajajući hrvatski tisak koji im dolazi iz Domovine (»Mnogo se čita i 'Marulić'«).

* * *

»Kolo«, časopis Matice hrvatske, u svom ovogodišnjem dvobroju 1-2, 1993. donosi i tekst našeg suradnika *dr. Ivana Goluba* »Caravaggio«, koji je inače objavljen i u »Maruliću« br. 2/1993.

* * *

24. lipnja 1993. godine u 18 sati otvorena je izložba slika slikara *Josipa Zemana* u sklopu njegove kuće i vrta u Zagrebu (Dvorište 12). Tom prigodom je njegova majka Štefanija održala poetski recital, pa su tako u zanimljivu i ugodnu cjelinu spojena tri umjetnička izraza i doživljaja: slika, pjesma i recitacija. Pored ostalih uzvanika bio je prisutan i dr. *Antun Bauer,* poznati galerist i povjesničar umjetnosti. Prigodnu riječ rekao je i *Jakov Ivaštinović.*

Bio je to događaj za umjetničku potvrdu autora i uživanje posjetilaca. To je primjer za moguće odvijanje kulturnog života u privatnim i obiteljskim okvirima.

Od takve prakse mogu imati koristi i autor i posjetioci, jer ona može kulturno uzdizati dotičnu sredinu i pomagati razumijevanje za likovno izražavanje. To je novi način komuniciranja s publikom.

J. I.

* * *

Najnoviji dvobroj (2-3, 1993.) »Hrvatske revije« donosi tekst *Milana Maglice* »Srebrni jubilej revije 'Marulić'«

* * *

U župnoj crkvi sv. Petra u Zagrebu (Vlaška ul.) bila je svečana proslava patrona ove župe sa sljedećim programom: najprije trodnevlje, zatim dva koncerta iza večernje mise 27. i 28. lipnja 1993. godine, i napokon na sâm blagdan svetih Petra i Pavla 29. lipnja misno slavlje s propovijedi održao je zagrebački nadbiskup, kardinal dr. *Franjo Kuharić.*

Prvi koncert 27. lipnja održao je mješoviti zbor crkve sv. Petra, a drugi dan nastupili su mladi.

Posebno se osvrćem na prvi koncert, na kojemu je nastupio župski mješoviti zbor »Hosanna« s komornim orkestrom Hrvatskog glazbenog zavoda. Na koncertu su izvedene skladbe W. A. Mozarta (»Laudate Dominum« i »Krunidbena misa«), zatim je izvedena »Papinska himna« (Rosatti-Degl'Ivellio) i napokon »Aleluja« J. F. Händla. Nastupili su i solisti: *Blaženka Milić* (sopran), *Mira Zidarić* (alt), *Mladen Katanić* (tenor) i *Mladen Kahlina* (bariton). Zborom i orkestrom ravnao je *Josip Degl'Ivellio.*

Izvedba je bila odlična i smatram da su njome svi bili zadovoljni, dapače oduševljeni. Mozartova »Krunidbena Misa« podsjetila nas je na nedavni jubilej 200. obljetnice Mozartove smrti (1791–1991.), što je bio događaj cijelog kulturnog svijeta. Zagreb je također dostojno proslavio ovu Mozartovu godinu, o čemu je pisao i naš časopis (usp. »Marulić« br. 2/1992). (V. D.)

* * *

Uz zatvaranje izložbe »150 godina MH«, što je u Osijeku bila otvorena više mjeseci i pobudila znatno zanimanje, posebice mladih, u nedjelju 13. lipnja održao je predavanje predsjednik MH *Vlado Gotovac* pod naslovom »Kamo nakon 150 godina Matice hrvatske«. Predavanje je bilo u Muzeju Slavonije, gdje je već večer kasnije otvorena nova izložba: »Hrvatska revija u emigraciji i domovini Hrvatskoj« uz sadržajnu i veoma ugodnu riječ urednika časopisa HR prof. *Vinka Nikolića.* I. S.

* * *

Zbog ratnih nedaća dulje vremena prekinute, nastavile su se redovne »Tribine utorkom« u kapucinskoj dvorani u Osijeku. Na dan 8. lipnja govorio je dr. *Ivan Zirdum,* prof. VBŠ u Đakovu, o temi »Kršćansko vjerovanje i evolucija«. Već tjedan dana kasnije isti je predavač govorio o opasnostima droge i ovisnosti, a u međuvremenu nastupio je i u vjeronaučnoj dvorani župe sv. Petra i Pavla govoreći o sektama i njihovu širenju. I. S.

* * *

Povijesni arhiv u Osijeku izdao je, te na dan 17. lipnja u dvorani Pedagoškog fakulteta predstavio knjigu dr. *Stjepana Sršana* »Osječki ljetopisi 1686–1945.« Knjiga, sa svojih 440 stranica dragocjeno je vrelo podataka o nizu događaja, osoba i dosad nepoznatih činjenica većinom zapisanih rukom redovnika (franjevaca, isusovaca, kapucina) te župnika Turkovića, a ujedno je »prva lasta« u pripremanoj proslavi 800. obljetnice prvog poznatog pismenog spomena Osijeka (1196. g.). I. S.

* * *

O »Maruliću«, br. 3/93, piše u »Vjesniku« od 29. VI. 1993. *Miroslav Ležaja.* Uz prikaz se nalazi i slika 1. strane korica časopisa.

* * *

U Zagrebu je 25. VI. 1993. u 74. godini života umrla *Hermina Fintić,* koja je 35 godina (sve do odlaska u mirovinu) vodila administraciju HKD-a. Njezin nekrolog donio je Glas Koncila od 11. VII.

* * *

Stanko Lasić u VI. svesku »Krležologije« (str. 483–484) piše o sudu *Radovana Grgeca* o Krleži, tom velikom imenu hrvatske književnosti, povodom izlaska iz tiska *Frangešove* »Povijesti hrv. književnosti«, o Grgecovoj polemici s *Vlahom Bogišićem* u »Danasu« i o tom kako se Grgecovo mišljenje o Krležinoj »religioznosti« razlikuje od mišljenja *T. Šagija, R. Kuparea* i *M. Špehara.*

* * *

»Matica«, br. 5/93, donosi sjećanja *Slavka Bančića* o piscu *Josipu Cvrtili* čiji je roman »Bijelo prijestolje« izašao prije 60 godina u izdanju HKD-a. Cvrtila je umro u Argentini 1966.

* * *

U australskom »Hrvatskom vjesniku« od 25. VI. 1993. *Milan* i *Štefica Maglica* pišu o povratku posmrtnih ostataka *Ive Protulipca,* najavljenom u Maruliću 3/93.

* * *

U »Vjesniku« od 24. VI. 1993. *Draga Ungaro* objavljuje članak o potomcima *Marka Marulića.*

ISPRAVCI

U članku »Jedno pismo *Miroslava Krleže*«, u »Maruliću« 3/ 1993, str. 448, red 5-7 rečenica je otisnuta ispremiješano, a treba biti: »To mišljenje znatno se razlikovalo od njegovih predratnih gledišta, koja je najbolje izrazio u političkim esejima, sabranim u Zorinu izdanju u knjigu pod naslovom *Deset krvavih godina* (Zagreb 1957).«

U »Maruliću« br. 3/93, na stranici 313, u rubrici *»Uz rub«,* 9. redak odozdo umjesto »pošto je u 'Kani' dala izjavu...« treba da glasi »a u 'Kani' je dala izjavu...«

U članku *Trpimira Macana* »Ideološke i političke strane u Spremnosti 1942.« potkralo se nekoliko pogrešaka: Na str. 410, bilješka 15, 2. redak mjesto »serbska« treba »srbska«, na početak 3. retka treba dodati »I s t i,«. Na str. 412, bilješka 22. nedostaje inicijal pisca »I.«. Na str. 413, 25. redak odozgo treba na kraju doći podignuta brojka 25 za bilješku. Na st. 415. 32. redak odozgo mjesto »ograničila« treba »ograničilo«.

U pjesmi *Vere Valčić* »Dijete u Somaliji« umjesto »pjeska« mora biti »pijeska«.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (89) . . . 481
Radovan Grgec: Hermina Fintić (1919–1993) . . . 485
Radovan Grgec: Dr. Rudolf Hrašćanec (1914–1993) . . . 486
Mirko Validžić: Tomislav Antunović (1914–1993) . . . 487
***Mirko Validžić:** Gorući grm . . . 488
Anton Zakarija: »Hrvatska kronika« i hrvatska povijest . . . 489
***Grga Rupčić:** Hrvatska uspavanka 1991. godine . . . 516
Juraj Gracin: Čitajući Ungarettija . . . 517
***Tomislav Maretić:** Haiku . . . 526
***Gracijan Biršić:** »Ratna lirika« . . . 527
Mato Lukin Markičić: Lijepo štivo u službi evangelizacije . . . 531
Albino Luciani (Papa Ivan Pavao I.): Pišem drhteći od straha . . . 533
Rezultati natječaja za izbor najboljeg haiku 1993. godine . . . 536
Mladen Jurčić: Život pjesnika . . . 537
***Mladen Jurčić:** Proljetna elegija; U sumraku; Ipak . . . 542
***Dinko Bilić-Tusun:** Tužni Dušni dan . . . 543
***Margit Rosenfeld:** Ne pitam te . . . 543
Katarina i Marijan Cipra: S. Kierkegaard – filozof kršćanske egzistencije . . . 544
***Radovan Toljanić:** Odlazak; Čežnja . . . 548
***Marinko Marinović:** Sićan se; Moj did . . . 549
***Marijan Vogrinec:** Svjedok zla . . . 549
Srećko Bošnjak: Živjeti na rubu ponora – pravo lice Edith Stein . . . 550
***Stanislava Adamić:** Božji govor . . . 551
***Stanislava Adamić:** Marul – tisućudevetstodevedesettreće . . . 552
***Tomislav Dorotić:** Moja korizma '93 . . . 553
Tomislav Dorotić: Dragec . . . 554
Miro Vrgoč: In memoriam – Štefa Jurkić (26. 12. 1895 – 28. 11. 1971.) . . . 559
***S. Marija od Presvetog Srca:** Ostavi me . . . 562
Zdravko Mužinić: Tri pisma dr. Vojmila Rabadana . . . 563
***Ljiljana Vasilj:** Svaki je dan rijeka; Riječ Domovini . . . 569
***Predrag Grubić:** Janusovoj djeci; Tuđi križ . . . 570
Fukumi Shimura: Boja, nit, tkanje . . . 571
***Vladimir Bažant:** Kuća na rubu XI . . . 572
***Tvrtko Klarić:** Triptih beznađa . . . 573
Nikica Talan: Guilherme de Almeida: »Brazilstvenost prije svega« . . . 574
***Guilherme de Almeida:** Mi . . . 576
Rudolf Makale: Gdje čagljevi tužno pjevaju . . . 578
***Janko Dimnjaković:** Vinkovačka jesen 91 . . . 581
***Ivan Berislavić:** Ipak ustaj, Bane . . . 581
Benedikta Zelić-Bućan: Djelovanje domagojskih organizacija 30-tih g. XX. st. . . . 582
***Ivan Svetić:** Europa . . . 590
Trpimir Macan: Ideološke i političke strane u Spremnosti 1942. . . . 591
***Nedo Zuban:** Bez naslova . . . 607
Nevenka Nekić: Pasiflorin cvijet . . . 608
***Mile Prpa:** Dar vatre . . . 613
***Pavao Despot:** Riječ . . . 613
Tatjana Vranić: Zagrebačko Trnje . . . 614
***Ivan Novački:** Ne diraj . . . 615

Rudolf Hrašćanec: Neke društvene pojave za »sociologiju religije« među nama 616
***Ivica Jembrih:** More; Pregnanička . . . 624
***Iva Čuvalo:** Čekajući ljepotu . . . 625
***Smiljka Sax:** Noć u kolovozu . . . 625
***Ante Bačić Fratrić:** Naš tovar . . . 626
Ante Bačić Fratrić: Dobota; Ko umire; Provjerit će . . . 627
***Milan Radić:** Pjesnik slobode . . . 628
***Ivana Rokić-Radić:** Cesta . . . 629
Grga Rupčić: Ispovijest, ali ne mangupa . . . 630
Stanislav Pejković Šodan: Estetičarska izdaja . . . 633
Stjepan Babić: Otkup . . . 634
Ivo Balentović: Razlaz . . . 635
***Božidar Prosenjak:** Zemljopisna karta sreće . . . 638
***Anđelo Begonja:** Pričin su naše sanje . . . 639
Nove publikacije . . . 640

Mišljenja i reagiranja

Mate Šimundić: HRTV, njezin jezik i pravopis . . . 641
Oskar Piškorić: Srećko Srećković hrvatske književnosti . . . 642
Mladen Jurčić: Još o Srećku Srećkoviću . . . 644
G. P.: O mišljenjima i reagiranjima . . . 645

Mozaik

Mil. P.: Dvije značajne gospodarske obljetnice . . . 646
Šimun Jurišić: Profesori, učitelji i uzori . . . 648
Ante Starčević: Fra Bl[illegible]go Karačić . . . 650
Gjuro Krasnov: Zadarski medaljoni – hrvatske pramedalje . . . 652
Tvrtko Klarić: Izvanjska raskoš o unutarnjoj bijedi . . . 657
Vlatka Glasnović: Glazbeno bogatstvo amaterskih župnih zborova . . . 659
Gjuro Krasnov: Maštovite kompozicije sačinjene od sakralnih medaljica u realizaciji Olge Sertić . . . 660

Knjige

Vladimir Bažant: Svetislav Stjepan Krnjak: Prilozi za proučavanje porijekla roda Krnjak . . . 662
Tomislav Heres: Jubilarni (25) broj zbornika »Kršni zavičaj« . . . 664
Tomislav Heres: Kliška pučka lirika i retorika . . . 666
Tomislav Dorotić: Prešućeni pjesnik . . . 668
Đuro Vidmarović: Gradišćanski Hrvati u književnosti i znanosti matič. naroda 672
Jakov Ivaštinović: Tragovi čovjeka i vremena . . . 679
Ivan Svetić: Pjesničko iverje . . . 676
Ivo Perić: Monografija o Ivanu Augustu Kaznačiću . . . 677

Vijesti

Iz domovine i svijeta . . . 678

MARULIĆ – Hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredništvo. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.